

Saddanīti pakaraṇe
Dhātumālāti idāni voharitā
Dhātuvibhāvanā eva
Akkharānukkamena punābhisaṅkhatā

DHĀTUDĪPIKĀ

Saddanīti pakaraṇe
Dhātumālāti idāni voharitā
Dhātuvibhāvanā eva
Akkharānukkamena punābhisaṅkhatā

DHĀTUDĪPIKĀ

First Edition (Romanised version) 2009

1,000 copies

© Centre for Buddhist Studies (CBS), Sagaing

Published by

RESEARCH CENTRE

International Theravāda Buddhist Missionary University
Yangon, Myanmar

Printed in the Association of Tipiṭaka-nikāya Missionary
Ministrative Organization Press
No (12), Sakawar Road, Dagon Township, Yangon

PREFACE

Saddanīti is the only Pāli grammar to have been composed in South-east Asia and to receive scholarly recognition beyond the region. It was written in Bagan (formerly Pagan) (11-13 AD) by a scholar-monk, Aggavaṃsa. It consists of many chapters which are grouped into three parts: Padamāla, Dhātumāla and Suttamāla.

One of them, Dhātumāla (the Garland of Roots or the Order of Roots), is not arranged in an alphabetical order. It is therefore difficult for students to search for a specific definition of the *root* they want. This book is an attempt to ease that difficulty and provides a user-friendly version of the Dhātumāla and is undertaken by one of the Pāli scholars of modern Myanmar, the Most Venerable Prof. Dr. Nandamalābhivaṃsa, currently rector of International Theravāda Buddhist Missionary University. No modification is made to the original text, except the re-arrangement into the alphabetical order. But a short introduction in Pāli is added by the compiler of the Dhātumālā.

This work was first published in Burmese Pāli scripts in 2006. The Research Centre of is pleased to make it available to the wider readership in its Romanised version.

This Romanised version is printed in time for the 2nd international conference of the Association of Theravāda

Buddhist Universities, ATBU, to be held on 4-8 March 2009 at Sitagu International Buddhist Academy, Sagaing. On behalf of the Research Centre, I wish to thank the Most Venerable Rector for the permission to bring this book out in a Romanised version. I also wish to thank the proof-readers Ven. Paṇḍita (tutor), Ven. Kavidhaja (tutor), Ven. Dr. Nodhiñāṇa (assistant lecturer), Dr. Myat Myat Tun (assistant lecturer) and Daw San San Lin (lecturer and administrative officer at the Research Centre), at ITBM University, Ven. Sengherng Narinda (Peradeniya University, Sri Lanka) and Ven. Kumāra (Lashio). The computerising, design and all the coordination work were done by Ms. Soe Yu Paing, Office Secretary and Computer Operator at the Research Centre. The transliteration is first made through a new programme created by Ven. Kham Thon Nandasāmi (formerly tutor at State Sāsana Pariyatti University, Yangon). I would like to thank them all for their dedication and hard work.

Last but not least, I would like to thank the sponsors of this publication for their generosity.

Venerable Prof. Dr. Dhammasāmi, DPhil (Oxford)
Research Centre
International Theravāda Buddhist Missionary University
Yangon
Myanmar

NIDĀNAKATHĀ

Amhākaṃ sammāsambuddho hi dhammaṃ desento māgadhībhāsāya desesi, sā pana māgadhībhāsā yathābhucca-ariyavohārabhūtā buddhavacana mupādāya pālīti ādhunikehi voharitā “pakatṭhānaṃ uttamānaṃ vacanappabandhānaṃ āli pālī”ti iminā vacanatthena.

Sā pana pālī buddhavacanānurūpehi ekacattālīsakkharehi paṭhitā sātthā sabyañjanā saccikaṭṭhaparamatthasūcikā, ekeka metta pālīpadaṃ pakatipaccayehi nipphāditam, pakati pana liṅgadhātuyo, vibhattipaccayā paccayo, tasmā pālīpadānaṃ mūlabhūtā dhātuyo tadatthe ca yathātatham jānitum mahussāho karaṇīyoti.

Tadattham pana manasi nidhāya porāṇikā mahāveyyāka-raṇikā dhātvatthadīpake satthe akaṃsu buddhavacana-pālīpadesu pāṭavatthāya, tesamaññataro saddanītikārako aggavaṃsācariyo ahosi.

So cā cariyo sātṭhakathe piṭakattaye saddasatthe ca appaṭihata ñāṇacāro marammaratṭhe arimaddanapure abhipākaṭo ahosi, tenevā cariyāsabhena arimaddanapure Kyasvārañño kāle saddanīti nāma mahāpakaraṇam aṭṭha-vīsatiyā paricchedehi samalaṅkatam katam piṭakattaye byappathagatīsu viññūnam kosallatthāya.

Tam pana mahāpakaraṇaṃ padamālā dhātumālā
suttamālāti idāni pākaṭena mahākaṇḍattayena paṭimaṇḍitaṃ
hutvā pariyattipariyāpuṇantānaṃ pāḷisotūnaṃ
maggadesakapajjoto viya obhāsayantaṃ tiṭṭhati.

Tesu pana dhātumālā pañchi paricchedehi vavatthitā
hutvā 1223 pāḷidhātuyo ceva tadatthe ca vibhāveti
sahaudāharaṇa gaṇṭhipadavinicchayehi, dhātūnaṃ anukkamo
pana ācariyena aññathā dassito, so ca anukkamo na sakkā
pariyāpuṇantehi sukhena gavesitum ceva passitaṃ u ca.
tasmā ācariyena katā dhātu vibhāvanāsaṅkhātā dhātumālā
yeva akkharānukkamena amhehi punābhisaṅkhātā sotūnaṃ
yathicchita dhātuyo tadatthe ca sukhena gavesitum ceva
passitum ca.

Ayaṃ hi dhātudīpikā navaṅge sātṭhakathe piṭakattaye
byappathagatīsu viññūnaṃ kosallajananī hutvā cirarattāya
tiṭṭhatūti ayaṃ amhāka patthanā.

Ācariyena pana evamabhipatthitaṃ-
idaṃ viracayanto haṃ
yaṃ puñṇamalabhiṃ varaṃ
tenāyaṃ sakalo loko
yātu lokuttaraṃ sukhaṃ.

sārīrike paribhoge
cetye uddisakepi ca
sabbe ārakkhakā devā
sukhaṃ yantu navaṃ navaṃ.

ārakkhadevatā mayham
ñātakāññātakā ca me
dāyakāpi ca me sabbe
sukham yantu navam navam.

mātaḷi lokapālā ca
sakko brahmā sahaṃpati
metteyyo bodhisatto ca
rakkham gaṇhantu sāsane.

mahātherādayo therā
bhikkhū ca navamajjhimā
katvā suddhamakicchena
ciraṃ pārentu sāsanaṃ.

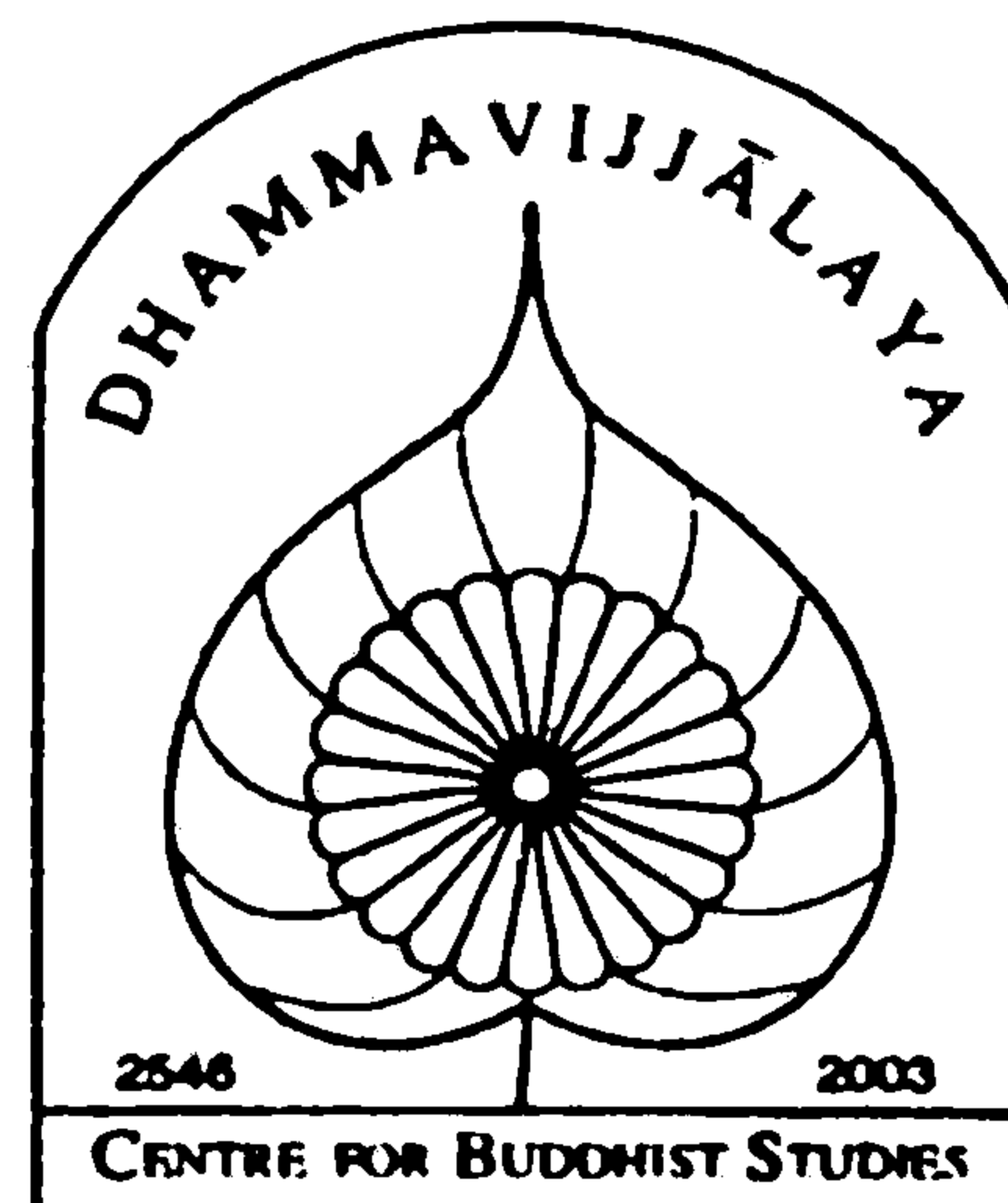
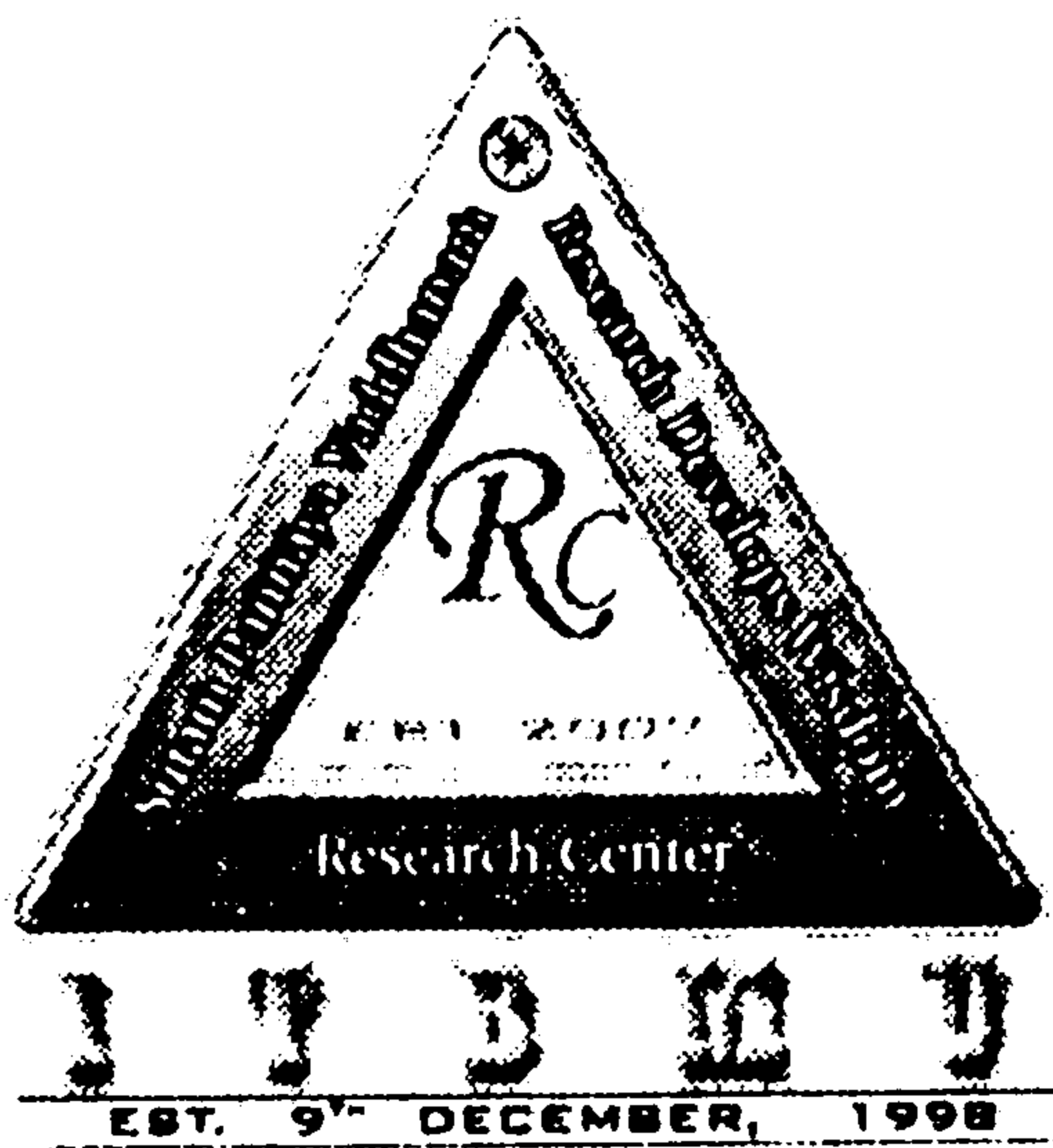
rājānopi ca pārentu
dhammena sakalam mahim
sabbattha samaye sammā
devo cāpi pavassatu.

aham tu paramam bodhim
pāpuṇeyyamanāgate
taṃ patvā sakale satte
moceyyaṃ bhavabandhanāti.

Nandamālābhivaṃsathero.

DHAMMADĀNA

FREE DISTRIBUTION

A

Am̐sa saṅghāte. am̐seti, am̐sayati. am̐so, am̐sā. ettha ca am̐soti koṭṭhā sopi khandhopi vuccati. am̐sāti arisa rogo.

Aka kuṭilagatiyaṃ. akati.

Aki¹ lakkhaṇe. bhūvādi, aṅkati, aṅko, sasaṅko.

Aki² lakkhaṇe. curādi lakkhaṇaṃ saññāṇaṃ, sañjānanakāraṇanti vuttaṃ hoti. atridaṃsallakkhitabbaṃ. ye imasmim̐ curādigaṇe anekassarā asaṃyogantā ikārā-nubandhavasena niddiṭṭhā dhātavo, te evaṃvuttehi imehi tīhi lakkhaṇehi samannāgatā ākhyātattaṃ nāmikattañca pāpuṇantā ekantato niggahītāgamaṇa nipphannarūpāyeva bhavanti, na katthacipi vigataniggahītāgamarūpāni bhavanti. aṅketi, aṅkayati. aṅkanaṃ, aṅko. samāse pana "sasaṅko, cakkakaṅkita caraṇo" tiādīni rūpāni bhavanti.

Akka thavane. thavanaṃ thuti. akketi, akkayati. akko. akkoti sūriyo. so hi mahājutitāya akkiyati abhitthaviyati tappasannehi janehīti akko. tathā hi tassa "natthi sūriyasamā ābhā. udetayaṃ cakkhumā ekarājā" ti ādinā abhitthuti dissati.

Akkha byattisaṅkhātesu. akkhati, akkhi, akkhaṃ.

Aga gatiyaṃ. agati.

Agi aṅgati, aṅgeti. aṅgo, agaṃ aṅgaṇaṃ. tattha aṅganti yesaṃ kesañci vatthūnaṃ avayavo, sarīrampi kāraṇampi ca vuccati. aṅgaṇanti katthaci kilesā vuccanti "rāgo

aṅgaṇa"nti ādīsu. rāgādayo hi aṅganti etehi taṃsa-
maṅgipuggalā nihīnabhāvaṃ gacchantīti "aṅgaṇānī"ti
vuccanti. katthaci malaṃ vā paṅko vā "tasseva rajassa vā
aṅgaṇassa vā pahānāya vāyama tī" ti ādīsu. añjati
makkhetīti hi aṅgaṇaṃ, malādi. katthaci tathārūpo
vivaṭappadeso "cetiyaṅgaṇaṃ, bodhiyaṅgaṇa"nti ādīsu.
añjati tattha ṭhitam atisundaratāya abhibyañjetīti hi
aṅgaṇaṃ, vivaṭo bhūmippadeso . iccevaṃ

rāgādīsu kilesesu
paṅke kāyamalamhi ca
vivaṭe bhūmibhāge ca
"aṅgaṇa"nti ravo gato.

Agga kuṭila gatiyaṃ. aggatīti aggi, kuṭilaṃ gacchatīti
attho.

aggi dhūmasikho joti
jātavedo sikhī gini
aggini bhānumā tejo
pāvako tivako' nalo.
hutāsano dhūmaketu
vessānaro ca accimā
ghatāsano vāyusakho
dahano kaṇhavattani.

Agha pāpakaraṇe. agheti, aghayati. aghaṃ, agho, anagho.
tattha aghanti dukkhaṃ. "aghantaṃ paṭisevissaṃ, vane
vālamigākiṇṇe. khaggadīpinisevite"ti idaṃ nidassanaṃ.
aghoti kilesa. tena aghena arahā anagho. tattha aghayanti

pāpaṃ karonti sattā etenāti aghaṃ, kintaṃ dukkhaṃ ,
evam agho. nanu ca sappurisā dukkhaheṭu pi kilesaheṭupi
ca attano sukhatthāya pāpaṃ na karonti. tathā hi

"na paṇḍitā attasukhassa hetu
pāpāni kammāni samācaranti
dukkhena phutṭhā khalitāpi santā
chanda ca dosā na jahanti dhamma"nti.

vuttaṃ. evaṃ sante kasmā "agha pāpakaraṇe" ti dhātu
ca "aghayanti pāpaṃ karonti sattā etenāti agha"nti
ādivacanañca vuttanti. saccaṃ, yebhuyyena pana sattā
dukkhādi hetu pāpakammaṃ karonti, etesu sappurisā eva
na karonti, itare karonti. evaṃ pāpakaraṇassa hi dukkhaṃ
kilesa ca hetu. tathā hi

"sukhīpi heke na karonti pāpaṃ
avaṇṇasaṃsaggabhayā puneke
pahū samāno vipulatthacintī
kiṃ kāraṇā me na karosi dukkha"ntati.

vuttaṃ. ayañhi gāthā dukkhaheṭupi sattā pāpaṃ karontīti
etamatthaṃ dīpeti. "kuddho hi pitaraṃ hanti, kuddhedhā
hanti samātara"nti ayaṃ pana kilesaheṭupi pāpaṃ karontīti
etamatthaṃ dīpeti, tasmā amhehi agha pāpakaraṇe"ti
ādivacanaṃ vuttaṃ.

Acca¹ pūjāyaṃ. bhūvādi, accati. brahmāsurasuraccito.

Acca² pūjāyaṃ. curādi, acceti, accayati. brahmāsurasura-
ccito.

Achi āyāme. añachti. dīghaṃ vā añachnto dīghaṃ

añachāmīti pajānāti.

Aja khepane ca. gatiapekkhakoyeva cakāro. ajati. ajo. ettha ajoti eḷako. imāni panassa pariyāyavacanāni "ajo eḷako urabbho avi meṇḍo"ti. tattha urabbhoti eḷako, yo "ajā"tipi vuccati. avīti rattalomo eḷako. meṇḍoti kuṭilasiṅgo eḷako. tathāhi janakajātake ajarathato meṇḍarathā visum vuttā. api ca ajeḷakanti ajato eḷakassa visum vacanato eḷakasaddena meṇḍopi gahetabbo, mahosadha jāta-kaṭṭhakathāyañhi meṇḍeḷakānam nibbisesatā vuttāti.

Ajja¹ ajjane. bhūvādi, ajjanam ajjanakriyā. ajjati.

Ajja² paṭisajjane. curādi, ajjeti, ajjayati.

Añca byayagatiyam. byayagati vināsagati. añcati.

Añcu¹ gatipūjanāsu. bhūvādi, maggam añcati. buddham añcati. uddham anuggantvā tiriyaṃ añcitoti tiracchāno. kaṭukañcukatā.

Añcu² visesane. curādi, añceti, añcayati.

Aṭa gatiyam. aṭati.

Aṭṭa anādare. aṭṭeti, aṭṭayati.

Aḍi gatiyam. aḍati.

Aḍḍa abhiyoge. aḍḍati.

Aṇa sadde. aṇati. aṇako brāhmaṇo. tattha brāhmaṇoti brahmanam aṇatīti brahmaṇo, mante sajjhāyatīti attho. akkharacintakā pana "brahmuno apaccam brāhmaṇo"ti vadanti. ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇoti.

Ata sātaccagamane. sātaccagamanam nirantaram gama-

nam. atati. yasmā pana atadhātu sātaccagamanatthavācikā, tasmā bhavābhavam dhāvanto jātijarābyādhi-maraṇādibhedam anekavihitam saṁsāradukkham atati satatam gacchati pāpuṇāti adhigacchatīti attātipi nibbacanamicchitabbam. atthantaravasena pana "āhito ahammāno etthāti attā, attabhāvo"ti ca "sukhadukkham adati anubhavatīti attāti"ti ca "attamanoti pītisomanassena gahitamāno" ti ca attho daṭṭhabbo. yattha yattha yathā yathā attho labbhati, tattha tattha tathā tathā atthassa gaheṭabbatoti.

Ati¹ bandhane. antati. antam. antiyati bandhiyati antaguṇenāti antam. idha antasaddassa atthuddhāro vuccate "antam antaguṇam udariya"nti ettha dvattimsākārantogadham kuṇapantam antam nāma. "kāyabandhanassa anto jīrati. haritantam vā" ti ettha antimamariyādanto antonāma. "antamidam bhikkhave jīvikāna"nti ettha lāmakanto. "sakkāyo eko anto"ti ettha koṭṭhāsanto. "esevanto dukkhassa sappaccayasankhayā"ti ettha koṭanto. iccevam

kuṇapantam antimañca,
mariyādo ca lāmakam.
koṭṭhāso koṭime atthā,
antasaddena bhāsītā.

Ati² bandhane. antati. antam.

Attha yācanāyam. attheti, atthayati. attho. paṭipakkham atthayanti icchantīti paccatthikā.

Adi¹ bandhane. andati. andu. andusaddo panettha
 itthilingo gahetabbo pāliyam itthilingappayoga dassanato
 "seyyathāpi vāsetṭha ayam aciravatī nadī pūrā udakassa
 samatittikā kākapeyyā, atha puriso āgaccheyya pārattiko
 pāragavesī pāragāmī pāram taritukāmo, so orimatīre
 dalhāya anduyā pacchābāham gāḷhabandhanabandho"ti.
 ttara andūti yaṃ kiñci bandhanam vā. "yathā andughare
 puriso " ti hi vuttam. bandhanaviseso vā, "andubandhanā-
 dīni chinditvā palāyimsū"ti hi vuttam. api ca andanaṭṭhena
 bandhanaṭṭhena andu viyātipi andu, pañca kāmagaṇā.
 vuttañhetam bhagavatā "ime kho vāsetṭha pañca kāmagaṇā
 ariyassa vinaye andūtipi bandhanantipi vuccantī"ti.
 niggahītāgamavasenāyam dhātu vuttā. katthaci pana
 vigataniggahītāgamopi hoti. tam yathā? "avijjā bhikkhave
 pubbaṅgamā akusalānam dhammānam samāpattiya
 anvadeva ahirika"nti pāli. ettha anu andati anubandhatīti
 anvadi. anvadi eva anvadevāti kitaviggaho sandhiviggaho
 ca veditabbo. tathā hi aṭṭhakathāyam "anva devāti
 anubandhamānamevā"ti vuttam, tam avijjamahirikam
 anubandhamānameva hotīti attho.

Adi² bandhene. andati. andu.

Adda¹ gatiyam yācane ca. addati.

Adda² himsāyam. addeti. addayati.

Ana pāṇane. pāṇanam sasanam. anati. ānam, pānam.

"tattha ānanti assāso. pāṇanti passāso. etesu assasoti
 bahi nikkhamanavāto. passāsoti anto pavisanavāto"ti

vinayaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, suttantaṭṭhakathāsu pana uppāṭipāṭiyā āgataṃ. tattha yasmā sabbesampi gabbha-seyyakānaṃ mātu kucchito nikkhamanakāle paṭhamam abbhantaravāto bahi nikkhamati, pacchā bāhiravāto sukhumam rajaṃ gahetvā abbhantaram pavisanto tālum āhacca nibbāyati, tasmā vinayaṭṭhakathāyaṃ "assāsoti bahinikkhamana vāto, passāsoti anto pavisanavāto"ti vuttaṃ. etesu dvīsu nayesu vinayanayena anto utṭhitasasanam assāso, bahi utṭhitasasanam passāso. suttantanayena pana bahi utṭhahitvāpi anto sasanato assāso. anto utṭhahitvāpi bahi sasanato passāso. ayameva ca nayo "assāsā di majjha pariyosānam satiyā anugacchato ajjhattam vikkhepa gatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditācā"ti, "passāsā di majjha pariyosānam satiyā anugacchato bahiddhā vikkhepagatena cittena kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā" ti imāya pāḷiyā sametīti veditabbaṃ.

Andha diṭṭhūpasamhāre. diṭṭhūpasamhāro nāma cakkhusaññitāya diṭṭhiyā upasamhāro apanayanam vināso vā. cakkhūhi passanti etāyāti diṭṭhīti vuccati. yaṃ sandhāya aṭṭhakathāsu "sambhāracakkhuno setamaṇḍalaparikkhittassa kaṇha maṇḍalassa majjhe abhimukham ṭhitānam sarīrasaṇṭhānuppattidesabhūte diṭṭhimaṇḍale"ti vuttaṃ. ṭīkāyampi ca "diṭṭhimaṇḍale ti abhimukhaṭṭhitānam sarīrasaṇṭhānuppattidesabhūte cakkhusaññitāya diṭṭhiyā maṇḍale" ti vuttaṃ. evam bhūtāya diṭṭhiyā upasamhāre

andhadhātu vattati. andheti, andhayati. cakkhūni andhayim-su, andho. andhoti andhetīti andho. dvinnam cakkhūnam ekassa vā vasena naṭṭhanayano, evamidha andha dhātu vutto. kaccāyane pana "khādāmagamānam khandhandha-gandhā"ti vacanena amadhātussa andhā desakaraṇa vasena rūpanipphatti dassitā.

Apa pāpuṇe sambhu ca . pāpuṇoti, pāpuṇāti. patto. sabbaññutam satthā patto. sampatto yamasāadhanam. sambhuṇāti, na kiñci attham abhi sambhuṇāti. sambhu-ṇanto, abhisambhuṇamāno. tattha pattoti pasaddo upasaggo "pappotī"ti ettha pasaddo viya. tathā hi "patto"ti ettha pāpuṇīti atthe pabubbassa apadhātussa pakāre lutte tapaccayassa dvibhāvo bhavati. tattha na abhisambhu-ṇātīti na sampāpuṇāti, na sādhetīti vuttam hoti.

Appa pāpuṇe. appoti , āpo. tattha āpoti appoti tam tam thānam vissaratīti āpo.

Abi sadde. ambati , ambā , ambu.

Abba himsāyañca. gatyāpekkhāya cakāro. abbati.

Abbha gatiyam. abbhati. abbho.

ettha abbhotti megho . so hi abbhati anekasatapaṭalo hutvā gacchatīti "abbho"ti vuccati. "vijjumālī satakkakū"ti hi vuttam. satakkakūti ca anekasata paṭalo. ettha ca abbha-saddo tiliṅgiko daṭṭhabbo. tathā hi ayam "abbhuṭṭhitova sa yāti, sagaccham na nivattatī"ti ettha pulliṅgo. "abbhā, mahikā, dhūmo, rajo, rāhū"ti ettha itthiliṅgo."abbhāni candamaṇḍalam chādentī"ti ettha napuṃsakaliṅgo .

imāni pana meghassa nāmāni
 megho valāhako laṅghi
 jīmūto ambudo ghano
 dhārādharo ambudharo
 pajjunno himagabbhako.

Abhi sadde. ambhati. ambho.

ettha ca ambho vuccati udakaṃ. tañhi nijjīvampi
 samānaṃ oghakālādīsu vissandamānaṃ ambhati saddaṃ
 karotīti ambhoti vuccati.

imānissa nāmāni
 pānīyaṃ udakaṃ toyam
 jalam pāto ca ambu ca
 dakaṃ kaṃ salilaṃ vāri
 āpo ambho papampi ca.
 nīraṇca kepukaṃ pāni
 amataṃ elameva ca
 āponāmānietāni
 āgatāni tato tato.

ettha ca "vālaggesu ca kepuke. pivitaṇca tesam bhusam
 hoti pānī"ti ādayo payogā dassetabbā.

Ama¹ gatimhi. amati.

Ama² roge. ameti, amayati. andho. bilaṅkapādo andhanakho.
 tattha andhoti naṭṭhanayano vuccati. andhanakhoti
 pūtinakho. ubhayathāpi sarogattaṃ sūcitaṃ.

Aya gatiyaṃ. ayati, ayo, tattha ayoti kāḷalohaṃ, ayati
 nānākammāra-kiccesu upayogaṃ gacchatīti ayo.

Anu¹ rudha kāme. kāmo icchā. anupubbo rudhadhātu icchāyaṃ vattati. anuruddho, anurodho. anusmāti kiṃ, virodho. tattha anuruddhoti anurujjhati paṇītaṃ paṇītaṃ vatthum kāmetīti anuruddho. anurodhoti anukūlatā. ayaṃ pāḷi "so uppannaṃ lābhaṃ anurujjhati, alābhe paṭivirujjhatī"ti.

Anu² idhā anukaraṇe. anu vi pubbo dhā dhātu anukriyāyaṃ vattati. puriso aññassa purisassa kriyaṃ anuvidhīyati. tatrāyaṃ pāḷi

"dūsito giridattena

hayo sāmassa paṇḍavo

porāṇaṃ pakatiṃ hitvā

tassevānuvidhīyatī" ti.

idampi asādhāraṇaṃ divādirūpaṃ.

Antaradhā adassane. antarapubbo dhā dhātu vijjamānassa vatthuno adassane vattati. antaradhāyati. antaradhānaṃ, antaradhāyanto. sā devatā antarahitā. antarāpidhāyati.

Ara gatiyaṃ. arati. atthaṃ, attho, utu, ettha atthaṃ vuccati nibbānaṃ. taṃ taṃ sattakiccaṃ arati vattetīti utu.

Araha¹ pūjāyaṃ. arahati. araham, arahā. tatra nikkilesattā ekanta dakkhiṇeyyabhāvena attano katapūjā sakkārādīnaṃ mahapphala bhāvakaraṇena arahaṇīyo pūjanīyoti arahā, khīṇāsavo.

Araha² pūjāyaṃ. araheti, arahayati. arahā, araham. "arahā, khīṇāsavo, asekkho" ti arahato nāmāni.

Araha³ pūjāyaṃ, kilesehi ārakattā "araha"nti ca pāpakaraṇe

rahābhāvā "araha"nti ca asappurisānam ārakā dūreti
 "araha"nti ca sappurisānam ārakā āsanneti "araha"nti ca.
 nibbacanāni pana dhātusadda nissitāni na hontīti idha na
 gahitāni. pasamsā pana atthato pūjā evāti "araha pūjāya"-
 nti dhātussa attho bhavitum yuttoti idha amhehi gahitā,
 aṭṭhakathācariyehi tu arahasaddassa labbhamānavasena
 sabbepi atthā gahitā dhātunissitā ca adhātunissitā ca.
 katham?

ārakattā hatattā ca
 kilesārīna so muni
 hatasamsāracakkāro
 paccayādīna cā raho
 na raho karoti pāpāni
 araham tena vuccatīti.

ṭīkācariyehipi tatheva gahitā.katham?

ārakā mandabuddhīnam
 ārakā ca vijānatam
 rahānam suppahīnattā
 vidūna maraheyato.
 bhavesu ca rahābhāvā,
 pāsamsā araham jinoti.

yathā pana arahamsaddassa, evam arahā saddassāpi
 nibbacanāni veditabbāni.

Ala bhūsane. alati. alaṅkāro, alaṅkato, alaṅkatam.

"sālaṅkānanayogepi, sālaṅkānanavajjitā"ti imissāñhi
 kavīnam kabbaracanāyam alaṅkasaddo bhūsanavisesam

vadatı. keci panettha ala bhūsana pariyāpuṇana vāraṇesūti dhātum paṭhanti, "alatī"ti ca rūpaṃ icchanti. mayaṃ pana aladhātussa pariyatti nivāraṇatthavācakkattam na icchāma payogādassanato. nipātabhūto pana alaṃsaddo pariyattinivāraṇatthavācako dissati "alametaṃ sabbam. alaṃ me tena rajjenā" ti ādisu.

Ava pālāne. avati, buddho mama avataṃ.

Asa¹ dityādānesu ca. cakāro gatipekkhako.asati.asanāti. asanti.

Asa² bhuvi. atthi. asa. ettha atthīti ākhyātapadam. na atthi khīrā brāhmaṇī. atthitā, atthibhāvo, "yaṃ kiñci ratanam atthī"ti ādisu viya nipātapadam. tasmā atthīti padam akhyātanipātavasena duvidhanti veditabbam. asaiti avibhattikaṃ nāmikapadam. ettha ca "asasmīti hotī"ti pāli nidassanam. tattha atthīti asa, niccassetam adhivacanam. iminā sassatadiṭṭhi vuttā. tatrāyaṃ padamālā "atthi, santi. asi, attha. asmi, asma, amhi, amha" iccetāni pasiddhāni. "atthu, santu. āhi, attha. asmi, asma, amhi, amha" iccetāni ca, "siyā, assa, siyūṃ, assu, siyaṃsu. assa, assatha. siyaṃ, assa, assāma" iccetāni ca pasiddhāni. ettha pana "tesāṃ ka kho bhikkhave samaggānam sammadamānānam. pa . siyaṃsu dve bhikkhū abhidhamme nānāvādā"ti pāli nidassanam. tattha siyaṃsūti bhavēyyūṃ. abhidhammeti viṣiṭṭhe dhamme. idāni siyā saddassa atthuddhāro pabhedo ca vuccate. siyāti ekaṃse ca vikappane ca "pathavīdhātu siyā ajjhattikā, siyā bāhirā"ti ekaṃse. "siyā aññatarassa

bhikkhuno āpattivītikkamo"ti vikappane. siyāti ekamā-khyātapadam, ekamabyayapadam. ākhyātatthe ekavacanantam, abyayatte yathāpāvacanam. "puttā matthi dhanā matthī"ti ettha atthīti abyayapadamiva ekavacanantampi bahuvacanantampi bhavati. tassākhyātatthe payogo veditova. abyayatte pana "sukham na sukhasahagatam, siyā pītisahagata"nti "ime dhammā siyā parittā rammaṇā"ti ca ekavacanabahuvacanappayogā veditabbā. ettha dhātuyā kiccam natthi. parokkhāyam "itiha asa itiha asā"ti dassanato "asa"itipadam gahetabbam. hiyayttanīrūpāni appasiddhāni. ajjataniyā pana "āsi, āsim su, āsum. āsi, āsittha. āsim, āsimhā" iccādīni pasiddhāni. bhavissantiyā "bhavissati, bhavissanti" iccādīni. kālātippattiyā "abhavissā, abhavissam su" iccādīni bhavanti.

Asa³ bhojane. vuttānam phala masanāti. asanam. ettha asananti āhāro. so hi asiyati bhuñjīyatīti "asana"nti vuccati. "asnātha khādatha pivathā"ti idamettha nidassanam.

Asu¹ khepe. khepo khipanam. assati nirassati ādiyati ca dhammam. issāso. ettha ca nissaratīti chaḍḍeti satthāram tathā dhammakkhānādīni. issāsoti usum assati khipatīti issāso, dhanuggaho.

Asu² byāpane. asuṇāti, assu.

Ahi gatiyam. ahati, ahi.

ettha ca ahīti nippādopi samāno ahati gacchati gantum sakkotīti ahi.

Aḷa uggame. aḷati. vāḷo.

Ā

Āpa byāpane. āpuṇāti, āpo.

Āpu lambane. āpeti, āpayati. āpo.

Āsa upavesane. upavesanam nisīdanam "āsane upaviṭṭho samṅho"ti ettha viya. āsati, acchatī. āsīno. āsanam. upāsati. upāsako.

tattha āsananti āsati nisīdati etthāti āsanam, yam kiñci nisīdanayoggaṃ mañcapīṭhādi.

Āsisi icchāyam. āpubbo sisi icchāyam vattati. āsisati. āsisatevapuriṣo. āsisanā. āsisattam. āsisanto, āsisamāno, āsamāno."suggati māsamānā"ti pāḷi ettha nidassanam.

I

I¹ gatiyam. yesam dhātūnam gatiattho, buddhipi tesam-attho. pavatti pāpuṇānīpi. tatra gamanam duvidham kāyagamanam ñāṇagamanāñca. tesu kāyagamanam nāma iriyāpathagamanam, ñāṇagamanam nāma ñāṇupatti, tasmā payogānurūpena "gacchatī"ti padassa "jānātī"tipi attho bhavati, "pavattatī"tipi attho bhavati, "pāpuṇātī"tipi attho bhavati, iriyāpathagamanena gacchatītipi attho bhavati, ñāṇagamanena gacchatī tipī attho bhavati. tathāhi "sīgham gacchatī"ti ādīsu iriyā pathagamanam "gamana"-

nti vuccati. sundaram nibbānam gato. gatimā"tiādīsu pana
 ñāṇagamanam. evam sabbesambi gatyatthānam dhātūnam
 yathāpayogam attho gaḥetabbo. tassimāni rūpāni bhavanti
 iti, eti, udeti. kārite "udāyatī"ti rūpam bhavati. utthāpetīti
 hi attho, dakāro āgamo. upeti, samupeti, veti, apeti, aveti,
 anveti, sameti, abhisameti, samayo, abhisamayo, īdi, udi,
 ekodi, paṇḍito, ito, uditto, upeto, samupeto, anvito, apeto,
 sameto, etabbo, paccetabbo. paṭiyamāno, paṭicco, ento,
 adhippeto, adhippāyo, paccayo, aññānīpi yojetabbāni."itā,
 ita"nti ādinā yathāraham itthi napuṃsaka vasenapi.
 paccetum, upetum, samupetum, anvetum, sametum,
 abhisametum, icca, paṭicca, samecca, abhisamecca, apecca,
 upecca, paṭimukham itvā, itvāna, upetvā, upetvāna,
 upetuna, aññānīpi buddhavacanānurūpato yojetabbāni.

iti iti kriyā saddo
 suttantesu na dissati
 idamettha na vattabbam
 dassanāyeva me ruto.
 "itāyam kodharūpena"
 iti pāli hi dissati
 aṅguttaranikāyamhi
 muninā haccabhāsītā.

vuttañhetam bhagavatā aṅguttara nikāye kodham
 nindantena

"itāyam kodharūpena
 maccuveso guhāsayo

taṃ damena samucchinde
paññāvīriyena diṭṭhiyā"ti.

ttara itāyanti iti ayanti chedo. itiitica gacchatī pavattatīti
attho. ayaṃ panettha suttapadattho yo doso loka kodhoti
lokiya mahājanena vuccati, nāyaṃ atthato kodhoti vattab-
bo. kinti pana vattabbo, eso hi sarīrasaṅkhāta guhāsaya
maccurājā eva kodha vasena pamaddanto sattasantāne
gacchatīti vattabbo. taṃ evarūpaṃ "maccurājā"ti vattab-
baṃ bahuno janassa anatthakaraṃ kodhaṃ hitakāmo
damena paññāya vīriyena diṭṭhiyā ca chindeyyāti.

etīti imassa pana āgacchatīti attho. "etī"ti ettha hi ā
upasaggo sandhikiccena paṭicchannattā na pākato valāhakā
vattharito punṇacando viya. tathā hi ettha ā iti etī ti
sandhiviggaho bhavati, ākārasa ca ikārena parena
saddhimīveva ekārādeso. tasmā "ayaṃ so sārathī eti. etu
vessantaro rājā"ti ādisu "āgacchati, āgacchatū"ti ādinā attho
kathetabbo. byākaraṇa satthepe hi ā iti etīti sandhiviggaho
dissati, tasmā ayampi nīti sādhuṃ manasi kātabbā.
athavā itīti rassa vasena vuttaṃ padaṃ gamaṇaṃ bodheti,
etīti vuddhivasena vuttaṃ pana yathāpayogaṃ
āgamaṇādīni. mattāvasenapi hi padāni savisesatthāni
bhavanti. taṃ yathā? sāsane pabbajito, raṭṭhā pabbājitoti.
saññogā saññogavasenapi, taṃ yathā? gāma niggacchati.
yaṃ poṣo nigacchati, tasmā ayampi nīti sādhuṃ
manasi kātabbā. etthetaṃ vuccati—

i gatiyanti kathitā

dhātu vuddhim gatā yadā
 tadā āgamanatthassa
 vācikā pāyato vasā.
 iriyāpathatthato he
 sā niccāgamavācikā
 "ayam so sārathī eti"
 iccādettha nidassanam.
 aniriyāpathatthena
 vattane gamanepi ca
 āgamane ca hotīti
 dhīmā lakkheyya tam yathā.
 "paṭicca phalametī"ti
 evamādīsu vattane
 vuddhippattā ikāravhā
 esā dhātu pavattati.
 "atthamentamhi sūriye
 vālā" iccādīsu pana
 gate, "etīti itī"ti
 ādisvā gamane siyā.

tathā hi itīti anattāya eti āgacchatīti itī, upaddavo, itī
 āgamanattho gahetabbo. āha ca suttanipātaṭṭhakathāyam
 "etīti itī, āgantukānam akulabhāgīnam byasanahetūnam
 etam adhivacana"nti.

idāni yathāraham nipātākhyāta nāmika pariyāpannānam
 itī ito saddāna matthuddhāro vuccate tattha itisaddo
 hetuparisamāpanādi padattha vipariyāya pakārāvadhāraṇa

nidassanādi anekatthappabhedo. tathā hesa "ruppatīti kho bhikkhave tasmā rūpanti vuccatī"ti ādīsu hetuatthe dissati. "tasmā tiha me bhikkhave dhamma dāyādā bhavatha, mā āmisa dāyādā. atthi me tumhesu anukampā, kinti me sāvakā dhammadāyādā bhaveyyum, no āmisadāyādā"ti ādīsu parisamāpane. "iti vā iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato" ti ādīsu ādi atthe. "māgaṇḍiyoti tassa brāhmaṇassa saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakam-maṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañcana mabhilāpo"ti ādīsu padattha vipariyāye. "itikho bhikkhave sappatibhaya bālo, appatibhaya paṇḍito. saupaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito. saupasaggo bālo, anupasaggo paṇḍito"ti ādīsu pakāre. atthi idappaccayā jarāmaraṇanti iti putṭhena satā ānanda atthītissa vacanīyaṃ. kiṃ paccayā jarāmaraṇanti iti ce vadeyya, jātipaccayā jarāmaraṇanti iccassa vacanīya"-nti ādīsu avadhāraṇe. "atthīti kho kaccāna ayameko anto, natthīti kho kaccāna ayaṃ dutiyo anto"ti ādīsu nidassane. nipātavaseneva te payogā gahetabbā. "itāyaṃ kodha-rūpenā"ti ettha pana ākhyātavasena gamane iti saddo dissati. aya mevattho idhā dhippeto, nipātatto pana na icchitabbo, viññūnaṃ atthaggahaṇe kosalluppādanattham kevalaṃ atthuddhāravasena āgatoti daṭṭhabbaṃ. itaro pana

gatyatthe cimasaddatthe
 itosaddo pavattati
 "anvito"ti hi gatyatthe
 paccattavacanāṃ bhava.

imasaddassa atthamhi
 nisakkavacanam bhava
 ito sā dakkhiṇā disā"
 itiādīsu pāḷisu.
 gatyattho icchito ettha
 itarattho na icchito
 atthuddhāravasā vutto
 kosallatthāya viññunam.

idha pana samayasaddassa atthuddhāram sanibbacanam
 vattabbambi avatvā upari ayadhātuvisayeyeva vakkhāma
 i e aya dhātu vasena tidhātumayattā samayasaddassa. ttara
 itīti ikārānantara tyanta padassaca "eti, udetī"tiādīnañca
 ekā narāntaratyantapadānam aññesañca evarūpānam
 padamālā yathāraham yebhuyyena attanopadāni vajjetvā
 yojetabbā. idisesu hi thānesudukkarā kriyāpadamālā. yasmā
 pana imasmim pakaraṇe sukarā ca dukkarā ca tyantapada-
 mālā jānitabbā, tasmā bhūvādigaṇādīsu aṭṭhasu gaṇesu
 vihitehi channavutiyā vacanehi sabbasādhāra ṇam asabba-
 sādhāraṇaṇca padamālānayaṃ brūma

akārānantaratyanta
 padānam pantiyo budho
 bhavati rundhatādīnam
 yoje sabbattha sabbathā.
 "iti etī"ti cetesam
 padānam pana pantiyo
 suddhassarapubbakānam

yoje viññū yathārahaṃ.
ākārānantaratyanta-
padānañcāpi pantiyo
"yāti suṇāti asanā-
ti"iccādīnaṃ yathārahaṃ.
ivaṇṇānantaratyanta
padānamapi pāḷiyo
yoje "rundhiti rundhīti"ti
iccādīnaṃ yathārahaṃ.
ukārānantaratyanta
sutiiti padassaca
pera ṇatthe pavattassa
yoje mālaṃ yathārahaṃ.
ekārānantaratyanta
padānampi yathārahaṃ
"jeti rundheti kāreti
kārapetī"tiādīnaṃ.
okārānantaratyanta
padānampi padakkame
"karotibhoti hotī"ti
ādīnaṃ yuttito vade.
iccevaṃ sattadhā vutto
padamālānayo mayā
ito mutto nayo nāma
natthi koci kriyāpade.
"ādatte kurute pete"

iccādi nayadassanā
yathāraham yuttitoti
vacanam ettha bhāsitaṃ.

idāni ikārānantaratyantapassa kamo vuccateiti, inti. isi, ittha, ima. aparipuṇṇo vattamānānayo. itu, intu. ihi, ittha. imi, ima. aparipuṇṇo pañcamī nayo. ettha ca imesaṃ dvinnam sāsanaṇurūpabhāvassa imāni sādhakapadāni "veti, apeti, anvetī" ti. tattha vi iti veti, vigacchatīti attho, itisaddo hettha gamanam bodhe ti. tathā apa iti apeti, apagacchatī ti attho. anu iti anveti, anugacchatī ti attho. garū pana anu eti anvetīti vadanti. taṃ

"yathā ārañṇakam nāgam
dantiṃ anveti hatthinī
jessantaṃ giriduggesu
samesu visamesu ca
evaṃ taṃ anugacchāmi
putte ādāya pacchato" ti.

imāya pāḷiyā na sameti "jessantaṃ anvetī"ti vacanato "anugacchāmī"ti vacanato ca. tathā hi etisaddo yattha ce iriyā pathavācako, tattha āgamanam yeva joteti, na gamanam, tasmā āgamanatthassa ayuttito gamanatthassa ca yuttito vi iti ādinā chedo auyyo. etesañca itisaddassa vasena katachedānam atthibhāvam yuttibhāvañca "itāyam kodharūpenā"ti pāḷiyeva sādheti, tasmāyeva "anu iti, anu inti, anu isī"ti ādinā "anvetī"ti ādinam chede labbhamāna nayena vuttappakāro vattamānā.

pañcamīnayo parassapada vasena dassito. sattamī rūpādīni sabbathā appa siddhāni.

imāni pana bhavissantiyā rūpāni, sittā te lahumessati. issati, issanti. issasi, issatha. issāmi, issāma. issate, issante. issase, issavhe. issam, issāmhe. asabba dhātukattepi suddhassarattā dhātussa ikārāgamo na labbhati. paripuṇṇo bhavissantīnayo.

atha kālātipattiyā rūpāni bhavanti, issā, issamsu. isse, issatha. issam, issamhā. issatha, issisu. issase, issavhe. issam, issāmhase. kālātipattibhāve ca asabbatthadhātukatte ca santepi suddhassa rattā dhātussa akārikārāgamo na labbhati anekantikattā vā anupapannattā ca akārāgamo na hoti. dvinnā nhattha suddhassa rānam anantarikānam ekato sannipāto anupapatti. paripuṇṇo kālātipattinayo.

imasmim pana thāne sātthakathe tepitake buddhavacane sotūnam payogatthesu parama kosalla jananattham "nanu te sutam brāhmaṇa bhañṇamāne, devā na issanti purisa-parakkamassā"ti pālito nayam gahetvā vuttappakārehi bhavi ssantiyā rūpehi sabbaso samānāni asamānatthāni vattamā nikarūpāni ca īsakam añṇamañṇam samānāni bhavissantī kālātipattīnam rūpāni ca pakāsayissāma. vattamā nāvasena tāva "issati, issanti. issasi, issathā"ti sabbam yoje tabbam. attho pana "issam karotī"ti ādinā vattabbo. tasmim yeva atthe bhavissantī vasena "ississati, ississanti. issi ssasi, ississathā"ti paripuṇṇam yojetabbam. attho pana issam karissatī"ti ādinā vattabbo. kālātipatti

vasena pana "ississā, ississam̐su. ississe, ississathā"ti
 paripuṇṇam̐ yojetabbam̐, attho pana "issam̐ akarissā"ti
 ādinā vattabbo. dhātvantaravasena sam̐sandananayo-
 yam̐.idāni ekārānantaratyantapadassa kamo vuccate eti,
 enti. esi, etha. emi, ema. etu, entu. ehi, etha. emi, ema.

na ca appatvā dukkhantam̐

vissāsam̐ eyya paṇḍito. nivesanāni māpetvā

vedehassa yasassino

yadā te pahinissāmi

tadā eyyāsi khattiya.

eyya, eyyum̐. eyyāsi, eyyātha. eyyāmi,eyyāma. etha,
 eram̐.etho, eyyāvho. eyyam̐, eyyāmhe. so puriso eyya, te
 eyyum̐. tvam̐ eyyāsi, tumhe eyyātha. aham̐ eyyāmi,
 mayam̐ eyyāma. so puriso etha, te eram̐. tvam̐ etho, tamhe
 eyyāvho. aham̐ eyyam̐, mayam̐ eyyāmhe.

parokkhāhiyyattanajjatanīrūpāni sabbaso appasiddhāni.
 essati, essanti. essasi, essatha. essāmi, essāma. essate,
 essante. essase,essavhe.essam̐. essāmhe.

sammodamānā gacchanti

jāla mādāya pakkhino

yadā te vivadissanti

tadā ehinti me vasam̐.

"abhidosagato idāni ehī"ti vacanadassanato aparānipi
 bhavissantī rūpāni gahetabbāni.ehiti, ehinti. chisi, ehitha.
 ehimi, ehima. ehite, ehinte. ehise, ehivhe. ehissam̐,
 ehissāmhe. essā, essam̐su. esse, essatha. essam̐, essāmhā.

essatha, essisu. essase, essavhe. essim, essāmhase. athā
paropi ekārānantaratyanta padakkamo bhavati. udeti,
udenti. udesi, udeṭha. uдеми, uдема. udetu, udentu. udehi,
udeṭha. uдеми, uдема, udāmase. udeyya, udeyyum. sesam
neyyam. udissati, udissanti. sesam neyyam. udissā,
udissamsu. sesam neyyam.

I² ajjhayane. ajjhayanam uccāraṇam sikkhanam vā, ayati,
adhīyati, ajjhayati, adhīte, ajjhenam, ajjhayako. dibbam
adhīyase māyam. adhīyanti mahārāja, dibba māyidha
paṇḍitā. ajjhenamariyā pathaviṃ janindā. tattha ajjhāyakoti
ajjhaya tīti ajjhayako, mante parivatta tīti attho.

Ikkha dassanaṅkekesu. ikkhati, upekkhati, apekkhati.
upekkhā, apekkhā, paccavekkhaṇā. kakāralope"upekhā,
apekhā, upasampadāpekho" ti rūpāni bhavanti.

Ikhi gamane. ikkhati.

Igi gamane ca. cakāro gatipekkhako. iṅgati. iṅgitam.

Iṭa gatiyam. eṭati.

Iṇu gatiyam. iṇoti. iṇam. iṇāyiko.

Idi paramissariye. indati. indanam, indo. ettha indoti
adhipati bhūto yo koci. so hi indati paresu issariyam
pāpuṇātīti indoti vuccati. apica indoti sakko. sakkassa
hi anekāni nāmāni

sakko purindado indo

vatrabhū pākasāsano

sahassanetto maghavā

devarājā sujampati.

sahassakkho dasasata
 locano vajirāvudho
 bhūtapati mahindo ca
 kosiyo devakuñcaro.
 surādhipo suranātho
 vāsavo tidivādhībhū
 jambāri ceva vajira
 hattho asurasāsano
 gandhabbarājā devindo
 surindo asurābhibhūti.

evam̐ anekāni nāmāni. ekopi hi attho anekasaddappavatti-
 nimitta tāya anekanāmo. tenāha bhagavā sakko mahāli
 devānamindo pubbe manussabhū to samāno maghonāma
 māṇavo ahosi, tasmā "maghavā" ti vuccati. sakko mahāli
 devānamindo pubbe manussabhūto samāno pure dānam̐
 adāsi, tasmā "purindado"ti vuccati. sakko mahāli
 devānamindo pubbe manussa bhūto samāno sakkaccam̐
 dānam̐ adāsi, tasmā "sakko" ti vuccati. sakko mahāli
 devānamindo pubbe manussabhūto samāno āvāsam̐ adāsi,
 tasmā "vāsavo"ti vuccati. sakko mahāli devānamindo
 sahasam̐ attānam̐ muhutta cinteti, tasmā "sahassak-
 kho"ti vuccati. sakkassa mahāli devānamindassa sujānāma
 asurakaññā pajāpati, tasmā "sujampatī"ti vuccati. sakko
 mahāli devānamindo devānam̐ tāvatimsānam̐ issariyā-
 dhipaccam̐ rajjam̐ kāreti, tasmā "devānamindo"ti vuccatīti.
 evamekassāpi atthassa anekāni saddappavattini mittāni

dissanti. tathā hi yena pavattinimattena tāvatiṃ sādhi-
 patimhi indasaddo pavatto, na tena tattha sakkādisaddā
 pavattā, atha kho aññena. tathā yena sammādiṭṭhiyaṃ
 paññāsaddo pavatto, na tena tattha vijjādisaddā. yena
 sampayuttadhammānaṃ pubbaṅgamabhāvena uppanna-
 dhammasmiṃ cittasaddo pavatto, na tena tattha viññā-
 ñādi saddā. na hi vinā kenaci pavattini mittena saddo
 pavattatīti. ekopi attho sammutyattho ca paramattho ca
 anekasaddappavattinimittatāya anekanāmoti daṭṭhabbaṃ.
 ettha siyā "nāmānīti vadatha, kiṃ nāmaṃ nāmā"ti.
 vuccate, īdise tṭhāne atthesu saddappavattanimittam "nāma"-
 nti gahitaṃ, yaṃ "līṅga"ntipi vuccati. tathā hi "nāma"nti
 ca "līṅga"nti ca saddopi vuccati, "aññaṃ sobhanaṃ
 nāmaṃ pariye sissāmi. līṅgañca nippajjate"ti ādīsu viya.
 asabhāvadhammabhūtaṃ nāma paññattisaṅkhātāṃ atthesu
 saddappavattinimittampi vuccati "nāmagottaṃ na jīrati.
 satalīṅga"ti ādīsu viya. iti nāmasaddenapi līṅgasaddenapi
 saddappavatti nimittassa kathanam daṭṭhabbaṃ.
 saddappavatti nimittañca nāma loka saṅketasiddho taṃtaṃ
 vacanattaniyato sāmāññākāra visesoti gahetabbaṃ. so
 evaṃbhūto yeva sāmāññākāra viseso nāma paññattīti
 pubbā cariyā vadanti. so hi tasmim tasmim atthe saddaṃ
 nāmeti tassa tassa atthassa nāmasaññaṃ karotīti nāmaṃ,
 pakārehi ñāpanato paññatti ca. saviññattivikārassa pana
 saddassa sammutiparamatthasaccānaṃ pakārehi ñāpanato
 paññattibhāve vattabbameva natthi. saddasseva hi ekantena

paññatti bhāvo icchitabbo "nirutti paṭisambhidā parittārammaṇā"ti ca "nirutti paṭisambhidā paccuppannārammaṇā"ti ca "niruttipaṭisambhidā bahiddhārammaṇā"ti ca pāḷidassanato. idha pana saddappa vatti nimittādhikārattā nāmavasena attho pakāsito. evaṃ aneka vidhassa sāmāñña kāravisesoti pubbācariyehi gahitassa nāmapaññatti saṅkhātassa saddappavattinimittassa vasena ekopi auyyattho aneka līngoti gahetabbo. tenāha āyasmā suhemanto pabhinna paṭisambhido

"satalīngassa atthassa
satalakkhaṇadhārino
ekaṅgadassī dummedho
satadassīva paṇḍito"ti.

evaṃ sabbābhidhānesupi iminā nayena yathārahaṃ attho vibhāvetabbo nayaviññūhi.

Idha vuddhiyaṃ. ijjhati, samijjhati. iddhi, ijjhanaṃ, samijjhanaṃ, iddho. tattha iddhīti ijjhanaṃ iddhi. ijjhanti vā sattā etāya iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti iddhi.

Ila¹ kampane. ilati. elaṃ, elā. ettha elaṃ vuccati doso. kenatṭhena? kampanatṭhena. dosoti cettha aḡuṇo veditabbo, na paṭigho. "nelaṅgo setapacchādo" ti idamettha nidassanaṃ. apica elaṃ vuccati udakaṃ. tathā hi "elambujaṃ kaṇṭakim vārijaṃ yathā"ti imissā pāḷiyā atthaṃ niddisanto āyasmā sārīputto "elaṃ vuccati udaka"nti āha. elāti lālā vuccati "elamūgo"ti ettha viya. apica elāti kheḷo vuccati "sutvā nelapatiṃ vācaṃ, vālā

pantā apakkamu"nti ettha viya. ettha nelapatim vācanti
 kheḷabindunipātavirahitam vacananti attho. lālā
 kheḷavācakassa tu elāsaddassa aññaṃ pavattinimittam
 pariyesitabbam. anekappavattinimittā hi saddā. kim vā
 aññaṇa pavatti nimittena ila kampaneti evam vuttam
 kampanam eva lālā kheḷavācakassa elāsaddassa
 pavattinimittam, tasmā ilanti jigucchi tabbabhāvena
 kampenti hadayacalanam pāpuṇanti janā etthāti elāti attho
 gaḥetabbo. samāna pavattinimittāyeva hi saddā loka
 saṅketavasena nānāpadattha vācakāpi bhavanti. tam yathā?
 hinoti gacchatīti hetu, sappati gacchatīti sappo, gacchatīti
 goti. tathā asamānappavattinimittāyeva samānapadattha-
 vācakāpi bhavanti. tam yathā? rañcatīti rājā, bhūmim
 pāletīti bhūmipālo, nare indatīti narindoti. esa nayo
 sabbatthāpi vibhāvetabbo.

Ila² gatiyam. ilati.

Ila³ perañe. ileti, ilayati.

Isa¹ uñech. esati, isi. ettha pana sīlādayo guṇe esantīti
 isayo, buddhādayo ariyā tāpasapabbajjāya ca pabbajitā
 narā. "isi tāpaso jaṭilo jaṭi jaṭādharo"ti ete tāpasa pariyāyā.

Isa² pariyesane. esati. isi, iṭṭham, aniṭṭham, esam,
 esamāno.

Isa³abhikkhaṇe. isanāti.

Isi gatiyam. isati.

Isu icchāyam. icchatī, sampatīcchatī. sampatīcchanam,
 icchā, abhicchā, iccham, icchamāno.

Issa issāyaṃ. issati. purisa parakkamassa devā na issanti.
issā, issā yano.

Iḷa thavane. iḷeti, iḷayati.

I

Īja gatiyaṃ. ījati.

Īdī sandīpane. īdeti, īdayati, īkā ranta vasena niddiṭṭhattā
saniggahītāgamāni rūpāni na bhavanti.

Īra¹ vacane gatikampanesu ca. īrati. īritam. eritam.
samīraṇo. jinerito dhammo. kuppanti vātassapi eritassa.
tattha samīraṇoti vāto. so hi samīrati vāyati, samīreti ca
rukkha sākḥāpaṇṇādīni suṭṭhu kampetīti "samīra ṇo"ti
vuccati.

Īra² khepane. īreti, īrayati.

Īsa¹ himsā gati dāssanesu. īsati. īso.

Īsa² issariye. issariyaṃ issarabhāvo. īsati. va:gīso,
janapadeso, manujeso. ttara vaṅgīsoti vācāya īso issaroti
vaṅgīso. ko so? āyasmā vaṅgīso arahā. āha ca sayameva
"vaṅge jātoti vaṅgīso
vacane issaroti ca
'vaṅgīso' iti me nāmaṃ
abhavī lokasammata"nti.

Īha cetāyaṃ. īhati. īhā. īhā vuccati vīriyaṃ.

Iḷa thutiyam. iḷati.

U

U sadde. avati, avanti. avasi. ettha "yo ātumānam sayameva pāvā"ti pāḷi papubbassa udhātussa payogoti daṭṭhabbo. papubbassa vadadhā tussa dakāralopappayogotipi vattum yujjati.

U dhāturūpāni. vadāpetīti etesamattho. imāni hi papubbassa udhātuyā vasena sambhūtāni hetukatturūpāni.

Ukkha secane. ukkhati.

Ukha gatyatthā. ukhati.

Uca samavāye. uccati. oko, uīkā, ukkā. okoti udakampi āvāsopi. "okapunṇehi cīvarehī"ti ca "vārijoṇa thale khitto, oka mokatamubbhato"ti cettha payogo. uīkāti sīse nibbatta kimiviseso. ukkāti dīpikā dayo vuccanti. "ukkāsu dhāriya mānāsū"ti hi āgataṭṭhāne dīpikā "ukkā"ti vuccati. "ukkaṃ bandheyya, ukkaṃ bandhitvā, ukkā mukhaṃ ālimpeyyā"ti āgataṭṭhāne āṅgārapallam. "kammārānam yathā ukkā, andho jhāyati no bahī"ti āgataṭṭhāne kammāruddhanam. "evaṃ vipāko ukkāpāto bhavissatī"ti āgataṭṭhāne vātavego "ukkā" vuccati. "saṇḍā sena jātarūpaṃ gahetvā ukkā mukhe pakkiheyyā" ti āgataṭṭhāne suvaṇṇakārānam mūsā "ukkā"ti veditabbā. iccevaṃ

dīpikāvātavegesu

kammārānaṅca uddhane

mūsāyampi ca āṅgāra

kapalle cāti pañcasu

visayesu panetesu
ukkāsaddo pavattati.

Ucha pipāsāyaṃ. uchatī.

Uchi uñech. uñechā pariyesanaṃ. uñachti. uñachācariyāya
īhatha.

Uju ajjave. ajjavamaṃ ujubhāvo. ojati. uju.

Ujjha ussagge. ussaggo chaḍḍanaṃ. ujjhati. ujjhitaṃ.

Uṭha upaghāte. oṭhati.

Uda mode kīlāyañca. udati. udānaṃ. udaggo. tattha
udānanti kenatṭhana udānaṃ? udānanatṭhena. kimidaṃ
udānanaṃ nāma? pītivegasamuṭṭhāpito udāhāro. yathā hi
yaṃ telādi mānitabbavatthu mānaṃ gahetuṃ na sakkoti,
vissanditvā gacchati, taṃ "avaseko"ti vuccati. yañca jalaṃ
talākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottha ritvā gacchati, taṃ
"ogho" ti vuccati, eva meva yaṃ pīti vegasamuṭṭhā-pitaṃ
vitakkavipphāraṃ hadayaṃ sandhāretuṃ na sakkoti, so
adhiko hutvā anto asaṇṭhahitvā vacīradvārena nikkhamanto
paṭiggāhakanirapekkho udāhāraviseso "udāna"nti vuccati.
udaggoti sañcātasomanasso.

Udi¹ pasavakiledanesu. pasavanaṃ sandanaṃ. kileda-
naṃ tintatā. undati. undūro, samuddo. ettha hi samuddoti
atṭhahi acchariyabbhuta dhammehi samannā-gatattā
samuddati atta sannissitānaṃ macchamakarādīnaṃ pīti
somanassaṃ pasavati janetīti samuddo. ayasmākaṃ khanti.
atṭhakathācariyā pana "samuddanatṭhena samuddo,
kiledanatṭhena temanatṭhe nāti vuttaṃ hotī"ti vadanti.

milindapañhe pana āyasmā nāgaseno "bhante nāgasena samuddo samuddoti vuccati, kena kāraṇena āpaṃ udakaṃ samuddoti vuccatī"ti milindena raññā puṭṭho āha "yattakaṃ mahārāja udakaṃ, tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ, tattakaṃ udakaṃ, udakasamattā samuddoti vuccatī"ti. tadā raññā milindena "kallosi bhante nāgasenā"ti vuttaṃ. ettha hi samaṃ udakena loṇaṃ etthāti samuddoti nibbacanaṃ veditabbaṃ "nīloda"nti ādisu viya. tattha bhadantaṇāgasenamatañca amhākaṃ matañca pakatisamuddaṃ sandhāya vuttattā na virujjhati, aṭṭhakathācariyānaṃ matampi "taṇhāsamuddo" ti ca "samuddo peso" ti ca āgatāni samud-dasarikkhakāni ca taṇhā cakkhusotādīni sandhāya vuttattā na virujjhatīti daṭṭhabbaṃ.

Uddhasa uñech. uñechā pariyesanaṃ. uddhasanāti.

Upa pajjane. upeti, upayati.

Ubbi hiṃsatthā. ubbati.

Ubbha pūraṇe. ubbhati. ubbhanā. ubbhaṃ. kārite "ubbhetī"ti rūpāni bhavanti.

ubbhati ubbheti pūretīti ubbhaṃ, pūraṇanti attho. cariyā-piṭakepi hiṃdisī saddagati dissati, taṃ yathā? mahādānaṃ pavattesi, accubbhaṃ sāgarūpama"nti. tattha ca accubbhanti ativiya yācakānaṃ ajjhāsayāṃ pūraṇaṃ. akkhumbhantapi pāṭho. kumbhoti kaṃ vuccati udakaṃ, tena ubbhe tabbhoti kumbho, so eva itthiliṅga vasena kumbhī. ettha ca "kumbhī dhovati onato" ti payogo.

kumbhesaddo ghaṭe hatthi
siropiṇḍe dasambaṇe.
pavattatīti viññeyyo,
viññunā nayadassinā.

Ubha pūraṇe. ubhati. ubhanā. obho. kārite "obhetī"ti
rūpāni bhavanti. tattha keṭubhanti kriyākappavikappo
kavīnaṃ upakāriyasattham. idaṃ panettha nibbacanaṃ
kiṭeti gameti kriyādivibhāgaṃ, taṃ vā anavasesa pariyādā-
nato keṭento gamento obheti pūretīti keṭukaṃ, kiṭa, ubha
dhātuvasena.

Umu adane. umati.

Usa rujāyaṃ. usati.

Usa dāhe. dāho uṇhaṃ. usati dahatīti uṇhaṃ. uṇha saddo
"uṇhaṃ bhattaṃ bhuujtī" tiādīsu dabba mapekkhati, "sītaṃ
uṇhaṃ paṭihanatī"ti ādīsu pana guṇaṃ uṇhabhāvassa
icchitattā. uṇhabhāvo hi sīta bhāvo ca guṇo.

Usu upadāhe. osati. usu.

Ū

Ūna parihāniyaṃ. ūneti, ūnayati. ūno loko.

Ūyī tantasantāne. ūyati. ūto, ūtavā.

Ūha vitakke. ūhati, āyūhati, viyūhati, byūhati apohati.
ūhanaṃ, āyūhanaṃ, byūho, apoho. tattha ūhatīti vitakketi,
āyūhatīti vāyamati, viyūhatīti paṃsum udḍharati. evaṃ
byūhatīti etthāpi. āpohatīti chaḍḍeti, atha vā viveceti.

E

Eja¹ kampane. ejati. ejā. ettha ca ejāti lābhādim paṭicca
ejati kampaṭīti ejā, balavataṇhāyetaṃ nāmaṃ.

Eja² dittiyaṃ. ditti sobhā. ejati.

Eṭha vibādhāyaṃ. eṭhati.

Edha vuddhiyaṃ lābhe ca. edhati.edho, sukhedhito.
gambhīre gādha medhati. ettha ca edhoti edhati vaḍḍhati
etena pāvakoti edho. indanaṃ, upādānaṃ. sukhedhitoti
sukhena edhito, sukhasaṃvaḍḍhaitoti attho. gādha
medhatīti gādhaṃ paṭiṭṭhitaṃ edhati labhati.

Esa buddhiyaṃ. esati.

Esu¹ gatiyaṃ. esati.

Esu² gatiyaṃ. esati.

O

Okha sosanālamatthesu. okhati.

Oṇa apanayane. oṇati.

Opa¹ niṭṭhubhane. niṭṭhubhanaṃ kheḷapātaṇaṃ. opati.
osadhaṃ saṅkharitvā mukhe kheḷaṃ opi.

Opa² thapane. opeti, opayati. na tesāṃ koṭṭhe openti.

Opuji vilimpane. gomayena pathaviṃ opuñjati.

Omā sāmatthiye. sāmatthiyaṃ samatthabhāvo. aluttanta-
yaṃ dhātu, omāti, omanti. atrāyaṃ pāḷi "omāti bhante
bhagavā iddhiyā manomayena kāyena brahmalokaṃ

upasaṅkamitu"nti. tattha omātīti pahoti sakkoti.
Oha cāge. ohati. sabbamanatthathm̃ apohati. apoho.

K a

Kaka loliye. lolabhāvo loliyaṃ yathā dakkhiyaṃ. kakati,
kāko, kākī. ettha "kāko, dhaṅko, vāyaso, bali, bhoji,
ariṭṭho"ti imāni kākābhiddhānāni.

Kaki gatyatthā. kaṅkati.

Kakkha hasane. kakkhati. kkakhū

Kakha hasane. kakhati.

Kakhi¹ kaṅkhāyaṃ. satthari kaṅkhati."kaṅkhā kaṅkhāyaṇā
kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dvelhakam̃ dvedhāpatho
saṃsayo anekasagāho āsappanā parisappanā apariyo
gāhanā thambhitattaṃ cittassa mano vilekho iccete kaṅkhā
pariyāyā. etesupana

vattanti lokavohāre,

"kaṅkhā vimati saṃsayo.

vicikicchā"ti etāni,

nāmāniyeva pāyato.

Kakhi² icchāyaṃ. dhanam̃ kaṅkhati, abhikaṅkhati, nābhi-
kaṅkhāmi maraṇam̃. abhikaṅkhitaṃ dhanam̃. kaṅkheti,
kaṅkhayati, kaṅkhāpeti, kaṅkhāpayati.

Kaca¹ bandhane. kacati.

Kaca² dittiyaṃ. kacceti, kaccayati. kacco. ettha kaccoti
rūpasampattiyā kacceti dibbati virocatīti kacco,

evaṃnāmakō ādipuriso, tabbaṃse jātā purisā "kaccānā"tipi
 "kaccāyanā"tipi "kātiyānā"tipi vuccanti, itthiyo
 pana "kaccānī"tipi "kaccāyanī"tipi kāti yānī"tipi vuccanti.
 Kajja byathane. byathanam him sā. kajjati.
 Kaṭa¹ vassāvaraneṣu. kaṭati.
 Kaṭa² gatiyaṃ. kaṭati.
 Kaṭha kicchajīvane. kaṭhati, kaṭho.
 Kaṭhasoke. kaṭheti, kaṭhayati.
 Kaḍi chedane. kaḍeti, kaḍayati. kaḍo.
 Kaḍḍha ākaḍḍhane. kaḍḍhati, ākaḍḍhati, nikaḍḍhati. akāmā
 parikaḍḍhanti, ulūkaññeva vāyasā.
 Kaṇa¹ sadde. kaṇati, kāṇo.
 Kaṇa² nimīlane. kāṇeti, kāṇayati. kāṇo. ettha kāṇoti ekena
 vā dvīhi vā akkhīhi parihīnakkhi. aṭṭhakathā cariyā pana
 "kāṇo nāma ekkakhinā kāṇo, andho nāma ubhayakkhikā
 ṇo"ti vadanti, taṃ kāṇandhasaddānaṃ ekatthasannipāte
 yujjati. itarathā kāṇakacchapopamasutte vutto kacchapo
 ekasmiṃ kāṇo siyā, ekkakhikāṇo ca pana puriso "andho"ti
 na vattabbo siyā, tasmā tesa mayugaḷatte ekekassa yathā-
 sambhavaṃ dvinnam dvinnamākārānaṃ vācakatā
 daṭṭhabbā. tathā hi kosalasaṃyuttaṭṭhakathāyaṃ
 "kāṇoti ekacchikāṇo vā ubhayacchi kāṇo vā"ti vuttaṃ.
 atha vā "ovadeyyānusāseyyā"ti ettha ovādānusāsanānaṃ
 viya savisesatā avisesatā ca daṭṭhabbā.
 Kaṇṇa savane. kaṇṇeti, kaṇṇayati. kaṇṇo. kaṇṇayanti
 saddaṃ suṇanti ete nātikaṇṇo, yo loke "savanaṃ, sota"nti

ca vuccati.

Kaṭi¹ suttajanane. suttam kantati.

Kaṭi² chedane. mamsam kantati, vikantati, ayokanto. sallakanto mahāvīro. mā no ajja vikantiṃsu, rañño sūdā mahānase.

Kattara sethille. kattareti, kattarayati. kattaro. kattara daṇḍo, kattarasuppaṃ. tattha kattaroti jiṇṇo. mahallakoti vuttam hoti. kenatṭhena? kattarayati aṅgānam sithilabhāvena sithilo bhavatīti atthena. kattaradaṇḍoti kattarehi jiṇṇamanussehi ekantato gahetabbatāya kattarānam daṇḍo kattaradaṇḍo. tenāhu aṭṭhakathācariyā "kattaradaṇḍoti jiṇṇakāle gahetabbadaṇḍo" ti. kattarasuppanti jiṇṇasuppaṃ. kattarañca tam suppañcāti kattarasuppanti samāso.

Kattha silāghāyam. katthati, vikatthati. katthano, vikatthanā. tattha katthatīti pasamsati. vikatthatīti virūpaṃ katthati abhūtavatthudīpanato. ettha ca "bahumpi so vikattheyya, aññaṃ janapadam gato"ti ca "idhekacco katthī hoti vikatthī, so katthati "ahamasmi sīlasampannoti vā vattasampanenāti vā vikatthatī'ti" ca ādayo payogā.

Katha¹ himsāyam. kathati.

Katha² nippāke. kathati.

Katha³ kathane. katheti, kathayati. dhammam sākacchati. sākacchā, kathā, parikathā, aṭṭhakathā. tattha sākacchatīti saha kathayati. attho kathiyati etāyāti aṭṭha kathā, tthakārassa tṭhakārattam.

yāya'ttha mabhivaṇṇenti
 byañjanatthapadānugam
 nidānavatthusambandham
 esā atṭhakathā matā.

"atṭhakathā"ti ca "atthasamvaṇṇanā" ti ca ninnānākaraṇam.
 Katha⁴ vākyapabandhe. katheti, kathayati. kathā.
 Kathi koṭille. kantati.
 Kada avhone rodane ca. kadati.
 Kadi avhone rodane ca. kandati, pakkandati. pakkandum,
 kandanto,
 Kadi velambe. vilambabhāvo velambo. kandati.
 Kadda kucchite sadde. kaddati, kaddamo.
 Kana dittikantīsu. kanati. kaññā. kanakam. ettha ca
 yobbanibhāve tṭhitattā rūpavilāsena kanati dippati virocatīti
 kaññā. atha vā kaniyati kāmīyati abhippatthiyati purisehī-
 tipi kaññā, yobbanitthī. kanakanti kanati, kanīyatīti vā
 kanakam, suvaṇṇam. suvaṇṇassa hi anekāni nāmāni.
 suvaṇṇam kanakam hemaṃ,
 kañcanam haṭakampi ca.
 jātarūpaṃ tapanīyaṃ
 vaṇṇam tabbhodakā pana
 jambunadam siṅgikañca
 cāmikaranti bhāsītā.
 Kanuyī sadde. kanuyati. kanuto, kanutavā.
 Kanda sātacce. sātaccam satabhāvo nirantarabhāvo.
 kandeti, kadayati.

Kapa¹ karuṇāyaṃ. kapati. kapaṇo, kapaññaṃ. tattha kapaṭṭi karuṇāyati, kāpaññaṇṭi kapaṇabhāvo.

Kapa² avakampane. kapeti, kapayati. kapaṇo. kapaṇoti karuṇāyitabbo. aññaṭṭhe pana "kappaṭṭi"ti rūpaṃ vadanti.

Kapi gatiyaṃ. kampeti, kampayati. gacchatṭi attho. imāni calanaṭṭhe pavattaṭṭhetukatturūpasadisāni bhavanti. calanaṭṭhe hi "kampa kampane" ti dhātuyā "kampati"ti akammaka suddhakatturūpaṃ. "kampeti"ti ādāni sakammakāni hetukatturūpāni "idampi dutiyaṃ sallāṃ, kampeti hadayaṃ mama"ti akammakāya dhātuyā sakammakarūpadassanato.

Kapu¹ hiṃsātakkaḷagandhesu. kappaṭṭi. kappaṇuro.

Kapu² sāmattiye. idaṃ amhākaṃ kappaṭṭi. neṭaṃ amhesu kappaṭṭi.

Kappa¹ vidhimhi. vidhi kriyā. sīhaseyyaṃ kappaṭṭi, kappaṭṭayati. morovāsama kappaṭṭi. sīhaseyyaṃ pakappaṭṭaṃ, buddhaṃ vandāmi gotamaṃ.

Kappa² vitakke vidhimhi. chedane ca. kappaṭṭi, kappaṭṭayati, moro vāsamakappaṭṭi. kappaṭṭitamassu. pakappaṭṭi, pakappaṭṭayati. saṅkappaṭṭi, saṅkappaṭṭayati. kappo, saṅkappo, vikappo. kappasamaṇo iccādāni. tattha kappaṭṭi pariccheda-vasena kappaṭṭiyatṭi kappo. saṅkappaṭṭi saṅkappaṇaṃ. vikappaṭṭi vividhā kappaṇaṃ, atthassa anekantikabhāvo. idha kappasaddassa atthuddhāro bhavati. kappasaddo abhisaddahana vohāra kāla paññaṭṭichedana vikappaḷesa samanta bhāvādi anekattho. tathā hissa "okappaṇīya metāṃ

bhoto gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddha-ssā"ti evamādīsu abhisaddahanamattho. "anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitu"nti evamādīsu vohāro. "yena sudam niccakappaṃ viharāmī"ti evamādīsu kālo. "iccāyasmā kappo"ti evamādīsu paññatti. "alaṅkato kappita kesa massū"ti evamādīsu chedanam. "kappati dvaṅgulakappo"ti evamādīsu vikappo. "atthi kapponippajjitu"nti evamādīsu lesa. "kevalakappaṃ veḷuvanam obhā setvā"ti evamādīsu samantābhāvo. atha vā kappasaddo sa-upasaggo anupasaggo ca vitakkavidhāna-ṭṭibhāgapaññattikāla paramāyuvohārasamantabhāvā bhisaddahana chedana viniyoga vinaya kriyā lesantara-kappa taṇhā diṭṭhi asaṅkhyeyyakappamahākappādīsu dissati. tathā hesa "nekkhamma saṅkappo abyāpāda-saṅkappo"ti ādīsu vitakke āgato. "cīvare vikappaṃ āpajjeyyā" tiādīsu vidhāne, adhikavidhānam āpajjeyyāti hi attho."satthukappena vata bho sāvakena saddhim mantayamānā na jānimhā"ti ādīsu ṭṭibhāge, satthusa disenāti ayañhi tattha attho. "iccāyasmā kappo"ti ādīsu paññattiyam. "yena sudam niccakappaṃ viharāmī"ti ādīsu kāle. "ākaṅkhamāno ānanda tathāgato kappaṃ vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā"tiādīsu paramāyumhi. āyu-kappo hi idha "kappo" ti adhippeto. "anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitu"nti ādīsu samaṇa-vohāre. "kevalakappaṃ veḷuvanam obhāsetvā" ti ādīsu samantabhāve. "saddhā saddahanā okappanā abhippasādo"

ti ādīsu abhisaddahane, saddhāyanti attho. alaṅkato kappita kesamassū"ti ādīsu chedane. "evameva ito dinnam, petānam upakappatī" ti ādīsu viniyoge. "kappakatenā akappakataṃ saṃsibbitaṃ hotī"ti ādīsu vinayakriyāyaṃ. "atthi kappo nipajjitum, handāhaṃ nipajjāmī"ti ādīsu lese. "āpāyiko nerayiko, kappatṭho saṃghabhedaḥko, kappam nirayamhi paccatī"ti ca ādīsu antarakappe.

"na kappayanti na purakkharonti
dhammāpi tesam na paṭicchitāse
na brāhmaṇo sīlavatena neyyo
pāraṅgato na ca pacceti tādī"ti

ādīsu taṇhādiṭṭhīsu. tathā hi vuttaṃ niddese "kappoti uddānato dve kappā taṇhā kappo diṭṭhikappo" ti. "anekepi saṃvaṭṭa kappe anekepi vivaṭṭakappe"ti ādīsu asaṅkhyeyyakappe. "cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyānī"ti ādīsu mahākappe. iccevaṃ

vitakke ca vidhāne ca
paṭibhāge tatheva ca
paññattiyaṃ tathā kāle
paramāyumihi ca chedane.
samantabhāve vohāre
abhisaddahane pi ca
viniyoge ca vinaya
kriyāyaṃ lesakepi ca.
vikappantarakappesu
taṇhādiṭṭhisvasaṅkhave

kappe ca evamādīsu
kappasaddo pavattati.

Kabba¹ gatiyaṃ. kabbati.

Kabba² dabbe. dabbo ahaṅkāro. kabbati.

Kamu¹ padavikkhepe. padavikkhepo padasā gamanaṃ.
idaṃ pana vohārasīsamattaṃ vacanaṃ, tasmā "nāssa kāye
aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatī"ti ādīsu apadavikkhe-
patthopi gahetabbo. kamati. caṅkamati, atikkamati.
abhikkamati. paṭikkamati. pakkamati. parakkamati. vikka-
mati. nikkamati. saṅkamati. saṅkamaṇaṃ. saṅkanti. kama-
naṃ. caṅkamaṇaṃ. atikkamo. abhikkamo. paṭikkamo.
pakkamo. vikkamo. nikkamo. atikkanto puriso. abhikkantā
ratti. nikkhamati. abhinikkhamati. kārite nikkhāpeti.
aññānīpi yojetabbāni. yasmāpanāyaṃ dhātu curādigaṇaṃ
patvā icchākatanti yatthesu vattati, tasmā tepi atthe upa-
sagga visesite katvā idha abhikkantasaddassa atthuddhā-
raṃ vattabbambi avatvā upari curādigaṇeyeva kathessāma.

Kamu² icchākantīsu. kāmeti, kāmayati. kāmo, kanti,
nikanti, kāmaṇā, kāmaya māno, kā mento, abhikkantaṃ .
abhikkanta vaṇṇā.

ettha ca kāmoti rūpādivisayaṃ kāmetī ti kāmo. kāmiyatīti
vā kāmo, kilesa kāma vatthu kāmavasenetam daṭṭhabbam.
kilesa hi tebhūmakavaṭṭasaṅkhātāñca vatthu "kāmo"ti
vuccati. māropi vā devaputto "kāmo"ti vuccati. so hi acca-
ntakaṇhadhammasamaṅgitāya papañca samatikkantepi
buddha paccekabuddha sāvake attano vase ṭhapetum

kāmetīti"kāmo"ti vuccati. vuttañcetam porāṇakaviracana-
yam

"vande vande hamassattam
yattha santajjito jito
kāmo kāmoghatinṇena
buddhena vasatā satā"ti.

imāni panassa nāmāni-

kāmo namuci kaṇhoca
vasavattī pajāpati
pamattabandhu madano
pāpimā dammakopi ca
kandappo ca ratipati
māro ca kusumā yudho.

aññe aññānīpi vadanti. tāni sāsanaṇulomāni na hontīti idha
na dassitāni. aṭṭhakathāsu pana "māro, namuci, kaṇho,
pamattabantū"ti cattāriyeva nāmāni āgatāni. idāni
abhikkantasaddassa bhūvādigāṇe "kamu padavikkhe-
pe"ti vohārasīsena vuttassa kamu dhātussa vasena idha
ca "kamu icchākantīsū"ti vuttassa kamudhātussa vasena
atthuddhāram kathayāma. abhikantasaddo khaya sundarā
bhirūpa abbhanumodanesu dissati. "abhikkantā bhante
ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciraṇisinno bhikkhu-
saṃgho"ti ādīsu khaye dissati. "ayaṃ imesaṃ catunnaṃ
puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītatarocā" ti ādīsu
sundare.

"ko me vandati pādāni
iddhiyā yāsasā jalam
abhikkantena vaṇṇena
sabbā obhāsayam disā"ti.

ādīsu abhirūpe. "abhikkantaṃ bhante" ti ādīsu abbhanumodane. iccevaṃ—

khayasmim sundare ceva
atho abbhanumodane
abhirūpe abhikkanta
saddo dissati sāsane.

Kara karaṇe. "karoti, kariyati, kubbatī, krubbati, pakaroti, upakaroti, apa karoti, paṭikaroti, nirākaroti, paṭisaṅkharoti, abhisāṅkharoti" iccevaṃādīni kattari bhavanti. kamme pāḷinayavasena ikārāgamaṭṭhāne yakārassa dvebhāvo. tasmim yeva ṭhāne rayakārānaṃ vipariyāye sati na dvebhāvo. tathā ikārāgama ṭṭhāne "kariyyati, kayirati, karīyati, kayyati, pakarīyati, pakariyyati, paṭisaṅkharīyati, abhi saṅkharīyati"ti iccemādīni kammāni bhavanti.

ettha ca kariyatīti padaṃ dvīsu ṭhānesu dissati kattari kamme ca. tesu kattivasena "puriso kammaṃ kariyatī"ti yojetabbaṃ, kamma vasena pana ayaṃ pāḷi "kuṭi me kariyati adesitavatthukā" ti. tattha ca kattivasena vuttaṃ kattupadaṃ yirapaccayena siddhaṃ. kammavasena pana vuttaṃ kamma padaṃ ikārāgamaṃ ādiantabhūtānaṃ rayakārānaṃ vipariyāyenāti daṭṭhabbaṃ. "kāreti, kārayati, kārapeti, kāra payatī" ti cattāri kāritarūpāni, yāni "hetukatturūpāni"ti vuccanti taddīpakatā.

idāni pana padamālāvattabbā, tatara paṭhamam "kubbatī" ti padasseva padamālam yojessāma sabbāsu vibhattīsu ekākārena yojetabbattā. "karotī"ti okārānantaratyantapadassa pana "kāretī"ti ekārānantaratyantapadassa ca padamālam yathāsambhavam pacchā yojessāma ekākārena ayojetabbattā.

ttara kubbatī, kubbanti. kubbasī, kubbathā. kubbāmi, kubbāma. kubbate, kubbante. kubbase, kubbavhe. kubbe, kubbamhe. vatta mānāvasena vuttarūpāni.

pañcamiyādīnam vasena pana kubbatu, kubbantu. kubbeyya. kubbeyyum. sesam "bhavati, bhavanti"ti vuttanayānu sāre na sabbattha vitthāretabbam.

"kariyatī"ti ādīnīpi akārānantaratyantapadāni evameva yojetabbāni. ettha ca "kubbatī, kubbanti. kubbasī"ti ādinā vuttā ayam padamālā pālinaya dassanato edisī vuttā. saddasattha vidū pana sāsānikā saddasattheyeva ādaram katvā "kubbatī, kubbasī"ti evampakārāni rūpāni pāliyam natthīti maññantā na icchanti. tehi saddasatthe viya pāliyampi "asanto nānukubbanti" ti ādisu okārapaccayassā desabhūto ukāro sare yeva pare vakāram pappotīti maññamānā "kubbanti, kubbante"ti ādīniyeva rūpāni icchanti, parasarassābhāva to "kubbatī, kubbasī"ti ādīni pāliyam natthīti na icchanti. mayam pana pālinaya dassanato tāni rūpāni icchāma. atra sotārānam kaṅkhāvinodanattam kiñci pālinayam vadāma "sīlavanto na kubbanti, bālo sīlāni kubbatī"ti ca "kasmā bhavam

vijanamaraññanissito, tapo idha krubbatī"ti ca "pharusāhi vācāhi pakrubbamāno"ti ca. īdisesu pana ṭhānesu akārāgamo kātabbo. acinteyyo hi pāḷinayo, yebhuyyena saddasatthanayavidūro ca. tathā hi yathā "agginim sampajjalitaṃ pavisantī"ti pāḷigati dassanato "agginī, agginī, agginayo.agginim ,agginī,agginayo. aggininā"ti padamālā kātabbā hoti, evameva "bālo sīlāni kubbatī"ti pāḷigatidassanato "kubbatī, kubbantī. kubbasī"ti padamālāpi yojetabbāva.

yathā ca "bahumpetaṃ asabbhi jātavedā"ti pāḷigatidassanato "santo sabbhīhi saddhim sataṃ dhammo na jaraṃ upetīti pavedayantī" ti aṭṭhakathāgati dassanato ca "sabbhi, sabbhī, sabbhayo. sabbhim, sabbhī, sabbhayo. sabbhinā"ti padamālā yojetabbā. hoti, evameva "bālo sīlāni kubbatī"ti pāḷigatidassanato "kubbatī, kubbantī. kubbasī"ti padamālāpi yojetabbāva. tathā "krubbatī, krubbantī. krubbasī" ti ādi sabbaṃ sabbattha yojetabbam.

idāni yathāpaṭiññātā padamālā anuppattā. karoti, karonti. karosi, karotha. karomi, kummi, karoma, kumma, kurute, kubbante. kuruse, kuruvhe. kare, karumhe. vattamānavase na vuttarūpāni.karotu, kurutu. karontu. karohi, karotha. karomi, kummi, karoma, kumma. kurutaṃ, kubbantam. karassu, kurussu, kuruvho. kare, kubbāmase. pañcamīvasena vuttarūpāni.

ettha pana koci vadeyya—

"na no vivāho nāgehi
 katabubbo kudācanam
 tam vivāham asamyuttam
 katham amhe karomase" ti.

pāḷidassanato "karomase"ti padam kasmā idha na vuttam,
 nanu karadhātuto param okāram paṭicca āmase
 vacanassāvayavabhūto ākāro lopam pappotīti? tanna,
 karomase"ti ettha "āmase"ti vacanassa abhāva to ma
 vacanassa sabbhāvato. ettha hi se kāro āgamo, tasmā
 "karomā"ti vattamānāvacanavasena attho gahetabbo, na
 pana pañcamīvacana vasena. evambhūto ca sekāro katthaci
 nāmikapadato paro hoti "ye keci buddham saraṇam gatāse.
 yam balam ahuvamhase"ti ādīsu. katthaci panākhyāti
 kapadato sādesa nirādesa vasena

"akaramhasa te kiccam
 okkantāmasi bhūtāni
 sutam netam abhiṇhaso
 tasmā evam vademase" ti.

ādīsu. kareyya, kareyyum. kareyyāsi, kareyyātha.
 kareyyāmi, kareyyāma. kubbetha, kubberam. kubbetho,
 kubbeyyavho. kareyyam, kare, kareyyāmhe. sattamī-vasena
 vuttarūpāni.

kara, karu. kare, karittha. karam, karimha. karittha, karire.
 karittho, karivho. karim, karimhe. parokkhāvasena
 vuttarūpāni. ettha karāti puriso kammam karīti paṭhama-
 purisa yojanāya yojetabbam. "āgum kara mahārāja, akaram

kamma dukkaṭa"nti etthāpi "mahārāja bhavaṃ āgum karī"ti paṭhama purisayojanāya yojetabbam. evaṃhi sati ayaṃ payogo "maññe bhavaṃ patthayati, rañño bhariyaṃ patibbata"nti ādayo viya paṭhamapurisappayogo bhavati. jātakatṭhakathāyaṃ pana majjhimapurisap-payogo vutto "āgum kara mahārājāti tvam mahāparā-dham mahāpāpaṃ kari. dukkaṭanti yaṃ kataṃ dukkaṭam hoti, taṃ lāmakam kammaṃ akara"nti, tasmā jātakatṭha-kathā vasenāpi kadāci kara iti ca karīti ca akaranti ca majjhimapurisappayogo bhavatīti daṭṭhabbam. yebhuyya-vasena pana "puriso kammaṃ kara, puriso kammaṃ kari, ahaṃ kammaṃ akara"nti paṭhamuttamapurisappayogo daṭṭhabbo. ettha ca karaiti yathāvutta vibhattivasena karīti ajjatanī vasena, akaranti hiyyattanīvasena vuttam. tattha "karittho"ti padaṃ "aññaṃ bhattāraṃ pariyesa, mā kisittho mayā vinā" ti ettha "kisittho"ti padena samam parokkhāyattanopada-majjhima-purisekavacanavasena, ediso pana nayo aññatrāpi yathā sambhavaṃ yojetabbo. akā, akarā, akara iti rassapāṭho pi. akaru. ettha "sabbā-rivijayaṃ akā"ti padaṃ nidassanam. akarāti puriso kammaṃ akāsīti atīta kriyāvācako paṭhamapurisappayogo daṭṭhabbo. tathā hi "rajassa kira so bhīto, akarā ālaye bahū"ti pāli dissati. "mā metaṃ akarā kammaṃ, mā me udaka māharī" ti ettha pana santepi atītavācaka paṭhamapurisa payogabhāve māsaddayogato hiyyattanajjatanī vibhattiyo pañcamīvibhattiatthe anuttakālikā hutvā "tvam mā

karosi, mā āharasī"ti majjhimapurisappayogārahā bhavanti. kiñca bhiyyo "jarādhammam mā jīriti alabbhaneyyam thāna"ntiādīsipi santepi atītavācaka paṭhamapurisappayogabhāve māsaddayogato ajjatanī vibhatti pañcamī-vibhatti atthe anuttakālikā hutvā "mā jīratū"ti ādinā paṭhamapurisappayogārahā bhavanti. tenāhu atṭhakathā-cariyā "rājadhammam mā jīriti yam mayam jarāsbhāvam, tam mā jīratu. esa nayo sesesupī" ti. yam paramhehi "akara iti rassa pāṭhopī"tivuttam, tassa "atikara makarā cariya, mayhampetam na ruccatī"ti imāya pāḷiyā vasena atthitā veditabbā. tassāyamatto "ācariya bhavam atikkanta karaṇam akarā"ti paṭhamapurisa vasena gahetabbo. apica "bhava"nti vattabbe atthe "tva"nti vacanam vattabbamevāti adhippāyavasena "ācariya tvam atikkanta karaṇam karosī"ti yojanā pi kātabbāva. akaro, akattha, akarotha. akaram, akam, akaramha, akamha. ettha "sam vaddhayitvā pulīnam, akam pulīnacetiya"nti pāḷinidassanam. akattha, akatthum. akaruse, akaravham. akarim, akaram, akaramhase. hiyyattanīvasena vuttarūpāni. ettha ca pañcavidho sekāro āharitvā dassa tabbo. tathāhi pañcavidho sekāro padāvayava apadāvayava anekantapadā vayavaso saddattha ādesa vasena. tattha padāvayavo sekāro "tvam kammam kuruse, tvam atthakusalo abhava se"ti ādisu daṭṭhabbo. apadāvayavo pana "tasmā evam vademase. mūlā akusalā samūhatāse"ti ādisu daṭṭhabbo. anekantapadā-vayavo "arogā ca bhavāmase. maṇim tāta gaṇhāmase"ti

ādīsu datṭhabbo. ettha hi sekāro yadi pañcamīvibhattiyam āmase vacanassāvayavo, tadā pañcamī vibhattiyuttānam patthanāsīsanatthānam "bhavāmase, gaṇhāmase"ti padānam avayavo hoti. yadi pana āgamo, pañcamīvibhattiyuttānam patthanāsīsanatthānam "bhavāma, gaṇhāmā"ti padānam avayavo na hoti, evam "bhavāmase"ti ādīsu sekārassa anekantapadā vayavattam veditabbam. so saddattho "esese eke ekaṭṭhe"ti ettha datṭhabbo. eseti imassa hi "esoso eko ekaṭṭho" ti attho. ādeso "akaramhasa te kicca"nti ettha "okkantāmasi bhūtānī"ti cettha datṭhabbo ekārassa akāri kārādesakaraṇavasena. tattha "akaramhasa te kicca"nti imassa "akaramhase te kicca"nti attho. "akara mhase"ti cettha sace sekāro āgamo, tadā "karamhā"-ti padam hiyyattanī parassapade uttamapurisa bahuvacanantam. sace pana mhase vacanassāvayavo, tadā "akaramhase"tipadam hiyyattanī attanopade uttamapurisa bahuvacanantam. evam pañcavidho sekāro bhavatīti avagantabbam. akari, kari, akāsi, akarum, akarim̐su, akam̐su, akam̐sum. akaro, akarittha, akāsīttha. ettha ca akaroti tvam akaroti yojetabbam. "akaro"iti hi padam "varaṇce me ado sakkā"ti ettha majjhimapurisekavacanantam "ado"ti padamiva datṭhabbam pāliyam avijjamānattepi nayavasena gahetabbattā. garū pana "akaro"ti vuttaṭṭhāne "akāsī"ti majjhimapurisavacanam icchanti. tādīsāñhi padam yebhuyyena paṭhamapurisa vacanameva hoti. tathā hi "adāsi me, akāsi me"ti paṭhamapurisapāliyo bahū

sandissanti. "mākāsi mukhasā pāpaṃ, mā kho sūkaramukho ahū"ti ādisu pana māsaddayogato "tvam pāpaṃ mā akāsi, mā sūkaramukho ahosī"ti padayojanā kātabbā hotīti daṭṭhabbam. akarim, karim, akāsim, akarimha, karimha, akāsimha. akarā, akarū. akaruse, akarivham. akaram, akarimhe. ajjatanīvasena vuttarūpāni. karissati, karissanti. karissasi, karissatha. karissāmi, karissāma. karissate, karissante. karissase, karissavhe. karissam, kassam iccapi. tathā hi pāli dissati "kassam purisakāriya"nti. karissamhe. tathā kāhati, kāhanti. kāhasi, kāhatha. kāhāmi, kāhāma. kāhiti, kāhinti. kāhisi, iccevamādinā yathā-sambhavam yojetabbam. bhavissantīvasena vuttarūpāni. akarissā, akarissa, akarissamsūti sesam sabbam yojetabbam. kālātipattivasena vuttarūpāni.

kayirati, kayiranti. kayirasi, kayi rātha. kayirāmi, kayirāma. kayirate. sesam yojetabbam. vattamānavasena vuttarūpāni. kayiratu, kayirantu. sesam yojetabbam. pañcamīvasena vuttarūpāni. kayirā, kuyirā. kayirum. atrāyam pāli "kumbhimhipa'ñjalim kuyirā, cātāñcāpi padakkhiṇa" nti. tattha kumbhimhi añjalinti chedo. kayirāsi, kayirātha. kayirāmi, kayirāma. kayiretha, kayireram. kayiretho, kayi revho. kayiram, kayirāmhe. sattamīvasena vuttarūpāni. tattha kayirāti idam "puññañce puriso kayirā"ti dassanato paṭhama purisavasena yojetabbam, "adhammam sārathi kayirā"ti etthāpi "sārathi bhavam adhammam kareyyā"ti paṭhamapurisavasena

yojetabbam, na majjhimapurisavasena. atha vā "kayirāsī" ti vattabbe sikāralopam katvā "kayirā"ti majjhima-purisavasena vuttanti gahetabbam.

ettha pana siyā—yathā "puttam labhetha varada"nti pāḷiyam "labhethā"ti imassa padassa "sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santava"nti ādīsu "samāsethā"ti ādīnam viya paṭhamapurisavasena attham aggahetvā purisavipallāsam katvā "labheyya" nti uttamapurisa vasenattho aṭṭhakathā-cariyehi gahito, tathā tumhehipi "adhammam sārathi kayirā"ti ettha "kayirā" ti padassa purisavipallāsam katvā "kareyyāsī"ti majjhimapurisa vacenattho vattabbo, aṭṭhakathā cariyehipi "kareyyāsī"ti tadattho vuttoti? saccam, evam santepi aṭṭhakathācariyehi vohāratthesu paramakosalla samannāgatattā "tva"nti vattabbe atthe bhavamśaddo pavattati, "bhava"nti vattabbe atthe tvamśaddo pavattatīti cintetvā adhippāyatthavasena kareyyā sī"ti attho vutto, na purisa vipallāsavasena. tathā hi "puttam labhetha varada"nti imassa aṭṭhakathāyam "labhethā"ti ulliṅgitvā "labheyya"nti purisavipallāsavasena vivaraṇam katam. "adhammam sārathi kayirā"ti imassa pana aṭṭhakathāyam "kayirā"ti ulliṅgitvā "kareyyāsī"ti vivaraṇam katam, tasmā "adhammam sārathi kayirā"ti ettha purisavipallāso na cintetabbo. atha vā yathā "puttam labhetha varada"nti ettha ca "kāye rajo na limpethā"ti ādīsu ethavacanam gahitam, evam ethavacanam

aggahetvā "labheathā"ti padacchedo karaṇīyo. evaṇhi sati purisavipallāsenā kiccam natthi. tattha labheti sattamiyā uttamapurisavacanāṃ "vajjhañcāpi pamocaye"ti padamiva. athāti adhikārantare nipāto padapūraṇe vā. etthaca adhikā rantaravasena aparampi varam puttam labheyanti attho. yasmā panettha dvinnamatthānam uppatti dissati, yasmā cetesu dvīsu dujjāno bhagavato adhippāyo, tasmā dvepi atthā gahetabbāva. ettha pana kiñcāpi līṅgavipallāso vibhattivipallāso so vacanavipallāso kālavipallāso purisavipallāso akkharavipallāso ti chabbidho vipallāso āharitvā dassetabbo, tathāpi so upari āvibhavissatīti na dassito. tatra kayirāthāti padam sattamiyā parassapadavasena attanopadavasena ca dvidhā bhijjati, tathā majjhimapurisabahuvacanavasena paṭhamapurisekavacanavasena ca. tathā hi "yathā puñṇāni kayirātha, dadantā aparāpara"nti ettha "kayirāthā"ti idam sattamiyā parassapadavasena majjhimapurisabahuvacanavasena ca vuttam. yathānurūpam puñṇāni kareyyātha yevāti hi attho. "kayirātha dhīro puñṇānī"ti ettha pana "kayirāthā"ti idam sattamiyā attanopadavasena paṭhamapurisekavacanavasena ca vuttam. kareyyāti hi attho. idha parokkhādivasena yirapaccaya sahitāni rūpāni yebhuyyena sāsane appasiddhānīti na dassitāni. attano phalam karotīti kāraṇam. karotīti kattā, evam kārako kārakam vā. ettha hi kārakasaddo yattha kattukāraka kammakārakādivācako, tattha pullīṅgopi hoti, yebhu yyena napum sakalīṅgopi. yattha pana rajatakāra kammakāra loha

kārādi vācako, tattha pulliṅgo eva.kārāpetīti kārāpako. karam, kubbam, krubbam, karonto, kubbanto, kubbāno, kurumāno, pakrubbamāno. kārīkā, kārāpīkā. karontī, kubbantī. kārakam kulam. kārāpakam, karontam, kubbantam, kurumānam. saṅkhāro, parikkhāro, parikkhato, purakkhato, karaṇam, kriyā. akkharacintakā pana "kriyā" iccapi padamicchanti. ettha kriyāsaddo kiñcāpi "aphalā hoti akrubbato"ti ādīsu kakāra rakārasam yogavantāni padāni dissanti, tathāpi klesa saddo viya pāliyam na dissati, adissamānopi so aṭṭhakathācariyādīhi garūhi gahitattā gahetabbova. tathā hi "kriyā kriyāpattivibhāgadesako"ti ādikā saddaracanā dissati. kātum, kattum. kātave, kāretum. katvā, katvāna, kātuna, karitvā, karitvāna, kacca, adhikacca, kariya, kariyāna, purakkhitvā, kāre-tvā.aññānīpi tumantādīni yojetabbāni. tatra kaccāti katvā. adhikaccāti adhikam katvā. akkharacintakā pana saddasatthanayam nissāya "adhikicca"iti rūpam icchanti, mayam panetādisam rūpam pāliyam anukūlam na hotīti na icchāma. tathā hi therikāgāthāyam gotamiyā parinibbānavacane "padakkhiṇam kacca nipacca pāde"ti pāli dissati. tattha hi padakkhiṇam katvāti attho. kaccāti padassa dassanena adhikaccāti padampi diṭṭhameva hoti, esa nayo aññatrāpi yathāraham veditabbo.

idāni karotissa dhātussa appamattakam atthātisayayogam kathayāmatanṇaṅkaro. kāraṇā. pharusāhi vācāhi pakrubbamāno. sante na kurute piyanti. ttara taṇṇaṅkaroti veneyyā-

nam taṇhaṃ lobhaṃ karoti himsaṭīti taṇhaṅkaro. athavā rūpakāyadhammakāyasampattiyā attani sakalalokassa taṇhaṃ sinehaṃ karoti janetīti taṇhaṅkaro. kāraṇāti himsanā. pakrubbamānoti himsamāno. sante na kurute piyanti sappurise attano piye iṭṭhe kante manāpena karotīti attho. atha vā piyaṃ piyāyamāno tuṭṭhamāno modamāno sante na kurute na sevati attho. yathā "rājānaṃ sevati"ti etasmim atthe rājānaṃ piyaṃ kuruteti saddasatthavidū mantenti, dullabhāyaṃnīti sādhukaṃ manasi kātabbā. ettha ca parikkhārasaddassa atthuddhāro nīyate, "parikkhāroti sattahi nagaraparikkhārehi suparikkhittaṃ hoti"ti ādīsu parivāro vuccati. "ratho setaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo"ti ādīsu alaṅkāro. "ye cime pabbajitena jīvitaparikkhārā samudānetabbā"ti ādīsu sambhāro. etthe tañhi vuccati

sāsanaññūhi viññūhi
 parikkhāroti sāsane
 parivāro alaṅkāro
 sambhāro ca pavuccati.
 karadhātuvasā vāpi
 kiradhātuvasena vā
 kaṃsaddūpapadarudhi
 dhātutovāpidīpaye
 karuṇāsaddanipphattiṃ
 mahākaruṇā sāsane.

tattha karuṇāti paraḍukkhe sati sādhuṇaṃ hadaya

kampanam karotīti karuṇā. kirati paradukkham vikkhi
patīti karuṇā. kam vuccati sukham, tam rundhati vibādhati
kāruṇikam na sukhāpetī tipi karuṇā.

Kalla asadde. asaddo nissaddo. kallati.

Kala¹ saṅkhyāne. kalati, kalā, kālo. ettha kalāti soḷasa
bhāgādibhāgo. kāloti "ettako atikkanto"ti ādinā kalitabbo
saṅkhātābboti kālo pubbaṇhādi samayo.

Kala² khepe. kāleti, kālayati. kālo. ettha kāloti samayopi
maccupi. tatra samayo tesam tesam sattānam āyūm kāla
yati khepeti divase divase appam appam karotīti kāloti
vuccati. vuttampi cetam

kālo ghasati bhūtāni
sabbāneva sahattano
yo ca kālaghaso bhūto
sabhūtapacaniṃ pacī"ti.

maccu pana kālayati tesam tesam sattānam jīvitam khepeti
samuccheda vasena nāsetīti kāloti vuccati. tenāhu attha-
kathācariyā "kāloti maccu. kālayati sattānam jīvitam
nāsetīti kālo. kālena maccunā kato nāsitoti kālakato"ti.
"maraṇam hindam maccu maṭṭu cuti kālo antako
nikkhepo"ti maraṇassābhidhānāni.

Kaladi rodane ca. kalandako.

Kalaha kucchane. kalahati, kalaho.

Kalidi paridevane. kalindati.

Kava vaṇṇe. kavati.

Kasa¹ vilekhane. kasati, kassati. kassa ko, ākāso. ettha

kassakoti kasikārako. ākāsoti nabham. tañhi na kassatīti
ākāso. kasitum vilekhitum na sakkāti attho. imāni
tadabhidhānāni

ākāso ambaramabbham
antalikkha'magham nabham
vehāso gaganam devo
kha'mādiccapathopi ca.
tārāpatho ca nakkhatta
patho ravipathopi ca
vehāyasam vāyupatho
apatho anilañjasam.

Kasa² himsatthā. kasati.

Kasa³ himsāyam. kasati.

Kasī gatisosanesu. ikārantoyam dhātu, tenito na
niggahītāgamo. kasati.

Kassa gatiyam. kassati, parikassati. paṭikassati. mūlāya
paṭikasseyyam. paṭikasseyyāti ākaḍḍheyya, mūlāpatti-
yam yeva paṭiṭṭhāpeyyāti attho.

Kaḷa¹ made kakkasse ca. kakkassam kakkasiyam pharusa
bhāvo. kaḷati.

Kaḷa² secane. kaḷati. kaḷanam.

Kātha himsāyam. kātheti, kāthayati.

Kāsa saddakucchāyam. kāsati, ukkāsati. kāso. kāsam sāsam
daram baḷham. khīṇamedho nigacchati.

Kāsu dittiyaṃ. dittīti pākāṭatā, virājanatā vā. kāsati,
pakāsati. pakāsati tejo. dūre santo pakāsenti. pakāso. kāsu.

tatra pakāsatīti pakāso, pākaṭo hotīti attho. tucchabhāvena
vā puñjabhāvena vā kāsati pākaṭā hotī ti kāsu. "kāsu"iti
āvāṭopi vuccati rāsiṇi.

"kiṃnu santaramānova,
kāsum khaṇasi sārathi.
puṭṭho me samma akkhāhi,
kiṃ kāsuyā karissasī"ti

ettha hi āvāṭo kāsu nāma "aṅgārakāsum apare phunanti,
narā rudantā paridadḍhagattā"ti ettha rāsi.

kārite-- pakāsetīti pakāsako. kamme pakāsiya tīti pakāsiso.
bhāve kāsana. saṅkāsana. pakāsana. tumantāditte
"pakāsituṃ, pakāsetuṃ. pakāsitvā, pakā setvā" ti rūpāni
bhavanti.

Ki hiṃsāyaṃ. kiṇoti, kiṇāti, kiṇanti.

Kici maddane. kiñceti, kiñcayati. kiñcanaṃ, akiñcano.
tattha kiñcananti palibodho. kiñceti satte maddatīti
kiñcanaṃ. kiñcanasaddo maddanasatthe vattati. manussā
hi vīhiṃ maddantā goṇaṃ "kiñcehi kāpila, kiñcehi
kāpilā"ti vadanti.

Kiṭa gatiyaṃ. keṭati.

Kita¹ nivāse rogāpanayane ca. ketati. sāketam nagaram,
niketo, niketam pāvisi. āmodamāno gacchati sannike-
tam.tikicchati, cikicchati, cikicchā, cikicchako. tattha
sāketanti sāyaṃ gahitavasenaṭṭhānattā sāketam, yaṃ
saddalopo.

Kita² ñāṇe. ketati. ketanam, keta ko, saṅketo.

Kati¹ suddhajanane. suddham kantati.

Kati² chedane. sammam kantati, vikantati, ayokanto.
sallakanto mahāvīro. mā no ajja vikantiṃsu, rañño sūdā
mahānase.

Kitta sammāsandane. kitteti. kitta yati."ye voham
kittayissāmi, girāhi anupubbaso. kittanā parikittanā"ti
ādīsu pana kattanā "kittanā" ti vuccati.

Kipa dubballe. kipeṭi, kipayati.

Kira vikkhepe.kirati paraddukham vikkhipatīti karuṇā.

Kila bandhe. kilati. kilam.

Kila pītiya kīḷanesu. pītassa bhāvo pītiyam yathā
dakkhiyam. kīḷanam kīḷāyeva. kilati.

Kilisa¹ bādhane. kilisati. kilesa. ettha bādhanaṭṭhena
rāgādayopi "kilesā"ti vuccanti dukkhampi. etesu
dukkhavasena--

"idañca paccayam laddhā
pubbe kilesamattano
ānantiyam vicariṃsu
ramaṇīye giribbaje"ti.

payogo veditabbo. divādigaṇam pana pattassa "kilissatī"ti
rūpam.

Kilisa² upatāpe. kilissati, sammakilissati. kilesa, sammakilesa.
ikāralope kilissati kelso iccādīni. apica malīnatāpi kilisa
saddena vuccati, kilīṭṭhavattham paridahati. "cittena
sammakilīṭṭhena, sammakilissanti māṇavā"ti ādīsu dhātūnam
anekatthātāya.

Kilisa³ vibādhane. kilisanāti. kilesa. ettha ca kilesoti
rāgādayopi dukkhampi vuccati.

Kilota addabhāve. addabhāvo tinta bhāvo. kilotati,
pakilotati, temetīti attho. kārite pakiloteti, pakilotayati.
unhodakasmim paki lotayitvā, temetvāti attho.

Kivi him sāyam.kivuṇāti

Kī dabbavinimaye. dabbaviniyo kayavikkayavasena
bhaṇḍassa parivattanam. kiṇāti, kiṇanti. vikkiṇāti,
vikkiṇanti. ketum, kiṇitum, vikketum. vikkiṇitum.
kiṇitvā, vikkiṇitvā. kītam bhaṇḍam. kayo, vikkayo.
vikkiṇeyya haneyya vā.

Kīṭa bandhe. bandho bandhanam. kīṭeti, kīṭayati. kīṭo.

Kīla vihāre. kīlati. kīlā.

Ku¹ sadde ke ca. koti, kavati, kāyati, evam kattupadāni
bhavanti. kuyyati, kiyyati, evam kammaṇapadāni. kānanam,
kabbam, jātakam, evam nāmikapadā ni. kutvā, kutvāna,
kavitvā, kavitvāna, kāvitvā, kāvitvāna, kāyitum, evam
abyayapadāni. ttara kānananti ṭhitamajjhanhika samaye
kavati saddam karotīti kānanam, vanam. tathā hi

"ṭhite majjhanhike kāle,

sannisīvesu pakkhisu.

saṇateva brahāraññam,

sā rati paṭibhāti ma"nti vuttam.

atha vā kokilamayūrādayo kavanti saddāyanti kūjanti
etthāti kānanam. manoharatāya avassam kuyyati paṇḍite-
hīti kabbam. kāviyam. kāveyyam. aññatra pana kavī-

nam idanti kabbanti taddhita vasena attho gahetabbo.
keci tu kābyanti saddarūpaṃ icchanti, na taṃ pāvacane
pamāṇaṃ sakkaṭabhāsābhāvato. sakkaṭabhāsātopi hi
ācariyā nayaṃ gaṇhanti. jātakam bhūtaṃ atītaṃ bhagavato
cariyaṃ, taṃ kīyati kathīyati etenāti jātakam. jātakapāli
hi idha "jātaka"ntati vuttā. aññatra pana jātaṃ eva jātakanti
gahetabbam. tathā hi jātakasaddo desanāyampi vattati
"itivuttakam jātakam abbhutadhamma"nti ādīsu. jātiyambi
vattati "jātakam samodhānesī"ti ādīsu.

Ku² sadde. kavati. koti.

Ku³ kucchāyaṃ. kucchā garahā. kaṇhā dhammā. kaṇho
puriso. tattha kaṇhāti apabhassarabhāva karaṇattā paṇḍi-
tehi kucchitabbā garahitabbāti kaṇhā, akusala dhammā.
kāḷavaṇṇattā suvaṇṇa vaṇṇādikam upanidhāya kucchitabbo
ninditabboti kaṇho, kāḷavaṇṇo. vuttampi cetam

"kaṇho vatāyaṃ puriso
kaṇham bhuñjati bhojanaṃ
kaṇeS bhūmippadesasmim
na mayham manaso piyo"ti ca.
"na kaṇho tacasā hoti
antosāro hi brāhmaṇo
yasmim pāpāni kammāni
sa ve kaṇho sujampatī"ti ca.

iccevaṃ -

gahādi ke dhātugaṇe
sandhāya tasi ādayo

ādiggaḥo kato ppaṇhā
 gahādīsu yathā rahaṃ.
 gahato dhātuto hi ppo
 ākhyātatteva dissati
 ākhyātatteca nāmatte
 ṇhāsaddo usato tathā.
 usagahehi aññasmā
 nāmattheva duve matā
 evaṃ visesato ñeyyo
 gahādi gaṇanicchayo.

ettha pana kiñcāpi sāsane "taṇhāyatī"ti kriyāpadampi
 dissati, tathāpi tassa "pabbatāyati, mettāyatī"ti ādīni viya
 nāmasmā vihitassa āyapaccassa vasena siddhattā kriyā-
 padattepi ṇhāpaccayo mukhyato labbhatīti na sakkā
 vattum. "taṇhāyatī"ti hi idaṃ ṇhāpaccaya vatā
 tasadhātuto nipphanna taṇhāsaddasmā parassa āya
 paccayassa vasena nipphannaṃ. tathā kiñcāpi rūpiya-
 saṃvohārasikkhāpada vaṇṇanāyaṃ "vāsiphalaṃ
 tāpetvā udakaṃ vā khīraṃ vā uṇhāpetī"ti imasmim padese
 "uṇhāpetī"ti hetukattu vā cakaṃ kriyāpadaṃ dissati,
 tathāpi tassa ṇhāpaccaya vatā usadhātuto nipphanna uṇhā
 saddato vihitassa kārita saññassa nāpepaccayassa vasena
 nipphannattā kriyāpadattepi ṇhāpaccayo mukhyato
 labbhatīti na sakkā vattum. "uṇhāpetī"ti idaṃ vuttappakāra
 uṇhāsaddato nāpepaccaya vasena nipphannaṃ, etasmim
 diṭṭhe "uṇhāpayatī"ti padampi diṭṭhameva hoti. kiñca

bhiyyo vinayaṭṭhakathāyaṃ "uṇhāpetī"ti kārītapadassa
 diṭṭhattāyeva "uṇhatī"ti kattupadampi nayato diṭṭhameva
 hoti kattukārītapadānaṃ ekadhātumhi upalabbhamānattā,
 yathā? gaṇhati, gaṇhāpeti, gacchati, gacchāpetīti,
 tasmā"usadāhe"ti dhātussa "uṇhatī"ti rūpaṃ upalabbhatīti
 mantvā"uṇhatīti uṇha"nti nibbacanaṃ kātabbaṃ. itippa
 paccayo gahato ca aññato ca ekadhā labbhati, ṇhāpaccayo
 pana gahato usato ca dvidhā aññato ekadhā labbhatīti
 daṭṭhabbaṃ. kiñcāpettha evaṃ niyamo vutto, tathāpi
 sātṭhakathe tepītake buddhavacane aññānīpi ekekassa
 dhātussa nāmikapadāni dve dve kriyāpadāni vicinītabbāni.
 yena pana buddhavacanā nurūpena nayena gahādigāṇe
 ādisaddena tasa dhātādayo amhehi gahitā, imasmā nayā
 añño nayo pasatthataro natthi, ayameva pasatthataro, tasmā
 ayaṃ nīti sāsanaṭṭhitiyā āyasmantehi sādhuḥkaṃ
 dhāretabbā vācetaṭṭhā ca.

gahādī ettakā diṭṭhā,
 dhātavo me yathābalaṃ.

suttesvaññepi pekkhitvā,
 gaṇhavho atthayuttito.

Kuka ādāne. kukati, koko,
 ettha kokoti araññasunakho.

Kuca¹ sadde tāre. tārasaddoaccuccasaddo. kocati.
 uccasaddaṃ karotīti attho.

Kuca² saṅkocane.kocati, saṅkocati. saṅkoco.

Kuca³ saṃpaccana koṭilla paṭikkama vilekhanesu.

kucati, saṅkucati. saṅkoco..

Kuccha avakkhepe. avakkhepo adhokhipanam. kuccheti.
kucchayati.

Kuji¹ abyattasadde. kuñjati.

Kuji² saddatthā. kuñcati.

Kuju theyyakaraṇe. kojati.

Kujja adhomukhīkaraṇe. kujjati. nikujjati. ukkujjati.
paṭikujjati. nikujjitam vā ukkujjeyya. aññissā pātiyā
paṭikujjati. avakujjo nipajjaham. tattha kujjati nikujjatīti
imāni "carati vicaratī"ti padāni viya samānatthāni,
adhomukham karotīti hi attho. ukkujjatīti uparimukham
karoti. paṭikujjatī ti mukhe mukham ṭhapeti.

Kuñca koṭilla'mpībhāvesu. kuñcati. kuñcikā, kuñcita keso.
kuñcitvā.

Kuṭa¹ koṭille. kuṭati. paṭikuṭati.

Kuṭa² chedane. kuṭati.

Kuṭi dāhe. kuṭeti, kuṭayati.

Kuṭṭa chedane. kuṭṭeti, kuṭṭayati.

Kuṭhi¹ ālassiye ca. cakāro pubbatthe ca. kuṇṭhati. kuṇṭho.

Kuṭhi² soke. kuṇṭhati.

Kuḍi¹ dāhe. kuṇḍati, kuṇḍo.

Kuḍi² vedhane. kuṇḍeti, kuṇḍayati. kuṇḍalam.

Kuṇa¹ saddopakaraṇe. koṇati.

Kuṇa² saṅkocane. kuṇeti, kuṇayati. kuṇo. kuṇahattho.
hatthena kuṇī.

Kuṇa³ āmantane. kuṇeti, kuṇayati.

Kutha himsāyam. kothati.

Kuthi himsāsamkilesesu. kuntati. kuntho, kunkipillikam. disvāna patitam sāmam, puttakam paṃsukuntitam.

Kuda kīlāyameva. kodati.

Kudi anatabhāsane. kundeti, kundayati.

Kudha kope. kujjhati. kodho, kujjhanā, kujjhitattam. kuddho attham na jānāti, kuddho dhammam na passati.

Kupa¹ kope. kuppati. kuppanti vātassapi eritassa. kopo, pakopo. vacīpakopam rakkheyya.

Kupa² bhāsāyam. kopeti, kopayati.

Kubi¹ acchādane. kubbatī.

Kubi² acchādane. kumbeti, kumbayati.

Kubbi uggame. kubbatī.

Kumāra kīlāyam. kumāreti, kumārayati. kumāro. kumāra ko. kumārī, kumārikā.

Kura sadde akkose ca. kurati, kuraro, kurarī. kummo, kummī.

Kula saṅkhāne bandhumhi ca. kolati. kulam, kolo.

Kusa avhone rodane ca. kosati, pakkosati. pakkosa ko, pakkosito, pakkosanam.

Kusi bhāsāyam. kuṃseti, kuṃsayati.

Kusu haraṇaditthīsu. kusayati.

Kuha vimhāpane. kuheti, kuhayati. kuhako. kuhayati lokavimhā panam karotīti kuhako. kuhanā.

Kuḷa ghasane. kuḷati.

Kūṭaappasāde. kūṭeti, kūṭayati. kūṭam rajatam. kūṭā gāvī.
kūṭa tāpasō.

Kūla āvarane. kūlati. kūlam. vahe rukkehe pakūlaje. kūlam
bandhati. nadīkūle vasāmaham. kūlati āvarati udakam bahi
nikkhamitum na detī ti kūlam.

Ke¹ sadde. kāyati.kāyitum. kāyitvā.

Ke² saddeti dhātuvasena āgatattā nīlatīti nīlam, pītatīti
pītam, ye vā pana itivacanena bhagavatā kiyate kathiyateti
yevāpana koti nibbacanamarahantīti nipphannānīti vatta-
bbāni. keci panettha vadeyyum "nanu nīlati pītatīti ādīni
kriyā padāni tepītake buddhavacane na dissantī"ti? kiñcāpi
na dissanti, tathāpi etarahi avijjamānā purāṇa bhāsā esāti
gahetabbāni.

Keta āmantane. keteti, ketayati. ketako.

Kelu gatiyam. kelati.

Kele mamāyane. mamāyanam taṇhādiṭṭhi vasena
"mamaida"nti gahanam. kelāyati. tvam kam kelāyati.

Kevu secane. kevati.

Kha

Khaja manthe. mantho vilālanam. khajati.

Khaji¹ gativekalle. kissa bhante ayyo khañjatīti. ubho
khañjā. khañjanam, khañjitem, khañjitvā.

Khaji² dāne , gatiyañca. khañjati. khañjanam.

Khaji³ kicchajīvane. khañjeti, khañjayati. khañjo.

Khaji⁴ rakkhane. tādīsāniyeva rūpāni. bhūvādigane "khaji
gativekalleti imissā "khañjati"tirūpaṃ.

Khajja majjane ca. majjanam suddhi. byathanā pekkho
cakāro. khajjati. khajjūro.

Khaṭa kaṃse. khaṭati, khaṭo.

Khaṭṭa saṃvarane. khaṭṭeti, khaṭṭayati.

Khaḍi manthe. khaḍati, khaḍito, khaḍo.

Khaḍi chede. khaḍeti, khaḍayati. khaḍo.

Khada dhitihiṃsāsu ca. theriyā pekkhāya cakāro. khadati,
khadiro.

Khadi parighāte. parighātam samantato hananam.
khandati.

Khadda daṃsane. daṃsanamiha dantasukata kattikā kriyā
abhidhīyate. sabhāvattā dhātuyā sādhana ppayoga
samavāyī. khaddati.

Khanu avadāraṇe. khanati. sukhaṃ. dukkhaṃ. khato āvāṭo.
tattha sukhaṃ suṭṭhu dukkhaṃ khanatīti sukhaṃ. duṭṭhu
khanati kāyikacetasikasukhaṃ dukkhaṃ. aññamañña-
paṭipakkhā hi ete dhammā. dvidhā cittaṃ khanatīti vā
dukkhaṃ. curādi gaṇavasena pana "sukhayatīti sukhaṃ,
dukkhayatīti dukkha"nti nibbacanāni gahetabbāni.
samāsapadavasena "sukaram kha massāti sukhaṃ,
dukkaram khamassāti dukkha"nti nibbacanānipi, vividhā
hi saddānam byuppatti pavattinimittāṇca.

khādadhātuvasā cāpi

khanudhātuvasena vā

khanito vāpi dhātumhā
 dhāto khaṃpubbatopi vā
 khandhasaddassa nipphattim
 saddakkhandhavidū vade.

tattha"saṃkhittena pañcupādānakkhandhāpi dukkhā"ti
 vacanato sayampi dukkha dhammoyeva samāno jātijarā
 byādhimaraṇadukkhādīhi anekehi dukkhehi khajjati
 khādiyatīti khandho, teheva dukkhehi khaññati ava
 dāriyatītipi khandho, khaniyati parikhaññatītipi kha-
 ndho, attena vā attaniyena vā tucchattā khaṃ suññākāraṃ
 dhāretītipi khandho, rūpakkhandhādi. atthuddhārato pana

khandhasaddo rāsiḡuṇa
 paṇṇattīsu ca rūḡhiyaṃ
 koṭṭhāse ceva aṃse ca
 vattatīti vibhāvaye.

vuttañhetam̐ sammohavinodaniyam̐ vibhaṅgaṭṭha
 kathāyam̐ khandhasaddo sambahulesu ṭhānesu nipatati
 rāsimhi guṇe paṇṇattiyam̐ rūḡhiyanti. "seyyathāpi bhikkha-
 ve mahā samudde na sukaram̐ udakassa pamāṇam̐
 gahetum̐' ettakāni udakālḡhakānī"ti vā ettakāni udakālḡha-
 kasatānī'ti vā "ettakāni udakālḡhakasahassānī" ti vā "ettakāni
 udakālḡhakasata sahassānī"ti vā, atha kho asaṅkhyeyyo appa
 meyyo mahāudakakkhandhotveva sakham̐ gacchatī"ti ādisu
 hi rāsito khandho nāma. na hi parittakam̐ udakam̐
 udakakkhandho ti vuccati. bahukameva vuccati, tathā na
 parittam̐ rajo rajakkhandho, na appa matakā gāvo gavak-

khandho, na appamattakam balam balakkhandho, na appamattakam puññam puññakkhandhoti vuccati. bahukameva hi rajo rajakkhandho, bahukā ca gavādayo gavakkhandho, balakkhandho, puññakkhandho ti vuccanti. "sīlakkhandho samādhikkhandho"tiādīsu pana guṇato khandho nāma. "addasā kho bhagavā mahantaṃ dārukkhandham gaṅgāya nadiyā soteṇa vuyhamāna"nti ettha paṇṇattito khandho nāma. "yaṃ cittaṃ mano mānasam. pa. viññāṇam viññāṇakkhandho"ti ādīsu rūpāhito khandho nāma. svāyamidha rāsito adhippeto. ayañhi khandhattho nāma piṇḍattho pūgaṭṭho ghaṭṭho rāsaṭṭho, tasmā rāsīlakkhaṇā khandhāti veditabbā.koṭṭhāsaṭṭhotipi vatthum vaṭṭati. lokasmiñhi iṇam gahetvā codiyamāno "dvīhi khandhehi dassāma, tīhi khandhehi dassāma"ti vadanti. iti koṭṭhāsalakkhaṇā khandhātiipi vatthum vaṭṭati. evamettha "rūpakkkhandhoti rūparāsi rūpa koṭṭhā so, vedanakkhandhoti vedanārāsi vedanā koṭṭhāso"ti iminā nayena attho veditabbo. 'khandhe bhāram. khandhato otāreti, mahā hanusabhakkhandho"ti ādīsu pana aṃso "khandho" ti vuccati.

Khanda gatisosanesu. khandati. khando. khando nāma eko devo, yo "kumāro sattidharo"ti ca vuccati.

Khapi khantiyam. khampeti. khampayati.

Khabba¹ gatiyam. khabbati.

Khabba² dabbe. dabbo ahaṅkāro. khabbati.

Khabhi paṭibaddhe. khambhati, vikkhambhati. vikkham-

bho. vikkhambhita kilesa.

Khamāya vidhūnane. khamāyati. khamāto, khamātavā.

Khamu sahane. khamati. khanti. khamo, khamanam, evaṃ bhāve. kattari pana "khantā. khamitā. khamo hoti sītassapi unḥassapī"ti payogā.

Khara khaye. kharati, kharanam.nakkharanti nakhiyyantīti akkharāni. nakkharanti na nassantīti nakkhattānīti porāṇā.

Khala¹ calane. khalati. khalo. khaloti dujjano asādhu asappuriso pāpajano.

Khala² sañcinane. khalati. khalam. khalanti vīhiṭṭhapanokāsabhūtam bhūmimaṇḍalam. tañhi khalanti sañcinanti rāsim karonti ettha dhaññānīti khalanti vuccati. "khalam sālam pasum khetam, gantā cassa abhikkhaṇa"nti payogo.

Khala³ soceyye. soceyyam sucibhāvo. khāleti, khālayati. pakkhāleti, pakkhālayati.

Khala bhede. khaleti, khalayati.

Khā pakathane ca. pakathanam ācikkhanam desanam vā. khāti, saṅkhāti. āpubbatte visadisa bhāvena khā tyakkharassa dvittam. ākārassa ca saññogapubbattā rassattam, akkhāti. akkhāsi purisuttamo. akkheyyam te aham ayye. dhammo saṅkhāyati. akkhāyati. atra pana kakāralopo. svākhāto bhagavatā dhammo. saṅkhāto. akkhāto. akkhātāro tathāgatā. saṅkhātā sabbadhammanam vidhuro. saṅkhā, paṭisaṅkhā. kriyam ākhyāti kathetīti ākhyātam. keci pana svākhāto"ti ca svākkhayā to"tica

"svākhyāto"ti ca padamicchanti. tattha pacchimāni sakka-
 tabhāsāto nayam gahetvā vuttāni, itaram yathāṭhitarūpā
 nipphattivasena, ato yathā dassitapadāniyeva pasatthata-
 rāni. tattha saṅkhāsaddassa atthuddhāro nīyate, saṅkhā-
 saddo ñāṇakoṭṭhāsapaññatti gaṇanāsu dissati. "saṅkhā-
 yekam paṭi sevati" ti ādisu hi ñāṇe dissati. "papañcasaññā-
 saṅkhā samudācaranti"ti ādisu koṭṭhāse. "tesam tesam
 dhammānam saṅkhā samaññā"ti ādisu paññattiyam. "na
 sukaram saṅkhātu"nti ādisu gaṇanāyam. etthetam vuccati

"ñāṇapaññattikoṭṭhāsa
 gaṇanāsu padissati
 saṅkhāsaddoti dīpeyya
 dhammadīpassa sāsane"ti.

Khāda¹ bhakkhane. khādati.khādikā, khādanam, aññama-
 ññakhādikā. dubbalakhādikā, khajjam, khādanīyam,
 khandhā. tattha khajjanti pūvo. khādanīyanti pūvaphalā
 phalādi. "khādanīyam vā bhojanīyam vā"ti visum bhojanī
 yassa vacanato khādanam nāma khajjassa vā khādanī yassa
 vā bhakkhanam. apica himsāpi "khādana"nti vuccati. jāti-
 jarābyādhidukkhādīhi khajjantīti khandhā. rūpavedanāsa-
 ññā saṅkhāraviññānāni. "cīvarāni nassantipi dayhantipi
 undūrehipi khajjantī"ti ettha viya khajjanti saddo kamma-
 ttho.

Khāda² bhakkhane. ayam pana bhūvādi gaṇikavasena
 ekagaṇiko sakammako dhātu. khādati, saṅkhādati, imāni
 suddhakattupadāni.puriso purisena purisam vā pūvam

khādeti khādayati khādāpeti khādapayati, imāni hetukatut padāni. ettha ca yo akhādantam khādantam vā khādāhīti payojeti, so khādāpako khādeti khādayati khādāpeti khādāpayatī ti ca vuccati. khajjati, samkhajjati, saṅkhādiyati. imāni kamma padāni. atra panāyam pāli "atītam pāham addhānam rūpena khajjim, seyyathāpāham etarahi paccuppanna rūpena khajjāmi. aha ñceva kho pana anāgataṃ rūpaṃ abhinandeyyam, anāgatenā pāham rūpena khajjeyyam, seyyathāpetarahi khajjāmī"ti. bhāvapadam na labbhati sakammakattā imassa dhātussa. bhūvādigaṇo. ayam nāmadhātu ekantarudhādigaṇi koti appasiddho. divādigaṇe tā pālāne. lokam tāyati santāyati. imāni sakammakāni suddhakattupadāni. hetukattupadam pana kamma padañca bhāvapadañca appasiddhāni.

K hi¹ khaye. khinayadhammam khīyati. sāsānānurūpena sare ikārassa iyyādeso, khiyyati, "khayo, kham" iccapi rūpāni ñeyyāni. tattha khayoti khiyanam khayō. atha vā khiyanti kilesā etthāti khayō, magganibbānāni. khayasaṅkhātena maggena pāpuṇiyattā phalampi khayō. kha nti tuccham suñṇam vivittam rittam, kha nti vā ākāso.

K hi² nivāse. khīyati, khiyyati vā. sāsānānurūpena ikārassa iya iyyādeso datṭhabbo. ayam divādigaṇepi pakkhipitabbo. kham khayam. abhiraṃṇīyam rājakkhayam. tattha khīyatīti nivasati. khanti cakkhādījindiyam cakkhuviñṇānādīnam nivāsattṭhena. khayanti nivesanam. rājakkha-

yanti rañño nivesanam.

atrāyam pāli

"sace ca ajja dhāresi

kumāram cārudassanam

kusena jātakhattiyam

suvanṇamanimekhalam

pūjitā ñāṭisaṃghehi

na gacchasi yamakkhaya"nti.

tattha yamakkhayanti yamanivesanam.

K^{hi}³ khaye. khiyati. khayō. khiyanam. rāgakkhayō.

K^{hi}⁴ nivāse kodhahimsāsu ca. khiyati. na gacchasi yamakkhayam. nāgadānena khiyanti. tattha khiyatīti nivasati. yamakkhayanti yamanivesanam. khiyantīti kujjhanti himsanti vā.

K^{hi}⁵ gatiyam. khiṇāti. atikhinō saro. kham, khāni. nakārassa ṇakārattam.

tattha khiṇātīti gacchati. atikhinoti atigato. atrāyam pāli"senti cāpātikhiṇāva, purāṇāni anuttuna"nti. tattha cāpātikhiṇāti cāpato ati khiṇā atigatā. aṭṭhakathāyam pana "cāpātikhiṇā ti cāpato atikhinā cāpā vinimuttāti attho"ti padatthavivarāṇam kataṃ, tampi gatatthaññeva sandhāya adhippāyattha vasena katanti daṭṭhabbam. ttara kha nti saggo. so hi katapuññehi gantabbattā ¥kha' nti vuccati. khānīti saggo.

K^{hi}_a abyattasadde. khijati.

K^{hi}_a uttāsane. khetati, ākhetako, khetō, ukkhetito.

samukkhe ñito.

Khinu himsāyam. khinoti.

Khidi¹ avayaveti candaviduno vadanti. tesam mate
"khindatī"ti rūpam.

Khidi² dīniye. dīnabhāvo dīniyam, yathā dakkhiyam.
khijjati. khinno, akhinnamati, khedo, khedaṅgato lokahi-
tāya nātho. ettha khedaṅgatoti kāyikadukkhasaṅkhātām
parissamam patto, dukkha manubhavīti attho.

Khipa¹ perañe. perañam cuṇṇikaraṇam pisanam. khepati.
khepako.

Khipa² abyattasadde. khipati. khipisaddo. yadā ca
dhammam desneto, khipi lokagganāyako.

Khipa³ chaḍḍane. khipati, ukkhipati, vikkipati.
avakhipati, saṃkhipati. khittam, ukkhittam, pakkhittam,
vikkhittam, iccādīni.

Khipa⁴ khepe. khipuṇāti. khippam. khippanti
macchapañjaro.

Khipa⁵ perañe. khippati. khippam.

Khipi¹ gatiyam. khimpatī. khepeti, khepayati.

Khiye. khiyeti, khiyayati.

Khivu¹ made. khivati.

Khivu² nidassane. khibbati.

Khī khaye. khīnoti, khīṇāti. khīṇā jāti. khīṇo. ayogā bhūri
saṅkhayo.

Khu¹ sadde. khoti, khavati.

Khu² sadde. khoti.

Khuju theyyakaraṇesu. khojati.

Khuṇu himsāyaṃ. khuṇoti.

Khuda kīlāyameva. khodati.

Khudi āpavane. khundati.

Khubha¹ sañcalane.khobhati, saṅkhobhati. hatthināge
padinnamhi, khubbhittha nagaraṃ tadā.khobho, saṅkho-
bho.

Khubha² sañcalane. khubbhati, saṅkhubbhati. khubbhittha
nagaraṃ. saṅkhobho.kārite khobheti, khobhayati.

Khura chedane vilekhane ca. khurati, khuro.

Khusi akkosane. khumseti, khumsayati. khumsanā.

Khula bālhe ca. cakāro ghasanāpekkhako. khulati.

Khe¹ khādanasattāsu. khāyati. undūrā khāyanti.
vikkhāyitakaṃ.go khāyitakaṃ. assirī viya khāyati. disāpi
me na pakkhāyanti. etthādimhi khāyatīti khādati. atha
vā upaṭṭhāti paññāyati.

Khe² khaye. khāyati. khayam gacchatīti attho. ettha pana
siyā nanu ca bho khāyatīti padassa khādatīti vā paññāyatīti
vā attho bhavati-

Khe³ iccādayo ekassarā ekārantā.

Kheṭa bhakkhane. kheteti, khetayati.

Khepa perane. peranam cuṇṇikarānam, khepeti, khepayati.

Khelu gatiyam. khelati.

Khevu secane. khevati.

Khoṭa khepe. khoṭeti, khoṭayati.

Khoda paṭighāte. khodati.

Khola gatipaṭighāte. kholati.

Khyā pakathane ca. pakathanam ācikkhanam desanam
vā. kriyam ākhyāti kathetīti ākhyātam. keci pana
"svākkhyāto"ti ca "svākhyāto"ti ca pada micchinti.

ga

Gaja¹ sadde. gajati. gajo. tattha gajoti hatthī. hatthissa hi
ane kāni nāmāni-

hatthī nāgo gajo dantī
kuñjaro vāraṇo karī
mātaṅgo dvirado saṭṭhi
hāno'nekapoibho.
thambho rammo dvipoceva
hatthinī tu karenukā
hatthipoto hatthicchāpo
bhiṅko ca kalabho bhava.

Gaja² maddanasaddesu. gajeti, gajayati. gajo.

Gajja sadde. muñjati.gajo gajjati, megho gajjati. yattha
dāso āma jāto, ṭhito thullāni gajjati. maṇi gajjati.
ñāṇagajjanam gajjati. gajjitum samattho. gajjitā. gajjitvā.

Gaḍi¹ vadanekadese.gaṇḍati.gaṇḍo.

Gaḍi² made. gaṇḍati.

Gaṇa¹ gatiyam. gaṇati.

Gaṇa² saṅkhyāne. gaṇeti, gaṇayati. gaṇanā, gaṇo. ettha
gaṇanāti saṅkhyā. gaṇoti bhikkhusamūho. yesam vā

kesaṇci samūho. samūhassa ca anekāni nāmāni.
seyyathidaṃ

saṃgho gaṇo samūho ca
khandho sannicayo cayo
samuccayo ca nicayo
vaggo pūgo ca rāsi ca.
kāyo nikāyo nikaro
kadambo visaro ghaṭā
samudāyo ca sandeho
saṅghāto samayo karo.
ogho puṇco kalāpo ca
piṇḍo jālaṇca maṇḍalaṃ
saṇḍo pavāho iccete
samūhatthābhidhāyakāti.

kiñcāpi ete saṃghagaṇasamūhādayo saddā samūhattha-
vācakā, tathāpi saṃgha gaṇasaddāyeva vināpi visesaka-
padena bhikkhusamūhe vattanti, nāññe, aññe pana saṃgha-
gaṇasaddhehi saddhiṃ aññamaññaṇca kadāci samānattha-
visayā honti, kadāci asamānatthavisayā, tasmā yathā
pāvacaṇaṃ asammuyhantena yojetabbā. "eko, dve"tiādinā
gaṇetabboti gaṇo.

Gaṇecu theyyakaraṇesu. thenanaṃ theyyaṃ, corikā. tassa
kriyā theyyakaraṇaṃ. gaṇecati.

Gada¹ viyattiyaṃ vācāyaṃ. gadati. āgadanam, tatho
āgado etassāti tathāgato. suṭṭhu gadatīti sugado.

Gada² devasadde. devasaddo vuccati meghasaddo. gadgeti,

gadayati.

Gadda sadde. gaddati.

Gaddha abhikaṅkhāyaṃ. gaddheti, gaddhayati. gaddho.
gaddhoti gijjho. "gaddhabādhi pubbo"ti idamettha
nidassanaṃ.

Gantha santhambhe. gantheti, ganthayati. gantho.

Gandha¹ sūcane addane ca. sūcanaṃ pakāsaṇaṃ.
addanaṃ pari palutā. gandheti, gandhayati, gandho. ettha
gandhoti gandheti attano vatthum sūcayati pakāsetīti
gandho. paṭicchannaṃ vā pupphaphalādiṃ "idamettha
atthī"ti pesuṇṇaṃ upasaṃharanto viya pakā setīti gandho.
gamudharadhātudvaya vasenapi gandhasaddattho
vattabbo "gacchanto dhariyatīti gandho" iti, āha ca "gac-
chanto dhariyatīti gandho, sūcanatopi vā"ti. gandhasaddo
ca "uppalagandhatheno" ti ettha cheda ne vattatīti
daṭṭhabbo.

gandha² dhātuvasā cāpi
gamudhātuvasena vā
gamudhātuto vāpi
gandhasaddagatiṃ vade.

tathā hi gandhayatīti gandho, attano vatthum sūcayati
"idaṃ sugandhaṃ, idaṃ duggandha"nti pakāseti
paṭicchannaṃ vā pupphaphalādiṃ "idamettha atthī"ti
pesuṇṇaṃ karonto viya ahoṣīti attho. atha vā gandhayati
chindati manāpagandho sugandhabhāvena duggandhaṃ,
amanāpagandho ca duggandhabhāvena sugandhanti

gandho. ettha pana gandhasaddassa chedanavācakatthe
 "atijātaṃ anñjātaṃ
 puttamicchanti paṇḍitā
 avajātaṃ na icchanti
 yo hoti kulagandhano" ti.

ayaṃ pāli nidassanaṃ. vāyunā vā nīyamāno gacchatīti
 gandho. kaccāya nasmiñhi "khādāmagamānaṃ
 khandhandhagandhā"ti khādaamagama iccetesam
 dhātūnaṃ yathākkamaṃ khandha andha gandhādesā
 vuttā. atha vā gacchanto dhariyate soti gandho. vutta
 ñhetam bhadantena buddhadattācariyena veyyākaraṇena
 niruttinayadassinā "dhariyatīti gacchanto, gandho
 sūcanatopi vā"ti.

Gabba¹ gatiyaṃ. gabbati.

Gabba² dabbe.dabbo ahaṅkāro.gabbati.

Gabba³ māne. māno ahaṅkāro. gabbeti, gabbayati.
 gabbanam, gabbito. tattha gabbatīti na saṅghucati.

Gabbha dhāraṇe. gabbhati, gabbho. ettha gabbhoti
 mātukucchipi vuccati kucchigataputto pi. tathā hi "yame
 karattim paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo"ti ettha
 mātukucchi" gabbho"ti vuccati. "gabbho me deva patiṭṭhi-
 to. gabbho ca patito chamā"ti ca ettha pana kucchigata-
 putto. apica gabbhoti āvāsaviseso. "gabbham pavitṭho"ti
 ādīsu hi ovarako "gabbho"ti vuccati.

Gamu¹ gatiyaṃ. gacchati. gamako. gati. gamanaṃ.
 kārite" gameti, gamayati. gacchāpetī"ti ādīni bhavanti.

Gamu² gatiyaṃ. gacchati, gamati, ghammati, āgacchati, uggacchati, atigacchati, paṭigacchati, avagacchati, adhi-gacchati, anugacchati, upagacchati, apagacchati, vigacchati, nigacchati, niggacchati. aññānīpi yojetabbāni. "samugacchatī"ti ādinā upasaggadvayavasēnapi yathā sambhavaṃ yojetabbāni. tattha gamatīti gacchati. kārite"devadattaṃ gameti gamayatī"ti rūpāni bhavanti. "apāyaṃ gametīti apāyagamānīya"nti ida mettha nidassanaṃ. curādigāṇaṃ pattassa āpubbassa imassa "āgameti, āgamayati, āgamento, āgamaya māno"ti suddha katturūpāni bhavanti.

tattha āgametīti muhuttaṃ adhi vāsetīti attho. ghammatīti gacchati. āgacchatīti āyāti. uggacchatīti uyyāti uddhaṃ gacchati. atigacchatīti atikkamitvā gacchati. paṭigacchatīti puna gacchati. avagacchatīti jānāti. adhigacchatīti labhati jānāti vā. anugacchatīti pacchato gacchati. upagacchatīti samīpaṃ gacchati. apagacchatīti apeti. vigacchatīti vigamati. nigacchatīti labhati. "yasaṃ poso nigacchatī"ti idaṃ nidassanaṃ. niggacchatīti nikkhamati. idāni pana viññūnaṃ sātthakathe tepītake buddhavacane paramakosallajana-natthaṃ sappayogaṃ padamālaṃ kathayāma. seyyathidaṃ? so gacchati, te gacchanti, gacchare. tvaṃ gacchasi, tumhe gacchatha. ahaṃ gacchāmi, mayaṃ gacchāma. so gacchate, te gacchante. tvaṃ gacchase, tumhe gacchavhe. ahaṃ gacche, mayaṃ gacchāmhe.

vattamānāya rūpāni. so gacchatu, te gacchantu. tvam gacchāhi, gaccha, gacchassu, tumhe gacchatha. aham gacchāmi, mayam gacchāma. so gacchataṁ, te gacchantam. tvam gacchassu, tumhe gacchavho. aham gacche, mayam gacchāmase. pañcamiyā rūpāni. so gaccheyya, gacche, te gaccheyyum. tvam gaccheyyāsi, tumhe gaccheyyātha. aham gaccheyyāmi, mayam gaccheyyāma, gacchemu. so gacchetha, te gaccheram. tvam gacchetho, tumhe gaccheyyāvho. aham gaccheyyam, mayam gaccheyyāmhe. sattamiyā rūpāni. so gacche, te gacchu. tvam gacche, tumhegacchittha, gauchittha. aham gaccham, mayam gacchimha, gauchimha. so gacchittha, gañcahittha, te gacchire. tvam gacchittho, tumhe gacchivho. aham gacchim, gañcahim, mayam gacchimhe. parokkhāya rūpāni. so agacchā, te agacchū. tvam agacche, tumhe agacchatha. aham agaccham, mayam agacchamhā. so agacchatha, te agacchatthum. tvam agacchase, tumhe agacchivham. aham agaccham, mayam agacchimhe. ajjattaniyā rūpāni. so gacchissati, te gacchissanti. tvam gacchissasi, tumhe gacchissatha. aham gacchissāmi, mayam gacchissāma. so gacchissate, te gacchissante. tvam gacchissase, tumhe gacchissavhe. aham gacchissam, mayam gacchissāmhe. bhavissantiyā rūpāni.

so agacchissā, te agacchissamsu. tvam agacchisse, tumhe agacchissatha. aham agacchissam, mayam agacchissāmhā. so agacchissatha, te agacchissisu. tvam agacchissase, tumhe

agacchissa vhe. aham agacchissam, mayam agacchissā-mhase. kālātipattiyā rūpāni. tattha ajjattaniyā kālāti pattiyā ca akārāgamam sabbesu purisesu sabbesu vacanesu labbhamā nambi sāsane aniyakam hutvā labbhatīti daṭṭhabbam. tathā hi "agacchi, gacchi, agacchi-ssā, gacchissā"ti ādinā dve dve rūpāni dissanti. gamati, gamanti. gamatu, gamantu. gameyya, gameyyum. sesam sabbam vitthāretabbam. idāni parokkhāhiyyattanajjatanīsu viseso vuccate, so puriso maggam ga, sā itthī ghara'māga. te maggam gu, tā ghara'māgu. ekārassa akārā desam, tvam maggam ga, tvam ghara'māga. tumhe maggam guttha, tumhe ghara'māguttha. aham maggam gam, aham ghara'māgam. aham tam purisam anvagam, mayam maggam gumha, mayam gharam āgumha, mayam tam purisam anvagumha. ayam tāva parokkhāya viseso.

"so maggam agamā, te maggam agamū"iccādi hiyyattaniyā rūpam. "so agami, te agamum, te agum" iccādi ajjattaniyā rūpam. idāni tesam padarūpāni pākāṭikaraṇattham kiñci suttaṃ kathayāma"sopāgā samitiṃ vanam. athe ttha pañcamo āgā. āgum devā yasassino. māham kākova dummedho, kāmānam vasamanvagam. agamā rājagaham buddho. vaṅkam agamu pabbatam. brāhmaṇa upagacchu ma"nti evamādīni bhavanti.

ga gu ga guttha gam gumha

agu agama agamum

agamā'gami gacchanti

ādibhedam manekare.

idāni nāmikapadāni vuccantegato, gantā, gaccham, gacchantī, gacchantam kulam, sahagatam, gati, gamanam, gamo, āgamo, avagamo, gantabbam, gamanīyam, gamma, gammamānam, gamiyamānam, go, mātugāmo, hiṅgu, jagu, indagū, medhago iccādīni, kārite gacchāpeti, gacchāpayati, gaccheti, gacchayati, gammeti. kamme gammati, gamiyati, adhigammati, adhigamiyati. tuman-tāditte "gantum, gamitum, gantvā, gantvāna, gamitvā, gamitvāna, gamiya, gamiyāna, gamma, āgamma, āgantvā, adhigamma, adhigantvā"iccādīni. gatīti gatigati nibbattigati ajjhāsayaḡati vibhavagati nipphattigati ñāḡagatīti bahuvidhā gati nāma. tattha"tam gatim pecca gacchāmī"ti ca "yassa gatim na jānanti, devā gandhabbamānusā"ti ca ayam gatigati nāma. "imesam kho aham bhikkhūnam sīlavantānam neva jānāmi gatim vā agatim vā"ti ayam nibbattigati nāma."evam kho te aham brahme gatiñca jānāmi jutiñca jānāmī" ti ayam ajjhāsayaḡati nāma. "vibhavo gati dhammānam, nibbānam arahato gatī"ti ayam vibhavagati nāma. "dveyevagatiyo bhavanti anaññā"ti ayam nipphattigati nāma. "tam tattha gatimā dhitimā" ti ca "sundaram nibbānam gato"ti ayam ñāḡagati nāma. etthetam vuccati

gatigatyañca nibbatyam

vibhavajjhāsayesu ca

nipphattiyañca ñāḡe ca

gatisaddo pavattati.

gacchatīti go. mātuyā samabhāvaṃ missībhāvañca gacchati
pāpuṇātīti mātugāmo. rogaṃ hiṃ santaṃ gacchatīti hiṃgu.
imāni tassa nāmāni

hiṃgu hiṃgujatucceva

tathā hiṃgusipāṭikā

hiṃgujātīti kathitā

vinayaṭṭhakathāya hi.

jagūti cutito jātiṃ gacchatīti jagu. indriyena gacchatīti
indagū. atha vā indabhūtena kammunā gacchatīti indagu.
‘hindagū’tipi pāḷi. tattha hindanti maraṇaṃ. taṃ gacchatīti
hindagū. sabbametaṃ sattādhivacanaṃ, pulligaṃ.
medhagoti attano nissayañca parañca medha-māno
hiṃsamāno gacchati pavattatīti medhago. kalaho. "tato
sammanti medhagā"ti ettha hi kalaho medhagasaddena
bhagavatā vutto. gamitvāti ettha

"isivhayaṃ gamitvāna

vinitvā pañcavaggiye

tato vinesi bhagavā

gantvā gantvā taṃ tahi"nti

ayaṃ pāḷi nidassanaṃ.

āto gamu īsamadhivāsane. āgameti, āgamayati, kāmā-
vacara dhamme nissāya rūpārūpadhammo samudāgameti,
samudāgamayati. upāsako dhammasavanantarāyaṃ
anicchanto"āgametha āgamethā"ti āha. samudāgamaṇaṃ,

āgamaṇaṃ. āgamento, āgamayamāno. tatra āgametīti
 īsakam adhivā seti. samudāgametīti sampavattati.
 bhūvādigaṇe "gamayatī"ti hetu-kattu vasena vuttaṃ, idha
 pana upa sagga nipātapubbakāni katvā "āgametī"ti ādīni
 suddhakattuvaseṇa vuttānīti datṭhabbaṃ.

Gara¹ secane. garati.

Gara² uggame. garetī, garayati. garu.

Garaha¹ kucchane. garahati, garahā,

Garaha² vinindane. garaheti, garahayati. garahā.
 bhūvādigaṇikassa paṇassa "garahatī"ti rūpaṃ.

Gala adane. galati, galo. galanti adanti ajjhoharanti etenāti
 galo. galoti gīvā vuccati.

Gavesa maggane. gaveseti, gavesayati, gavesako, gavesito,
 gavesanā, gaveṭṭhi.

Gasu adane. gasati.

Gaha¹ gahaṇe. gahati, paggahati. āhutiṃ paggahissāmi.
 paggaho, paggāho.

Gaha² upādāne. upādānaṃ gahaṇaṃ, na kilesupādānaṃ.
 upasaddo hettha kiñci atthavisesaṃ vadati. atha vā kāyena
 cittaṇa vā upagantvā ādānaṃ gahaṇaṃ upādānanti
 samīpattho upasaddo. katthaci hi upasaddo ādāna-
 saddasaṃhito daḥaggahaṇe vattati "kāmuṇupādāna"nti ādīsu.
 idha pana daḥaggahaṇaṃ vā hotu sithilaggahaṇaṃ vā,
 yaṃ kiñci gahaṇaṃ upādānameva, tasmā gahadhātu
 gahaṇe vatta tīti attho gahetabbo. gheppati, gaṇhāti vā.
 paṇiggaṇhāti, paṭiggaṇhāti, adhi gaṇhāti, paggaṇhāti,

niggaṇhāti.padhānagaṇhanako. gaṇhitum, uggaṇhitum.
gaṇhitvā, uggaṇhitvā. aññathāpi rūpāni bhavanti. ahaṃ
jālim gaheṣāmi. gahetum. gahetvā. uggāhako, saṅgāhako,
ajjho gālho. kārite "gaṇhāpeti, gaṇhāpayati, aññataraṃ
satipaṭṭhānaṃ uggaṇhāpenti, saddhiṃ amaccasahassena
gaṇhāpetvā. upajjhaṃ gāhā petabbo. upajjhaṃ gāhāpetvā.
gāheti, gāhayati, gāhāpessati. gāhāpayanti sabbhāvaṃ.
gāhako, gāhetvā "iccādīni. kammani gayhati, saṅgayhati,
gaṇhiyati vā. tathā hi "gaṇhiyanti uggaṇhiyanti"ti
niddeṣapāli dissati."gehaṃ, gāho, pariggaho, saṅgāhako,
saṅgaheṭā"iccādīni yojetabbāni.ttara akārā nantaratyā-
ntapadānaṃ "gheppati, gheppanti. gheppasī"ti ca "gaṇhati,
gaṇhanti. gaṇhasī"ti ca ādinā nayena sabbāsu vibhattīsu
sabbathā pada mālā yojetabbā. ākāre kārānantaratyānta-
padānaṃ "gaṇhāti gaṇhāpetī"tiādinā yathāsambhavaṃ
padamālā yojetabbā vajjetabba ṭṭhānaṃ vajjetvā. imāni
pana pasiddhāni kānici ajjatanīrūpāni "aggahī mattikā-
pattaṃ. aggahum, aggahiṃsu, aggahesu"nti. bhavissantī-
ādīsu gaheṣati, gaheṣanti. sesaṃ paripuṇṇaṃ kātabbaṃ.
aggahissā, aggahissaṃsu. sesaṃ paripuṇṇaṃ kātabbaṃ.
Gā gatiyaṃ. gāti. gānaṃ. ettha gānanti gamanaṃ.
Gādha patiṭṭhānissayagandhesu. gādhati. gādhaṃ kattā.
gambhīrato agādhaṃ.
Gāhu vilolane. gāhati. gāho, candaggā ho, sūriyaggāho,
nakkhattaggāho.
Gidhu abhikaṅkhāyaṃ. gijjhati, gijjho. gaddho.

gaddhabādhīpubbo. kāmagiddho na jānāsi. gedho.

Gira niggirane. niggiraṇaṃ paggharaṇaṃ. girati, giri.
ettha girīti pabbato, yo "selo"ti ādīhianekehi nāmehi
kathiyati. so hi sandhi saṅkhātehi pabbehi citattā pabba
massa atthīti pabbato. himavamanādi vasena jalassa
sārabhūtānaṃ bhesajjādivatthūnañca giraṇato girīti
vuccati.

imāni panassa nāmāni
pabbato acalo selo
nago giri mahīdharo
addhi siluccayo cāti
giri paṇṇattiyo imā.

Gila ajjhoharane. gilati. gilamakkhaṃ puriso na bujjhati.
Gile pītikkhaye. gilāyati, gilāno, gelaññaṃ. gilānoti akalla-
ko. vinayepi hi vuttaṃ "nāhaṃ akallako"ti. aṭṭhakathā-
yañca "nāhaṃ akallakoti nāhaṃ gilāno"ti vuttaṃ.

Gilevu secane. galevati.

Gu¹ karīsussagge. karīsussaggo vaccakaraṇaṃ. gavati.

Gu² sadde. gavati.

Gu³ uggame. uggamo uggamaṇaṃ pākaṭatā. gavati. saddat-
thavidū paṇimāsaṃ "gāte gavate"ti attanobhāsattaṃ
vadanti.

Gucu theyyakaraṇesu. thenanaṃ theyyaṃ, corikā. tassa
kriyā theyya karaṇaṃ. gocati.

Guji abyattasadde. guñjati.

Guṇa āmantane. guṇeti, guṇayati. guṇo. goṇo. ettha

guṇoti sīlādayo dhammā, kenatṭhena te guṇā. goṇāpiyati
 āmantāpiyati attani patiṭṭhito puggalo daṭṭhum sotum
 pūjituṇca icchantehi janehīti guṇo. ettha kiñcāpi sīlādi
 dhammānam āmantāpanam natthi, tathāpi tamhetu-
 āmantanam nimantanaṇca teyeva karonti nāmāti evam
 vuttam. tathā hi-

"yathāpi khettsampanne
 bījam appampi ropitam
 sammā dhāram pavassante
 phalam toseti kassaka"nti.

ettha kassakassa tuṭṭhiuppatti kāraṇattā hetuvasena nicce-
 tana ssapi phalassa tosanam vuttam, evamidhāpi āmantā
 panakāraṇattā evam vuttam. aññe pana "guṇjante abyayante
 iti guṇā"ti attham vadanti. tadanurūpam pana dhātusaddam
 na passāma, "guṇa āmantane" icceva passāma, vicāre tvā
 gahetabbam.

Guda kīlāyameva. godati.

Gudha pariveṭhane. gujjhati. godhā.

Gupa¹ rakkhane. gopati. gopako.

nagaram yathā paccantam,

guttam sāntara bāhiram.

evam gopetha attānam,

khaṇo ve mā upaccagā.

Gupa² gopanajigucchanesu. gopati, jigucchatī. jiguc-
 cham, jiguccha māno. jegucchī. jigucchitvā iccādīni.

Gupa³ bhāsāyam. gopeti, gopayati.

Gupha ganthe. gantho gantikaraṇaṃ. gophati.

Guhū saṃvaraṇe. guhati, nigguhati. guho, guyhako.

Guḷa rakkhāyaṃ. guḷati. guḷo.

Ge¹ sadde. gāyati. gītaṃ.

Ge² sadde. gāyati. gītaṃ. gāyitum. gāyitvā. tattha gītanti
gāyanaṃ.

Ge³ sadde. giṇoti, giṇāti.

Ge⁴ saddeti dhātuvasena āgatattā nīlatīti nīlaṃ. pītatīti
pītaṃ. ye vā pana itivacanena bhagavatā kiya te kathiyateti
yevāpanakoti nibbacanamarahantīti nipphannānīti
vattabbāni. keci panettha vadeyyum "nanu nīlati pītatīti
ādīni kriyāpadāni tepītake buddhavacane na dissantī"ti?
kiñcāpi na dissanti, tathāpi etara hi avijjamānā purāṇabhāsā
esāti gahetabbāni. (371)

Gevu secane. gevatī.

Gottha vaṃse. gotthati. gotthulo, gotthu.

Goma upalepane. gometi, gomayati.

Gha

Ghaṭa¹ saṃghāte. ghaṭati, ghaṭā.

Ghaṭa² cetāyaṃ. ghaṭati. ghaṭo. ghaṭo vuccati kumbho.
imāni tadabhidhānāni

ghaṭo kumbho ghaṭī kumbhī

tuṇḍikiro tu ukkhalī

mahantabhājanam cāṭi

atikhuddam kuṭam bhava.

Ghaṭa³ saṅghāte. pubbe viya kriyāpadāni, nāmikatte
"ghaṭo, ghaṭā"ti rūpāni. ettha ghaṭoti pāṇiyaghaṭo. ghaṭāti
samūho "macchaghaṭā"ti ādisu viya.

Ghaṭa⁴ saṅghāte hantastthe ca. ghaṭeti, ghaṭayati.

Ghaṭa⁵ bhāsāyam. ghāṭeti, ghāṭayati.

Ghaṭi bhāsāyam. ghaṇṭeti, ghaṇṭayati.

Ghaṭṭa¹ ghaṭṭane. ghaṭṭanam vāyāmakaraṇam. ghaṭṭeti,
ghaṭṭayati. ettha tu "ghaṭṭesi, ghaṭṭesi, kim kāraṇā ghaṭṭesi,
aham tam jānāmī"ti nidassanam.

Ghaṭṭa² calane. ghaṭṭeti, ghaṭṭayati.

Ghaṇi gahaṇe. ghaṇṇati.

Ghara secane. gharati, gharam.

Ghasu samharise. samhariso saṅghaṭṭanam. ghassati.

Ghā gandhopādāne. ghāti. ghānam. gandham ghatvā. atrā
yampāḷi "gandham ghatvā sati muṭṭhā"ti. etissā pana
divādigaṇam pattāya "ghāyati ghāyitvā"ti rūpāni
bhavanti.

Ghiṇi gahaṇe. ghiṇṇati.

Ghiṇu dittiyaṃ. ghiṇoti.

Ghu¹ abhigamane. abhigamanam adhigamanam. ghoti.

Ghu² sadde. ghoti, ghavati.

Ghuṭa¹ parivattane. ghoṭati.

Ghuṭa² paṭighāte. ghuṭati. ghoṭako.

Ghuṇa gamane. ghoṇati.

Ghuṇi gahaṇe. ghuṇṇati.

Ghuṇṇa gamane. ghuṇṇati.

Ghura abhimattasaddesu.ghurati, ghoru.

Ghusa¹ sadde. ghusati, ghosati. paṭi ghoso, nigghoso, vacīghoso.

Ghusa² sadde. ghoseti, ghosayati. ugghosayum bodhi-
maṇḍe pamoditā. ghoso.

Ghusi visaddane.visaddanam ugghosanam. ghoseti,
ghosayati, ghoso.

Ghusī kantīkaraṇe. ikārantoyam, tena ito na niggahī-
tāgamo. ghusati.

Ghora gatipaṭighāte. gatipaṭighātam gatipaṭihananam.
ghorati.

Ca

Caka tittipaṭighātesu. titti tappanam, paṭighātam
paṭihananamva. cakati.

Cakka byathane. cakketi, cakkayati. cakkam. cakkanti
kenatṭhena cakkam? cakketi byathati himsatīti atthena
cakkam. cakkasaddosampattiyam lakkhaṇe ca, rathaṇge
iriyāpathe. dāne ratandhamma khuracakkādīsu padissati.
"cattārimāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānam
devamanussāna"nti ādīsu hi ayam sampatti yam dissati.
"pādatalesu cakkāni jātānī"ti ettha lakkhaṇe. "cakkam

vahatopada"nti ettha rathaṅge. "catucakkaṃ navadvāra"nti ettha iriyāpathe. "dada bhuñja ca mā cappamādo, cakkaṃ vattassu pāṇina" ntati ettha dāne."dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī"ti ettha ratanacakke. "mayā pavattitaṃ cakka"-nti ettha dhammacakke. "icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati mattake"ti ettha khuracakke. "khurapari-yantena cepi cakkenā"ti ettha paharaṇecakke. "asanivicakka"nti ettha asanimandaleti.

Cakkha viyattiyam vācāyam. cakkhati, cakkhu. ettha cakkhūti cakkhātīti cakkhu, samavisamaṃ abhibyattaṃ vadantaṃ viya hotīti attho. atha vā"sūpaṃ cakkhati, madhuṃ cakkhatī"tiādīsu viya yasmā assādatthopi cakkhusaddo bhavati, tasmā "cakkhati viññāṇādhiṭṭhi taṃ rūpaṃ assādentam viya hotī"ti assādatthopi gahetabbo. "cakkhum kho māgaṇḍiya rūpārāmaṃ rūparataṃ rūpa-sammudita"nti hi vuttaṃ. satipi sotādīnaṃ saddārāmatā-dibhāve nirūḷhattā nayaneeva cakkhusaddo pavattati paṅkajā tisaddā viya padumādīsu.

cakkha' kkhinayanaṃ nettaṃ,
locanaṃ diṭṭhi dassanaṃ.
pekkhanaṃ acchi paṃhaṃ tu,
"pakhuma"nti pavuccati.

Caca¹ paribhāsanavajjanesu. ccacati.

Caca² ajjhayane. ccaceti, ccacayati.

Caja jāge. cajati. pariccajati. cāgo. pariccāgo. cajanam. cajaṃ, cajanto. cajanāno.

Cañcu gatiyaṃ. cañcati.

Caṭa paribhāsane. caṭati.

Cadi kope. caṇḍati. caṇḍo. caṇḍālo, caṇḍikkaṃ.

Caṇa dāne. caṇati.

Catī himsāgandhesu. ikārantattā imasmā niggahītāgamo
na hoti. catati.

Cada yācane. yācanam ajjhesanam. cadati.

Cadi hilādane dittiyañca. hilādanam sukhanam. ditti
sobhā. candati. candano, cando. ettha ca candanassapi
anekāni nāmānicandanam, gandhasāro, malayajo,
suvaṇṇacandanam, haricandanam, rattacandanam,
gosītacandanam. candayati hilādayati sītaguṇa samaṅgitāya
sattānam pariḷāham vūpasamentam sukham uppādetīti
candanam. candoti somo, sopi candayati hilādayati
sītaguṇasampattiyā attano pabhāya sattānam pariḷāham
vūpasamento sukham uppādetīti candoti vuccati. atha vā
candati dibbati siriyā virocatīti cando. āgama
tṭhakathāsu pana "chandam janetīti cando"ti vuttam.
tassāpi anekāni nāmāni-

cando nakkhattarājā ca

indu somo nisākaro

candimā mā nisānātho

osadhiso nisāpati.

uḷurājā sasaṅko ca

himaramsi sasīpi ca

dvijarājā sasadharo
 tārāpati himaṃsu ca.
 kumudabandhavo ceva
 migaṅko ca kalānidhi
 sudham sudhi dhūpi yūpa
 rasmi ceva khamākaro
 nakkhatteso ca rajanī
 karo subbham su eva ca.

Capa kakkane. capeti, capayati.

Cabba gatiyam. cabbati.

Camu adane.camati. camū.camūti senā.

Camba adane. cambati.

Caya gatiyam. cayati. cayadhātūnam nāmikapadāni
 upaparikkhitabbāni.

Cara¹ carañe. carati, vicarati, anucarati, sañcarati.

Cara² gatibhakkhanesu. carati, vicarati, anucarati, saucrati, paṭicarati.
 cariyā. caritā. cāro. vicāro. anuvicāro. upavicāro. carañam. cārako.
 ocarako. brahmacariyam iccādīni. tattha caratīti gacchati,
 bhakkhati vā. tathā hi caranti padassa gacchanto khādanto cāti
 attham vadanti garū. paṭicaratīti paṭicchādeti. cārakoti
 tam pavesitānam sattānam sukham carati bhakkhatīti cārako,
 rodho. ocarakoti adhocārī. brahmacariyanti dānampi veyyā-
 veccampi sikkhāpadampi brahmavi hāropi dhammadesanāpi
 methuna-viratipi sadārasantosopi uposathopi ariyamaggopi
 sakalam sāsanampi ajjhāsayopi vuccati -

sakalam sāsanaṃpi ajjhāsayopi vuccati -

"kinte vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ

kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko

iddhiyutibalavīriyūpapatti

idañca te nāga mahāvimānaṃ.

ahañca bhariyā ca manussaloke

saddhā ubho dānapatī ahumhā

opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi

santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.

taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ

tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko

iddhiyutibalavīriyūpapatti

idañca me dhīra mahāvimāna’’nti.

imasmiñhi puṇṇakajātake dānaṃ ©brahmacariya’’nti
vuttaṃ.

"kena pāṇi kāmaddo

kena pāṇi madhussavo

kena te brahmacariyena

puññaṃ pāṇimhi ijjhati.

tena pāṇi kāmaddo

tena pāṇi madhussavo

tena me brahmacariyena

puññaṃ pāṇimhi ijjhatī’’ti.

imasmim āṅkurapetavatthumhi veyyāvaccam "brahma-
cariya"nti vuttaṃ. "idaṃ kho taṃ bhikkhave tittiriyaṃ-

nāma brahmacariyaṃ ahoṣī"ti imasmim tittira jātake
sikkhāpadaṃ "brahmacariya"nti vuttaṃ. "taṃ kho pana
pañcasikha brahmacariyaṃ neva nibbidāya na virāgāya .
pa . yāvadeva brahmalokūpapattiyā"ti imasmim mahāgo-
vindasutte brahmavihārā "brahmacariya"nti vuttā.
"ekasmim brahmacariyasim, sahaṣsaṃ maccuhāyino"ti
ettha dhammadesanā "brahmacariya"nti vuttā. "pare abrah-
macārī bhavissanti, mayamettha brahmacārino bhavissā-
mā"ti sallekhasutte methunavirati "brahmariya"nti vuttā.

"mayañca bhariyā nātikkamāma
amhe ca bhariyā nātikkamanti
aññatra tāhi brahmacariyaṃ carāma
tasmāhi amhaṃ daharā na mīyare"ti.

mahādhammapālajātake sadārasantoso "brahmacari ya"nti
vutto.

"hīnena brahmacariyena
khattiye upapajjati
majjhimena ca devesu
uttamena visujjhatī"ti.

evaṃ nimijātake avitikkamavasena kato uposatho "brah-
macariya"nti vutto. "idaṃ kho pana pañcasikha brahmaca-
riyaṃ ekantanibbidāya virāgāya.pa. ayameva ariyo aṭṭhaṅ-
giko maggo"ti mahāgovindasuttasmim yeva ariyamaggo
"brahmacariya"nti vutto. "tayidaṃ brahmacariyaṃ iddha-
ñceva phītañca vitthārikaṃ bāhujaññaṃ puthubhūtaṃ yāva

devamanussehi suppakāsita"nti pāsādkasutte sikkhattaya-
saṅgaham sakalam sāsanaṃ "brahmacariya"nti vuttaṃ.

"api ataramānānaṃ
phalāsāva samijjhati
vipakkabrahmacariyosmim
evaṃ jānāhi gāmaṇī"ti.

ettha ajjhāsayo "brahmacariya"nti vutto. iccevaṃ-
dānaṃ veyyāvaṭṭiyañca
sikkhā brahmavīhārakā
dhammakkhānaṃ methunatā
virati ca uposatho.
sadāresu ca santoso
ariyamaggo ca sāsanaṃ
ajjhāsayo cime brahma
cariyasaddena vñcacare.

Cara³ asaṃsaye. careti, carayati.

Cala kampane. calati, calito, acalalo. mahanto bhūmicālo.
calanaṃ, cālo.

Casa bhakkhaṇe. casati.

Caha¹ parisakkane. cahati.

Caha² parikatthane. caheti, cahayati.

Cāyu pūjānisāmanesu. pūjā pūjanā. nisāmanaṃ olokanam
savanañca vuccati."iṅha maddi nisāme hi. nisāmayatha
sādhavo"ti ca ādisu hi olokanasavanāni nisāmanasaddena
vuttāni. apica ñāṇena upaparikkhaṇampi nisāmanamevāti
gahetabbam. cāyati, apacāyati. anagāre pabbajite, apace
brahmacāriye. ye vuddhamapacāyanti. apacitiṃ dasseti.

Ci caye. ṇakārassa nakārattam. pākāram cinoti. citam kusalam. ceto puggalo. puññam cināti. pākāram cināti. pāramiyo vicināti, vicinati vā. puppham ocināti, ocinati vā. pacināti. pacinitvā. citam kusalam. cayo sañcayo. cito pākāro. cinātīti ceto, iṭṭhakavaḍḍhakī. yo satto puññasañcayo. "sañcayo rāsi samūho piṇḍo gaṇo saṃgho kadambo vaggo karo ghaṭā"iccevamādayo pariyāyā.

Cika āmasane. ciketi, cikayati.

Cikkha viyattiyam vācāyam. cikkhati, ācikkhati, abbhācikkhati. ācikkhako.

Cikkhi. ācikkhāpeti, ācikkhāpayati.

Ciṅgula paribbhamane. ciṅgulēti, ciṅgulayati. ciṅgulayitvā. atrāyam pāḷi "yāvatikā abhisankhārassa gati, tāvatikam gantvā ciṅgulayitvā bhūmiyam papatī"ti. tattha ciṅgulayitvāti paribbha mitvā.

Ciṭa pesane. ceṭati. ceṭako.

Cita sañcetane. ceteti, cetayati. ratto kho brāhmaṇa rāgena abhibhūto attabyābādhāyapi ceteti, parabyābādhāyapi cete-
ti, ubhayabyā bādhāyapi ceteti. ākaṅkhati cetayati, tam nisedha jutindhara. cetana, sañcetanā. cetayitam, cetetvā, cetayitvā. sañciccapāṇam jīvitā voropeti. tattha cetanāti cetayatīti cetanā, saddhim attanā sampayuttadhamme ārammaṇe abhisandahatīti attho. sañcetanāti upasagga-
vasena padam vaḍḍhitam. cetayitanti cetanākāro. sañci-
ccāti sayam ñatvā, cecca abhivitaritvāti attho.

imāni cetanāya nāmāni

sañcetanā cetayitaṃ
 cetanā kammameva ca
 kamma ñhi "cetanā" tveva
 jinenā hacca bhāsitaṃ.

atāyaṃ pāḷi "cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi,
 cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā" ti.

Citī saññāṇe. saññāṇaṃ cihanaṃ lakkaṇakaraṇaṃ. cetati.
 cihanaṃ karotīti attho. ikāraṇa vasena vuttattā asmā
 dhātuto saki saṅkāyanti dhātuto viya niggahītāgamo na
 hoti. esa nayo aññesupi idisesu ṭhānesu.

Citta cittakaraṇe. kadāci dassanepi. cittakaraṇaṃ
 vicittabhāvakaraṇaṃ. citteti, cittayati. cittaṃ.

Cine maññanāyaṃ. aluttantoyaṃ dhātu, yathā gile, yathā
 ca mile. cināyati, ocināyati. "sabbo taṃ jano ocināyatū" ti
 idamettha pāḷi nidassanaṃ. ocināyatūti avamaññatūti.

Cinta cintāyaṃ. cinteti, cintayati. cittaṃ, cintā, cintanā,
 cintanako. kārite "cintāpeti, cintāpayatī" ti rūpāni. tattha
 cittanti ārammaṇaṃ cintetīti cittaṃ, vijānā tīti attho.
 sabbacitta sādharmaṇavasenetamdaṭṭhabbaṃ. ettha siyā-
 kasmā "ārammaṇaṃ cintetīti citta" nti vatvāpi "vijānātīti
 attho" ti vuttaṃ, nanu cintanavijānanā nānāsabhāvā. na hi
 "cintetī" ti padassa "vijānātī" ti attho sambhavati, duppañña-
 ssa hi nānappakārehi cintayatopi sukhumatthādhigamo na
 hotīti? saccaṃ, "vijānātī" ti idaṃ padaṃ cittassa saññā-
 paññā-kiccehi viṣiṭṭhavisayaggahaṇaṃ dīpetuṃ vuttaṃ
 sabbacittasādharaṇattā citta saddassa. yañhi dhammajātaṃ

‘citta’nti vuccati, tadeva viññāṇaṃ, tasmā vijānanattham gahevā saññāpaññākiccavisiṭṭha visayaggahaṇaṃ dīpetum "vijānātī"ti vuttaṃ. idāni aññagaṇikadhātu vasenapi nibbacanaṃ pakāsayāma sabbesu cittesu yaṃ lokiya kusalākusalamahākriyacittam, taṃ javanavīthivasena attano santānaṃ cinotīti cittam, vipākaṃ kamma kilesehi citanti cittam, idaṃ ci dhātuvasena nibbacanaṃ yaṃ kiñci loke vicittam sippajātaṃ, sabbassa tassa cittaena karaṇato citteti vicitteti vicittam kariyati etenā ti cittam, cittakaraṇatāya cittanti vuttaṃ hoti, idaṃ cittadhātuvasena nibbacanaṃ. cittatāya cittam, idaṃ pāṭipadikavasena nibbacanaṃ. tenāhu aṭṭhakathācariyā "sabbampi yathānurūpato cittatāya cittam, cittaka raṇatāya cittanti evamettha attho veditabbo" ti. ettha hi cittassa sarāgasadosādibhedabhinnattā sampayuttabhūmiārammaṇahīnamajjhima paṇītādhipatīnaṃ vasena cittassa cittatā veditabbā. kiñcā pi ekassa cittassa evaṃ vicittatā natthi, tathāpi vicittānaṃ antogadhattā samudāya vohārena avayavopi "citta"nti vuccati. yathā pabbatanadīsamuddādi ekadesesu diṭṭhesu pabbatadayo diṭṭhāti vuccanti tenāhu aṭṭhakathācariyā "kāmañcettha ekameva evaṃ cittam na hoti, cittānaṃ pana anto gadhattā etesu yaṃ kiñci ekampi cittatāya ‘citta’nti vatthum vaṭṭatī"ti. ettha ca vuttappa-kārānamatthānaṃ vinicchayo bhavati. katham? yasmā yattha yattha yathā yathā attho labbhati, tattha tattha tathā tathā gaheṭabbo. tasmā yaṃ āsevana

paccayabhāvena cinoti, yañca kammunā abhisankhatattā
cittam, tam tena kāraṇena cittanti vuttam. yaṃ pana tathā
na hoti, tam parittakriyadvayam antimajavanañca
labbhamānacintana-vicittatādivasena cittanti veditabbam,
hasituppādo pana aññajavanagatikoyevāti.

imāni cittassa nāmāni-

cittam mano mānasañca
viññāṇam hadayam manam
nāmānetāni vohāra
pathe vattanti pāyato.

cittasaddo paññattiyam viññāṇe vicitte cittakamme
acchariyeti evamādīsu atthesu dissati. aya ñhi "citto
gahapati. cittamāso"ti ādīsu paññattiyam dissati. "cittam
mano mānasa"nti ādīsu viññāṇe. "vicittavatthābharaṇā"ti
ādīsu vicitte."diṭṭham vo bhikkhave caraṇam nāma
citta"nti ādīsu cittakamme."iṅha maddi nisāmehi,
cittarūpaṃva dissatī"ti ādīsu acchariyeti.

Ciri himsāyam. ciruṇāti.

Cila vasane. cilati.

Cilla seṭhille. siṭhilabhāvo seṭhillam. cillati.

Civa bhāsāyam. civeti, civayati.

Civu ādānasam varesu. civati.

Cu¹ cavane. cavati. kārite "cāve tī" ti rūpaṃ. devakāyā
cuto. cutam padumaṃ. cavitum, cavitvā. cāveti, cāvayati.
añño "cu sahane" iti brute. cāveti, cāvayati, sahatīti attho.

Cu² gatiyaṃ. cavati. cavanaṃ, cuti.

Cukka byathane. cukketi, cukkayati.

Cuṭa¹ appībhāve. coṭati.

Cuṭa² chedane. cuṭati. cuṭeti, cuṭayati.

Cuṭa³ vibhede. cuṭeti, cuṭayati.

Cuṭi chedane. cuṇṭeti, cuṇṭayati.

Cuṭṭa appabhāve. cuṭṭeti, cuṭṭayati. appaṃ bhavatīti attho.

Cudda hāvakaraṇe. cuḍḍati.

Cuṇa¹ chedane. coṇati.

Cuṇa² saṅkocane. cuṇeti, cuṇayati.

Cuṇṇaṇ peraṇe. cuṇṇeti, cuṇṇayati. cuṇṇaṃ. cuṇṇavi-cuṇṇaṃ. karoti.

Cuta āsecaṇe kharāṇe ca. cotati.

Cuda saṅcodane āṇattiyañca. codeti, codayati, codako, cuditako, codanā. ānando buddhacodito. tatra codanāti cālanā. cālanāti dosāro paṇāti attho.

Cupa mandagatiyaṃ. copati.

Cubi vadanasaṃyoge. puttaṃ muddhani cumbati. mukhe cumbati. ettha siyā "yadi vadana saṃyoge cubidhātu vattati, kathaṃ ambudharabinducumbitakūṭoti ettha avadane aviññāṇake pabbatakūṭe ambudharabindūnaṃ cumbanaṃ vutta"nti? saccaṃ, taṃ pana cumbanākārasedisaṇā kārena sambhavaṃ cetasi ṭhapetvā vuttaṃ, yathā adassanasambhavepi dassanasadisena kārena sambhūta ttā "rodante dārake disvā, ubbidhā vipulā dumā"ti acakkhukānampi rukkhānaṃ dassanaṃ vuttaṃ, evamidhāpi

cumbanā kārasadisenākārena sambhūta ttā avadanānampi
ambudharabindūnam cumbanam vuttam. sabhāvato pana
aviññāṇa kānam dassanacumbanādīni ca natthi,
saviññāṇakānam yeva tāni hontīti. ayam nayo kamu pada
vikkhepeti ādisupi netabbo.

Cura theyye. thenanam theyyam, corikāti vuttam hoti.
tasmim theyye curadhātu vattati. coreti, corayati, coro,
corī, corikā, coretum, corayitum, coretvā, corayitvā.
kattutthesu ṇeṇayatā curādigaṇa lakkhaṇam. kārite
corāpeti, corāpayati, corāpetum, corāpayitum, corāpetvā,
corāpayitvā. kammedhanam corehi corayati, coritam
dhanam. esa nayo sabbattha.

Culla hāvakaraṇe. hāvakaṇam vilāsakaraṇam. cullati.

Cusa pāne. cusati.

Ceta ceṭāyam. ceṭati, ceṭako.

Celu gatiyam. celati, celam. ettha celanti vattham.

Cevi cetanātulhe. cevati.

Cha

Chaṭṭa chaṭṭane. chaṭṭeti, chaṭṭayati. atrāyam pāli sace so
chaṭṭeti, iccetam kusalam. nocte chaṭṭeti, pañcahaṅgehi
samannāgato bhikkhu rūpiyachaṭṭako sammannitabbo.

Chadda chaddane. chaddeti, chaddayati. chaddanako.
chaddiyati, chaddito. chadditum, chaddayitum, chaddetvā,
chaddayitvā.

Chada¹ samvarane. geham chādeti, chādayati. dosam chādeti, chādayati. paṭicchādeti, paṭicchādayati. chattam. channā kuṭi. tatra chattanti ātapattam. ātapam chādetīti chattam. paṭicchādiyateti channā.

Chada² apavāraṇe. chādeti, chādayati. chattam. purisassa bhattam chādayati.

Chadi ujjhane. chandati.

Chadī icchāyam. ikārantoyam dhātu, tasmā saniggahītāgamānissa rūpāni na bhavanti. purisassa bhattam chādeti, chādayati, ruccatīti attho. purisassa bhattam chādayamānam tiṭṭhati chādentam vā.

Chadda vamaṇe. chaddeti, chaddayati.

Chamu adane. chamati.

Chida dvedhākarane. nanu bho yo catudhā vā pañcadhā vā anekasatadhā vā chindati, tassa tam chedanam dvedhā karaṇam nāma na hoti, evam sante kasmā sāmāññena avatvā "dvedhākarane"ti dvidhā gahaṇam katanti? dvidhākaraṇam nāma na hotīti na vattabham. anekasatadhā chedanampi dvidhākaraṇamyeva. apa rassa hi aparassa chinna koṭṭhā sassa pubbena ekena koṭṭhāsenā saddhim apakkhanavasena dvidhā karaṇam hotiyeva. chedeti, chedaya ti. yo te hatthe ca pāde ca, kaṇṇanāsañca chedayi. tassa kujjha mahāvīra, mā raṭṭham vinassa idaṃ. yo me hatthe ca pāde ca, kaṇṇanāsañca chedayi. ciraṃ jīvatu so rājā, na hi kujjhanti mādisā ti.

Chidi¹ dvedhākaṇe. chindatīti chedako, evaṃ chettā.
 kese chettum vaṭṭati. chindatīti chinno. chinnopi rukkho
 punadeva rūhati. idaṃ pana bhidichididvayaṃ divādi-
 gaṇaṃ patvā "bhijjati chijjatī"ti suddhakattu vācakaṃ
 rūpadvayaṃ janeti, tasmā "bhijjatīti bhinno"ti ādinā
 suddhakattuvasenapi nibbacanaṃ kātabbhaṃ.

Chidi² chijjane. suttaṃ chijjati. chijjatīti chinno. evaṃ
 chiddaṃ. chijjanaṃ chedo.

Chidda kaṇṇabhede. chiddeti, chiddayati. chiddaṃ.

Chu chedane. choti, chotvāna molim varagandhavāsitaṃ.
 acchocchum vata bho rukkhaṃ.

Chuṭa chedane. chuṭati,

Chuṭa chedane. chuṭeti, chuṭayati.

Che chedane. chiyati, chiyanti. avacchitaṃ, avacchātaṃ.
 chetvāna molim varagandhavāsitaṃ.

J a

Jakkha bhakkaṇe ca. hasanānukaddhanatthaṃ cakāro.
 Jakkhati.

Jaggha hasane. jagghati, sañjagghati. sañjagghittho mayā
 saha. jagghitumpi na sobhati. jagghitvā.

Jacca paribhāsanavajjanesu. jaccati.

Jaja yuddhe. yujjhanam yuddham. jajati.

Jaji yuddhe. yujjhanam yuddham. jañjati.

Jajjha paribhāsanatajjanesu. jajjhati.

Jaṭa saṃghāte. jaṭati, jaṭā, jaṭilo, jaṭī. antojaṭā bahijaṭā, jaṭāya jaṭitā pajā. kārite"so imaṃ vijāṭaye jaṭaṃ. arahattamaggakkhaṇe vijāṭeti nāmā"ti payogo.

Jana¹ sadde. janati.

Jana² janane. sakammakoyaṃdhātu. "jaññatī"ti massa rūpaṃ. karotīti attho. kārite janesi phussatī mamaṃ. janayati, sukhaṃ janeti, janayatīti janako, pitā, yo koci vā nibbattetā. puthu kilese janetīti puthujjano. tattha"janeti janayatī"ti rūpāni curādigaṇaṃ patvā suddhakatturūpāni bhavanti. karotīti hi tesam attho. hetukattuvasenapi tadattho vattabbo "nibbattetī"ti.

Janī pātubhāve. ikārantoyaṃ akammako dhātu, vipubbo ce, sakammako. putto jāyati, jāto. puthu kilesā jāyanti etthāti puthujjano. jananaṃ jāti, "sañjāti, nibbatti, abhinibbatti, khandhānaṃ pātubhāvo"ti pariyāyā. itthī puttaṃ vijātā. so puriso vijātamātuyāpi amanāpo. upavijaññā itthī. kārite"jāpeti, jāpayati. atthajāpikā paññā"ti rūpāni.

Jabha gattavināme. jabhati.

Jabhi¹ gattavināme. jambhati, vijambhati. vijambhanaṃ, vijambhitā. vijambhanto, vijambha māno, vijambhito.

Jabhi² nāsane. jambheti, jambhayati.

Jamu adane. jamati.

Jara¹ roge. ettha jararogoyeva "rogo"ti adhippeto payoga vasena. jarasaddassa hi jararoge pavattaniyamanattham 'roge'tivuttaṃ. tena añño rogo idha roga saddena na

vuccati. jarati, jaro. sajjaro. pajjararogo. jarena pīlitā manussā. yattha tu ayam vayohānivācako, tattha payoge "jīrati, jarā"ti cassa rūpāni bhavanti.

Jara² vayohānimhi. jareti, jarayati. jarā. pāḷiyam pana "jīratī"ti pāṭho. roge. jarati, jariyyati. vayohāniyam. jīrati, jiyyati. imā dvepi bhūvādigaṇikavasena ekagaṇikā. tāsam ayam sādharāṇarūpavibhāvanā. "yena ca santappati, yena ca jariyyatī"tiādi. tattha yena ca jariyyatīti yena tejogatena kupitena ayam kāyo ekāhikādi jararogena jariyyati jarati. atha vā yena ca jariyati yena ayam kāyo jīrati indriyavekalatam balakkhayam palita valitādiñca pāpuṇāti.

Jala¹ dittiyaṃ. jalati. jalam, jalanto, pajjalanto, jalamāno. ko eti siriyaṃ jalam. jalamva yasasā atthā, devadattoti me sutam. saddhamma pajjoto jalito.

Jala² dhaññe. jalati, jalam.

Jala³ apavāraṇe. jāleti, jālayati. jālam, jālā.

Jālanti macchajālam. jālati aggijālā.

Jasa¹ himsāyam. jasati. jāseti, jāsayati.

Jasa² tālane. tālanam paharaṇam. jāseti, jāsayati.

Jasi rakkhane. jamseti, jamsayati.

Jāgara niddakkhaye. jāgarati, jāgaro, jāgaraṇam, jāgaram. dīghā jāgarato ratti. jāgaramāno. ayañca dhātu tanādigaṇam patvā "jāgaroti, paṭijāgarotī"ti rūpāni janeti.

Ji¹ jaye. jeti. jayati. parājayati. dhammam caranto sāmikam parājeti. dhammam caranto parajjati. rājānam jayāpesum.

jayāpetvā. ettha jayāpesunti "jaya tu bhava"nti āsāsava-
canam vadam sūti attho.jayanam, jitam, jayo, vijitam,
jino, jetā, jeto, jito māro, māram jito, jitavā, jitāvī, vijitāvī,
māraji, lokaji, odhijino, anodhijino, jito. vijito, jetum,
vijetum, jitvā, vijitvā. imassa pana dhātussa kiyādigaṇam
pattassa jināti 'jinitvā' tyādīni rūpāni bhavanti.

Ji² abhibhavane. jeti, jino. pubbe viya rūpāni. ettha ca
"tumhehi ānanda sappurisehi vijitam, pacchimā janatā
sālimamsodanam atimaññissatī"ti pāli abhibhavanattha-
sādhakā. ettha hi vijitanti adhibhūtanti attho.

Ji³ jaye. jināti, vijināti, jiniyati. jetā, jino. jito māro. māram
jito. jitavā, jitāvī, jitabbo, jeyyo, jayanam, jitam, vijitam,
jayo, parājayanam, parājayo. yassa jitam nāvajīyati.
jitamassa noyāti koci loke. jayo hi buddhassa sirīmato
ayam, māraassa ca pāpima to parājayo. tattha jetāti jinātīti
jetā, yo koci puggalo. ajinīti jino, sabbaññū dhammarājā.
kim so ajini? pāpake akusale dhamme mārādi arayo ca.
iti pāpake akusale dhamme mārādayo ca arayo ajinīti jino.
vuttampi cetam

"mādisā ve jinā honti,
ye pattā āsavakkhayam.
jitā me pāpakā dhammā,
tasmāham upaka jino"ti.

"tathāgato bhikkhave abhibhū
anabhibhūto" ti ca.

jinasaddo hi kevalo sabbaññumhi pavattati, sopapado pana

pacceka buddhādīsu tamhi ca yathārahaṃ pavattati.
 "paccekajino, odhijino, anodhi jino, vipākajino,
 avipākajino" ti imānettha nidassanapadāni.

Ji⁴ jāniyaṃ.jināti,na jināti na jāpaye, jino rathassaṃ
 maṇikuṇḍale ca, putte ca dāre ca tatheva jino. jino
 dhanañca dāse ca.

Jimu adane. jamati.

Jiri hiṃ sāyaṃ. jiruṇāti.

Jisu secane. jesati.

Jīra brūhane. brūhanaṃ vadḍhanaṃ. jīrati, jīraṃ.

jīramāno. jīraṇaṃ. appassutāyaṃ puriso, balibaddova jīrati.

Jīva pāṇadhāraṇe.jīvati. jīvitaṃ, jīvo, jīvikā. atthi no jīvikā
 deva, sā ca yādisa kīdisā. jīvitaṃ kappeti.

Ju gatiyaṃ. ettha sīghagati, adhippetā. javati. javanaṃ,
 javo, javaṃ, javanto, javanacittaṃ, javanapañño,
 javanaṃso. manojavaṃ gacchati yena kāmaṃ.

Jugi vajjane. juṅgati.

Juta¹ bhāsane. bhāsaṇaṃ udīraṇaṃ. jotati.

Juta² dittiyaṃ. jotati, vijjotati. juti,joti. kārite "joteti,
 jotayitvāna saddhamma"nti payogā. ettha ca jutīti āloko
 siri vā. jotīti patāpo. atha vā jotīti candādīni. vuttampi
 cetam sirimāvimānavatthuaṭṭhakathāyaṃ "jotīti
 candima sūriya nakkhatta tārakānaṃ sādharmaṇāma" nti.
 atha vā"joti jotiparāyaṇo"ti vacanato yo koci jotati khatti-
 yakulādīsu jātattā ca rūpa sobhā yuttattā ca, so"jotī" ti
 vuccati.

Juta³ dittiyaṃ. jotati.

Juta⁴ dittiyaṃ. juṇhā ratti. jotati sayam nippabhāpi samānā candatāraka ppabhāsenapi dibbati virocati sappabhā hotīti juṇhā.

Jusa¹ himsāyaṃ. jusati.

Jusa² paritakkane. joseti, josayati.

Jusi pītisevanesu. josati.juṇho samayo. kāḷe vā yadi vā juṇe, yadā vāyati māluto. tattha juṇhoti joseti lokassa pītiṃ somanassañca uppādetīti juṇho.

Juḷa¹ gatiyaṃ. juḷati, joḷati.

Juḷa² bandhene. juḷati.

Juḷa³ perañe. joḷeti, joḷayati.

Je¹ khaye. jīyati, ekārassa īyā deso. sāsanānurūpena "kiṃ maṃ dhanena jīyethā"ti hi pāḷi dissati. saddasatthavidū pana "jāyatī" ti rūpaṃ vadanti.

Je² khaye. jāyati. tathā jāyatīti padassa nibbatta tīti attho.(je iccādayo ekassarā ekārantā.)

Jesu gatiyaṃ. jesati. dhātvantassa pana saññogavasena "jessatī"ti ādīnipi hetabbāni. jessamāno. jessaṃ, jessanto. ettha ca.

"yathā āraññakaṃ nāgaṃ,

dantiṃ anveti hatthinī.

jessantaṃ giriduggesu,

samesu visamesu cā"ti pāḷi nidassanaṃ.

Jehu payatane. jehati.

Jha

Jhapa dāhe. jhāpeti, jhāpayati. jhatto, jhānam. tattha Jhattoti khuddāpareto pācanagginā jhāpitoti jhatto, "jhattā assu kilantā"ti ca pāḷi. jhānanti nīvaraṇadhamme jhāpeti ti jhānam, savuddhikam. kārite pana jhāpāpeti, jhāpāpayati.

Jhamu adane. jhamati.

Jhasa himsatthā. jhasati.

Jhe¹ cintāyam. jhāyati, nijjhāyati, upanijjhāyati, ujjhāyati. sajjhāyati, jhānam, nijjhānam, upanijjhānam, ujjhāyanam, sajjhāyanam. nijjhatti. upajjhā, upajjhā yo. jhāyī, ajjhāyako. tattha jhāyanti duvidham jhāyanam sobhana masobhanañca. tesu sobhanam "jhāyī tapati brāhmaṇo. jhāyāmi akutobhayo"ti ādīsu datṭhabbam. asobhanam pana "tattha tattha jhāyanto nisīdi. adhomukho pajjhāyanto nisīdī"ti ādīsu datṭhabbam. jhāyīti ārammaṇūpanijjhānena vā lakkhaṇūpanijjhānena vā jhāyana sīlo cintanasīlo. jhāyī jhānavāti attho. ajjhāyakoti idam "na dānime jhāyanti, na dānime jhāyantīti kho vāseṭṭha ajjhāyakā ajjhāyakātveva tatiyam akkharam upanibbatta"nti evam paṭhamakappi-kakāle jhānavirahitānam brāhmaṇānam garaha vacanam uppannam, idāni pana tam ajjhāyatī ti ajjhāyako, mante parivattetī ti iminā atthena pasamsāvacanam katvā voharantī ti. ayam panattho "adhipubbassa i ajjhayane"ti dhātussa vasena gahetabbo. evam adhipubbassa idhātussa vasena imassa dhātussa atthaparivattanam bhavati. yam

sandhāya"ajjhāyako mantadharo"ti vuttam.

Jhe² dittiyaṃ. dīpo jhāyati, dārūni jhāyanti. ettha Jhāyatīti jalati. jhāyana jalanasaddā hi ekatthā.

Ña

Ñapa tosanānisānesu. ñāpeti, ñāpayati, paññāpeti, paññāpayati, paññatti. ettha ca niddese "paññāpetī" ti padaṃ nidassanaṃ. tattha paññāpetīti katanibbacanehi vākyāva-
yavehi vitthāravasena niravasesato desitehi veneyyānaṃ
cittaparitosanaṃ buddhīnisānañca karotīti attho. papubbo
nikkhipane. āsanaṃ paññāpeti, paññāpayati. "āsanaṃ
paññāpetī"ti rassattampi dissati. amatassa dvāraṃ
paññāpeti, paññā. kārite "puriso purisena āsanaṃ pañña-
pāpetī" ti ekameva padaṃ. tāni "paññāpeti, paññāpayatī"ti
rūpāni yadā "ñā avabodhane"ti imissā rūpāni siyuma, tadā
hetukatturūpāni bhavanti. ettha pana suddhakatturūpāni
tabbācakkattā.

Ñamu adane. ñamati.

Ñā¹ avabodhane. "ñāti, ñanti, ñāsi. ñātu, ñantu. ñeyya,
ñeyyu"ntiādīni yathāpāvācanaṃ gahetabbāni. ñāti, ñātako,
añño, ñattaṃ, ñatti, paññatti, viññatti, saññatti, saññā,
saññāṇaṃ, paññā, paññāṇaṃ, ñāṇaṃ, viññāṇaṃ. tattha
ñātīti jānāti. puna ñātīti bandhu. so hi "ayaṃ amhāka"nti
ñātabbatthena ñātīti. evaṃ ñātako. aññoti diṭṭha-
dhammikādayo atthe na ñāti na jānātīti añño, avidvā bālōti

attho. ñattanti jānanabhāvo. "yāvadeva anathāya, ñattam bālassa jāyatī" ti pāli nidassanam. saññāṇanti cihanam. kārite"ñāpeti saññāpeti viññāpayatī"ti ādini bhavanti. yasmā pana "aññāti paṭivijjhati. attattham vā parattham vā ñassati. anaññātaññassāmī tindriyam. ekacce nabbhaññamsu, ekacce abbhaññamsū"ti pāliyo dissanti, tasmā ñātīti ādini ākhyātikapadāni diṭṭhāniyeva honti nayavasena. tathā hi aññātīti ettha āiti upasaggo, so parassakkharassa sañño guccāraṇicchāya rassam katvā niddiṭṭho. ñātīti sāsane ākhyātikapadam diṭṭham, tasmāyeva "ñāti, ñanti. ñāsī"tiādinā padamālākarāṇe nattheva doso.

Ñā² māraṇatosananisānesu. māraṇam jīvitindriyupacchedakaraṇam. tosanam tuṭṭhi. nisānam tikkhatā. ñatti. manuññam. paññatti. ettha ñattīti māretīti vā tosetīti vā nisetīti vā attho. ayañca ñattisaddo "vatti etāyāti vācā"ti ettha vattisaddo viya ā khyātikapadanti daṭṭhabbo. tathā ādatteti ettha vibhattibhūtassa tesaddassa viya vibhattibhūtassa tisaddassa sañnogabhāvo ca dhātuantassarassa rassattañca. manuññanti manam ābhuso ñeti tosetīti manuññam. ayamattho manasaddūpa padassa āpubbassimassa ñādhātussavasena daṭṭhabbo. paññattī ti nānappakārato pavattinivāraṇena akusalānam dhammānam ñattimāraṇam paññatti. atha vā dhammam suṇantānam dhammadesanāya citte anekavidhena somanassuppādanam. atikhiṇabuddhīnam anekavidhena ñāṇatikhiṇakaraṇaṇca paññatti nāma,

tathā sotūnaṃ cittatosanena cittanisānena ca paññāpanaṃ
paññattīti daṭṭhabbaṃ.

Ñā³ avabodhane. jānāti, ñāyati, nāyati. animittā na nāyare.
jaññā so yadi hāpaye. mā maṃ jaññūti icchatī. "ime
amhāka"nti ñātabbatṭhena ñāti, ñātaḥ. ñātimittā suhajjā
ca. ñātaḥ no nisinnoti. ñātabbaṃ ñeyyaṃ, saṅkhāra-
vikāralakkhaṇanibbānapaññattidhammā. idisesu ṭhānesu
ñeyyasaddo ekantena napuṃsako, vāccaliṅgatthe
sabbaliṅgiko, yathā? ñeyyo phasso. ñeyyā vedanā. ñeyyaṃ
cittaṃ. ñeyyo puriso, ñeyyā itthī, ñeyyaṃ dhananti ca.

Ṭa

Ṭala velambe. ṭalati.

Ṭika gatyatthā. ṭekati, ṭikā. ettha ṭikāti ṭikiya ti jāniyati
saṃvaṇṇa nāya attho etāyāti ṭikā.

Ṭula velambe. ṭulati.

Ṭeka gatyattā. ṭekati. ṭikā.

Tha

Thā¹ gatinivattiyaṃ. gatinivatti uppajjamānassa gama-
nassupacchedo. ṭhāti, ṭhanti. tiṭṭhati. patiṭṭhāti. adhiṭṭhā-
ti. adhiṭṭheti. saṇṭhāti. saṇṭhahati. adhiṭṭhahati. upaṭṭhahati.
ṭhātu. tiṭṭhatu. tiṭṭheyya. aṭṭha, aṭṭhu. aṭṭhā, aṭṭhū. aṭṭhāsi,
aṭṭhaṃsu. yāvassa kāyo ṭhassati. tiṭṭhissā, atiṭṭhissam̐su.

ṭhātum, upaṭṭhātum. upaṭṭhahitum. adhiṭṭhātum.
 adhiṭṭhahi tum. ṭhatvā, adhiṭṭhitvā. upaṭṭhahitvā, adhiṭṭha-
 hitvā. ṭhānam, ṭhiti, saṇṭhiti, avatṭhiti. saṇṭhānam, paṭṭhā-
 nam. upaṭṭhāko, ṭhito. pabbataṭṭho. bhūmaṭṭho. upaṭṭhaham
 iccādīni. tattha ṭhānasaddo issariyaṭṭhitikhaṇakāraṇesu
 dissati."kim panāyasmā devānamindo kammaṃ katvā
 imam ṭhānam patto"ti ādīsu hi issariye dissati. 'ṭhānakusalo
 hoti akkhaṇa vedhī'ti ādīsu ṭhitiyaṃ. "ṭhānaso petam
 tathāgataṃ paṭibhātī"ti ādīsu khaṇe. "ṭhānañca ṭhānaso
 ñatvā, aṭṭhānañca aṭṭhānaso"ti ādīsu kāraṇe. kāraṇaṇhi
 yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati tadāyatta vuttibhā vena, tasmā
 ṭhānanti vuccati.

issariye ṭhitiyañca
 khaṇasmimpi ca kāraṇe
 catūsvatthesu etesu
 ṭhānasaddopavattatīti.

Thā² gatinivattiyaṃ. ṭhāyati. ṭhāyī, ṭhiti, ṭhānam, ṭhito,
 tatratṭho, tiṭṭham, kappatṭhāyī, āsabhatṭhānatṭhāyī.

"sukhaṃ sayāmi ṭhāyāmi
 sukhaṃ kappemi jīvitam.
 ahatthapāso mārassa
 aho satthānukampako" ti.

pāḷi nidassanam. lāpaṃ gocaratṭhāyinenti ca. tattha
 ṭhāyāmīti tiṭṭhāmi.

The¹ saddasaṅkhātesu. ṭhīyati.

The² vethane. ṭhāyati.

Ḍa

Ḍapa saṅghāte. ḍāpeti. ḍāpayati.

Ḍi¹ vihāyasagatiyaṃ gamanamatthe ca. ḍeti,ḍayati.
 ḍemāno. ye maṃ pure paccuḍḍenti. gatiyaṃ ḍiyati.
 ḍemāno. ḍino vā. "ucce sakuna ḍemāna, pattayāna
 vihaṅgama. vajjesi kho tvaṃ vāmūru"nti nidassanaṃ. ettha
 ḍiyatīti ḍemānoti nibbacanaṃ gahetabbam.

Ḍi² khipanuḍḍanesu. ḍeti. uḍḍeti.

ito bahiddhā pāsaṇḍā,

diṭṭhīsu pasīdanti te.

na tesam dhammaṃ rocemi,

na te dhammassa kovidā.

ettha ca pāsaṇḍāti pāsam ḍentīti pāsaṇḍā, sattānaṃ cittesu
 diṭṭhipāsam khipantīti attho. atha vā taṇhā pāsam
 diṭṭhipāsaṇca ḍenti uḍḍentīti pāsaṇḍā.

Ḍipa¹ khepe. ḍepati.

Ḍipa² saṅghāte. ḍepeti, ḍepayati.

Ta

Taka hasane. hasanaṃ hāso. takati.

Taki¹ kicchajīvane. kicchajīvanaṃ kasirajīvanaṃ
 taṅkati. ātaṅkati. ātaṅko. ātaṅkoti kicchajīvitakaro rogo,
 tathā hi atṭhakathācariyā "appābādham appātaṅka"nti
 imasmim pāḷippadese iti attham samvaṇṇesum "ābādhoti

visabhāgavedanā vuccati, yā ekadese uppajjitvā sakalasa-
rīramāyapaṭṭena bandhitvā viya gaṇhāti. ātaṅkoti
kicchajīvitakaro rogo. atha vā yāpetabbarogo ātaṅko, itaro
ābādho. khuddako vā rogo ātaṅko, balavā ābādho. keci
pana ‘ajjhattasamuṭṭhā no ābādho, bahiddhāsamuṭṭhāno
ātaṅko’ti vadantī”ti.

ātaṅko āmayo rogo,
byādhā’ bādho gado rujā.
akallañceva gelaññaṃ,
nāmaṃ rogobhidhānakam.

Taki² bandhane. taṅketi, taṅkayati.

Takka¹ vitakke. takketi, vitakketi, vitakkayati. takko,
vitakko, vitakkitā. tattha takkanam takko, uīhananti
vuttam hoti, evam vitakko. atha vā vitakkenti etena, sa-
yam vā vitakketi, vitakkanamattameva vā etanti vitakko.
"takko, vitakko, appanā, byappanā, cetaso abhiniro panā"ti
abhidhamme pariyāyasaddā vuttā. vitakketīti vitakkitā,
puggalo. "avitakkitā maccumupabbajantī" ti pāli.

Takka² bhāsāyam. takketi, takkayati.

Takkha tapane. tapanam samvaraṇam. takkhati.

Tagi gamane ca. cakāro gatipe kkhako. taṅgati. taṅganam.

Taggha pālāne. tagghati.

Taca samvaraṇe. samvaraṇam rakkhaṇam. tacati. taco.

Tacca himsāyam. taccati.

Taccha tanukaraṇe. tacchati. tacchako dārum.

Tajja¹ bhassane. tajjati.

Tajja² santajjane. tajjeti, tajjayati. santajjeti, santajjayati. santajjito.

Tañcu gatiyaṃ. tañcati.

Taṭa ussaye. ussayo āro ho ubbedho. taṭati.taṭo, giritato, nadītaṭo, taṭi, taṭaṃ.

Taḍi tālane. taḍati, viṭaḍā.

Tadi¹ cetāyaṃ. tandati, tandī.

Tadi² himsānādaresu. tandati. tandī, taddu. taddūti kacchu.

Tadda himsāyaṃ. taddati.

Tanu¹ vitthāre. tanoti. āyatanam, tanu. kammani "taniyya-ti, taniyyanti. vitaniyyatī"ti rūpāni. atrāyaṃ pāḷi "yathā hi āsabham cammam, pathabyā vitaniyyatī"ti. garū pana "patāyate, pataññatī"ti rūpāni vadanti. tanitum, tanitvāna. tumantādi rūpāni. tattha āyatananti āya bhūte dhamme tanoti vitthāretīti āyatanam. tanūti sarīram. tañhi kalalato paṭṭhāya kammādīhi yathāsambhavam tani yyati vitthāriyati mahattam pāpiyatīti "tanū"ti vuccati. "tanu vapu sarīram puṃ kāyo deho"ti ādayo sarīravācakā saddā. sarīram khandhapañcakam. yañhi mahājano sarīranti vadati, tam paramatthato khandhapañcakamattameva, na tato attā vā attaniyaṃ vā upalabbhati. "kāmarāgabyāpādānam tanuttakaram sakadāgāmimagacitta"nti ādīsu pana tanusaddo appatthavāca ko, appatthavācakassa ca tassa kriyāpadam na passāma, tasmā nipāta padena tena bhavitabbam. tanusaddo nipātapadanti vuttaṭṭhānampi na

passāma, nicchayena pana anipphannapāṭipadikoti
gahetabbo. tanoti, tanonti. tanosi, tanotha. tanomi tanoma.
tanute, tanunte. tanuse, tanuvhe. tane, tanumhe. sesam
yathāsambhavam vitthāretabbam. tanotu, tanontu. taneyya,
tane, taneyyum. vitana, vitanu. atanā, atanu. ammāya
patanu kesā. atani, atanimsu. tanissati, tanissanti. atanissā,
atanissamsu. kammani"taniyyati, taniyyanti. taniyyasī"ti
ādinā vitthāretabbam.

Tanu² saddopatāpesu. tāneti, tānayati. idhāyam
savuddhikā. tanādigane vitthāratthavasena "tano ti,
tanute"ti avuddhikā.

Tanta kuṭumbadhāraṇe. tanteti, tantayati. satanto,
sappadhānoti attho.

Tapa¹ dittiyaṃ. ditti virocanaṃ. divā tapati ādicco.

Tapa² ubbege. ubbego utrāso bhīrutā. tapati, uttapati.
ottappam, ottappiyaṃ dhanam.

Tapa³ santāpe. tapati. tapodhanam, ātāpo. ātāpī. ātapam.
sandhūpano, kamme tāpiyati. bhāve tāpanam, tāpo,
paritāpo, santāpo.

Tapa⁴ santāpe. tappati. santappati. santāpo.

Tapa⁵ piṇane. tappati. tappanam. tapeti, tapayati.

Tapa⁶ khaye. tapeti. tapayati.

Tapa⁷ dāhe. tapeti, tapayati. tapo, tāpo. ātāpo, santā po.
kāritetāpeti, tāpayati. tattha tapoti akusalānam
tāpanatṭhena tapo, sīlam.

Tapha tittiyaṃ. titti tappanam, taphati.

Taya gatiyaṃ. tayati. tayadhātūnam nāmikapadāni

upaparikkhitabbāni.

Tara¹ plavanasaraṇesu. tarati. taraṇaṃ. titthaṃ. tiṇṇo. uttiṇṇo. otiṇṇo iccādīni. tattha taraṇaṃ vuccati nāvā, tarati udakapiṭṭhe plavati, taranti uttaranti vā nadim̐ etenāti atthena.

nāvā plavo taram̐ poto
taraṇaṃ uttaram̐ tathā
jalayānanti etāni
nāvānāmāni honti tu.

Tara² sambhame. sambhamo anavaṭṭhānaṃ. tarati. tarito. turaṅgo. ettha ca "so māsakhettaṃ tarito avāsari"nti pāli nidassanaṃ. tattha taritoti turito sambhamanto. avāsari-nti upagacchim̐ upavisim̐ vā.

Tala patiṭṭhāyaṃ. tāleti, tālayati. tālo, talaṃ. ettha tālo ti tiṇarājarukkho. talanti pāṇitalabhūmitalādi. tañhi tāla yati patiṭṭhāti ettha vatthujātanti talaṃ.

Tasa pipāsāyaṃ. tassati, paritassati. paritassanā, tasiṇā, tasito. taṇhā. kenatṭhena taṇhā? tassati paritassatīti atthena.

Tassa santajjane. tasseti, tassayati puriso core.

Taḷa¹ tālane. tāleti, tālayati. patāleti, patālayati. tālaṃ. tālanti kaṃsatālādi.

Taḷa² āghāte. pubbe viya rūpāni.

Tā¹ santānapālanesu. tāyati. tāyanaṃ. divādigāṇe pana tā pālaneti dhātum̐ passatha, tassa "tāyati tāṇa"nti rūpāni. ubhayesaṃ kriyā padaṃ samaṃ. akāra yakārapaccaya

mattheneva nānattam, nāmikapādāni pana visadisāni
"tāyanam, tāṇa"nti.

Tā² pālāne. tāyati. aghassa tātā. so nūna kapaṇo tāto, ciraṃ
rujjati assame. tāṇam, parittam, gottam. tvam khosi upā-
saka kata kalhāṇo katabhīruttāṇo. tatra parittanti mahāte-
javantatāya samantato sattānam bhayam upaddavam
upasaggañca tāyati rakkhatīti parittam, gam tāyatīti
gottam.

Tāyu santānapālānesu. tāyati. tāyanam. divādigāṇe pana
tā pālāneti dhātum passatha, tassa "tāyati tāṇa"nti rūpāni.
ubhayesam kriyāpadam samam. akārayakārapaccaya-
mattheneva nānattam, nāmikapādāni pana visadisāni
"tāyanam, tāṇa"nti.

Tāsa vāraṇe. vāraṇam nivāraṇam. tāseti, tāsayati.

Tika¹ gamane. tekati

Tika² him sāyam. tikunāti.

Tiga him sāyam. tiguṇāti.

Tija¹ nisāne, khamāyañca. nisānam tikkhatākaraṇam.
khamākhanti. tejati. titikkhati. tejano. tejo. tattha tejanoti
kaṇḍo saro usu. tejoti sūriyo. atha vā tejoti tejanam usmā
uṇhattam tāpo. tejoti vā ānubhāvo pabhāvo. tiṇho parasu.
titikkhatīti tiṇho.

Tija² nisāne. tejeti, tejayati.

Tiṇu adane. tiṇoti. tiṇam. ettha tiṇanti yavasam. . ta ñhi
tiṇiyate tiṇabhakkhehi goṇādīhi adiyate khādiyateti tiṇam.

Timu addabhāve. addabhāvo tintabhāvo. temati. tinto,

temiyo. temitukāmā temim̐su. ettha temiyoti evaṃnā-
mako kāsirañño putto bodhisatto. so hi rañño ceva mahā-
janassa ca hadayaṃ temento addabhāvaṃ pāpento
sītalabhāvaṃ janento jātoti "temi yo"ti vuccati.

Tira adhogatiyaṃ. tirati. tiracchāno, tiracchā vā.

Tila¹ gatiyaṃ. tilati.

Tila² sinehane. teleti, tela yati. telaṃ, tilo, tilaṃ. tattha
tiloti tilagaccho. tilanti tapphalaṃ. tato pana nikkhanto
sineho telaṃ. so hi "tilānaṃ idanti tela"nti vuccati. yadi
evaṃ "sāsapatela"ntiādivacanāṃ na yujjeyyāti? no na
yujjati, "tila sinehane"ti evaṃ vuttāya tiladhātuyā sāma-
ññato yassa kassaci sinehassa vacanato. tena "sāsapatelaṃ,
madhukatela" nti ādayo sāsane payogā dissanti. mayaṃ
pana tiladhātuvasena nipphannānaṃ tilagacchatapphala-
vācakaṇaṃ "tilo, tila"nti saddarūpānaṃ pakāsanamukhena
"tilānaṃ idanti tela"nti vadāma, na pana tena vacanena
sāsapādīnaṃ sinehassa atelattaṃ vadāma. atha kiñcarahīti
ce? taddhitavidhāne viññūnaṃ kosallatthaṃ tila saddaṃ
paṭicca "tilānaṃ idanti tela"nti vadāma. sinehasaṅkhā tassa
sāsapādīnaṃ telassa vacanaṃ na jahāma, tasmā udāhara-
ṇappakāsane "tilo, tilaṃ, tela"nti avatvā "telaṃ, tilo, tila"-
nti amhehi vuttaṃ. idaṇhi vacanaṃ telassa sāmaññato
sinehe pavattiṃ dīpeti. teneva ca sāsane "tilatelaṃ, sāsapa-
tela"nti ādinā visesavacanampi dissatīti niṭṭhametthā-
vagandhabbaṃ. api ca telasaddo yebhuyyena tilatele
vattati, yathā migasaddo hariṇamige tipi daṭṭhabbaṃ.

Tiva thūliye. tivati.

Tisa tittiyam̐. titti tappanam̐ paripuṇṇa tā suhitatā. tisati.
titti.

Tīra kammampattiyam̐. kammambatti nāma
kammassa parisamāpanam̐ niṭṭhāpanam̐. tīreti,
tīrayati.tīram̐. tam̐ kiccam̐ tīretvā gato. santīraṇam̐,
tīraṇapariññāti ca ādīni ettha dassetabbāni.

Tuja him̐ sāyam̐. tojati.

Tuji balane ca. balanam̐ balanakriyā. him̐ sāpekkha ko
cakāro. tuñjati.

Tuji him̐ sābaladānaniketanesu. niketanam̐ nivāso.
tuñjeti, tuñjayati.

Tuji bhāsāyam̐. tuñjeti, tuñjayati.

Tujja balapālanesu. tujjeti, tujjayati.

Tuṭa kalahakammani. tuṭati.

Tuḍi toḷane. tuḍati. tuḍo. tuḍenādāya gaccheyya.

Tuṇa koṭille. toṇati.

Tuda byathane. tudati, vitudati. kammani "tujjati,
vitujjamāno, vedanā bhitunno" ti rūpāni.

Tudanti vācāhi janā asaññatā
sarehi saṅgāmagataṃ va kuñjaram̐
sutvāna vākyam̐ pharusam̐ udīritam̐
adhivāsaye bhikkhu aduṭṭhacitto.

Tupa him̐sāyam̐. topati, tuppati.

Tupha him̐sāyam̐. tophati.

Tubi addane. tubbati. udakatumbo. athopi dve ca tumbāni.

Tubbi him̐sāyam̐. tubbati.

Tubha himsāyam. tubhati.

Tula ummāne. toleti, tolayati.

Tuvaṭṭa nipajjāyam. tuvaṭṭeti, tuvaṭṭayati. chabbaggiyā
bhikkhū ekamañce tuvaṭṭenti.

Tusa¹ sadde. tusati. atrāyam pāli "bheriyo sabbā vajjantu,
vīṇā sabbā rasantu tā" iti.

Tusa² tuṭṭhiyam. tussati, santussati. santuṭṭhi, santoso.
tosanam, tuṭṭhabbam. tussitabbam, tusitā. kārite
"toseti"iccādīni.

Tusi bhāsāyam. tumseti, tumsayati.

Tuhi addane. tuhati.

Tuḷa toḷane. toḷati.

Tūṇa pūraṇe. tūṇeti, tūṇayati. tūṇī. ettha tūṇīti sarakalāpo.
sā hi tūṇenti pūrenti sare etthāti tūṇī.

Tūla nikkarīse. nikkarīsam nāma karīsa mattenapi
aminetabbato lahu bhāvoyeva. tūlati. tūlam bhaṭṭhamva
māluto.

Te pālāne. tāṇam.

Tha

Thaka paṭighāte. thaketi, thakayati dvāram puriso.

Thaga samvarāṇe. thagati.

Thana¹ sadde. thanati.

Thana² devasadde. devasaddo megha saddo, thaneti,
thanayati.

yathāpi megho thanayam
 vijjumālī satakkaku
 thalam ninnāñca pūreti
 abhivassam vasundharam
 yathā pāvusako megho
 thanayanto savijjuko.

Thapa thapane. thapeti, thapayati. thapito. thapayitvā
 paṭicchadam vavatthapeti. voṭṭhabbanam. ettha ca "vi ava
 thapeti, vi ava thapana" nti chedo. ettha purime saralopo
 thassa ṭhattam visadisabhāvena dvittañca. pacchime pana
 saralopo, avassa okārattam, thassa ṭhattam, passa vattam,
 vassa dvittam, vakāradvayassa ca bakāradvayam bhavati.
 voṭṭhabbananti ca byavatthāpakacittassa nāmam. nakāra
 lope "voṭṭhabba"nti aparampi rūpam bhavati.

Thabhi paṭibaddhe. thambhati, vitthambhati. thambho.
 thaddho, upatthambho. upathambhinī.

Thama velambe. thamati.

Thara santaraṇe. tharati, santarati, santaraṇam.

Thala ṭhāne. thalati. thalo. thaloti nirudakappadeso.
 pabbajjā nibbānesupi tamśadisattā tabbo hāro. yathā hi
 loke udakoghena anottharaṇaṭṭhānam "thalo"ti vuccati,
 evam kilesa gheṇa anottharaṇīyattā pabbajjā nibbānañca
 "thalo"ti vuccati, "tiṇṇopāraṅgato thale tiṭṭhati
 brāhmaṇo"ti hi vuttam.

Thaha him sāyam. thahati.

Thā gatinivattiyam. thāti. avatthā, vavatthānam, vavatthi-

tam, vanatho. "chetvā vanam vanathañcā"ti ettha hi mahantā rukkhā vanam nāma, khuddakā pana tasmim vane thitattā vanatho nāma vuccanti.

Thivu dittiyaṃ. thevati. madhumadhukā thevanti.

Thu¹ thutiyaṃ. thavati, abhitthavati. thava nā, abhitthavanā, thuti, abhitthuti.

yadi hi rūpinī siyā,
paññā me vasumatī na sameyya.
anomadassissa bhagavato,
phalametaṃ ñāṇathavanāya.

tehi thutippasattho so, yenidaṃ thavitaṃ ñāṇaṃ, buddha-
setṭho ca thomito. tatra thavanā ti paṣaṃsanā. paṣaṃsāya
hi anekāni nāmāni.

thavanā ca paṣaṃsā ca
silāghā vaṇṇanā thuti
panuti thomanā vaṇṇo
katthanā guṇakittanaṃ.

Thu² abhitthave. thunāti, abhitthunāti. thuti, abhitthuti.
thavanā, abhitthavanā, thuto, abhitthuto.

Thu³ nitthunane. thunāti.

"uṭṭhehi revate supāpadhamme
apārutadvāre adānasīle
nessāma taṃ yattha thunanti duggatā
samappitā nerayikā dukkhena
purāṇāni anutthuna"nti ca payogo.

Thuca pasāde. thocati.

Thubbi him sāyaṃ. thubbati.

Thūla paribrūhane. paribrūhanam vaḍḍhanam. thūleti,
thūlayati. thūlo puriso. thūlā javena hāyanti.

The¹ saddasaṅghātesu. thīyati, patitthīyati. thī. atrimā
pāḷiyo abhisajjati kuppati byāpajjati patitthīyati, kopaṇca
dosaṇca appaccayaṇca pātukaroti. thiyo nam paribhāsim-
sūti. tatra "thīyati patitthīyatī"timāni ekārassīyā desava-
sena sambhūtāni. thīyati saṅghātam gacchatī gabbho
etissāti thī. ācariyo pana itthīsaddasseva evaṃ nibbaca-
nam vadanti, na thīsaddassa.

gabbho thīyati etissā
iti thī iti no ruci
gabbho thīyati etissā
iti itthīti ācariyā.
tesaṃ sudukkarovāde
"itthī"ti padasambhavo
ayaṃ vinicchayo patto
nicchayaṃ bho suṇātha me.
thīsaddena samānattho
itthīsaddo yato tato
thīsadde labbhamānattham
itthīsaddamhi ropiya.
appānam bahutā ñāye
gahite sati yujjati
tathā hi "dve duve, taṇhā
tasiṇā" ti nidassanam.

atha vā pana "itthī"ti
 idam vaṇṇāgamādito
 niruttilakkhaṇenāpi
 sijjhatīti pakāsaye.
 itthīti nare itthī
 icchāpetīti vā pana
 idam nibbacanañcāpi
 ñeyyam nibbacanatthinā.

atrimāni itthīnamabhidhānāni
 itthī thī vanitā nārī
 abalā bhīru sundarī
 kantā sīmantinī mātu
 gāmo piyā ca kāmīnī.
 ramaṇī pamadā dayitā
 lalanā mahilā' ṅganā
 tāsamyeva ca nāmāni
 avatthāto imānipi.
 gorī ca dārikā kaññā
 kumārī ca kumārikā
 yuvatī taruṇī māṇa
 vikā therī mahallikā.

tathā hi aṭṭhavassikā gorītipi dārikātipi vuccati.
 dasavassī-kā kaññāti vuccati. anibbiddhā vā yobbanitthī
 kaññāti vuccati. dvādasavassikā kumārītipi vuccati
 kumārikātipi. atho jaram appattā yuvatītipi taruṇītipi
 māṇavikātipi vuccati. jaram pattā pana therītipi

mahallikātipi vuccati. purisesupi ayam nayo yathāraham veditabbo. kiñcāpettha evam niyamo vutto, tathāpi katthaci aniyamavasenapi vohāro pavattati. tathā hi "rājā kumāramādāya, rājaputtica dārika" nti ca "acchā kaṇhājinam kañña" nti ca imāsam dvinnaṃ pālīnaṃ vasena yā itthi dārikāsaddena vattabbā, sā kaññāsaddenapi vattabbā jātā. yāpi ca kaññāsaddena vattabbā, sāpi dārikāsaddena vattabbā jātā. tathā "rājā kumāramādāya, rājaputtica dārika" nti ca "kumāriye upaseniye, niccaṃ nigāmaṇḍite" ti ca imāsam pana pālīnaṃ vasena yā itthi dārikāsaddena vattabbā, sā kumārikāsaddenapi vattabbā jātā. yā ca pana kumārīsaddena vattabbā, sāpi dārikāsaddena vattabbā jātā. apicettha "rājakañña rucā nāmā"ti ca "tato maddimpi nhāpesum, sivikañña samāga tā"ti ca imāsam dvinnaṃ pālīnaṃ dassanato yā anibbiddhā vā hotu nibbiddhā vā, yāva jaram na pāpuṇāti, tāva sā kaññāyeva nāmātipi veditabbaṃ. kecettha vadeyyumyam tumhehi "aṭṭhavassikā gorītipi dārikātipi vuccatī"ti vuttaṃ, etasmim pana vacane "yadāham dārako homi, jātiyā aṭṭhavassiko"ti vacanato aṭṭhavasso dārako hotu, "tatthaddasa kumāram so, ramamānaṃ sake pure"ti pāliyam pana puttadārehi samvaddho vessantaramahārājā katham "kumāro"ti vatthum yujjissati dvādasavassātikkantattā? yujjateva bhagavato icchāvasena. bhagavā hi dhammissarattā vohārakusalatāya ca yaṃ veneyyajananurūpaṃ desanaṃ desetum icchatī, taṃ taṃ deseti eva, tasmā bhagavatā

tassa mātāpitūnaṃ atthitaṃ sandhāya kumārāparihārena vaddhitattañca evaṃ desanā katā. tathā hi āyasmā kumārakassapo kumārāparihārena vaddhitattā mahallakopi samāno kumārakassapotveva vohariyati. " na vāyaṃ kumārako matta maññātī" ti ettha pana sirasmim palitesu jātesupi āyasmantaṃ ānandaṃ āyasmā mahākassapo tasmim there adhimatta vissāso hutvā kumāravādena ovadanto kumārakoti avocāti gaheṭṭabbhaṃ. udānaṭṭha-kathāyaṃ pana "sattā jātadivasato paṭṭhāya yāva pañcadasavassaṃ, tāva kumākā, bālāti ca vuccanti, tato param vīsati vassāni yuvāno"ti vuttaṃ.

The² saddasaṅghātesu. thāyati. bhāvethiyati. itthī. thī.
 Thena coriye. corassa bhāvo coriyaṃ. yathā sūriyaṃ,
 yathā ca dakkhiyaṃ. theneti, thenayati. theno, thenetvā.
 Thoma silāghāyaṃ. silāghā pasamsā. thometi, thomayati.
 thomito, thomano.

Da

Damsa¹ damsane. damsati, vidaṃsati. danto. kāriteālokaṃ vidaṃseti.

Damsa² damsane. damseti, damsayati. damsano.
 damsanoti danto. damsanti khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ
 vā etenā ti damsano.

Daka assādane. daketi, dakayati.

Dakkha¹ vuddhiyaṃ dīghatteca. dakkhati, dakkhiṇā,

dakkho. dakkhanti vaddhanti sattā etāya yathādhīpetāhi sampattīhi iddhā vuddhā ukkaṃsagatā hontīti dakkhiṇā, dātabbavatthu. dakkhati kusala kamme añña smiṇca kiccākicce adandhatāya sīghaṃ gacchatīti dakkho, cheko, yo "kusalo" tipī vuccati.

Dakkha² himsāgatīsu. dakkhati. dakkhako.

Dakhi ghoravāsīte kaṅkhāyañca. daṅkhati.

Daṇḍa daṇḍavinipāte. daṇḍeti, daṇḍayati. daṇḍo.

Dadha dhāraṇe. janassa tuṭṭhiṃ dadhateti dadhi. dhakārassa hakāratte "dahatī" ti rūpaṃ. ayaṃ itthī imaṃ itthiṃ ayyikaṃ dahati. ime purisā imaṃ purisaṃ pitāmahaṃ dahanti. cittaṃ samādahātabbaṃ. samādahaṃ cittaṃ.

Dadhi asīghacāre. asīghacāro asīghappavatti. dandhati. dandho, dandha pañño. yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhati.

Dapa hāse. dappati.

Dapha gatiyaṃ. daphati.

Daphi gatiyaṃ. damphati.

Dabi sadde. dambati.

Dabhi sadde. dambhati.

Dabhi gantane. dambhati. dambhanaṃ.

Dabhī bhaye. ikārantoyaṃ dhātu, tena saniggahītāgamāni rūpāni na bhavanti. dabheti, dabhayati.

Dama gatiṃhi. damati.

Damu damane. dammati. dando, damo, damanaṃ. kārite

"cittam dameti, damayatī" ti rūpāni. tattha damoti indriyasamvarādīnam etam nāmam. "saccena dando damasā upeto. vedantagū vusitabrahmacariyo"ti ettha hi indriyasamvaro "damo"ti vutto. "yadi saccā damā cāgā, khantasā bhiyyodha vijjatī"ti ettha paññā "damo"ti vuttā. "dānena damena samyamena saccavajjenā"ti ettha uposathakammam "damo"ti vuttam. "damupasamenā"ti ettha khanti "damo"ti vuttā. iccevam-

"indriyasamvaro paññā
khanti cāpi uposatho
ime atthā pavuccanti
damasaddena sāsane"ti.

Daya dānagatihimsādānarakkhāsu. dayati. dayā. dayāti mettāpi vuccati karuṇāpi. "dayāpanno" ti ettha hi mettā 'dayā'ti, mettacitta tam āpannoti hi attho. "adayā panno"ti ettha pana karuṇā "dayā"ti vuccati. nikkaruṇatam āpannoti hi attho. evam dayā saddassa mettākaruṇāsu pavatti veditabbā. tathā hi abhidhamma ṭīkāyam vuttam "dayā saddo yattha yattha pavattati, tattha tattha adhippāyavasena yojetabbo. dayāsaddo hi anurakkhaṇattham antonītam katvā pavattamāno mettāya ca karuṇāya ca pavattatī" ti. vacanattho panettha evam veditabbo—dayati dadāti sattānam abhayam etāyāti dayā. dayati gacchati vibhāgam akatvā pāpakalyahāṇajanesu samam vattati, sītena samam pharantam rajo malañca pavāhentam udakamivā ti pi dayā, mettā. dayati vā himsati kāruṇikam yāva yathā-

dhippetaṃ parassa hitanipphattiṃ na pāpuṇāti, tāvāti dayā. dayati anuggaṇhāti pāpajanampi sajjano etāyāti dayā. dayati attano sukhampi pahāya khedaṃ gaṇhāti sajjano etāyāti dayā. dayanti gaṇhanti etāya mahābodhisattā buddhabhāvāya abhinīhāra karaṇakāle hatthagatampi arahattaṃ phalaṃ chaḍḍetvā saṃsārasāgarato satte samuddha ritukāmā anassāsakaraṃ ati bhayānakaṃ mahantaṃ saṃsāradukkhaṃ, pacchimabhava ca saha amatadhātu paṭilābhena anekaguṇasamalaṅkataṃ sabbaññutaññāṇaṇcāti dayā, karuṇā. karuṇāmūlakā hi sabbe buddhaguṇā. aparō nayo dayanti anurakkhanti satte etāya, sayam vā anudayati, anudayamatta meva vā etanti dayā. mettā ceva karuṇā ca. kiuci payoga mettha katha-yāma"seyyathāpi gahapati gijjho vā kaṅko vā kulalo vā maṃsapesiṃ ādāya dayeyya. puttesu maddi dayesi, sassuyā sasuramhi ca. dayitabbo rathesabha. tattha dayeyyāti uppatitvā gaccheyya. gatyatthavasenetam daṭṭhabbam. dayesīti mettacittam kareyyāsi. dayitabboti piyāyitabbo. ubhaya mpetam vivaraṇam rakkhaṇattham antogadham katvā adhippāyatthavasena katanti veditabbam.

Dara¹ bhaye. darati. darī "bilāsaya darīsayā" ti nidassanam. tattha darīti bhāyitabbatṭhena darī.

Dara² ādarānādaresu. darati, ādarati, anādarati. ādaro, anādaro. ettha ca daratīti daram karotīti ca anādaram karotīti ca attho. yathā hi ārakā saddo dūrāsannavācako, tathāyampi daradhātu ādarānādaravācako daṭṭhabbo.

darasaddo ca kāyadarathe cittadarathe kilesadarathe ca vattati. ayañhi.

"ādittam̐ vata mam̐ santam̐

ghatasittam̐ va pāvakam̐

vārinā viya osiñci

sabbam̐ nibbāpaye dara"nti.

ettha kāyadarathe cittadarathe ca vattati. "vītaddaro vītasoko vītasallo, sayam̐ abhiññāya abhāsi buddho"ti ettha pana kile sa darathe vattati. vītaddaroti hi aggamaggena sabbakilesānam̐ samucchinnattā vigatakilesadarathoti attho.

Dara³ vidāraṇe. bhūmim̐ darati.kudālo.

Dara⁴ dāhe. kāyo darati. daro, daratho.

Dala visarāṇe. dalati. dalito rukkho. vidāraṇedāleti, dālaya-ti, padāleti, padālayati. kudālo. garū pana kaccāyanamata vasena katvā dala duggatimhīti duggati vācaka daladhātuto iddapaccayam̐ katvā 'daliddo'ti nāmapadam̐ dassesum̐.

Dalidda duggatiyam̐. dukkhassa gati patitṭhāti duggatīti ayam̐ attho. "apāyam̐ duggatim̐ vinipātam̐ nirayam̐ upapajjati"ti ādīsu yujjati, idha pana idam̐ attham̐ aggahetvā añño attho gahe tabbo. katham̐ duggatīti? dukkhena kicchena gati gamanam̐ annapānādi lābho duggatīti. daliddati. daliddo, daliddī, dāliddiyam̐. tattha daliddatīti sabbam̐ icchiticchitam̐ param̐ yācitvā eva dukkhena adhigacchati na yācitvāti attho. daliddoti

duggatamanusso. daliddītīti duggatā nārī. daliddassa bhāvo dāliddiyam. ettha ca sabbameva "daliddatī"ti lokikappayogadassanato "daliddatī" ti kriyāpadam vibhāvitam. sāsane pana tam kriyāpadam na ā gatam, "daliddo daliddī"ti nāmapadāni yeva āgatāni. anāgatampi tam "nāthatī"ti padamiva sāsānānu lomattā gahetabameva.

Dasi dassane ca. cakāro damsanam apekkhati. damseti, damsayati. vidam sayati sūriyo ālokaṃ.

Dasi bhāsāyam. damseti, damsayati.

Daha¹ bhasmīkaṇe dhāraṇe ca. agārāni aggi dahati. ayam puriso imam itthim ayyikaṃ dahati, mama ayyikāti dhāretīti attho. imassa purisassa ayam itthī ayyikā hotī ti adhippāyo. atra panāyam pāḷi "sakyā kho ambaṭṭha rājānam ukkākaṃ pitāmataṃ dahantī"ti. agginā dadḍham gehaṃ, dayhati, dayhamānam. dassa dādesse "dahatī" ti rūpaṃ. "dahantaṃ bālaṃ manveti, bhasmā channova pāvako" ti ādayo payogā ettha nidassanāni bhavanti.

Daha² him satthā. dahati.

Dahi vuddhiyam. dahati.

Dā¹ dāne. āpubbo gahaṇe. saddho dānaṃ dadāti deti, sīlaṃ ādadāti ādeti. imāni suddhakattupadāni taddīpakattā. saddho assaddham dānaṃ dāpeti, sīlaṃ ādapeti, samādapeti. ye dhammamevādayanti santo. imāni kāritapadāni hetukattupadānīti ca vuccanti taddīpakattā. saddhena dānaṃ dīyati, sīlaṃ ādīyati, samādīyati, imāni kamma-padāni taddīpakattā. ayañca dā dāneti dhātu sāsānānu-

rūpasuti vasena divādigaṇaṃ patvā supanakriyaṃ vadanto "dāyati niddāyati niddā"ti sanāmapadāni suddhakattu-padāni janayati. dāna mavakhaṇḍanañca vadanto "diyati dānaṃ dātta"nti sanāmapadāni suddha-kattupadāni janayati. suddhiṃ vadanto 'dāyati vodāyati vodāna'nti sanāmapadāni suddhakattu padāni janayati, imasmim̐ pana bhūvādigaṇe dānaṃ vadanto āpubba-vasena gahaṇaṇca vadanto "dadāti deti ādadāti ādeti dānaṃ ādāna"nti sanāmapadāni suddha kattupadāni janayati. tathā kucchitagamaṇaṃ vadanto "dāti suddāti suddo suddī"ti sanāmapadāni suddha kattupadāni janayatīti ayaṃ viseso upaparikkhitabbo naya ññūhi. idānissa nāmapadāni tumantādīni brūma "dānaṃ, deyyaṃ, dātabbaṃ, brahmadeyyaṃ, dinnaṃ, dāyako, dāyikā, dakkhi ṇā"iccādīni, "dātuṃ, padātuṃ, dātave, padātave, datvā, datvāna, dadātuna, daditvā, daditvāna, dadiya, dajjā, dadiyāna, ādātuṃ, ādāya, ādiya" iccā dīni ca yojetabbāni. tattha dānanti dātabbaṃ, dadanti etenāti atthena deyyadhammo dānacetanā ca vuccati. kasmā pana tattha dinnasaddoyeva kathiyati, na dattasaddoti? aka thane kāraṇamatthi. dānaṃ dinna'nti ādīsu hi dinnasaddatṭhāne dattasaddo na dissati, tasmā na kathiyati.

guṇabhūto dattasaddo

na diṭṭho jinabhāsite

"manasā dānaṃ mayā dinnaṃ"

iti dinnapadaṃ viya.

"deva datto yaññadatto
datto" iti ca ādiko
paññattivacane diṭṭho
samāsabyāsato pana.

tasmā "devadatto"tiādīsu "devena dinno"ti samāsaṃ katvā
paññattivacananatthā dinnasaddassa dattā deso kātabbo
sāsanā nurūpena. upari hi "dinnassa datto kvaci
paññattiya"nti lakkhaṇaṃ passissa tha. ayameva hi sāsane
nīti avilaṅghaniyā.

idaṃ panettha vavatthānaṃ-

sakkate dattasaddova
dinnasaddo na dissati
byāsaṃhi dinnasaddova
dattasaddo na pāḷiyaṃ.

"manasā dānaṃ mayā dinnam
dānaṃ dinno"tiādīsu
dhammadinnā mahāmāyā"
iccādīsu ca pāḷisu.

iti byāsasamāsānaṃ
vasā dvedhā pavattati
dinnasaddoti dīpeyya
na so sakkatābhāsīte.
guṇabhūto dattasaddo
asamāsaṃhi kevalo
na dissati munimate
dinnasaddova kevalo.

teneva dinnasaddassa
 dattādeso kato mayā
 "dattam sirappadāna"nti
 kavayo pana abravum.
 ediso pāḷiyam natthi
 nayo tasmā na so varo
 "datto"ti bhūridattassa
 saññā paṇṇattiyam gatā.
 brahmadatto buddhadatto
 datto"iti hi sāsane
 paṇṇattiyam dattasaddo
 asamāsasamāsiko.
 "paradattabhojana"nti
 evamādīsu pāḷisu
 samāse guṇabhūtoyam
 dattasaddo patiṭṭhito.
 "manasā dānam mayā dinnam
 dānam dinno"tiādīsu
 guṇabhūto dinnasaddo
 asamāsamhi dissati.
 "dinnadāyī dhammadinnā"
 iccevamādīsu pana
 samāse guṇapaṇṇatti
 bhāvenesa padissati.

koci pana saddasatthavidū garu evam saddaracanamakāsi—

"yassaṅkurehi jīmutambujalāditehi
vāteritehi patitehi suṇehi tehi
jenantacīvaramasobhatha brahmadattam
vandāmi tam caladalam vara bodhirukkha"nti.

ettha ca brahmadattanti idam sakkaṭabhāsāto nayam
gahetvā vuttam, na pālito. pālinayañhi patvā "brahmadatti-
ya"nti vā "brahmadinna"ntivā "devadattiya"nti vā
"devadattiya"nti vā "devadinna"nti vā rūpena bhavitabbam.
tathā hi "bodhisatto ca maddīca sammōdamānā sakka-
dattiye assa me vasiṃsū"ti pālinayānurūpo aṭṭhakathāpāṭho
dissati. tasmā etthevaṃ vadāma--

"dattasaddassa ṭhānamhi,
'dattiya'nti ravo gato.
devadattiyapatto ca,
assamo sakkadattiyo"ti.

ayam nītisādhukam manasi kātabbā. atra pana paripuṇṇā-
paripuṇṇavasena yathāraham padakkamo bhavati.

dadāti, dadanti. dadāsi, dadātha. dadāmi, dadāma. dadātu,
dadantu. dadāhi, dadātha. dadāmi, dadāma, dadāmase.
dadeyya, dade, dajjā. dajjā sappuriso dānam. dadeyyum,
dajjum. pitā mātā ca te dajjum. dadeyyāsi, dajjāsi, dajjesi
iccapī. dajjāsi abhayam mama. mātaram kena dosena,
dajjāsi dakarakkhi no. sīlavantesu dajjesi, dānam maddi
yathāraham. dadeyyātha, dajjātha. dadeyyāmi, dajjāmi,
dadeyyāma, dajjāma. dadetha, daderam. dadetho,
dadeyyāvheā, dajjāvheā. dadeyyam, dajjam. neva dajjam

mahosadham. dadeyyāmhe, dajjāmhe. ayamasmākam
 khanti. garūnam pana khanti aññathā bhavati. tathā hi-
 garū "dajjati dajjanti"
 itiādinayena tu
 atthannampi vibhattīnam
 vasenāhu padakkamam.
 pālim upaparikkhitvā
 tañce yujjati gaṇhatha
 na hi sabbappakārena
 pāliyo paṭibhanti no.

tattha asmākam khantiyā "dajjā dajja"nti ādini yyakārasa-
 hiteyeva sattamiyā padarūpe sijjhanti. "dajjā sappuriso
 dāna" nti ettha hi "dajjā"ti idam 'dadeyyā' ti padarūpam
 pati ṭhapetvā yyakāre pare saralopam katvā tato tiṇṇam
 byañjanānam samyogañca tīsu saññogabyañjanesu
 dvinnam sarūpāna mekassa lopañca dyakārasaññogassaca
 jjakāradvayam katvā tato dīghavasenuccāritabbattā
 animittam dīghabhāvam katvā nipphajjati. evam sāsanas-
 sānurūpo vaṇṇasandhi bhavati.

duvidho hi sandhi pasandhi vaṇṇasandhīti. tesu yattha
 padacchedo labbhati, so padasandhi. yathā? tatrāyam. yattha
 pana na labbhati, so vaṇṇasandhi. yathā? atrajo. yathā ca
 sugato, yathā ca padamāni. evam duvidhesu
 sandhīsu "dajjā"ti ayam vaṇṇasandhieva.

aparo rūpanayo bhavati tvāpaccayantavasena—

"ayam. so indako yakkho
dajjā dānam parittakam
atirocati amhehi
cando tāragāṇe yathā"ti.

dassanato. ettha hi dajjāti datvāti attho. idam pana datvā saddena samānattham "dadiyya"iti padarūpam patitṭhapetvā yyakāre pare saralopam katvā saññogesu sararūpa lopañca tato dyakāra saññogassa jjakāradvayam dīghattañca katvā nipphajjati.

athāparopi rūpanayo bhavati kammani yapaccayavasena. tathā hi "petānam dakkhiṇam dajjā"tica "dakkhiṇā dajjā"tica dve pāṭhā dissanti. tattha pacchimassa dajjāti dātabbāti attho kammaniyapaccayavasena. idha pana dādhātuto yapaccayam katvā dhātussa dvittañca pubbassa rassattañca tato yakāre pare sara lopam saññogabhāvañca jjakāradvayañca itthiliṅgattā āpaccayādiñca katvā "dajjā"ti rūpam nipphajjati. evam "dajjā dadeyyā"ti ca "dajjā dadiyya datvā"tica "dajjā dātabbā"ti ca etāni paccekam pariyāyavacanāni bhavanti. "dajjum. dajjāsi, dajjātha. dajjāmi, dajjāma. dajjavho, dajja"nti etānipi "ddaeyyum ddaeyyāsī"tiadinā padarūpāni patitṭhapetvā yyakāre pare saralopam saññogesu sarūpalopam dyakārasaññogassa jjakāradvayañca katvā nipphajjanti. etesu dajjāsīti yam rūpam tassāvayavassa ākārassa ekāram katvā aparampi "dajjesī"ti rūpam bhavatīti datṭhabbam. esa nayo aññatrāpi yathāsambhavam yojetabbo.

acinteyyānubhāvassa hi sammā sambuddhassa pālinayo
 acinteyyo yeva hoti, gambhīro dukkho gāḷho, na yena
 kenaci lakkhaṇena sādhetabbo, yathātanti viracite heva
 lakkhaṇehi sādhetabbo. tathā hi "khattiyā titthiyā cetiyānī"
 ti ādīsu yakāre pare saralopo bhavati, tena "athetthekasatam
 khatyā. evampi titthasā puthuso vadanti.ārāmarukkha
 cetyānī"ti payogā dissanti. tathā "sākacchatī taccha"nti
 etthāpi "sahakathayatī"tivā "saṃkathaya tī" ti vā "tathya"
 ntica padarūpaṃ patiṭṭhapetvā sahasaddassa hakāra-
 lopam, saṃsadde ca niggahītalopam saralopam katvā
 sakāragatassa sarassa dīgham katvā yakāre pare saralopam
 katvā tato thyakāra saññogassa cchayugam katvā visa-
 bhāgasaññoge eko ekassa sabhāgattamāpajjati. tena
 "sākacchatī taccha"nti rūpāni sijjhanti. tathā hi "añña-
 maññaṃ sākacchimsu. kālena dhammasākacchā. bhūtaṃ
 tacchaṃ. yathātathiyam veditvāpi dhammaṃ, sammā so
 loke paribbajeyyā" ti savikappāni payogāni dissanti.
 "nājjā"tiādīsūpi "nadiyā"tiādīni padarūpāni patiṭṭhapetvā
 vaṇṇasandhi vasena yakāre pare lopavidhi labbhatiyeva.
 vividho hi sāsanaṃ nukūlo rūpanipphādanupāyo, upari ca
 etesaṃ sādhanattham "saralopo yamanarādīsū"ti ādīni
 lakkhaṇāni bhavissanti. tattha

"dajjā dajju"ntiādīni
 sattamīnaṃ vasena me
 vuttāni yogirājassa
 sāsanaṃ mahesino.

atridam vattabbam, kiñcāpi aṭṭhakathācariyehi "mātaram tena dosena, dajjāham dakarakkhino"ti ettha dajjanti padassa "dammī"ti vattamānavasena vivaraṇam katam, tathāpi sattamī payogoyeva. ācariyā hi sattamīpayogā aya nti jānantāpi "kadāci aññe parikappatthampi gaṇeyyu"nti āsaṅkāya evam vivaraṇa makam su. tathā kiñcāpi tehi "anāparādhakammantam, na dajjam daka rakkhino"ti ettha na dajjanti padassa "nāham dakarakkhassa dassāmī"ti bhavissantivasena vivaraṇam katam, tathāpi sattamīpayogoyeva, anāgataṃ pana paṭicakhvattabbatthattā evam vivaraṇam katam, "neva dajjam mahosadha" nti ettha pana "na tveva dadeyya" nti sattamīpayogavaseneva vivaraṇam katanti. evam dajjam padassa vinicchayo veditabbo. idāni parokkhādi vasena padakkamo kathiyati. "dada, dadū. dadū"ti ca idam "nārado iti nāmena, kassapoiti mam vidūti ādīsu vidūsaddenasamam. dade, dadittha, dadimha. dadittha, dadire. dadittho, dadivheā. ettha ca daditthoti idam 'sañjagghittho mayā saha. mā kisittho mayā vinā. mānam kalale akkamittho"ti ādīsu "sañjagghittho"ti ādīhi samam. iminā nayena sabbattha labbhamānavasena sadisatā upaparikkhitabbā. dadaṃ, dadimhe. parokkhāsahitarū pāni. adadā, adadū. adade, adadattha. adadam, adadamha. adadattha, adadatthum. adadase, adadavham. adadim, adadamhase. iti anakārapubbampi rūpaṃ gahetabbam "yesam no na dadamhase" ti dassanato. hiyyattanīsaḥita rūpāni. adadi, adadum, adadim su. adado, adadittha. adadim, adadamhā. adadā, adadū. adadase, adadivham. adadam,

adadimhe. ajjatanī sahitarūpāni. "dadissati, dadissanti" iccādi sabbam neyyam. bhavissantī sahitarūpāni. "adadissā, dadissā, adadissamsu, dadissamsu"iccā di ca sabbam neyyam. kālātipatti sahitarūpāni. aparānipi vattamānādisahitarūpāni bhavanti. deti, denti. desi, detha. demi, dammi, dema, damma. detu, dentu. dehi, detha. demi, dammi. dema, damma. attanopadāni appasiddhāni. sattamī nayo ca parokkhānayo ca appasiddho. hiyuttanīnayo pana ajjatanīnayo ca koci koci pasiddho, pāḷiyam āgatattā, sakkā ca "adā, adū, ado, ada"nti ādinā yojetum. tathā hi nayo dissati. adā dānam purindado. varañce me ado sakka. brāhmaṇānam adam gajam. adāsi me. adam su te mamokāsam. adāsim brāhmaṇe tadāti. "dassati, dassanti" iccādi sabbam neyyam. "adassā, dassā, adassamsu, dassamsu, dassimsu" iccādi ca sabbam neyyam. tathā ādadāti, ādadanti. ādadāsi, ādadātha. ādadāmi, ādadāma. kaccāyanamate "ādatte" ti attanopadam vuttam. evam "ādadātu, ādadeyya" iccādisabbam neyyam. ādetu ādeyya iccādi yathāraham yojetabbam. evameva ca "dāpeti, ādāpetī"ti ādīnipi yathāraham yojetabbāni.

Dā² kucchite gamane. dāti, suddāti. suddo, suddī. tattha suddhoti suddhātīti suddo, parapoṭhanādi luddācāra-kammunā dārukammādikhuddā cāra-kammunā ca lahum lahum kucchitam gacchatīti attho. tathā hi su iti sīghatthe nipāto, dā iti garahattho dhātu, kucchitagati vācakattā. suddassa bhari yā suddī.

Dā³ sodhane. dāyati. dānam. anuyoga dāpanattham.

anuyogaṃ datvā. dānaṃ datvā.

Dā⁴ supane. dāyati. niddāyati. niddāyanam, niddāyamāno, niddāyanto.

Dā⁵ dāne. puriso dānaṃ dāyati. āpubbo gahaṇeadinnaṃ ādiyati. sīlaṃ samādiyati. kammepurisenā dānaṃ dīyati, adinnaṃ ādi yati. kārite ādapeti, samādapeti, ādapayati, samāda payati, ye dhammamevādapayanti santo.

Dā⁶ avakhaṇḍane. diyati, diyanti. parittaṃ. ettha ca parittanti samantato khaṇḍitattā parittaṃ. appamattakañhi gomayapiṇḍaṃ parittanti vuccati. tasmā parittanti appakassa nāmaṃ kāmāvacarassaca dhammassa appesakkhattā.

Dā⁷ suddhiyaṃ. dāyati. vodāyati. vodānaṃ. akammakoyaṃ dhātu. tathā hi "vodāyati sujjhati etenāti vodānaṃ, samatha vipassanā" ti nettisaṃvaṇṇanāyaṃ vuttaṃ.

Dākha sosanālamatthesu. dākhati.

Dāgha āyāseca. āyāso kilamanaṃ. cakāro sāmattihiyāpekkhako. dāghati. nidāgho.

Dāna avakhaṇḍane. dānati. apadānaṃ.

Dāsa hiṃ sāyaṃ. dāsuṇāti.

Dāsu dāne. dāsati.

Dāhu niddakkhaye. dāhati.

Dāḷa viṣaṇe. dāḷati.

Dikkha¹ muṇḍiyopanayananiyamabbatā desesu. dikkhadhātu muṇḍiye, upanayena, niyame, vate, ādeseca pavattati. dikkhati. dikkhito muṇḍo. ettha siyānanu ca bho sarabhaṅga jātake "gandho isīnaṃ cira dikkhitānaṃ,

kāyā cuto gacchati mālutenā" ti etasmim padese aṭṭha-kathācariyehi "ciradikkhitānanti cirapabbajitāna"nti vuttam. na hi tattha "ciramunḍāna"nti vuttam. evam sante kasmā idha "dikkhadhātu munḍiye vuttā" ti? saccam, tattha pana dikkhitasaddassa pabbajite vattanato "cirapabbajitāna"nti vuttam, na dhātuatthassa vibhāvanattham. idha pana dhātuatthavibhāvanattham munḍiye vuttā. tāpasā hi munḍiyatthavācakena dikkhitasaddena vatthum yuttā. tathā hi aṭṭhakathā cariyehi cakkavatti suttattha vaṇṇa nāyam "kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā"ti. imissā pāliyā atthavivarane "tāpasapabbajjam pabbajantopi hi paṭhamam kesamassum ohārenti, tato paṭṭhāya parūlhakese bandhitvā vicaranti, tena vuttam kesamassum ohā retvā"ti evam attho samvaṇṇito.

Dikkha² him sāyam. dikkhuṇāti.

Dica thutiyam. dicati.

Dipha kathanayuddhanindāhim sādānesu. dephati. dephe.

Divu¹ kīlavijigisābyavahārajuti thutikantigatisattisu. ettha ca kīlāti laṇanā, vihāro vā. laṇanāti ca laṇitānubhavanavasena ramaṇam. vihāro iriyāpatha parivattanādinā vattanam. vijigisāti vijayicchā. byavahāroti vohāro. jutīti sotā. thutīti thomanā. kantīti kamanīyatā. gatīti gamanam. sattīti sāmattiyaṇam. imesu atthesu divudhātu vattati. dibbati. devo. devī. devatā. ettha devoti tividhā devā sammutidevā upapattidevā visuddhidevāti. tesu mahā-

sammata kālato paṭṭhāya lokena "devā"ti sammatattā rājarājakumārādayo sammutidevā nāma. deva loke upapannā upapattidevā nāma. khīṇāsavā visuddhidevā nāma. vuttampi cetam "sammutidevā nāma rājāno deviyo kumāro. upapattidevā nāma bhummadeve upādāya taduttari devā. visuddhidevā nāma buddhapaccekabuddha khīṇāsavā"ti. idam panettha nibbacanam dibbanti kāmagaṇajhānābhiññā cittissariyādīhi kīḷanti, tesu vā vivarantīti devā. dibbanti yathā bhilāsitaṃ visayaṃ appaṭighātena gacchantīti devā. dibbanti yathicchita nipphādane sakkontīti devā. atha vā taṃtaṃ byasana-nittharaṇatthikehi saraṇaṃ parāyaṇanti devanīyā abhitthavanīyāti devā. sobhā visesayogena kamanīyāti vā devā. ettha ca thuti kantiatthā kammāsādhana vasena daṭṭhabbā, kīḷā dayo cha atthā kattusādhana vasena. keci pana "divu kīḷā viji gisābyavahārajutithutigatīsū"ti paṭhanti. keci "gatī"ti padaṃ vihāya "juti thutīsū"ti paṭhanti, keci pana 'thutī'ti padaṃ vihāya 'uti thutīsū' ti paṭhanti, keci pana divudhātum "satti thutika"nti atthepi icchanti. tenāha abhidhammassa anuṭīkākāro "devasaddo yathā kīḷāvijigisā vohārajutigatiattho, evaṃ satti abhitthava kamanatthopi hoti dhātusaddānaṃ anekatthabhāvato" ti ādi. idam pana yathāvuttesu sammutidevādīsū paccekaṃ nibbacanam dibbanti kīḷanti attano visaye issariyaṃ karontīti devā, rājāno. dibbanti kīḷanti pañcahi kāmagaṇehi, paṭipakkhe vā vijetum icchanti, voharanti ca

lokassa yuttāyuttam, jotanti paramāya sarīrajutiyā, thomiyanti tabbhāvattikehi, kāmiyanti datṭhum sotuñca sobhāvisesa yogena, gacchanti ca yathicchitaṭṭhānam appaṭihatagamanena, sakkonti ca ānubhāvasampattiyā tamtamkiccam nipphādetunti devā, cātumahārājikā dayo. kīlanti paramāya jhānakīlā ya, vijetum icchanti paṭipakkham, parama sukhumaññānavisesavisayam atthañca voharanti, jotanti sabbakilesa dosakalusābhāvehi parama visuddhāya ñāṇajutiyā, thomiyanti ca viññātasabhāvehi paramanimmala guṇavi sesayogato, kāmiyanti ca anuttarapuññakkhattatāya datṭhum sotum pūjituñca gacchanti ca amata mahānibbānam apaccāgamanīyāya gati yā, sakkonti ca cittācāram ñatvā te te satte hite niyojetum amatamahānibbānasukhe ca patiṭṭhā petunti devā, visuddhidevā. devasaddo "viddhe vigatavalāhake deve"ti ādīsu ajaṭākāse āgato. "devo ca thokam thokam phusāyatī" ti ādīsu meghe. "ayañhi deva kumāro"ti ādīsu khattiye. "aham deva sakalajambudīpe aññassa rañño santike kiñci bhayam napassāmī"ti ādīsu issarapuggale. "pañcahi kāmaguṇe samappito samaṅgībhūto paricāreti devo maññe"ti ādīsu upapattideva. "devātidevam naradamma sārathi"nti ādīsu visuddhideve āgato. devīti rājabhāriyāpi devadhītāpi "devī"ti vuccati. devassa bhāriyāti hi devī, 'sāpi atthato "dibbatīti devī"ti vattabbā, yathā "bhikkhatīti bhikkhunī" ti. tathā hi vuttam vimānavatthu aṭṭhakathāyam "dibbati attano puññiddhiyā kīlatīti devī"ti. deva

tāti devaputtopi brahmāpi devadhītāpi. "atha kho aññatarā devatā abhikkantāya rattiya abhikkantavaṇṇā"ti ādīsu hi devaputto "devatā"ti vutto "devo yeva devatā"ti katvā, tathā "tā devatāsattasatā ulārā brahmā vimānā abhinikkhamitvā"ti ādīsu brahmāno.

"abhikkantena vaṇṇena
yā tvam tiṭṭhasi devate
obhāsentī disā sabbā
osadhī viya tārakā" ti.

ādīsu devadhītā.

imāni upapattidevānaṃ nāmāni
devo suro ca vibudho
nijjaro amaro maru
sudhāsī tidaso sagga
vāsī animisopi ca
divoko' matapāyī ca
saggaṭṭho devatāni ca.

Divu² parikūjane. parikūjanaṃ gajjanaṃ. deveti,
devayati. devo ca paridevitvā. devoti megho.

Divu³ addane. addanaṃ gandhapisananti vadanti. deveti,
devayati.

Disa¹ pekkhane. etissā pana nānā rūpāni bhavanti "dissati
padissati" iccādi akammakam. "passati dakkhati" iccādi
sakammakam. dissatu, passatu, dakkhatu. disseyya, pas-
seyya, dakkheyya. disse, passe, dakkhe. dissa, passa,
dakkha. adissā,apa ssā. addā sīdantare nage. addakkhā,

addakkhum, adassum. adassi, apassi, adakkhi.dassissati, passissati, dakkhissati. adassissā, apassissā, dakkhissā. evaṃ vattamāna pañcamiyādivasena vitthāretabbāni. kārite "dasseti dassayatī"ti rūpāni. kamme "passiyati"ti iccādīni. disā. passo. passam. passitā. dassetā. dassanam. vipassanā, ñāṇadassananti nāmika padāni. tadatthe pana tumatthe ca"dakkhitāye"ti rūpam. "āgatāmha imam dhamma-samayam, dakkhitāye aparā jitasamgha"nti hi pāḷi. imasmim pana pāḷippadese "dakkhitāye"ti idam tadatthe tumatthe vā catutthiyā rūpam. tathā hi dakkhitāyeti imassa dassanattāyāti vā passitunti vā attho yo jetabbo. disāti ādisu pana purattimādibhedāpi disāti vuccati. yathāha-

"disā catasso vidisā catasso
uddham adho dasa disatā imāyo
katamam disam tiṭṭhati nāgarājā
yamaddasā supine chabbisāṇa" nti.

mātāpitādayopi. yathāha-

"mātāpitā disā pubbā
ācariyā dakkhiṇā disā
puttadārā disā pacchā
mittāmaccā ca uttarā.
dāsakammakarā heṭṭhā
uddham samaṇabrahmāṇā
etādisā namasseyya
alamatto kule gihī"ti.

paccayadāyakāpi. yathāha— "agā rino annadapānavatthadā,
avhāyikā nampi disaṃ vadantī"ti. nibbānampi. yathāha
"etādisā paramā setaketu

yaṃ patvā niddukkhā sukhino bhavantī"ti.

evaṃ disāsaddena vuccamānaṃ attharūpaṃ ñatvā idānissa
nibbacanamevaṃ daṭṭhabbaṃ. dissati candāvaṭṭanādivasena
"ayaṃ purimā ayaṃ pacchimā"ti ādinā nāna ppakārato
paññāyatīti disā, purattimadisādayo. tathā "ime amhākaṃ
garuṭṭhāna"nti ādinā passi tabbā ti disā, mātāpitādayo.
dissanti sakāya puññakriyāya ime dāyakāti paññāyantī"ti
disā, paccayadāyakā. dissati uppādavayābhāvena nicca-
dhammattā sabbakālampi vijjatīti disā. nibbānaṃ. passoti
kāraṇākāraṇaṃ passatīti passo. evaṃ passetīti passaṃ.
atrāyaṃ pāli-

"passati passo passantaṃ

apassantampi passati

apassanto apassantaṃ

passantampi na passatī"ti.

passatīti passitā. dassetīti dassitā. dassananti dassana-
kriyā. apica dassananti cakkhuviññāṇaṃ. tañhi rūpā-
rammaṇaṃ passatīti dassananti vuccati. tathā "dassane-
na pahātabbā dhammā"ti vacanato dassanaṃ nāma
sotāpattimaggo. kasmā sotā pattimaggo dassanaṃ? paṭha-
maṃ nibbāna dassanato. nanu gotrabhū paṭhamata-raṃ
passatīti? no na passati, disvā kattabbakiccaṃ pana na
karoti saṃyojanānaṃ appahānato, tasmā passatīti na

vattabbo. yattha katthaci rājānam disvāpi paṇṇakāram datvā kicca nipphattiyā adiṭṭhattā ajjāpi rājānam na passatīti vadanto gāmvāsī nidassanam. vipassanāti aniccādi vasena khandhānam vipassanakam nāṇam. nāṇadassananti dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇānāṇampi sabbaññutaññāṇampi vuccati. "appa matto samāno nāṇadassanam ārādheti"ti ettha hi dibbacakkhu nāṇadassanam nāma. "nāṇadassanāya cittam abhinīharati abhininnāmeti"ti ettha vipassanānāṇam. "abhabbā te nāṇadassanāya anuttarāya sambo dhāyā" ti ettha maggo, "ayamañño uttarimanussadhammo alamariya nāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro"ti ettha phalañāṇam. "ñāṇaṇca pana me dassanam udapādi, akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo" ti ettha paccavekkhaṇānāṇam. "ñāṇaṇca pana me dassanam udapādi sattāhakāla űkato ālāro kālāmoti ettha sabbaññutaññāṇam. etthetam bhavati.

dibbacakkhupi maggopi
phalañcāpi vipassanā
paccavekkhaṇānāṇampi
nāṇam sabbaññutāpi ca
nāṇadassanasaddena
ime atthā pavuccare"ti.

Disa² ādānasam varaṇesu. dissati puriso.

Disa³ atisajjane. disati, upadisati, sandisati, niddisati, paccādisati, paṭisandisati, uddisati. deso, uddeso iccādīni.

Disī¹ appītiyam. dhammam dessati. diso. diṭṭho. dessī.

desso. dessiyo.

Disī² ñccāraṇe. deseti, desaya ti. desako, desetā, desito, desanā.

Diha upacaye. dehati. deho. dehoti sarīraṃ.

Dī khaye. dīyate. dīno, ādīnavo. tatra dīnoti parikkhīṇañāti-
dhanā dibhāvena dukkhito. ādīnavoti ādīnaṃ dukkhaṃ
vāti adhigacchati etenāti ādīnavo, doso.

Dīdhi dittivedhanesu. dīdhati. dīdhiti. ettha ca dīdhitīti
rasmi. anekāni hi rasmināmāni.

rasmi ābhā raṃsi

ditti bhā ruci dīdhiti

marīci juti bhāṇvaṃsu

mayūkho kiraṇo karo

nāgadhāmo ca āloko

iccete rasmivācakā.

Dīpa dittiyaṃ. dippati. dīpo.

Du¹ gatiyaṃ. davati. dumo. ettha ca davati gacchati mūla-
khandhasākhāviṭapapattapallavapupphaphalehi vuddhiṃ
virūlhiṃ vepullaṃ pāpuṇātīti dumo.

Du² paritāpe. duyate. duno, dūto.

Du³ hiṃ sāyaṃ. duṇoti, duṇātīti rūpāni hiṃsāvācakāni
bhavanti.

Du⁴ hiṃ sāyaṃ. dunāti. mittaddu. dumo. ettha mittaddūti
mittaṃ dunāti hiṃ sati dubbhatīti mittaddu. atra"vedāna
tāṇāya bhavanti tassa, mattadduno bhūnahuno narassā"ti
pāḷi nidassanaṃ. dumoti duniyati gehasambhārādiatthāya

him siyati chindiyati, paṇṇapupphādi atthikehi vā
paṇṇapupphādi haraṇena pīliyatīti dumo.

Dukkha¹ tatriyāyaṃ. tatriyāti sukhadukkhānam vedanā-
nam kriyā, sukhanam dukkhananti vuttam hoti. akammakā
ime dhātavo. dukkhati. dukkham. dukkhito. dukkham
vighā-tam agham kilesa. dukkhanti dukkhayatīti dukkh-
am. yassuppajjati, tam dukkhitam karotīti attho. imāni
nibbacanāni kāratavasena vuttānī ti daṭṭhabbam aṭṭha-
kathāyaṃ sukhadukkhasaddattham vadantehi garūhi
sukhayati dukkhayati saddānam kammattamādāya
vivarāṇassa katattā. tathā hi " dukkheti, dukkhayati,
dukkhāpeti, dukkhā payati"ti. dukkhayatīti dukkhantica.

dukkha² dhātuvasā cāpi,
dupubbakhādatopi vā.
dupubbakhanuto vāpi,
dukkhasaddagatim vade.

dukkhanti hi dukkhayatīti dukkham, yassuppajjati, tam
dukkhitam karotīti attho. duṭṭhu sukham khādatītipi
dukkham. duṭṭhu sukham khanatītipi dukkham. atha vā
dvidhā sukham khanatītipi dukkham.

Duṇa gatiyañca. him sāpekkhako cakāro. duṇati.

Dupha upakkilese. upakkilissanam upakkileso. dophati.

Dubi addane. addanam him sā. dumbeti, dumbayati.

Dubbi him sāyaṃ. dubbati, dubbā. ettha dubbāti dabbati-
ṇam, yaṃ"tiriya nāma tiṇajātī"ti pāliyaṃ āgataṃ. ettha
ca dubbāti itthiligam, dabbanti napuṃsakalinganti
daṭṭhabbam.

Dula ukkhepe. ukkhepo uddham khipanam. doleti, dolayati.
dolā. ettha ca doliyati ukkhipiyati yattha nipanno dārako,
yathānipannako vāti dolā.

Dusa¹ dosane. dussati. doso, dosanam, dosito.

Dusa² appītiyam. dussati, padussati. doso, padoso, duṭṭho,
paduṭṭho, dūsako, dūsito, dūsanā.

Duha papūraṇe. duhati, dohati. duyhamānā gāvī.

ete duhādayo dhātū
tikammāpi bhavanti tu
kāritappaccaye laddhe
iti ācariyā' bravum.

tatrimāni udāharaṇāni-- gavam payo duhati gopālayo.
gāvim khīram duhati gopāladāra ko. tattha payoti
upayoga-vacanam, "yaso laddhā na majjeyyā"ti ettha "yaso"
ti pada-miva. . . manogaṇikassa hi īdisampi
upapayogavacanam hoti aññādisampi. issaro gopālam
gavam payo duhāpeti. gopālena gāvo khīram duhitā. gohi
payo duhatīti ettha apādānavisayattā dvikammakabhāvo
natthi. "visāṇato gavam duham, yattha khīram na
vindatī"ti ettha pana apādānavisayattepi gavāvayabhūtassa
visāṇassa visum gahitattā "gavam khīram duhanto"ti
dvikammikabhāvo labbhatīti daṭṭhabbam. duhino
payogoyam.

Duhi addane. duhati.

Dūbha santambhe. dūbheti, dūbhayati.

De¹ sodhane. sodhanam pariyodāpanam. dāyati. dāyanam.

yathā gāyati, gāyanam. dāyitum, dāyitvā, dhātā vayassekārassa āyā deso. "dātum, datvā"iccapi rūpāni. tatra dātunti sodhetum. datvāti sodhetvā ti attho gahetabbo. tathā hi "bālo abyatto nappaṭibalo anuyuñjiyamāno anuyogam dātu"nti ettha dātunti padassa sodhetunti attho. keci "dānattha"nti attham vadanti, tam na yuttam. na hi yo parehi anuyuñjiyati, so anuyogam deti nāmāti. tasmā "ācariyassa anuyogam datvā bārāṇasim paccāgacchī"ti ādisupi anuyogam datvāti anuyogam sodhetvāti attho-yeva gahetabbo. tathā hi pubbācariyehi "anuyoga dāpanattha"nti etasmim padese eso yevattho vibhāvito. katham? anuyogadāpanatthanti anuyogam sodhāpetum. vimaddakkhamam hi sīhanādam nadanto atthato anuyogam sodheti nāma, anuyuñjanto ca nam sodhāpeti nāmāti. idampi ca tehi vuttam. dātunti sodhetum. keci "dānattha"nti attham vadanti, tam na yuttam. na hi yo sīhanādam nadati, so eva tattha anuyogam detīti. samantapaṭṭhānamahāpakaraṇa samvaṇṇanā yampi pubbācariyehi "dānam datvā ti tam cetanam pariyodāpetvā"ti sodhanattho vutto. dullabhā ayam nīti sādhuḥkam citte ṭhapetabbā.

De² pālāne. dāyati. dānam, uddānam, dāyitum, dāyitvā. dayā, tattha dānanti duggatito dāyati rakkhatīti dānam, dānacetanā. uddānanti vuttassa atthassa vakkhamānassa vā vippakiṇṇabhāvena nassitum adatvā uddham dānam rakkhaṇam uddānam, saṅghavacananti attho. atha vā uddānanti macchuddānādikam uddānam.

Deka saddussāhesu. saddo ravo, ussāho vāyāmo. dekati.

Deṭa paribhāsane. deṭati.

Debha sadde. debhati.

Deva devane. devati, ādevati, paridevati, ādevo, paridevo,
ādevanā, paridevanā, ādevitattam, paridevitattam.

Devu devane. devati,

Desu abyattasadde. desati.

Dvara samvarane. samvaraṇam rakkhaṇā. dvarati.
dvāram. dvisaddūpapada aradhātu vassenapi idam rūpam
sijjhati. tatrimāni nibbacanāni dvaranti samvaranti
rakkhanti etenāti dvāram, atha vā dve kavāṭā aranti
gacchanti pavattanti etthātipi dvāranti. gehadvārampi
kāyadvārādīnipi upāyopi dvāranti vuccati. pāḷiyam tu
"dvāram dvārā" ti ca itthinapum̐sakavasena dvārasaddo
vutto. tathā hi "dvārampi surakkhitam hoti"ti ca "dvārā-
pesā"ti ca tassa dvilingatā vuttā.

Dha

Dham̐su gatiyam. dham̐sati. rajo nuddham̐sati uddham̐.

Dhaka paṭighāte gatiyañca. paṭighāto paṭihananam. dha-
kati.

Dhaja¹ gatiyam. dhajo. dhañjati. dhañjanam. ettha dhajoti
ketu. dhañjananti gamanam.

Dhaji² gatiyam.

Dhana¹ sadde. dhanati.

Dhana² dhaññe. dhananam dhaññam, siripuññapaññānam sampadāti attho. dhātuattho hi yebhuyyena bhāvavasena kathiyati t̥hapetvā vakkarukkhataceti evamādippabhedam. yathā bhāva vatthe vattamānena yapaccayena saddhim nakārassa yyakāram katvā thenanam theyyanti vuccati, evamidha yapaccayena saddhim nakārassa ññakāram katvā dhananam dhaññanti vuccati. dhanino vā bhāvo dhaññam, tasmim dhaññe. dhanti, dhanati. dhanitam. dhaññam. yasmā pana dhaññasaddena siripuññapaññā-sampadā gahitā, tasmā "dhaññapuññalakkhaṇasampannam puttam vijāyī"ti ādīsu dhaññasaddena siripaññāva gahetabbā puññassa visum vacanato.

"nadato parisāyante
vāditabbapahārino
ye te dakkhanti vadanam
dhaññā te narapuṅgava.
dīghaṅgulī tambanakhe
subhe āyatapaṇhike
ye pāde paṇamissanti
tepi dhaññā guṇandhara.
madhurāni pahatṭhāni
dosagghāni hitāni ca
ye te vākyāni sossanti
tepi dhaññā na rutta mā"ti.

evamādīsu pana dhaññasaddena puññasampadā gahetabbā, puññasampadāya saddhim siripaññāsampadāpi gahetabbā.

idamettha nibbacanam "dhaññaṃ siripuññaṇaṃ sampadā etesaṃ atthīti dhaññaṃ"ti. "dhaññaṃ maṅgala sammata"nti ettha tu "uttamaratanam ida"nti dhanāyita bbaṃ saddhāyitabbanti dhaññaṃ, sirisampannam puññasampannam paññāsampannantipi attho yujjati. "dhaññaṃ dhanam rajatam jātarūpa"nti cādīsu "natthi dhaññasamam dhana"nti vacana to dhanāyitabbanti dhaññaṃ, kiṃ tam? pubbaṇṇam. apica osadhivisesopi dhaññanti vuccati. dhanasaddassa ca pana samāsavasena "adhano, niddhano"ti ca natthi dhanam etassāti atthena daliddapuggalo vuccati. "nidhanam yātī"ti ettha tu kammanatthavācakassa dhūdhātussa vasena vināso nidhananti vuccatīti.

Dhana³ sadde. dhaneti, dhanayati, dhaniyyati. dhani, dhanam. tattha dhanīti saddo. dhananti santakam, ta ñhi mama idanti dhanāyitabbam saddāyitabbanti dhananti. ayam pana dhātu icchāyampi vattati. "mātā hi tava irandhati, vidhurassa hadayam dhaniyyatī"ti pāḷi nidassanam. tattha dhaniyyatīti pattheti icchati.

Dhanu yācane. mātā hi tava irandhati, vidhurassa hadayam dhaniyyati. idampi asādhāraṇam divādirūpaṃ.

"dhanu yācane"ti dhātu esā ekantena tanādiga ñeyeva vattati.

Dhama saddaggaṃ yogesū. dhamadhātu sadde ca mukhavātena saddhim aggaṃ yoge ca vattati. tattha paṭhamatthe "sakham dhamati. saṅkhadhamako. bherim dhamati. bheridhamako. dhame dhame nātidhame"ti

payogo. dutiyatthe "aggim dhamati. samutthāpeti attānam,
aṇham aggim va sandhama"nti payogo.

Dharu dharāṇe. dharaṇam vijjamānatā. dharati. dharate
satthusāsanam.

Dhara² aviddhamṣane. nibbānam niccam dharati.

Dhara³ avatthāne. dharati.

Dhara⁴ dhāraṇe. dhāreti, dhārayati. ādhāro, ādhārako,
dhammo iccādīni. tattha ca dhammoti anekavidhesu dham-
mesu lokuttaro uppādito sacchikato ca catūsu apāyesu
saṁsāre vā satte apatamāne dhāretīti dhammo. atha vā
sotopannādīhi ariyehi dhāriyati, na puthujjanetītipi
dhammo. catubhūmiko pana sakalakkhaṇam dhāretīti
dhammo. kakkhalattādinā phusanādinā santiādinā
sakasakabhāvena paṇḍitehi dhāriyati sallakkhiyatītipi
dhammo. tepiṭako pana pāḷidhammo sakatthaparattthādi-
bhede atthe dhāretīti dhammo. keci tu vidū"pāpake akusale
dhamme dhunāti kampeti viddhamsetīti dhammo"ti
dhūdhātuvasenapi nibbacanam vadanti, tam magga-
dhamme atīva yujjati, phalanibbānapariyattidhammesu
pana pariyāyena yujjati.

dhammasaddo pariyattihetu guṇanissatta nijjīvatā-dīsu
dissati. aya ñhi "dhammam pariyāpuṇāti suttaṁ geyya"nti
ādīsu pariyattiyam dissati. "hetumhi ñāṇam dhammapaṭi-
sambhidā"ti ādīsu hetumhi.

"na hi dhammo adhammo ca
ubho samavipākino

adhammo niriyaṃ neti
dhammo pāpeti suggati"nti.

ādīsu guṇe. "tasmim kho pana samaye dhammā honti.
dhammesu dhammānupassī viharatī"ti ādīsu nissatta-
nijjavatāyaṃ. atha vā dhammasaddo sabhāvapaññāpuñña-
paññatti āpatti pariyattinissattanijjīvatāvikāraguṇa paccaya-
paccayuppannādīsu dissati. aya ñhi "kusalā dhammā akusalā
dhammā abyākatā dhammā"ti ādīsu sabhāve dissati.

"yassete caturō dhammā
saddhassa gharamesino
saccaṃ dhammo dhiti cāgo
sa ve pecca na soca tī"ti.
ādīsu paññāyaṃ
"na hi dhammo adhammo ca
ubho samavipākino
adhammo nirayaṃ neti
dhammo pāpeti suggati"nti.

ādīsu paññe. "paññattidhammā, niruttidhammā, adhivaca
nādhammā"ti ādīsu paññattiyaṃ. "pārājikā dhammā,
saṃghādisesā dhammā"ti ādīsu āpattiyaṃ. "idha bhikkhu
dhammaṃ jānāti suttaṃ geyyaṃ veyyāka raṇa"nti ādīsu
pariyattiyaṃ. "tasmim kho pana samaye dhammā honti.
dhammesu dhammānupassī vihara tī"ti ādīsu nissattanijjī-
vatāyaṃ. "jātidhammā jarādhammā maraṇadhammā"ti
ādīsu vikāre. "channaṃ buddhadhammāna"nti ādīsu guṇe.
"hetumhi ñāṇaṃ dhamma paṭisambhidā"ti ādīsu paccaye.

"ṭhitāvasā dhātu dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatā"ti ādīsu paccayuppanne. atha vā dhammasaddo pariyattisaccasamā-dhipaññāpaka tipuññāpattiñeyyādīsu bahūsu atthesu diṭṭhappa yogo. tathā hi idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇā"tī ti ādīsu pariyattiyaṃ dissati. "diṭṭhadhammo pattadhammo"ti ādīsu sacce. "evaṃdhammā te bhagavanto ahesu"nti ādīsu samādhimhi. "saccaṃdhammo dhiti cāgo"ti evamādīsu paññāyaṃ. "jātidhammānaṃ bhikkhave sattāna"nti evamādīsu pakatiyaṃ. "dhammo haṃ rakkhati dhammacāri"nti evamādīsu puññe. "cattāro pārājikā dhammā" tiādīsu āpattiyaṃ. "kusalā dhammā"tiādīsu ñeyye. evaṃ dhammasaddapavattivisayā vividhā aṭṭha kathācariyehi dassitā. tattha tattha pana ādi saddena yuttivisayādayoca atthā gaḥetabbā. tathā hi dhammasaddo nesa dhammo mahārāja yaṃ tvaṃ gaccheyya ekko ahampi tena gacchāmi yena gacchasi khattiyā"ti.

ādīsu yuttiyaṃ vattati. "manañca paṭicca dhammeca uppajjati manoviññāṇa"nti ādīsu visaye. "satañca dhammo na jaraṃ upetī"ti ettha nibbāne vattati. tatra yā nissattatā, sā eva nijjīva tā. yo ca hetu, so eva paccayo.

iccevaṃ

pariyattipaccayesu
guṇe nissattatāya ca
sabhāve ceva paññāyaṃ

puññe paññattiyampi ca.
 āpattiyam vikāre ca
 paccayuppanakepi ca
 saccasamādhīpakati
 ñeyyesu yuttīyampica
 visaye ceva nibbāne
 dhammasaddo pavattati.

keci pana dhammasaddassa pavattivīsayānam dasadhāva
 paricchedam vadanti.

ñeyyamagge ca nibbāne
 sabhāve atha jātiyam
 mane vīsayapuññesu
 bhāve pāvācanepi ca
 imesu dasasvatthesu
 dhammasaddo pavattati.

tatra atthuddhāroti samānasaddavacanīyānam atthānam
 uddharanam atthuddhāro.

Dhasa uñche. dhāseti, dhāsayati.

Dhā¹ dhāraṇe. dadhāti, vidadhāti. yaṁ paṇḍito nipuṇam
 samvidheti. nidhiṁ nidheti. nidhi nāma nidhīyati. tāva
 sunihito santo. yato nidhiṁ parihari. nidahati. kuhiṁ deva
 nidahāmi. paridahati. yo vattham paridahissati. dhassati.
 paridhassati. bālota param padahati. sakyā kho ambaṭṭha
 rājānam ukkākam pitāmahaṁ dahanti. saddahati
 tathāgatassa bodhiṁ. saddhā, saddahanā, saddhātabbam,
 saddahitabbam, saddhāyiko, paccayiko. saddheyyavacasā

upāsikā. saddahitum, saddahitvā. visesādhānam. sotā-
vadhānam. sotam odahati. ohitasoto. sotam odahitvā.
maccudheyyam, mārادهeyyam, nāmadheyyam, dhātu,
dhātā, vidhātā. vidhi. abhidhānam, abhi dheyyam,
nidhānavatī vācā, ādhānagāhī, sandhi. aññānipi yojetabbāni.

vipubbo dhā karotyatthe

abhipubbo tu bhāsane

nyāsampubbo yathāyogam

nyāsāropanasandhisu.

imasmā pana dhādhātuto pubbassa api iccupasaggassa
akāro kvaci niccam lopam pappoti, kvaci niccam lopam
na pappoti. atra lopo vuccate, dvāram pidahati, dvāram
padahanto, pidahitum, pidahitvā, evam akāralopo bhavati.
dvāram apidahatvā, evam akāralopo na bhavati. ettha hi
akāro apiupasaggassa avayavo na hoti. kinti ce? paṭi-
sedhatthavācako nipātoyeva, upasaggāvaya vo pana
adassanam gato, ayam niccālopo. evam dhādhātuto
pubbassa api iccupasaggassa akāro kvaci niccam lopam
pappoti, kvaci niccam lopam na pappoti. idam acchariyam
idam abbhutam. yatra hi nāma bhagavato pāvacane
evarūpopi nayo sandissati viññūnam hadayavimhā-
panakaro, yo ekasmim yeva dhātumhi ekasmim yeva upasa-
gge ekasmim yevatthe kvaci lopālopavasena vibhajitum
labbhati. idāni mayam sotūnam parama kosallajana-
nattham tadubhayampi ākāram ekajjham karontā

tadākāravatīm jinavarapāḷīm ānayāma.

"gagam me pidahissanti
na tam sakkomi brāhmaṇa
apidhetum mahāsindhum
tam katham so bhavissati.
na te sakkomi akkhātum
attham dhammañca pucchito
cittatthasādhaniṃ etaṃ
gātham sambhavajātake
paññāsambhavamicchanto
kare citte sumedhaso"ti.

Antaradhā² adassane. antarapubbo dhādhātu vijjamānassa
vatthuno adassane vattati. antaradhāyati. antara dhānam,
antaradhāyanto. sā devatā antarahitā. antarāpidhāyati.

Samdhā³ sandhimhi. sampubbo dhādhātu sandhimhi
vattati. nevassa maddī bhākuṭi, na sandhiyati na rodati.
na sandhiyatīti idaṃ aññehi pakaraṇehi asā dhāraṇam
divādirūpaṃ.

Anuvidhā⁴ anukaraṇe. anuvipubbo dhādhātu anukri
yāyam vattati. puriso aññassa purisassa kriyam anuvidhī-
yati. tatrāyam pāḷi.

"dūsito giridattena
hayo sāmassa paṇḍavo
porāṇam pakatim hitvā
tassevānuvidhīyatī"ti.

idampi asādhāraṇam divādirūpaṃ.

idāni ekagaṇikādīni vadāma dhā² dhāraṇe, bhūvādi-
gaṇikavasenāyaṃ ekagaṇikā sakammikā dhātu. bhagavā
sakalalokassa hitaṃ dadhāti vidadhāti, puriso atthaṃ
saṃvidheti, nidhiṃ nidheti, imāni suddhakattari bhavanti.
"samvidhāpeti, vidhāpetī"ti imāni hetukattari bhavanti.
kamme pana bhāve ca "anuvidhīyatī"tiādīni bhavanti. tathā
hi kamme "nidhi nāma nidhīyatī"ti ca "dhīya ti dhapiyatīti
dheyya"nti ca rūpāni dissanti. tattha kamme "kammaṃ
sattehi anuvidhiyyati, kammāni sattehi anuvidhiyyanti.
bho kamma tvaṃ sattehi anuvidhiyyasi, ahaṃ kammaṃ
sattehi anuvidhiyyāmī" tādīnā yojetabbam. bhāve
pana"satto dukkhaṃ anuvidhiyyati, sattā dukkhaṃ
anuvidhiyya"nti, bho satta tvaṃ dukkhaṃ anuvidhiyyāsī"ti
yojetabbam. ayaṃ nayo ativiya sukhumo pālinayonukū
lo. nāmikapadatte"dhātū"tiādīni bhavanti. tattha dhātūti
salakkhaṇaṃ dadhāti dhāretīti dhātu. aṭṭhakathāsu pana
"salakkhaṇadhāraṇato dukkhavidhānato ca dhātū"ti vuttaṃ.
dhātūti pathavīdhātādi dhātuyo. tattha salakkhaṇa
dhāraṇatoti yathā titthiyaparikappito pakati atthāti
evamādiko sabhāvato natthi, na evametā, etā pana salakkha-
ṇaṃ sabhāvaṃ dhārentīti dhātuyo. dukkhavidhānatoti
dukkhassa vidahanato. etā hi dhātuyo kāraṇa bhāvena
vavatthitā hutvā yathā aya lohādi dhātuyo ayalohādi
anekappa kāraṃ saṃsāradukkhaṃ vidahanti.
dukkhadhānatoti anappakassa dukkhassa vidhānamattato
avasavattana to, taṃ vā dukkhaṃ etāhi kāraṇabhūtāhi

sattehi anuvidhīyati, tathāvihitañca tam etesveva dhīyati
 ṭhapiyati, evaṃ dukkhadhānato dhātuyo. apica nijjīvattṭho
 dhātavoti gaheṭabbam. tathā hi bhagavā "cha dhātuyoyam
 bhikkhu puriso"ti ādisu jīvasaññā samūhanattham
 dhātudesanam akāsī"ti. yo pana tattha amhehi bhāvatṭhāne
 "satto dukkham anuvi dhiyyatī"ti tipurisamaṇḍito
 ekavacanabahuvacaniko paṭhamā vibhattippayogo vutto.
 so-

"dūsito giridattena,
 hayo sāmассаpaṇḍavo.
 porāṇampakatim hitvā,
 tassevānuvidhiyyatī"ti ca.

"mātā hi tava irandhati, vidhurassa hadayam dhani yyatī"ti
 ca "te saṃkilesikā dhammā pahīyissa ntī"ti ca imāsam
 pālīnamvasena sārato paccetabbo. tattha paṇḍavo nāma
 asso giridattanāmakassa assagopakassa pakatim
 anuvidhiyyati anukarotīti attho. ettha ca yadi kattupadam
 icchitam siyā, "anuvidadhātī"ti pālī vattabbā siyā. yadi
 kammapadam icchitam siyā, "paṇḍavenā"ti tatiyantam
 kattupadam vattabbam siyā, evaṃ avacanena
 "anuvidhiyyatī"ti idam bhāvapadanti siddham. na kenaci
 ettha vatthum sakkā "divādigane kattari vihita
 yapaccayassa vasena vuttam idam rūpa"nti, dhādhātuyā
 divādigane appavattanato, ekanta bhūvādigāṇikattā ca.
 Dhākha sosanālamatthesu. dhākhati.

Dhāvu gatisuddhiyam. dhāvati, vidhāvati. ādhāvati,

paridhāvati. dhāvako.

Dhāḷa visaraṇe. dhāḷati.

Dhikkha sandīpanakilesanajīvanesu. dhikkhati. sadda-satthavidūpana "dhikkhate"ti attano bhāsaṃ vadanti. tathā ito parāni rūpānipi.

Dhimha niṭṭhubhane. dhimheti. "paṭivāmagataṃ sallaṃ, passa dhimhāmi lohita"nti pāḷi nidassanaṃ. tattha dhimhāmīti niṭṭhubhāmīti attho.

Dhivu¹ nidassane. dhevati.

Dhivu² nidassane. dhibbati.

Dhisa sadde. dhisati.

Dhī anādare. dhīyate. dhīno.

Dhu gatitheriyesu. gati gamanaṃ, theriyaṃ thirabhāvo. dhavati. dhuvaṃ. ettha ca dhuvanti thiraṃ. "uicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo"ti ādīsu viya, tasmā dhuvanti thiraṃ kiñcai dhammajātaṃ. atha vā dhuvanti idaṃ gati-the riyatthavasena nibbānasseva adhivacanaṃ bhavitumara hati. tañhijāti jarā byādhimaraṇasokādito muccitukā mehi dhavitabbaṃ gandhabbanti dhuvaṃ, uppādavayā bhāvena vā niccasabhāvattā dhavati thiraṃ sassataṃ bhavatīti dhuvaṃ. ya ñhi sandhāya bhagavatā "dhuvañca vo bhikkhave desessāmi dhuvagāminiñca paṭipada"nti vuttaṃ. dhuvasaddo "vacanaṃ dhuvasassata"nti vuttaṃ. ettha thire vattati. "dhuvañca bhikkhave desessāmī"ti ettha nibbāne. "dhuvaṃ buddho bhavissasī"ti ettha pana ekaṃ se nipātapadabhāvena vattatīti datṭhabbaṃ.

Dhukkha sandīpanakilesanajīvanesu. dhukkhati.
saddasatthavidū pana "dhukkhatē" ti attano bhāsaṃ
vadanti. tathā ito parāni rūpānipi.

Dhubbi hiṃsāyaṃ. dhubbati.

Dhū¹ vidhūnane. ūkārasa ūvattaṃ. dhūvati. dhūvitā,
dhūvitabbaṃ. rassatte "dhuto, dhutavā" ti iccapi rūpāni
bhavanti.

Dhū² kampane. dhunāti. dhūmo, dhonā, dhono, dhuto.
dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā. tattha
dhūmoti dhunāti kampaṭṭi dhūmo. dhūmasaddo kodhe
taṇhāya vitakke pañcasu kāmagaṇesu dhammadesanāyaṃ
pakati dhūmeti imesu atthesu vattati. "kodho dhūmo
bhasmāni mosavajja" nti ettha hi kodhe vattati. "icchā dhū-
māyito sadā" ti ettha taṇhāyaṃ. "tena kho pana samayena
aññataro bhikkhu bhagavato avidūre dhūmāyanto nisinno
hoti" ti ettha vitakke.

"paṅko ca kāmā palipo ca kāmā
bhayaṅca metaṃ timulaṃ pavuttaṃ
rajo ca dhūmo ca mayā pakāsito
hitvā tuvaṃ pabbaja brahmadattā" ti.

ettha pañcasu kāmagaṇesu. "dhūmaṃ kattā hoti" ti ettha
dhammadesanāyaṃ. "dhajo rathassa paññāno, dhūmo
paññānamaggino" ti ettha pakatidhūme. iccevaṃ-

kodhataṇhāvitakkesu
pañcakāmagaṇesu ca
desanāyaṅca pakati

dhūmo pavattati.

dhonāti paññā. vuttaā ñhetam̐ niddese "dhonā vuccati paññā, yā paññā pajānanā sammādiṭṭhi, kim̐ kāraṇā dhonāti vuccati paññā? yaṁ tāya paññāya kāmāduccaritam̐ dhutaṇca dhotaṇca sandhotaṇca niddhotaṇca. tam̐kāraṇā dhonā vuccati paññā. atha vā sammādiṭṭhi micchādiṭṭhim̐ dhutā ca dhotā ca sandhotā ca niddhotā ca, tam̐kāraṇā dhonā vuccati paññā"ti. "dhonassa hi natthi kuhiṇci loke, pakappitā diṭṭhi bhavābhavesū"ti aya mettha pāḷi nidassanam̐. atra dhonā assa atthīti dhono, tassa dhonassāti nibbacanam̐. dhātūnamane katthatāya dhūdhātu kampanatthepi dhovanatthepi vattati.

Dhū³ kampāne. dhāveti, dhāvayati.

Dhūpa¹ santāpe. dhūpati, sandhūpano, kamme dhūpiyati.
bhāve dhūpanam̐.

Dhūpa² bhāsāyam̐. dhūpeti, dhūpayati.

Dhūra hucchane. hucchana koṭillam̐. dhūراتي.

Dhūsa kantikaraṇe. dhūseti, dhūsayati.

Dhe¹ pāne. dhayati, dhīyati. dhenu. ettha ca dhenūti dhayati pivati ito khīram̐ potakoti dhenu, "godhenu, assadhenu, migadhenū"ti dhenusaddo sāmāññavasena sapoti kāsū tiracchānagatitthīsu vattati, evaṁ santepi yebhuyyena gāviyam̐ vattati. tathā hi "satta dhenusate datvā"ti pāḷi dissati.

Dhe² saddasaṅghātesu. dhāyati. bhāvedhiyati.

Dheka saddussāhesu. saddoravo. ussāho vāyāmo. dhekatī.

Dhora gaticāturiye. gaticāturiam gaticheka bhāvo.
dhoreti.

Dhovu dhovane. dhovati.

Na

Nakka nāsane. nakketi, nakkayati.

Nakkha¹ gatiyam. nakkhati. nakkhattam. ettha nakkhat-
tanti ettho ito cāti visamagatiyā agantvā attano vīthiyāva
gamanena nakkhanam gamanam tāyati rakkhatī ti
nakkhattam. porāṇā pana "nakkharanti na nassantīti
nakkhattānī"ti kathayim su. "nakkhattam, joti, nirikkham,
bham" iccete pariyāyā.

Nakkha² sambandhe. nakkheti, nakkhayati.

Nakha gatyatthā. nakhati.

Naṭa¹ natiyam. naṭati, naṭo, nāṭakam.

Naṭa² avasandane. avasandanam gattavikkhepo. naṭeti,
naṭayati.

Nata gattavināme. gattavināmo gattavikkhepo. naccati.
naccam. nigaṇṭho nāṭaputto.

Nada¹ abyattasaddhe. sīho nadati, paṇadati. nādo, nadī.
pabbatesu vanādīsu nadatīti nadī. nada i iti dhātudvaya-
vasena pana "nadantī gacchatīti nadī" tipi nibbacanam
vadanti. kecettha vadeyyum yā panesā "nada abyattasa-
dde'ti dhātu tumhehi vuttā, sā kim niccamabyatta
saddheva vattati, udāhu katthaci viyattiyampi vācāyam

vattatī"ti?niccabbyattasaddheyyeva vattatī ti. yajjevam "sīho nadatī" ti ādīsu tiracchā nāgatādisaddabhāvena avibhāvitatthatāya nada saddo abyattasaddo hotu, "sīho viya ayam puriso nadatī"tiādīsu pana manussabhāsāpi abyattasaddo siyāti? tanna, viyattāpi samānā manussabhāsā sīho viyāti evam samupekkhāvasena sīhapadatthassāpekkhanato nada saddena niddisiyati, na purisāpekkhanavasena. yathā hi valāhakūpamāvasena kathitam, "kathañca puggalo gajjitā ca vassitā ca hotī"ti pāḷiyam gajjanam vassanañca puggale alabbhamānampi valāhakassa gajjanavassana sadisatāya bhāsana karaṇakriyāyūpalabbhanato vattabbameva hoti, evameva nibbhayabhāvena sīhanādasadisiyā vācāya niccharaṇato sīho viya nadatīti avibhāvitatthavantena nadasaddena manussabhāsāpi niddisitabbā hoti.

ettha ca ambaphalūpamādayopi āharitvā dassetabbā. na hi pakkāmakatādīni, puggalesu vijjanti, atha kho ambaphalādīsu eva vijjanti, evam santepe bhagavatā aññenā-kārena sadisattam vibhāvetum ambaphalūpamādayo vuttā, evameva nadasaddo abyattasaddabhāvena tiracchānagata saddādīsu eva vattabbopi atthantaravi bhāvanattham "sīho viya nadatī"ti ādīsu manussabhāsāyampi rūḷhiyā vutto, na sabhāvato. tathā hi sabhāvato nadasaddenapi vassitasaddā-dīhipi manussabhāsā niddisitabbā nahotīti. yadi evam

suvijānam siṅgālānam
sakuṇānañca vassitam
manussavassitam rāja

dubbijānataram tato"ti.

ettha kasmā vassitasaddena manussabhāsā niddi siyatīti?
saccam manussabhāsāpi vassitasaddena niddiṭṭhā dissati,
evam santepe sā "suvijānam siṅgālā nam, sakuṇānañca
vassa"nti vassitasaddavasena payogassa vacanato tadanu-
rūpam niddisitum arahatī"ti mantvā vassita saddasadiṣi
niddiṭṭhā. na hi "manusso vassatī"tiādinā visum payogā
dissanti,"saku no vassati, kūjatī"tiādinā pana payogā
dissanti, tasmā "saṅgāmam otarivāna, sīhanādam nadi
kuso"ti ādisu viya yathāraham attho gaḥetabbo. evam
nadadhātu sabhāvato abyatta saddeyeva hoti, na
viyattiyam vācāyanti daṭṭhabbam.

Nada² bhāsāyam. nādeti, nādayati. hetukatturūpānīti na
vattabbāni pāḷidassanato "sīho ca sīhanādena, daddaram
abhinādayī"ti aññatrāpi saṃsayo na kātabbo. imasmim
curādigane hetukatturūpasadisānampi suddhakattu
rūpānam sandissanato.

Nadda sadde. naddati.

Nanda samiddhiyam. akammikā dhātu. nandati puttehi
puttimā. nandāya nanu maraṇena. nandasi sirivāhana.
nandanam vanam. abhisaddayoge panāyam sakamma-
kopi. abhinandanti āgataṃ nābhinandanti maraṇam.

sirīva rūpinim disvā
nanditam āsi tam kulam
tena nandāti me nāmam
sundaram pavaram ahu.

rammaṃ veḷuvanaṃ yena
 na diṭṭhaṃ sugatālayaṃ
 na tena nandaṃ diṭṭhaṃ
 iti maññe mahesayaṃ.
 yena veḷuvanaṃ diṭṭhaṃ
 naraṇandaṇandaṇaṃ
 sudiṭṭhaṃ nandaṃ tena
 amaṇindaṇandaṇaṃ.

Nabha hiṃsāyaṃ. nabhati.

Nama bahutte sadde. bahutto saddo nāma uggata saddo.
 namati.

Namassa vandanānatiyaṃ. vandanānati nāma vandanā-
 saṅkhātāṃ namaṇaṃ, sakammakoyevāyaṃ dhātu, na namu-
 dhātu viya sakammakoceva akammako ca. namassati.

Namu namane. namati. namo. nataṃ. namaṇaṃ. nati.
 namaṃ. namamāno. namanto. namito. nāmaṃ. nāmitaṃ.
 namitum. natvā, natvāna. namitvā, namitvāna, namituna.
 kārite "nāmeti, nāmayati. nāmetvā. nāmayitvā"ti rūpāni
 bhavanti. tatra hi "namati namitvā"ti evaṃ pakārāni padāni
 namaṇatthevandanāyañca daṭṭhabbāni, "namonativā" ti
 evaṃ pakārāni pana vandanāyameva. atrāyamupalakkhaṇa
 mattā payogaraṇā--

rukko phalī phalabhāragarutāya namitvāna bhijjati
 vuddho jarājjaratāya namati namitvā gacchati
 saddho buddhaṃ namati namitvā gacchati
 namo buddhassa satthāraṃ natvāna agamāsīti.

ettha namoti padam nipātesupi labbhati. tena hi paccattopayogavacanāni abhinnarūpāni dissanti "devarāja namo tyatthu. namo katvā mahesi no"ti. upasaggehipi ayam yojetabbā "paṇa mati, paṇāmo, uṇṇamati, uṇṇati"iccādinā.

Naya rakkhane ca. cakāro gatipekkhako. nayati. nayo. nayoti nayanam gamananti nayo, pāligati. nayanti vā rakkhanti attham etenāti nayo, tatha ttanayādi.

Nara nayane. narati. naro, nārī. ettha naroti puriso. so hi narati netīti naro. yathā paṭhamapakatibhūto satto itarāya pakatiyā seṭṭhaṭṭhena pari ñcacāṭṭhāne seti pavattatīti purisoti vuccati, evam nayanatṭhena naroti vuccati. puttabhātubhūtopi hi puggalo mātujeṭṭhabhaginīnam netutṭhāne tiṭṭhati, pageva itaro itarāsam. nārīti narena yogato, narassāyanti vā nārī. aparampettha narasaddassa nibbacanam, nariyati sakena kammaena niyyātīti naro, satto manusso vā. "kammaena niyyāte loko"ti hi vuttam. tattha narasaddassa tāva purisavacane "naro ca atha nāriyo"ti nidassanam. sattamanussavacane pana "buddho ayam edisako na ruttamo. āmoditā naramarū"ti ca nidassanam, tasmā "naroti puriso, naroti satto, naroti manusso"ti tattha tattha yathāsambhavam attho samvaṇṇetabbo.

Nala ganthe. nalati.

Nasa¹ koṭille. nasati.

Nasa² adassane. nassanadhammam nassati. panassati.

vinassati. nassa vasali, cara pire vinassa. nattho, vinattho.
kārīte nāseti, nāsayati.

Naha bandhane. nayhati. upanayhati. sannayhati. sannāho.
sannaddho.

Nātha¹ yācanopatāpissariyāsīsāsu. nāthadhātu yācane
upatāpe issariye āsīsane cāti catūsvatthesu vattati. tenāhu
porāṇā "nāthatīti nātho, veneyyānam hitasukham ādīsati
pattheti, parasantānagatam vā kilesabyasanam upatāpeti,
'sādhu bhikkhave bhikkhu kālena kālam attasampattim
paccave kkheyyā'ti ādinā tam tam hitapaṭipattim yācatīti
attho, paramena cittissariyena samannāgato sabbasatte vā
guṇehi īsati abhibhavatīti paramissaro bhagavā 'nātho'ti
vuccatīti nāthatīti nātho"ti. saddasatthavidū pana tesu
catūsu atthesu nātha nādha iti dhātudvayam paṭhanti.
attanobhāsattā pana tassa "nāthate nādhate"ti rūpāni
bhavanti. ettha siyā"yadi yācanatthena nāthatīti nātho,
evam sante yo koci yācako daliddo, so evam nātho siyā.
yo pana ayācako samiddho, so na nāthati na yācatīti anā
tho siyā"ti? na, nāthasaddo hi yācanatthā dīsu pavattamāno
lokasaṅketavasena uttama purisesu nirūlheā, bhagavā ca
uttamesu sātisa yam uttamo, tena tam tam hitapaṭipattim
yācatī ti nāthasaddassattho vutto. anāthasaddo pana
ittarajanesu nirūlheā, so ca kho"na nātho" ti anātho. natthi
nātho etassāti vā anātho"ti dabbapaṭisedhavasena, na
pana"na nātha ti na yācatīti anātho"ti dhātuatthapaṭi
sedhavasena. yo hi aññassa saraṇam gati patiṭṭhā hoti, so

nātho, yo ca aññassa saraṇaṃ gati patiṭṭhā na hoti, nāpi attano añño saraṇaṃ gati patiṭṭhā hoti, so anāthoti vuccati saṅketavasena. tathā hi "saṅketavacanaṃ saccaṃ, loka-sammutikāraṇa"nti vuttaṃ. imassa panatthassa āvibhāvatthaṃ imasmim̐ tṭhāne "lokanātho tuvaṃ eko, saraṇaṃ sabba paṇina"nti ca "anāthānaṃ bhavaṃ nātho"tica

"evāhaṃ cintayitvāna
nekkotisaṃ dhaṇaṃ
nāthānāthānaṃ datvāna
himavantamupāgami"nti ca.

pāḷiyo nidassanāni bhavanti. yasmā pana sāsane ca loke ca yācako "nātho"ti na vuccati, ayācako ca "anātho"ti. lokassa pana saraṇaṃ "nātho"ti vuccati. yassa saraṇaṃ na vijjati, so "anātho"ti vuccati, tathā samī dḍho "nātho"ti vuccati, asamiddho "anātho"ti tasmā paññavatā sabbesu tṭhānesu dhātuatthama ttena lokasamaññaṃ anatidhāvitvā yathānurūpaṃ attho gaheṭabbo. ayañca nīti sādhuṇaṃ manasi kātābbā.

Nātha² yācanopatāpissariyāsīsāsu. nāthati.

Nādha¹ saddasatthavidū pana tesu catūsu atthesu nātha nādha iti dhātudvayaṃ paṭhanti. attanobhāsattā pana tassa "nāthate nādhate"ti rūpāni bhavanti.

Nādha² yācanādīsu. nādhati. nādhanam.

Nādha³ yācanopatāpissariyāsīsāsu. nādhati.

Nāsu sadde. nāsati. nāsā, nāsikā. tatra nāsāti hatthisoṇḍāpi nāsāti vuccati "sace maṃ nāganāsūrū, olokeyya pabhāvatī"

ti ādīsu viya. manussādīnam nāsikāpi nāsāti vuccati "yo
te hatthe ca pāde ca, kaṇṇanāsaṇca chedayī"ti ādīsu viya.
nāsanti abyattasaddam karonti etāyāti nāsā. nāsā eva
nāsikā. yattha nibbacanam na vadāma, tattha tam
suviññeyyattā appasiddhattā vā na vuttanti datṭhabbam,
avuttampi payoga vicakkhaṇehi upaparikkhitvā
yojetabbam. atridam vuccati.

nāsā soṇḍā karo hattho
hatthidabbe samā matā
nāsā ca nāsikā ca dve
narādīsu samā matā"ti.

Nikka parimāṇe. nikketi, nikkayati.

Nikkha cumbane. nikkhati, nikkham.

Niji abyattasadde. niñjati.

Niñji suddhiyam. niñjati. paniñjati. niñjitem. paniñjitem.
Niñjitvā. paniñjitvā. ayam pana pāḷi "tato tvam moggallāna
uṭṭhāyāsanā udakena akkhīni paniñjitvā disā anuloke-
yyāsī"ti.

Nitami kilamane. ni tammati. hadayam dayhate nitammā-
mi.

Nida kucchāsannikarisesu. kucchā garahā.
sannikarisaṃ vohāraviseso. nidati.

Nidapi nidampane. nidampanam nāma sassarukkhādīsu
vīhisīsaṃ vāvarakasīsaṃ vā acchinditvā khuddakasākham
vā abhañjitvā yathā ṭhitameva hatthena gahetvā ākaḍḍhitvā
bījamattasseva vā paṇṇamattasseva vā gahaṇam. puriso

vīhisīsaṃ nidampati, rukkhapattam nidampati. nidam-
pako, nidampitaṃ, nidampitum, nidampitvā.

Nidi kucchāyaṃ. kucchāsaddo garahattho.nindati. nindā.

porāṇametam atula
netam ajjatanāmiva
nindanti tuṇhimāsīnam
nindanti bahubhāṇinam.
mitabhāṇimpi nindanti
natthi loke anindito
avaṇṇo aguṇo nindā
garahā ayasopi ca.
asiloko akitti ca
asilāghā ca atthuti.

Niva thūliye. nivati.

Nivāsa acchādane. vattham nivāseti, nivāsayati. pubba-
ṇhasamayam nivāsetvā.

Nisa samādhimhi. samādhi samādhānam cittekaggatā.
nesati.

Nisa baddhāyaṃ. baddhāti vinibaddho, ahaṅkārassetam
adhivacanam. nisati.

Nisī cumbane. nisati.

Nisu secane. nesati.

Nī¹ naye. neti, nayati, vineti. vineyya hadayedaram. āneti.
ānayati. netā. vinetā. nāyako. neyyo. veneyyo. venayiko.
vinīto puriso. nīyamāne pisācena, kinnu tāta udikkhati.
nīyanto. nettam. netti. bhavanetti samūhatā. nettiko. udaka

ñhinayanti nettikā. nettā. nette ujum gate sati. nayo. vinayo.
 āyatanam. netum. vinetum. netvā. vinetvā iccādīni. tattha
 nettanti samavisamam dassentam attabhāvam netīti
 nettam, cakkhu. nettīti nenti etāya satteti netti, rajju.
 bhavanettīti bhavarajju, taṇhāyetam nāmam. tāya hi sattā
 goṇā viya gīvāya bandhitvā tam tam bhavam niyyanti,
 tasmā bhavanettīti vuccati. nettikāti kassakā. nettāti
 gavajeṭṭhako yūthapati. nayoti naya nam gamanam nayo,
 pāligati. atha vā tattha tattha netabboti nayo, sadisabhāve-
 na netabbākā ro. nīyatīti nayo, tathattanayādi. nīyati etenā-
 ti nayo, antadvayavajjananayādi. tathā hi chabbidho nayo
 tathattanayo pattinayo desanānayo antadvayavivajjananayo
 acinteyyanayo adhippāyanayoti. tesu tathattanayo anta-
 dvayavivajjananayena nīyati, pattinayo acinteyyanayena,
 desanānayo adhippāyanayena nīyati. etthādimhi tividho
 nayo kammāsāadhanena nīyatīti "nayo"ti vuccati, pacchimo
 pana tividho nayo karaṇasāadhanena nīyati etena
 tathattādinayattayamiti"na yo"ti vuccati. imasmim atthe
 papauciyamāne gantavitthāro siyāti vitthāro na
 dassito. aparopi catubbidho nayo ekattanayo nāna ttanayo
 abyāpāranayo evaṃdhammatānayoti. vineti satte ettha
 etenāti vā vinayo. kāyavācānam vinayanatopi vinayo.
 āyatananti anamatagge saṃsāre pavattam atīva āyatam
 saṃsāradukkham yāva na nivattati, tāva nayateva pavatta-
 tevāti āyatanam. ayam panatthe atthuddhahāro. "āyatananti
 assānam kambojo āyatanam, gunnam dakkhiṇāpatho

āyatana"nti ettha sañjātiṭṭhānaṃ nāma. "manorame
āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā.

chāyaṃ chāyattino yanti, phalattham phalabhojino" ti ettha
samosaraṇṭaṭhānaṃ. "pañcaimāni bhikkhave pana payogā
yatapatiyataneti ettha pakāsitā.

Nī² pāpane. neti, nayati. nayanam.

Nīla vaṇṇe. nīlavattham.

Nu thutiyam. noti, navati. nuto.

Nuda perañe. perañam cuṇṇikaraṇam pisanam, nudati,
panudati. panūdanam.

Neda kucchāsannikarisesu. kucchā garahā. sannik-
karisam vohāraviseso. nedati.

Nesu gatiyam. nesati. dhātvantassa pana saññogavasena "
nessatī"ti ādīnipi gahetabbāni. ettha ca-

"yathā ārañṇakam nāgam
dantiṃ anveti hatthinī
jessantam giriduggesu
samesu visamāsu cā"ti.

pāli nidassanam.

Nhā soceyye. nhāyati, appakkharānam bahubhāve nahāyati.
nahāyitvā, nhāyitvā. nahānam, nhānam. sīsam nhāto.
ettha sīsam nhātoti sīsam dhovitvā nhātoti attho gahetabbo
porāṇehi anumattā.

Pa

Paṃsu avasāṃsane. paṃsati.

Pakka nīcagatiyaṃ. nīcagamaṇaṃ nāma hīnagamaṇaṃ hīnappavatti vā. nīcasaddo hi hīnavācako "nīce kule paccājāto" ti ettha viya. pakkati kriyāpadamettha dissati, na nāmikapadaṃ. yattha yattha nāmikapadaṃ na dissati, tattha tattha nāmikapadaṃ upaparikkhitvā gahetabbaṃ. kriyāpadameva hi duddasaṃ, kriyāpade vijjamāne nāmikapadaṃ natthīti na vattabbaṃ, tasmā antamaso "pakkaṇaṃ, takanaṃ" iccevaṃmādīni bhāvavācakaṇi nāmikapadāni sabbāsu dhātūsu yathārahaṃ labbhantīti datṭhabbaṃ.

Paca¹ byattikaraṇe. pacati. pāko, paripāko, vipāko, pakkaṃ phalaṃ.

Paca² saṃpāke. pacati, pacanti. saddasatthavidū pana "attano bhāsā" ti vadanti.

Paca³ pāke. puriso bhattaṃ pacati. nerayiko niraye paccati. kammaṃ paccati. bhattaṃ paccati. pāramiyo paripaccanti. phalāni paripaccanti, pakkāni hontīti attho. garavo pana-
 ñāṇayuttavaraṃ tattha
 datvā sandhiṃ tihetukaṃ
 pacchā paccati pākānaṃ
 pavatte aṭṭhake duveti ca.

"asaṅkhāraṃ asaṅkhāravipākāni na paccatī"ti ca evaṃ
 pacati padassa dvigaṇikarūpassa sakammakattaṃ icchanti.

evam pana sātṭhakathe tepītake buddhavacane kuto labbhā. tepītake hi buddhavacane "kappam nirayamhi paccati. yāva pāpam na paccati. nirayamhi apacci so"ti evam akammakattam yeva dissati. ettha vadeyyum "nanu paca pāke'ti ayam dhātu sakammako, tena'paccatī'ti padassa divādigaṇika rūpassapi sato sakammakattam yujjati, tasmā yeva 'paccati pākānam pavatte aṭṭhake duve'ti ādisu vutta"nti. ettha vuccateyathā "chidi dvidhā karaṇe bhidividāraṇe"ti dhātūnam rudhādigaṇe pavattānam "rukkham chindati, bhittim bhindatī"ti rūpapadānam sakammakattepi sati divādigaṇam pattānam tesam dhātūnam "udakam chijjati, ghaṭo bhijjatī"ti rūpapadāni akammakāniyeva bhavanti, yathā bhūvādigaṇe pavattassa pacadhātussa "bhattam pacatī"ti rūpapadassa sakammakattepi sati divādigaṇam pattassa "nirayepaccati, kammāni vipaccantī"ti rūpapadāniaka mmakāniyeva bhavanti. athāpi vadeyyum "nanu ca bho yathā'āsavehi cittāni vimuccim sū'ti ettha'āsavato cittāni vimuccim sū"ti ca evam divādigaṇikassa dhātussa 'vimuccim sū'ti rūpapadassa akammakattañca sakammakattañca bhavati, tathā 'niraye paccati, kammāni vipaccantī"ti ca akammakattenapi bhavitabbam. 'paccati pākānam pavatte aṭṭhake duve, asaṅkhāram sasaṅkhāravipā kāni na paccatī'ti sakammakattenapi bhavitabba"nti. akammakatteneva bhavitabbam, na sakammakattena, "paccati pākāna"nti ādinā vuttappayogānam "āsavehi cittāni vimuccim sū"ti payogena asamā

nattā. tathā hettha"vimuccim sū"ti padam kammarahi takattuvācakayapaccayantampi bhavati kattusahita kammavācaka yapaccantampi. "vimuccim sū"ti imassa hi padassa kammarahitayapaccayavantattā"āsavehī"ti karaṇavacanam apādānakāraṇavācakaṃ bhavati. "cittānī"ti paccattavacanam pana kattukāraṇavācakaṃ bhavati. tathā "vimuccimsū"ti padassa kattusahitakammavācakattā "āsavehī"ti karaṇavacanam kattukāraṇavācakaṃ bhavati. "cittānī"ti paccattavacanam pana kammakāraṇavācakaṃ bhavati. ayam nayo "paccati pākāna"ntiādinā vuttappayogesu na labbhati. tathā hi tattha paccattavacanam kattāram vadati, upa yogavacanam kammam vadatīti datṭhabbam. kārite "puriso purisena purisam vā bhattam pāceti pācayati pācāpeti pācāpayatī"ti ca "anante bodhisambhāre, paripācesī nāyako"ti dassanato pana "paripāceti, paripācayatī"ti ca rūpāni bhavanti. imāni hetukattupadāni. kammeyaṇṇadattena odano paccate, bhāva-padam appasiddham. imāni bhūvādi divādigāṇikarūpāni. iminā nayena aññānipi dvigāṇikarūpāni yojetabbāni.

Paci vitthāre. pañceti, pañcayati. papañceti, papañcayati. papañcā.

ettha papañcāti taṇhāmānadiṭṭhiyo. etā hi attanissitānam sattānam saṃsāram papañcenti vitthinnaṃ karontīti papañcāti vuccanti. atha vā papañcenti yattha sayam uppannā taṃ santānam vitthārenti ciraṃ ṭhapentīti papañcā. lokiyā pana "amhākaṃ tumhehi saddhim ka

thentānam papañco hotī"ti ādīni vadantā kālassa
cirabhāvaṃ papañcoti vadanti, sāsane pana dvayampi
labbhati.

Pacca saṃyamane. pacceṭi, paccayati.

Pañha¹ pucchāyaṃ. bhikkhu garuṃ pañhaṃ pañhati.
pañho. ayaṃ pana pāḷi "paripucchati paripañhati idaṃ
bhante kathaṃ imassa ko attho"ti. pañhasaddo pulliṅga-
vasena gahetabbo. "pañho maṃ paṭibhāti, taṃ suṇā"ti
yebhuyyena pulliṅgappayoga dassanato. katthaci pana
itthiliṅgopi bhavati napuṃsakaliṅgopi. tathā hi "pañhā
mesā kusalehi cintitā. koṇḍañña pañhāni viyākarohī"ti
taddīpikā pāḷiyo dissanti, liṅgavipallāso vā tattha daṭṭhabbo.

Pañha² icchāyaṃ. pañhati. pañho. ettha ca pañhoti ñātuṃ
icchito attho. idaṃ panettha nibbacanaṃ pañhiyati ñātuṃ
icchiyati soti pañhoti. tathā hi vuttaṃ "vissajjitamhi
pañhe"ti imissā nettipāḷiyā atthaṃ saṃvaṇṇentena
"pañheti ñātuṃ icchate atthe"ti.

Paṭa¹ gatiyaṃ. paṭati. paṭo icceva nāmikapadaṃ diṭṭhaṃ.
paṭati. jīṇabhāvaṃ gacchatīti paṭo. paṭoti vatthaṃ.
vatthassa hi anekāni nāmāni

paṭo coḷo sātako ca
vāso vasanamam sukam
dussamacchādanam vatthaṃ
celaṃ vasani ambaram.

Paṭa² bhāsāyaṃ. pāṭeti, pāṭayati.

Paṭa³ ganthe. paṭeti, paṭayati.

Paṭha¹ viyattiyam vācāyam. dhammam paṭhati. pāṭho, nakkhattapā ṭhako, so horapāṭhakam pucchi. sabbapāṭhī bhavissati. paṭhitum, paṭhitave, paṭhitvā, paṭhitvāna, paṭhituna, paṭhiya, paṭhiyāna. evamvidham tumpacca-yantādivibhāgam sabbattha yathāraham vatthukāmāpi gantavitthārabhayena na vadāma. avu ttopi īdiso vibhāgo nayānusārena yathāsambhavam sabbattha yojetabbo. yattha pana pālinidassanādiviseso icchitabbo hoti, tatthevetam dassessāma.

Paṭha² vikhyāne. paṭhati.

Paḍi¹ gatiyam. paṇḍati. paṇḍā, paṇḍito. ettha paṇḍāti paññā. sā hi sukhumesupi atthesu paṇḍati gacchati dukkhādīnam pīlanādikampi ākāram jānātīti "paṇḍā"ti vuccati. paṇḍitoti paṇḍāya ito gato pavattoti paṇḍito. atha vā sañjātā paṇḍā etassāti paṇḍito. paṇḍati ñāṇagatiyā gacchatītipi paṇḍito. tathā hi aṭṭhakathāyam vuttam "paṇḍantīti paṇḍitā. sandiṭṭhikasamparāyi katthe su ñāṇagatiyā gacchantī ti attho"ti.

Paḍi² parihāse. paṇḍeti, paṇḍayati. uppaṇḍeti, uppaṇḍayati. manussānam bhikkhunim uppaṇḍim su.

Paṇa¹ byavahāre, thutiyañca. paṇati vāṇijo, vohāram karoti iccattho. saddho buddham paṇati, thomayati iccattho, āpaṇam, sāpaṇo gāmo.

Paṇa² byavahāre. paṇeti, paṇayati. rājā ca daṇḍam garukam paṇeti.

Paṇṇa harite. paṇṇeti, paṇṇayati. tālapaṇṇam. sūpeyya-

paṇṇam. ettha ca haritabhāvavigatepi vatthusmim
paṇṇabhāvo rūhito pavattoti daṭṭhabbo. "paṇṇam, pattam,
palāso, dalam"iccete samānatthā.

Pata gatiyam. patati. papatati papātam, papateyyaham.
pāpattam nirayam bhusam. aham saddena yojetabbam,
pāpattam papatitosmīti attho. pāpattha nirayam bhusam,
sokumāroti yojetabbam, pāpattha papatitoti attho.
parokkhāpada ñhietam dvayam. "pāvadam pāvadā"tiādīsu
viya upasaggapadassa dīghābhāvo, tato amsaddassa
ttamādeso, asaddassa catthādeso bhavati. acinteyyo hi
pālinayo.

Pata gatiyam. pateti, patayati.

Pattha yācanāyam. pattheti, patthayati. patthanā.

Patha gatiyam. pathati. patho. pathoti maggo. so duvidho
mahājanena padasā paṭipajjitabbo pakatimaggoca paṇḍitehi
nibbānatthikehi paṭipajjitabbo paṭipadāsaṅkhāto ariya-
maggo cāti. tattha pakatima ggo uppannakiccākiccehi
janehi pathiyati gacchatīti patho, paṭipadā pana amatamahā-
puram gantukāmehi kulaputtehi saddhāpātheyyam gahetvā
pathiyati paṭipajjiyatīti patho. atha vā pātheti kārakam
puggalam gameti nibbānam sampāpetīti vā patho, paṭi-
padāyeva. maggābhidhānam curādigane maggadhatu-
katha naṭṭhāne kathessāma.

Pathi gatiyam. panthenti, pantayanti. pantho. bhūvādi-
gane "patha gatiya"nti akārantavasena kathitassa "pathati,
patho"ti niggahītāgamavajjitāni rūpāni bhavanti, idha pana

ikāraṇta vasena kathitassa saniggahītāgamāni rūpāni
niccam bhavantīti daṭṭhabbam.

Pada¹ gatiyaṃ. pajjati. maggaṃ paṭipajjati. paṭipattim
paṭipajjati. addhānamaggappaṭipanno hoti, phalasaṃ-
pattim saṃā pajjati. āpattim āpajjati. akammakampi
bhavati, tesam adhammo āpajjati, pajjo, byagghapajjo,
sampadāyo.

ettha ca pajjoti maggo. byagghapajje saddulapathejā toti
byagghapajjo, evaṃ nāma ko kulaputto. sampa yati
ñāpiyati dhammo etenāti sampadāyo, akkhāto.

Pada² gatiyaṃ. padeti, padayati. padaṃ. imissādivādigane
"pajjātī"ti rūpaṃ bhavati, idha pana īdisāni.

Pana sadde. panati.

Panu dāne. panoti. panute.

Pabba¹ gatiyaṃ. pabbati.

Pabba² pūraṇe. pabbati.

Paya gatiyaṃ. payati. payo.

Para¹ pālanapūraṇesu. "parati, paramo"timassa rūpāni,
nara nayaneti dhātussa "narati naro"ti rūpāni viya. tattha
paratīti pāleti, pūrativā. suddhakattuvasenidaṃ padaṃ
vuttaṃ. hetukatuvasena hi "pāreti pārayatī"ti ādīni rūpāni
bhavanti. paramoti pālako pūrako vā. ettha ca "pāramī"ti
padaṃ etassatthassa sādhaṃ. tathā hi pāramīti parati,
pāreti cāti paramo, dānādīnaṃ guṇā naṃ pālako pūrako
ca mahābodhisatto parassa idaṃ, paramassa vā bhāvo,
kammaṃ vā pāramī, dānādikriyā. garūhi pana pūretīti

paramo, dānādīnam guṇānam pūrako pālako cā"ti vuttam,
tam vīmaṃsitabbam.

Para² gatiyam. pareti, parayati. ettha ca"iti kho ānanda
kusalāni sīlāni anupubbena aggāya parentī"ti pāḷi
nidassanam. ttha aggāya parentīti arahattatthāya gacchanti.

Pala lavanapavanesu. lavanam chedanam, pavanam
sodhanam. pāleti, pālayati. palam. palam nāma mānavise
so. lokassa vimatiṃ pāleti lunāti sodheti cāti palam.

Pala² gatiyam. paleti, palayati. attham paleti na upeti
sakham. paleti rasamādāya. yathā suttaguḷam yattakehi
suttehi veṭhitam, tatta kehi eva palayati.

Palusu upadāhe. posati, palosati.

Pasa vitthāre. pasati. pasu.

Pasa bādhanaphassanesu. pasati. pāso, nāgapāso, hattha-
pāso.

Pasa bandhane. pāseti, pāsayati. pāso. pāsanti bandhanti
satte etenāti pāso, sakunapāsā di.

Pasi nāsane. paṃseti, paṃsayati.

Pā¹ pāne. pānam pivanam. "pāti, pānti. pātu, pāntu"iccā
di yathāraham yojetabbam.

khippam gīvam pasārehi

na te dassāmi jīvitam

ayañhi te mayā rūḷho

saro pāssati lohitalanti.

atra hi pāssatīti pivissati. "pāssati, pāssanti.pāssasi,
pāssatha. pāssāma"iccādinā, "apassā, apassam su"iccādinā

ca nayena sesaṃ sabbam̐ yojetabbam̐ nayaññūhi. ko hi samattho sabbāni buddhavacanasāgare vicitrāni vippakiṇṇarūpantara ratanāni uddharitvā dassetum̐, tasmā sabbāsupi dhātūsu saṅkhepena gahaṇūpāyamattameva dassitam̐. pivati, pivanti. pivam̐, pivanto, pivamāno, pivam̐ bhāgira sodakam̐. kārite kumāram̐ khīram̐ pāyeti. muhuttam̐ taṇhāsamanam̐, khīram̐ tvam̐ pāyito mayā. kamme pīyati, pītam̐. tumādīsu"pātum̐, pivitum̐, pitvā, pivitvā, pāyetvā"iccādīni yojetabbāni. aññesupi ṭhānesu pālinayānurūpena saddarūpāni evameva yojetabbāni.

Pā² rakkhane. pāti. nipāti. pitā, gopo.

Pā³ pūraṇe. pāti, vippāti. vip̐po. vippoti brāhmaṇo. so hi vippeti pūreti viṣiṭṭhena veduccāraṇādīnā attano brāhmaṇa kammena lokassa ajjhāsayaṃ attano ca hadaye vedānīti vippoti vuccati.jāto vippakule aha"nti ettha hi brāhmaṇo "vip̐po"ti vuccati. tassa kulam̐ vippakulanti.

Pāyi vuddhiyaṃ. tattha ta tavantupaccayā, yakāralopo, dhātvantassa sarassa ikārādeso ca daṭṭhabbo. esanayo "pūto pūtavā"tiādīsupi yathāsambhavaṃ daṭṭhabbā. pāyati. pāyo. apāyo. ettha ca natthi pāyo vuddhi etthāti apāyo. atha vā pana ayato sukhato apetoti apāyotipi nibbacanīyaṃ. apāyoti ca nirayo tiracchānayoni pettivisayo asurakāyoti cattāro apāyā.

Pāra kammāsampattiyaṃ. kammāsampatti nāma kam-massa parisamā panam̐ niṭṭhāpanam̐. pāreti, pārayati, pāram̐. vikkamāmi na pāremi, bhūmim̐ sumbhāmi vegasā.

taṃ kiccaṃ tīretvā gato. santīraṇaṃ, tīraṇapariññāti ca ādīni ettha dassetabbāni. tattha na pāremīti chanditum na sakkomīti attho.

Pāla rakkhaṇe. "rakkhaṇaṃ, tāṇaṃ, gopanaṃ, avanaṃ, pālanam, rakkhā, rakkhaṇā, gutti" iccete pariyā yā. pāleti, pālayati. pālako, buddhapālo. ambapālī gaṇikā. samo bhavatu pālinā. pālito, pālanam, pāli.

ettha pālīti atthaṃ pāletīti pāli, lassa ḷattam. atha vā antoda-kam rakkhaṇaṭṭhena mahato taḷākassa thirā mahatīti pāli viyāti pāli, pariyattidhammo. aparo nayo pakatṭhānam ukkatṭhānam sīlādiatthānam bodhanato sabhāvanirutti bhāvato buddhādīhi bhāsitattā ca pakatṭhānam vaca nappabandhānam ālīti pāli.

pālisaddo pālīdhamme
taḷākapāliyaṃpi ca
dissate pantiyañceva
iti ñeyyam vijānatā.

ayañhi"pāliyā atthamupaparikkhantī"ti ādisu pariyattidhammasaṅkhāte pālīdhamme dissati. "mahato taḷākassa pālī"ti ādisu taḷākapāliyam. "pāliyā nisīdim'sū"ti ādisu pantiyam, paṭipāṭiyā nisīdim'sūti attho. imasmim panatthe dhātuyā kiccaṃ natthi. pālīpadiko hi pantivācako pālī saddo.

Piji¹ hiṃsābaladānaniketanesu. nīketanam nivāso. piñjeti. piñjayati.

Piji² bhāsāyam. piñjeti, piñjayati. kathetīti attho.

Piṭa saddasaṅghāṭesu. peṭati. peṭako, piṭakam. piṭaka-saddo "mā piṭakasampadānenā"ti ādīsu pariyattiyam dissati. "atha puriso āgaccheyya kudālapīṭakam ādāyā"ti ādīsu yasmim kismimñji bhājane.

Piṭha him sāsamkilesesu. peṭhati, piṭharo.

Piḍi¹ saṅghāte. piṇḍati, piṇḍo.

Piḍi² saṅghāte. piṇḍeti, piṇḍayati. piṇḍo. ettha ca piṇḍoti samūhasaṅkhāto kalāpopi "coḷam piṇḍo rati khidḍo"ti ettha vutto āhārasaṅkhāto piṇḍopi piṇḍoyeva.

Pila gahaṇe. pilati.

Pilahi gatiyam. pilahati.

Piva thūliye. pivati, pivaro. ettha pivaroti kacchapo, yo koci vā thūla sarīro. tathā hi "pivaro kacchape thūle"ti pubbācariyehi vuttam.

Pisa¹ cuṇṇane. piṃsati. pisako. pisuṇā vācā. āgamaṭṭha-kathāyam pana "attano piyabhāvam parassa ca suññabhāvam yāya vācāya bhāsatī, sā pisuṇā vācā"ti vuttam, tam niruttilakkhaṇe na vuttanti datṭhabbam.

Pisa² balapāṇanesu. piseti, pisayati.

Pisa³ pesane. peseti, pesayati. pesako, pesito.

Pisi¹ gatiyam. pisati.

Pisi² bhāsāyam. piṃseti, piṃsayati.

Pisu¹ upadāhe. pesati

Pisu² avayave. pisati.

Piha icchāyam. piheti, pihayati. pihā, pihālu, apiho, pihanīyā vibhūtiyo.

Piḷadhi alaṅkāre. piḷandhati. piḷandhanam.

piḷandhanamalaṅkāro,
maṇḍanañca vibhūsanam.
pasādhanañcābharanam,
pariyāyā ime matā.

Pī¹ pītiyam. piṇoti, piṇāti. pīti, piyo.

Pī² tappanakantīsu. piṇātīti pīti. ettha ca pītīti piṇanam
pīti, tappanam kantīti ca vuttam hoti. idam bhāvavasena
nibbacanam. idam pana hetukattuvasena piṇayatīti pīti,
tappetīti attho. sā panesā khuddakāpīti khaṇikāpīti
okkantikā pīti ubbegāpīti pharaṇāpītīti pañcavidhā hoti.
tattha khuddakāpīti sarīre lomaham sanamattameva kātum
sakkoti. khaṇikāpīti khaṇe khaṇe vijjuppādasadisā hoti.
okkantikāpīti samuddatīram vīci viya kāyam okkamitvā
okkamitvā bhijjati. ubbegāpīti balavatī hoti kāyam
uddhaggam katvā ākāse laṅghāpana ppamāṇā hoti.
pharaṇāpītiyā pana uppannāya sakalasarīram dhamitvā
pūritavatthi viya mahatā udakoghena pakkhandapabbata-
kucchi viya ca anuphariphuṭam hoti, evam pañcavidhā
pīti, sā sampiyāyanalakkaṇattā "piṇātī"ti pītīti suddha-
kattuvasenapi vattum yujjati. ettha "piyāyati, pitā, piyo,
pemo"ti ādīni pīdhātuyā eva rūpāni. tattha "puttam
piyāyatīti pitā" vadanti. piyāyitabboti piyo. pēmanam
pemo.

Pīṇa piṇane. piṇanam paripuṇṇatā. piṇati. piṇo divā na
bhuñjati, piṇorakkham sabāhu.

Piḷa avagāhane. pīleti, pīlayati. nippīleti, nippīlayati.
pīlanako, pīlito, pīlā, pīlanam, nippīlanako.

Pu gatiyam. pavati. pavanam, poto. pototi pavati gacchati
udake etenāti poto. nāvā.

Puccha pañhe. pucchati. pucchitā, pucchako, puṭṭho,
pucchito, pucchā. bhikkhu vinayadharam pañham
pucchati. pucchi, pucchitum. pucchitvā. ettha ca pañca-
vidhā pucchā adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasamsandanā-
pucchā vimaticchedanā pucchā anumatipucchā kathe-
tukamyatāpucchāti. tāsam nānattam aṭṭhasā līniyādito
gahetabbam.

Puṭa¹ samkilesane. puṭati.

Puṭa² himsāyam. poṭeti, poṭayati.

Puṭa³ vibhede. poṭeti, poṭayati.

Puṭa⁴ bhāsāyam. poṭeti, poṭayati.

Putṭa appabhāve. puṭṭeti, puṭṭayati. appam bhavatīti attho.

Puṇa¹ nipuṇe. puṇati, nipuṇati. nipuṇadhammo. etthaca
nipuṇasaṇhasukhumasaddā vevacanasaddā kusalache
dakkhasaddā viyāti datṭhabbam.

Puṇa² saṅghātena. puṇeti, puṇayati.

Puttha ādarānādaresu. puttheti, putthayati.

Putha¹ bhāsāyam. potheti, pothayati. kathetīti attho.

Putha² pahāre. potheti, pothayati. kumārepothetvā
agamāsi.

Puthi him sāsamkilesesu. disvāna patitam sāmam, putta-
kam pamsukuntitam. punthati.

Puthu vitthāre. pothati. puthavī.

Punta abhimaddane. nakāro niggahītattham. puṃseti, puṃsayati. napuṃsako. dhātunakārassa lope "poso" iccapī rūpam. tattha napuṃsakoti itthibhāvapumbhāvarahito puggalo. so hi puriso viya sātisayam paccāmitte napuṃseti abhimaddanam kātum na sakkotīti napuṃsakoti vuccati. keci pana"na pumā, na itthī"ti napuṃsakoti vacanattham vadanti. tathā hi saddasatthavidū tam puggalam napuṃsakalingavasena napuṃsakanti vadanti.

Puppha vikasane. akammako cāyam sakammako ca. pupphati. puppham, pupphanam, pupphito, pupphitum, pupphitvā. pupphanti pupphino dumā. thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade. pañjūsako nāma rukkho yattakā uduke vā thale vā pupphāni, sabbāni pupphati.

Pubba¹ pūraṇe. pubbatī. ettha siyā"nanu bho pubbasabba-saddā sabbanāmāni kasmā panete dhātu cintāyam gahitā' ti? vuccate_sabbanāmesu ca tumantādivirahitesu ca nipātesu upasaggesu ca dhātucintā nāma natthi, imāni pana sabbanāmāni na honti. kevalam suti sāmāññena sabbanāmāni viya upaṭṭhahanti, tena te tabbhāvamūttattā dhātucintāyam pubbācariyehi gahitā "pubbatī sabbatī"ti payogadassanatoti. yadi evam kasmā buddhavacane etāni rūpāni na santīti anāgamanabhāvena na santi, na avijjamānabhāvena. kiñcāpi buddhavacanesu etāni rūpāni na santi, tathāpi porāṇehi anumatā purāṇabhāsāti gaheta bbāni, yathā "nāthatīti nātho"ti ettha "nātha tī"ti rūpam

buddhavacane avijjamānampi gahetabbam hoti, evam imānapi. tasmā vohāresu viññūnam kosallatthāya sāsane avijjamānāpi sāsānānurūpālokikappayogā gahetabbāti "pubbati sabbatī"ti rūpāni gahitāni. esa nayo aññesupi thānesu veditabbo.

Pubba² niketane. niketanam nivāso. pubbeti, pubbayati.

Pura aggagamane. aggagamanam nāma padhānagamanam, paṭhamameva gamanam vā. purati. puram, purī. avāpurati. avāpuretam amatassa dvāram. avāpuraṇam ādāya gacchati. tattha puranti rājadhānī. tathā hi "nagaram puram purī rājadhānī"ti ete pariyāya."eso ālāriko poso, kumārī puramantare"ti ādīsu pana geham "pura"nti vuccati. padhānatāya purato purato gamanena gantabbanti puram, rājadhānī ceva gehaṇca. avāpuraṇanti avāpuranti vivaranti dvāram etenāti avapuraṇam, yam "kuñcikā"tipi "tāḷo"tipi vuccati. avāpura tītiādīsu avaāiccubho upasaggāti datṭhabbā.

Pula¹ saṅghāte. pulati. pañcpuli.

Pula² mahatte. pulati, vipulam.

Pusa¹ buddhiyam. pusati. poso. sampīḷe mama posanam. posananti vadḍhunam.

Pusa² pasave. pusati.

Pusa³ posane. posati. poso. kammacittautuāhārehi posiyatīti poso."aññepi devo posetī"ti dassanato pana curādigaṇepi imam dhātum vakkhāma.

Pusa⁴ sinehasavanapūraṇesu. pusanāti.

Pusa⁵ posane. pusnāti.

Pusa⁶ posane. poseti, posayati. imāni rūpāni kiñcāpi bhūvādigaṇikaṃ "posetī"ti rūpaṃ paṭicca hetukatturūpāni viya dissanti, tathāpi "aññepi devo posetī" ti ādikassa curā digāṇikarūpassa dassanato suddhakattuvaseṇa vuttānīti daṭṭhabbaṃ. ubhinnaṃ pana kāritaṭṭhāne "po sāpeti, posāpayatī"ti hetukatturūpāni icchitabbāni.

Pusa⁷ dhāraṇe. poseti, posayati, ābharaṇaṃ dhāretīti attho.

Pusu upadāhe. posati.

Puḷa¹ sukhane. puḷati.

Puḷa² saṅghāte. puḷati. puḷinaṃ.

Pū¹ pavane. pavati. putto, puññaṃ. ettha puttoti attano kulaṃ pavati sodhetīti putto. kiyādigaṇaṃ pana patvā "punātī"ti vattabbaṃ.

putto'trajo suto sūnu

tanujo tanayo' raso

puttanattādayo cātha

apaccanti pavuccare.

itthiliṅgaṃhi vattabbe

puttīti atrajāti ca

vattabbaṃ sesaṭṭhānesu

yathārahaṃmudāraye

pāliya ñhi atrajāti

itthī puttī kathiyati.

ettha pana-

"tato dve sattarattassa,
vedehassatrajā piyā.
rājakaññā rñcā nāma,
dhātimātaramabravī"ti

ayam pāḷi nidassanam."puttī, dhītā, duhitā, atrajā"ti iccete
pariyāyā. evam atrajāti itthivāca kassa itthilingassa
dassanato sutasaddādīsu pi itthilinganayo labbhamānā-
labbhamānavasena upaparikkhitabbo. tathā hi loke
"vessā,su ddo, naro, kim puriso"iccādīnam yugaḷabhāvena
"vessī, suddī, nārī, kim purī"tiādīni itthivācakāni līngāni
dissanti. "puriso pumā"iccādīnam pana yugaḷabhāvena
itthivācakāni itthilingāni na dissanti. puññanti ettha pana
attano kārakam pavati sodhetīti puññam. kiyādigaṇam
pana patvā punā tīti puññanti vattabbam.

aññoatthopivattabbo
niruttilakkhaṇassito
tasmā nibbacanam ñeyyam
janapūjādito idha.

param pujjabhavam janetīti puññam. sadāpūjitam vā
janetī ti puññam.

janam attakāram punātīti puññam. asesam apuññam
punātīti puññam.

kalhāṇam kusalam puññam
subhamicceva niddise
kammassa kusalassādhi
vacanam vacane paṭu.

Pū² pavane. pavanam̐ sodhanam̐. punāti. puññam̐, putto, dantaponam̐. ettha ca puññanti attano kārakam̐ punāti sodhetīti puññam̐. atha vā yattha sayam̐ uppannam̐ tam̐ santānam̐ punāti visodhetīti puññam̐. kintam̐? sucari- tam̐ kusalakammam̐. sakammikattā dhātussa kāritavasena atthavivaranaṃ labbhati. puttoti attano kulam̐ punāti sodhetīti putto. evañca sati hīnajaccānam̐ caṇḍālādīnam̐ putto nāma na bhavēyyāti na vattabbam̐ saddānamattha- kathanassa nānappakārena pavattito, tasmā attano pitu hadayam̐ pūretīti puttoti evamādināpi nibbacanam̐ gahe- tabbameva. nānādhātuvasenapi hi padāni siddhim̐ samupa- gacchanti. puttoca nāma atrajo khetrajo antevāsiko dinna- koti catubbidho. tattha attānam̐ paṭicca jāto atrajo nāma. sayanapīṭhe pallaṅke ureti evamā dīsu nibbatto khetrajo nāma. santike sippuggaṇhanako antovāsiko nāma. posā- panatthāya dinno dinnako nāma. dantaponanti dante punanti visodhenti etenāti dantaponam̐, dantakaṭṭham̐.

Pūja pūjāyam̐. pūjeti, pūjayati. pūjā. esāva pūjanā seyyo. pūjako, pūjito, pūjanīyo, pūjaneyyo, pūjetabbo, pujjo.

Pūyī visaraṇe duggandhe ca. pūyati. pūto, pūtavā. pūtimaccham̐ kusaggena, yo naro upanayhati.

Pūra pūraṇe. pūrati. pūrateva mahodadhi. sabbe pūrentu saṅkappā. pūritum̐, pūritvā, pūram̐, pūritam̐. punṇam̐, paripunṇam̐. sampunṇam̐, pūraṇam̐. pūraṇo kassapo. kārite"pāramiyo pūreti, pūrayati, pūrāpeti, pūrāpayati.

pūretvā, pūrayitvā, pūrāpetvā, pūrāpayitvā, paripūretvā"
iccādīni bhavanti.

Pūri appāyane. pūreti, pūrayati.

Pe¹ gatiyaṃ. peti, penti. pesi, petha. idha bhikkhave ekacco
assakhaḷaṅko pehīti vutto viddho samāno codito sārathinā
pacchato paṭisakkati, piṭṭhito rathaṃ paṭivatteti.
ummaggam gaṇhāti, ubbaṭumam rathaṃ karoti.

Pe² vuddhiyaṃ. payati. pāyo, apāyo. ettha apā yoti natthi
pāyo vuddhi etthāti apāyo. ayadhātuvasenapi attho
netabbo, ayato vuddhito, sukhato vā apetoti apāyo,
nirayatiracchā-nayonipettivisayaasu rakāyā.

Pe³ sosane. pāyati, payati vā. nipako. ettha nipakoti
nipayati visoseti paṭipakkham, tato vā attānam nipāti
rakkhatīti nipako, sampajāno.

Pelu gatiyaṃ. pelati. pelakoti saso.

Pesa paṭiharāṇe. peseti, pesayati.

Pesu gatiyaṃ. pesati.

Potha pariyāyanabhāve. potheti. pothako. pothetīti ayaṃ
curādigaṇepi vattati. tena "samantā anupariyeyyum,
nippothentā catuddasā"ti payogo dissati.

Palu gatiyaṃ. palvati. palvanam. palvo. tathā palvati na
sīdatīti palvo, nāvā eva. "bhinnapalvo sāgarasseva
majjhe"ti hi jātika pāḷi dissati. "nāvā, palvo, jalayānam,
taraṇa"nti nāvābhidhānāni.

Pha

Phaṇa gatiyaṃ. phaṇati. phaṇaṃ.

Phara pharaṇe. pharaṇaṃ nāma byāpanaṃ gamanaṃ
vā. samaṃ pharati sītena. āhāratthaṃ pharati. pharaṇaṃ.

Phala¹ visaraṇe. phalati. phalito bhūmibhāgo.

Phala² nibbattiyaṃ. rukkho phalati. rukkhaphalāni
bhuñjntā. mahapphalaṃ mahānisaṃsaṃ. sotāpattiphalaṃ.
tattha phalanti mahānibbattikaṃ.

Phala³ bhede. phalati. muddhā te phalatu sattadhā. pādā
phalimsu. tattha phalatūti bhijjatu.

Phala⁴ abyattasadde. asanī phalati. dveme bhikkhave
asaniyā phalantiyā na santasanti. phalantiyāti saddaṃ
karontiyā.

Phāyi vuddhiyaṃ. phāyati. phīto, phītavā.

Phāla vilekhane. phālati bhūmiṃ vilekhati bhindatīti
phālo.

Phucha visaraṇe. phochati.

Phuṭa¹ visaraṇe. phoṭati. photo.

Phuṭa² vikasane. phuṭati.

Phuṭa³ vibhede. phoṭeti, phoṭayati. aṅguliyo phoṭesum.

phuṇa vikiraṇe vidhunane ca. phuṇati. aṅgārakāsum
apare phuṇanti.

Phula sañcale pharaṇe ca. phulati.

Phulla vikanabhedesu. phullati. phullaṃ. phullito kiṃ
suko. suphullitamaravindavanaṃ.

asītihaṭṭhamubbedho
 dīpaṅkaro mahāmuni
 sobhati dīparukkhova
 sālārājāva phullito.

khaṇḍaphullapaṭisaṅkharāṇaṃ.

Phusa samphasse. phusati. phasso, phusanā, samphusanā,
 samphusitattaṃ. evārūpo kāyasamphasso ahosi. phoṭṭha-
 bbaṃ, phusitaṃ. devo ca ekamekaṃ phusāyati. phuṭṭhum,
 phusitum, phusitvā, phusitvāna, phusiya, phusiyāna. phussa
 phussa byantiṃ karoti. tatra phassoti ārammaṇaṃ
 phusanti etena, sayāṃ vā phusati, phusa-namattameva vā
 etanti phasso, ārammaṇe phusanalakkhaṇo dhammo.

Ba

Bada theriye. thirabhāvo theriyaṃ. yathā dakkhiyaṃ.
 badati. badarī, badaraṃ. atridaṃ vuccat.

kkakandhu badarī kolī
 kolaṃ kulavamiccapi
 tenilaṃ badarañcāti
 nāmaṃ rukkhassa koliyāti.

Baddha saṃharise. saṃhariso vinibaddhakriyā. baddhati,
 vini baddhati. vinibaddhā.

Badha bandhane. migāṃ bādheti, bādhayati. baddho migo,
 baddhosimārapāsena. tattha bādhetīti bandhatīti
 suddhakattuvasena attho gahetabbo. evaṃ bādhayatīti

etthāpi. tathā hi "vātaṃ jālena bādhesi, yo anicchanti micchasī"ti ettha bādhesīti bandhasīti suddhakattuva sena attho. bhūvādigāṇe pana "bādha baddhāya"nti bādhadhā-tussa vasena "bādhatī"ti kattupadam "bādhe ti, bādhayatī"ti hetukattupadam bhavati. baddhoti bādhiyate bandhiyate soti baddho.

Bandha bandhane. bandhati. bandhanako, bandho, bandhā-pito, paṭibandho, bandhanam, bandho, sambandhanam, sambandho, pabandho, bandhu. tattha bandhananti bandhantisatte etenāti bandhanam, saṅkhali kādi. "ayaṃ amhākaṃ vaṃso"ti sambandhitabbaṭṭhena bandhu, theragāthāsaṃvaṇṇanāyaṃ pana "pemabandhanena bandhū"ti vuttam.

Bala pāṇane. iha pāṇanam jīvanam sasanañca. balati. balam, bālo. ettha balanti jīvitam kappenti etenāti balam, kāyabalabhogabalādikam balam. atha vā balanti sammā-jīvanam jīvanti etenāti balam, saddhādikam balam. āgamaṭṭhakathāyaṃ pana "assaddhiye na kampaṭṭi saddhābala"nti ādi vuttam, taṃ dāḥaṭṭhena balanti vattabbā nam saddhādīnam akampanabhāvadassanattam vuttanti dāṭṭhabbam. atha vā dhātūnam atthāṭṭisayayogato assaddhiyādīnam abhibhavanena saddhādibalānam abhi bhavanatthopi gaḥetabbo"abalā nam baliyantī"ti ettha viya. bāloti balati assasati ceva passasati cāti bālo, assasita-passasita mattenā jīvati, na seṭṭhena paññājīvitenātivuttam hoti. tathā hi aṭṭhakathāyaṃ vuttam "balantīti bālā,

assasitapassasitamattena jīvanti, na paññājīvitenāti attho"ti.
paññājīvinoyeva hi jīvitam seṭṭham nāma. tenāha
bhagavā"paññājīvim jīvitamātu seṭṭha"nti.

Bahi¹ vuddhiyam. bahati.

Bahi² saddhe ca. cakāro vuddhāpekkho. bahati.

Bādha vilolane. bādhati, vibādhati. ābādho. ābādhati cittam
viloletīti ābādho.

Bila patitthambhe. bilati.

Bila akkose. belati. bilāro.

Bukka¹ bhassane. bhūvādi. idha bhassanam nāma
sunakhabhassanam adhippetam"sunakho bhassitvā"ti ettha
viya, na "āvāso gocaram bhassa"nti ādisu viya. vacana-
saṅkhātam bhassanam, bukkati sā.

Bukka² bhassane. curādi. ettha sunakhabhassanam
bhassananti gaheṭṭabbam, na vācāsaṅkhātam bhassanam.
bukketi, bukkayati. ettha ca"bukkayati sā core"iti
lokiyappayogo veditabbo. bhūvādigane pana "bukkati
sā"ti rūpam bhavati. aññotu"bukka paribhāsane"iti paṭhati,
evam paṭhantepi sunakhabhassanamevādhippetam.

Buja vajiranibbese. vajiranigghoseti keci vidū vadanti.
bojati.

Budha¹ bodhane. bodheti. buddho. abhisambuddhāno.
sambuddham. asambuddham. bodhi. divādigane pi ayam
dissati. tatrahi "bujjhatī"ti rūpam, idha pana "bodhatī"ti
rūpam. "yo nindam apabodhatī"ti pāḷidissati. kārite pana
"bodheti"iccādīni.

Budha² avagamane. avagamanam jānanam. bujjhati,
buddho, buddhi, buddham, bodho, bodhi. bujjhitā saccāni.
sakalam¹ buddho, buddhavā, vibodheti, bodhetā, buddho,
vibuddho iccādīni.

tatra buddhoti bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti
buddho. atha vā pāramitā paribhāvitāya paññāya sabbambi
ñeyyam abujjhīti buddho. keci pana kammenapi buddha-
saddassa siddham icchantā evam nibbacanam karonti
"sammāsambuddho vata so bhagavāti adhigataguṇavisesehi
khīṇāsavehi bujjhitabboti buddho"ti. vitthāro pana niddese
vuttanayena gahetabbo. buddhīti bujjhatīti buddhi. evam
buddham bodho bodhica. atha vā bujjhanam buddhi. evam
bodho bodhi ca, sabbametam paññāyādhivacanam.

idāni bodhisaddassa atthuddhāram vadāma. bodhīti hi
rukkipi maggopi sabbaññutaññāṇampi nibbācanampi
evam paṇṇattako puggalopi vuccati, tathā hi "bodhiru
kkhamūle paṭhamābhisambuddho"ti ca "antarā ca bodhim
antarā ca gaya"nti ca āgataṭṭhāne rukkho bodhīti vuccati.
"catūsu maggesu ñāṇa"nti āgataṭṭhāne maggo. "pappoti
bodhim varabhūri sumedhaso"ti āgataṭṭhāne sabbaññuta-
ññāṇam. "patvāna bodhim amataṃ asaṅkhata"nti
āgataṭṭhāne nibbānam "bodhi bhante rājakumāro bhagavato
pāde sirasā vandatī"ti "ariyasāvako bodhīti vuccatī"ti ca
āgataṭṭhāne evam paṇṇattiko puggalo. atridaṃ vuccati
rukke magge ca nibbāne

ñāṇe sabbaññutāya ca
 tathā paṇṇattayañceva
 bodhisaddo pavattati
 bujjhatīti bujjhitā
 bodhetīti bodhetā.

ettha koci payogo tumantādīnica rūpāni vuccante "guyha-
 matthamasambuddham, sambodhayati yo naro. param
 sambuddhumarahati. bujjhitum, buddhum, bujjhitvā,
 bujjhitvāna, bujjhituna, buddhiya, buddhiyāna, buddhā,
 buddhāna"itibhavanti.

tatra asambuddhanti parehi aññātam, "asambodha" ntipi
 pāṭho, paresam bodhetum ayuttanti attho. sambuddhanti
 sam bujjhitum. buddhāti bujjhitvā, evam buddhānāti
 etthāpi.

keci pana"nāmarūpaparicchede 'bodhimaggena
 budhvā'ti ca budhvā bodhitale yamāha sugato'ti cadhakāra
 vakārasaññogavato padassadassanato tvāpaccayanta-
 bhāvato ca dhakāravakārasam yogavasena "budhvā"ti
 padasiddhi icchitabbā"ti vadanti, tam tādī sassa padarū-
 passa buddhavacane adassanato ca, buddha vacanassa
 ananukūlatāya ca, parisuddheca porāṇapotthake vakāra-
 sam yogavigatassa"bodhimaggena buddhā"tica "buddhā-
 bodhitale"ti ca padassa padassanato na gahetabbam. tathā
 hi na tādīso pāṭho buddhavacanassa anukūlo hotīti. na hi
 buddhavacane vassasatampi vassasahassampi pariyesantā

tādisaṃ vakāradhakārasaññaṃ padam passissanti. evaṃ
 "budhvā"ti padarūpassa buddhavacanassa ananukūlatā
 datṭhabbā. tañhi sakkaṭaganthe kataparicayabhāvena vañci-
 tehi vidūhi icchitaṃ, na saddhammanītividūhi. ettha imāni
 nidassanapadāni veditabbāni -

ko maṃ viddhā nilīyati. laddhā macco yadicchatī. laddhāna
 pubbāpariyaṃ viśesaṃ, adassanaṃ maccurājassa gacche.

ummādaṇṭimahaṃ diṭṭhā
 āmukkamaṇikuṇḍalaṃ
 na supāmi divārattim
 sahaṣsaṃ va parājito"ti.

tattha viddhāti vijjhitaṃ. laddhāti labhitaṃ. laddhānāti
 labhitaṃ. diṭṭhāti disvā. iti "viddhā laddhā laddhāna-
 diṭṭhā"ti padāni tvāpaccayena saddhim gatānipi saññaṃ-
 vasena vakārapaṭibaddhāni na honti, tasmā "buddhā
 buddhāna" iccetānipi "laddhā laddhāna"iccādīni viya
 parihīna vakārasaññaṃgāni eva gahetabbāni. ye "budhvā"ti
 rūpaṃ icchanti paṭhantīca maññete tvāpaccayo vañceti,
 tena te vañcanaṃ pāpuṇanti, tasmā tādisaṃ rūpaṃ aggahe-
 tvā yo saddanītiyaṃ saddavinicchayo vutto, soyeva
 āyasmantehi sārato paccetabbo.

Budha³ bodhane. sakammakākamakoyaṃ dhātu. tathā
 hi bodhanasadduccāraṇena jānanaṃ vikaśanaṃ niddakkha
 yo ca gahito, tasmā "budha ñāṇe, budha vikaśane, budha
 niddakkhaye"ti vuttaṃ hoti. bujjhati bhagavā, dhamme

bujjhati, pabujjhati, padumam bujjhati. puriso buddho, pabuddho, bodhati, pabodhati iccādīni.

Budhi himsāyam. bundheti, bundhayati. palibundheti, palibundhayati. palibodho, parisaddo upasaggo, so vikāra-vasena aññathā jāto. tattha palibodhoti āvāsapalibodhādi. apica palibodhoti taṇhāmānadiṭṭhittayañca.

Bundi nisāne. nisānam tejanam tikkhatā. bundati. bondi. ettha ca bondīti sarīram. ta ñhi bundāni tikkhāni piṣuṇapharusavācādīni vā paññāvīriyādīni vā ettha santīti bondīti vuccati, saññogaparattepi ukārassokārādeso, pāpakalḥāṇajanavase saattho daṭṭhabbo. bondisaddassa sarīravācakatā pana--

"nāham puna na ca puna
na cāpi apunappanam
hatthibondim pavekkhāmi
tathā hi bhayatajjito"ti.

ādīsu daṭṭhabbā. imānissa nāmāni-

kāyo deham sarīrañca
vapu bimbañca viggaham
bondi gattam tanu ceva
attabhāvo tathūpadhi
samussayoti cetāni, dehanāmāni honti hi.

Buḷa samvarane. buḷati.

Belu gatiyam. belati. belako.

Byatha dukkhabhayacalanesu. byathati. bhantā byathita-

mānasā. tato kumārā byathitā, sutvā luddassa bhāsitaṃ.
itthetaṃ dvayaṃ calañceva byathañca.

Byadha tālane. byajjhati. byādho. byādhoti luddho. taṃ
taṃ migam byajjhati tāleti himsatīti byādho.

Byaya khaye. byayeti, byayayati. abyayībhāvo.

Byaya cittasamussagge. tādisaṃyeva rūpaṃ.

Byā ummīsane. byāti, byanti. byāsi, byātha. byāmi, byāma.
yathāsambhavaṃ padamālā yojetabbā. tatra panā yaṃ pāḷi
"yāva byāti nimmīsati, tatrāpi rasatibba yo"ti. tattha yāva
byātīti yāva ummīsati, purāṇabhāsā esā, aya ñhi yasmim
kāle bodhi satto cūlabodhiparibbājako ahosi, tasmim kāle
manussānaṃ vohāro.

Byāca byājikaraṇe. byājikaraṇaṃ byājikriyā. byācati.

Byusa ussagge. byoseti, byosayati.

Bye¹ saṃvaraṇe. byāyati.

Bye² pavattiyaṃ. byeti. sahabyo. ettha sahabyoti saha
byeti saha pavattīti sahabyo, sahāyo, ekabhavūpago vā.
tathā hi "tāvatiṃsānaṃ devānaṃ sahabyataṃ upapanno"ti
ādīsu ekabhavūpago "sahabyo"ti vuccati.

Braha uggame. brahati. brahā.

Brūha vaḍḍhune. uparūpari brūhatīti brahmā. kārite
"vivekamanubrūhetuṃ vaṭṭatī"ti payogo. brahmāti tehi
tehi guṇevisehehi brūhitoti brahmā. brahmāti mahā-
brahmāpi vuccati tathāgatopi brāhmaṇopi mātāpitaropi
setṭhampi. "sahasso brahmā dvisahasso brahmā"ti ādīsu
hi mahābrahmā"brahmā"ti vuccati. brahmāti kho

bhikkhave tathāgatassetaṃ adhivacana"nti ettha tathāgato.

"tamonudo buddho samantacakkhu

lokantagū sabbabhavātivatto

anāsavo sabbadukkhappahīno

saccavhayo brahem upāsito me"ti.

ettha brāhmaṇo. "brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti

vuccare"ti ettha mātāpitaro. brahmacakkaṃ pavattetī"ti

ettha seṭṭhaṃ. etthetaṃ vuccati

"mahābrahmani vippe ca

atho mātāpitūsu ca

tathāgate ca seṭṭhe ca

brahmasaddopavattatī"ti.

aparo nayo brahmāti tividhābrahmāno sammutibrahmāno

upapattibrahmāno visuddhibrahmāno ti.

"sampannaṃ sālikedāraṃ

suvā bhuñjanti kosiya

paṭivedemi te brahem

na ne vāretumussahe

paribbaja mahābrahem

pacantaññepi pāṇino"ti ca.

evamādīsu hi brahmasaddena sammutibrahmāno vuttā.

"apārutā tesāṃ amatassa dvārā

ye sotavanto pamuñcantu saddhaṃ

vihim sasaññī paṇaṃ na bhāsim

dhammaṃ paṇitaṃ manujesu brahem.

atha kho brahmā sahampatī"tica evamādīsu brahma saddena upapattabrahmā. "brahmacakkaṃ pavattetī"ti ādivacanato brahmanti ariyadhammo vuccati. tato nibbattā avisesena sabbepi ariyā visuddhibrahmāno nāma paramatthabrahmatāya. vise sato pana "brahmāti kho bhikkhave tathāgatassetam adhivacana"nti vacanato sammā-sambuddho uttama brahmā nāma sadevake loke brahmbhūtehi guṇehi ukkaṃ sapāramippattito. etthetam vuccati-

"sammutiyupapattīnam
visuddhīnam vasena ca
brahmāno tividdhā honti
uttamena catubbiddhā"ti.

Brū viyattiyam vācāyam. api hantvā hato brūti. bravīti, brunti. brūsi, brūtha. brūmi, brūma. brūte, bruvante. brūse, bruvhe. bruve, brumhe. brūtu, bruvitu, bruvantu. brūhi, brūtha. brūmi, brūma. brūtam, bruvantam.

ettha ca ambatṭhasutte"puna bhavam gotamo bruvitū"ti pāḷidassanato"bruvitū"ti vuttam. evam sabbatthāpi upaparikkhitvā nayo gahetabbo.

Bruveyya, bruve, bruveyyum. bruveyyāsi, bruveyyātha. bruveyyāmi, bruveyyāma. bruvetha, bruveram. bruvetho, bruveyyāvhñ. bruveyyam. bruveyyāmhe.

pabrūti. anubrūti. pabrūtu, anubrūtu. pabruveyya, anupabruveyya. evam sabbattha paanuusaggehipi yathā sambhavam padamālā yojetabbā.

āha, āhu. brave, bravittha, bravire. bravittho, bravivho.

braviṃ, bravimhe. parokkhāvasena vuttāni.

abravā, bravū. abravo, abravattha. abravam̐, abravamhā.
 abravattha, abravatthum̐. abravase, abravham̐. abravim̐,
 abravimhase. hiyyattanīvasena vuttāni. abravi, abravum̐.
 abravo, abravittha. abravim̐, abravimhā. abravā, bravū.
 abravase, abravivham̐. abravam̐, abravimhe. ajjatanīvasena
 vuttāni.

bruvissati, bruvissanti. abravissā, abravissam̐su. sesam̐
 sabbam̐ netabbam̐. kammapadam̐ appasiddham̐. sace pana
 siyā, "brūyatī"ti siyā"luyati, lūyatī"ti padāni viya.

Bha

Bham̐su avasam̐sane. bham̐sati.

Bhakkha adane. bhakkheti, bhakkhayati. bhakkho no
 laddho. bhakkhayanti migādhamo. bhūvādigane pana
 "bhakkhatī"ti rūpam̐.

Bhaja¹ sevāyam̐. bhajati. bhajanā. sambhajanā. bhatti.
 sambhatti. bhattā.

Bhaja² pāke. tilāni bhajjati. bhajjamānā tilāni ca.

Bhaja³ vissāse. bhajeti, bhajayati. bhūvādigane pana
 "bhajatī"ti rūpam̐, bhatti, sambhatti.

Bhaji¹ bhajjane. bhajjanam̐ tāpakaraṇam̐. tilāni bhajjati.
 purisena bhajjamānāni tilāni.

Bhaji² bhāsāyam̐. bhañjeti, bhañjayati. kathetīti attho.

Bhaṭa¹ bhattiyam̐. bhaṭati. bhaṭo. vetanam̐ bhaṭako yathā.

Bhaṭa² paribhāsane. bhaṭati.

Bhaḍi¹ paribhāsane. bhaṇḍati. bhaṇḍanam. bhaṇḍo.

Bhaḍi² kalyāṇe. kalyāṇam kalyāṇatā. bhaṇḍeti, bhaṇḍayati.
bhaṇḍo.

ettha ca bhaṇḍoti dhanam alaṅkāro vā."bhaṇḍam gaṇhāti.
samalaṅkaritvā bhaṇḍenā"ti ca ādīsuviya.

Bhaṇa¹ sadde. bhaṇati, bhāṇako.

Bhaṇa² bhaṇane. parittam bhaṇati, vacanam bhaṇati.
dīghabhāṇako, piyabhāṇī, bhāṇavāro. ettha bhāṇavāroti
"aṭṭhakkharā ekapadam
ekā gāthā catuppadam
gāthā cekāmato gantho
gantho bāttim satakkharo.
bāttim sakkharagantānam
paññāsam dvisatam pana
Bhāṇavāro mato eko
svaṭṭhakkharasahassa ko"ti.

evam aṭṭhakkharasahassaparimāṇo pāṭho vuccati.

Bhadi kallāṇe sokhiye ca. kallāṇam kaḷāṇam, sokhiyam
sukhino bhāvo, sukhamiccevattho. bhandati. bhandako,
bhaddo, bhadra.

Bhabba him sāyam. bhabbati. bhabbo.

Bhara posane. bharati. bharito, bhattā.

Bhala paribhāsanahim sādānesu. bhalati.

Bhalla paribhāsanahim sādānesu. bhallati.

Bhasa ghaṇe. bhāseti, bhāsayati.

Bhassa¹ bhassane. bhassanti kathanam vuccati "āvāso
gocarō bhassam. bhassakāraka"ntiādīsu viya. bhassati. bha-
ṭṭham. bhaṭṭhanti bhāsitam, vacananti attho. ettha pana
subhāsītā atthavatī

gāthāyo te mahāmu ni

nijjhattomhi subhaṭṭhena

tvañca me saraṇam bhavā"ti.

pāḷi nidassanam. tattha nijjhattoti nijjhāpito dhammo
japaññāya paññattigato amhi. subhaṭṭhenāti subhāsitenā.

Bhassa² bhassanadittīsu. bhassanam vacanam. dittisobhā.
bhassati. bhassam, pabhassaram.

Bhā dittiyaṃ. cando bhāti, pañho maṃ paṭibhāti. ratti
vibhāti. bhāṇu, paṭibhānam. vibhātā ratti.

Bhāja¹ dittiyaṃ. ditti sobhā. bhājati.

Bhāja² puthakammani. puthakammam puthakkaraṇam,
visum kriyāti attho. bhājeti, bhājayati. vibhājeti,
vibhājayati. vibhatti.

Bhāja³ bhājanadānesu. bhājeti, bhājayati. katham
vessantaro putto, gajam bhājeti sañcaya.

Bhāma¹ kodhe. bhāmati.

Bhāma² kodhe. bhāmeti, bhāmayati.

Bhāsa byattāyaṃ vācāyaṃ. bhāsati. bhāsā, bhāsitaṃ,
bhātā. paribhāsati, paribhāsā, paribhāsako.

Bhāsu dittiyaṃ. dittīti pakaṭatā, virājanatā vā. bhāsati.
pabhāsati midam myamham. obhāso.

kārite obhāsetīti obhāsako. kamme obhāsiyatīti obhāsito.

bhāve obhāsituṃ, obhāsetuṃ. obhāsitvā, obhāsetvā"ti.
rūpāni bhavanti. taddhite bhāsu etassa atthīti bhāsuro.
pabhassaro yo koci. bhāsuroti vā kesarasīho. imasmim
atthe bhāsusaddo "rājadittiya"nti ettha rājasaddo viya
virājanavāca ko siyā, tasmā rūpasiriyā virājanasampanna
tāya bhāsu virājanatā etassa atthīti bhāsu roti nibbacanaṃ
ñeyyaṃ. bhāveti, bhāvayati. obhāseti, obhāsayati. imāni
kārite uvaṇṇanta dhāturūpāni.

Bhikkha yācane. bhikkhati. bhikkhu, bhikkhā, bhikkha-
naṃ, bhikkhako, bhikkhitaṃ, bhojanaṃ. ettha pana
"bhikkhu yati samaṇo muni pabbajito anagāro tapassī
tapodhano"iccetāni pariyāyavacanāni. etesu sāsane
"bhikkhū"ti usampanno vuccati. kadāci pana
"bhikkhusataṃ bhojesi, bhikkhusahassaṃ bhojesī" ti ādisu
sāmaṇerepi upādāya "bhikkhū"ti vo hāro pavattati, tāpasāpi
ca samaṇasaddādīhi vuccanti, "ahū atītamaddhāne, samaṇo
khantidīpano" ti ādi ettha nidassanaṃ.

Bhidi¹ vidāraṇe. bhindati. anāgatatthe vattabbe "bhejjissati,
bhindissatī"ti dvidhā bhavanti rūpāni. pāpake akusale
dhamme bhindatīti bhikkhu. tenāha-

"na tena bhikkhu so hoti
yāvatā bhikkha te pare
visaṃ dhammaṃ samādāya
bhikkhu hoti na tāvatā.
yodha puññaṇca pāpaṇca
bāhitvā brahmacariyaṃ

saṅkhāya loke carati

save"bhikkhū'ti vuccatī"ti.

idañca khīṇāsavaṃ sandhāya vuttaṃ, sekkhaputhujjanasa-
maṇāpi yathāsambhavaṃ "bhikkhū"ti vattabbataṃ
pāpuṇantiyeva. saṃghaṃ bhindatīti saṃghabhedaḥ.
devadattena saṃgho bhinno. bhindiyatīti bhinno ti hi
nibbacanaṃ. na te kaṭṭhāni bhinnāni. bhandatīti bhetṭā.

Bhidi² bhijjane. bhijjanadhammaṃ bhijjati. bhijjatīti
bhinno. bhijjanaṃ bhedo.

Bhisi bhaye. bhimsati. bhimsanako. tadāsi yaṃ bhim
sanakaṃ. bhesmākāyo.

Bhī bhaye. bhāyati. bhayaṃ, bhayānako, bhīmo, bhīmaseno,
bhīru, bhīruko, bhīrukajātiko. kārite"bhāyeti, bhāyayati,
bhāyāpeti, bhāyāpayatī"ti rūpāni.

Bhuja¹ koṭille. āvipubbo aññatthesu ca. urago bhujati.
ābhujati. bhikkhu pallaṅkaṃ ābhujati, urubaddhāsaṇaṃ
bandhatīti attho. mahāsamuddo ābhujati, āvaṭṭatīti attho.
keci pana "o sakkatī"ti atthaṃ vadanti. "vaṇṇadāna"nti
ābhujati, manasi karotīti attho. mūlāni vibhujatīti
mūlavibhujo, ratho. ettha ca vibhujatīti chindati. bhogo.
bhogī. ābhogo. ābhujitvā. ettha ca bhogoti bhujayati
kuṭilaṃ kariyatīti bhogo, ahisarīraṃ. bhogīti sappo.

Bhuja² pālanabyavaharaṇesu. pālaṇaṃ rakkaṇaṃ.
byavaharaṇaṃ ajjhoharaṇaṃ. bhuñjati, paribhuñjati,
saṃ bhuñjati. dāsaparibhogena paribhuñjai. kārite "bhojeti
bhojayatī"ti ādīni rūpāni. bhojanaṃ, sambhogo, mahibhujo,

gāmabhojako, upabhogo, paribhogo. bhutto odano bhavatā. sace bhutto bhavyeyāham. odanam bhutto bhuttavā bhuttāvī. tumantāditte "bhuñjitum, paribhuñjitum, bhojetum, bhojayitum, bhuñjitvā, bhuñjitvāna, bhuñjiya, bhuñjiyāna, bhojetvā, bhojetvāna, bhojayitvā, bhojayitvāna" iccādīni parisaddādī hi visesitabbāni.

tatra bhuñjatīti bhattam bhuñjati, bhojanīyam bhuñjati. tathā hi "khādanīyam vā bhojanīyam vā khādati vā bhuñjati vā"ti ādi vuttam. apica kadāci khādanīye pi "bhuñjatī"ti vohāro dissati. "phalāni khudda kappāni, bhuñja rāja varārava"nti hi vuttam. paribhuñjatī ti cīvaram paribhuñjati, piṇḍapātam paribhuñjati, gilāna paccayabhesajjaparikkhāram paribhuñjati, paṭisevatīti vuttam hoti. teneva ca paṭisevatīti paribhuñjatī ti attho samvaṇṇiyati. apica "kāmebhuñjatī"ti ca "pauckāmaguṇe paribhuñjatī"ti ca dassanato pana bhuñjanaparibhuñjana-saddā paṭisevanatthena katthaci samāna tthāpi hontīti avagantabbā. sam bhuñjatīti sambhogam karoti, ekato vāsam karotīti attho. ettha siyā "nanu ca bho atra bhuja-dhātu pālana byavaharaṇesu vutto, so katham etthakesupi atthesu vattatī"ti? vattateva, anetthā hi dhātavo, te usagga-sahāye labhitvāpi ane katthatarāva honti. ito paṭṭhāya tumantādīni rūpāni na vakkhāma. yattha pana viseso dissati, tattha pana viseso dissati, tattha vakkhāma.

Bhuddi bharāṇe. bhuṇḍati.

Bhū¹ satthāyam. bhavati. pabhavati. tatthappanādo tumu

lo babhūva. bhavitabbam. bhavitum. bhavitvā, bhavi-tvāna. Bhū² pattiyaṃ. patti pāpanaṃ. sakammikā dhātu. bhāveti, bhāvayati. pabhāveti, pabhāvayati. itthambhūto. cakkhubhūto, ñāṇabhūto, dhammabhūto, brahmabhūto. tattha bhāvetīti puriso gacchantam purisamanugacchanto pāpuṇātīti attho. esa nayo sesakriyā padesupi. ettha ca "bhāvetī"ti ādīni yattha sace "bhū sattāya"nti dhātuyā rūpāni honti, tattha hetukatturūpāni nāma honti."bhāveti kusalam dhamma"nti ādīnettha nidassanapadāni. bhāvetīti hi vaddheutīti attho. idha pana suddhakatturūpattā pāpuṇātīti attho. itthambhūtoti imam pakāram bhūto patto."cakkhubhūto"ti ādīni pana "bhūsattāyaṃ, bhū pattaya"nti dvigaṇikānam dvinnaṃ dhātūnam vasena aṭṭhakathāṭikānayanissitam attham pakāsayissāma āgami kānam kosallatthāya. tattha cakkhubhūtoti yathā cakkhu sattānam dassa nattham pariṇeti, evam lokassa yāthā-vadassana sādhanato dassanakiccapariṇā yakaṭṭhena cakkhubhūto. atha vā cakkhu viyabhūtoti cakkhubhūto. paññācakkhumayattā vā sayambhūñāṇena paññācakkhum bhūto pattoti cakkhubhūto. viditakaraṇaṭṭhena ñāṇabhūto. asādhāraṇam vā ñāṇam bhūto pattoti ñāṇabhūto, aviparītasabhāvaṭṭhena, pariyattidhammappavattanato vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayoti dhammabhūto. bodhipakkhiya dhammehi vā uppannattā lokassa ca taduppādanato anaññasādhāraṇam vā dhammam bhūto pattoti dhammabhūto. seṭṭhaṭṭhena brahmabhūto.

atha vā brahmaṃ vuccati maggo tena uppannattā lokassa
ca taduppādanattā, tañca sayambhūṇā ṇena bhūto pattoti
brahmabhūto. evaṃ dvinnam dhātūnam vasena vutto
attho veditabbo.

aparāṇi cettha nidassanapadāṇi veditabbāṇi."tā tā mayam
mahallakā suddhodana mahārājaputtam buddhabhūtam
sambhāveyyāma vāno vā, tumhe tassa sāsane pabbajeyyā-
thā"ti ca "atha kho therā bhikkhū āyasmantaṃ revataṃ
sahajātiyaṃ sambhāviṃ sū"ti cāti. aññānipi panettha"-
manussabhūto, devabhūto"ti ādīni yojetabbāṇi. tathā hi
saṃsāramocakapetavatthuaṭṭhakathāyaṃ "manussa-
bhūtoti manussesu jātā, manussabhāvaṃ vā pattā"ti vā
attho saṃvaṇṇito.

Bhū³ avakampane. ayampi sakammako. bhāveti, bhāvayati.
manobhāvanīyā bhikkhū. ettha ca bhāvetīti anukampati
puttam vā bhātaram vā yaṃkiñci. manobhāvanīyāti
"dīghāyukā hontubhadantā arogā abyāpajjā"ti evamādinā
bhāvetabbā anukampitabbāti manobhāvanīyā. aññattha pana
manobhāvanīyāti manovaḍḍhunakāti attho. yesu hi
diṭṭhesu mano vaḍḍhāti,"te manobhāvanīyā"ti vuccanti.

Bhūṇa bhāsāyaṃ. bhūṇeti, bhūṇayati.

Bhūsa¹ alaṅkāre. bhūvādi, bhūsati, vibhūsati. bhūsanam,
vibhūsanam.

Bhūsa² alaṅkāre. curādi, bhūseti, bhūsayati. vibhūseti,
vibhūsayati. bhūsanam, vibhūsanam.

Bheja dittiyaṃ. ditti sobhā. bhejati.

Bhesu calane. bhesati.

Ma

Maki maṇḍane. maṇḍanam bhūsanam, maṅkati.

Makkha saṅkhate. makkhati.

Makha gamane. makhati.

Makhi kaṅkhāyam. maṅkhati.

Maga anvesane. mageti, magayati. migo, mago, magaya-
māno. ettha ca "yathā bilāro mūsikam magayamāno"ti
pāḷi nidassanam. "migo"ti ca "mago"ti ca catuppado
pavuccati. ettha migoti magayati ito cito gocaram anve-
sati pariyesatīti migo. evam mago. ettha visesato
hariṇamigo migo nāma. sāma ññato pana avasesāpi
catuppadā "migā"icceva vuccanti. tathā hi susīmajātake
"kāḷā migā se tadantā tava ime, parosahassam hemajālābhi
sañachnnā"ti etasmim pāḷippadese hatthinopi migasa ddena
vuttā "kāḷāmigā"ti. atha vā magiyati jīvi takappanatthāya
maṁsādīhi atthikehi luddehi a nvesiyati pariyesiyatīti
migo, araṇṇajātā sasapasadahariṇeṇeyyādayo catuppā,
evam mago. "attham na labhate mago"ti ettha pana mago
viyāti mago, bāloti attho.

Magi gamane ca. cakāro gatipakkheko. maṅgati.maṅgo,
umaṅgo, maṅgalam.

Magga gavesane. maggeti, maggayati. maggo, magganam.
ettha ca maggoti paṭipadāya ca pakatimaggassa ca

upāyassa ca adhivacanam. "mahāvihāravāsīnam, vācanā-magganissita"nti ādīsu pana kathāpabandhopi "maggo"ti vuccati. tatra paṭipadā ekantato jātijarābyādhi dukkhādīhi pīlitehi sattehi dukkhakkhayam nibbānam pāpuṇatthāya maggitabbo gavesitabboti maggo. pakatimaggo pana maggamūlehi maggitabboti maggo. pakatimaggamūlehi ca paṭipadā-saṅkhātāriyamaggamūlā eva bahavo santi. pakatimaggo hi kadāci eva addhikānam muyhati, "esa maggo"ti nāyako na dullabhā. ariyamaggo pana sabbadā-yeva sabba lokassa muyhati, nāyakā paramadullabhā. tasmā so eva avijjāsammūlehi maggitabboti maggo. aññesaṃ pana dvinnam dhātūnam vasenapi attham vadantigarū "kilese mārento gacchatīti maggo"ti. tam tam kiccam hitam vā nipphādetukāmehi maggiyati gave siyatīti maggo, upāyo. maggasaddo hi "abhi dhammakathā-maggam, devānam sampavattayī"ti ettha upā yepi vattati. tathā hi abhidhammaṭīkāyam "maggoti upāyo, khandhā-yatanādīnam kusalādīnañca dhammānam avabodhassa saccappaṭivedhasseva vā upāyābhāvato abhidhammakathā-maggo"ti vutto, pabandhovā "maggo" ti vuccati. so dīghat-tā maggo viyāti maggo, tasmā abhidhammakathāpabandho abhidhammakathāmaggoti vutto. idāni pakatiṭipadā-maggānam nāmāni kathāyāma. tesu pakatimaggassa.

"maggo pantho patho pajjo
añjasam vaṭumā'yanam
addhāna'maddhā padavī

vattani ceva santatī"ti.

imāni nāmāni. paṭipadāmaggassa pana--

"maggo pantho patho pajjo

añjasam vaṭumā'yanam

nāvā uttara setu ca

kullo ca bhisī saṅkamo"ti.

anekāni nāmāni. ettha pana keci "nāvātiādīni pakati-
maggassa nāmānī"ti vadanti, tam na gahetabbam, pakati-
maggassa kismiṅcīpi pālīppadese "nāvā"tiādīhi padehi
vuttatṭhānābhāvato, abhidhānasatthesu ca "nāvā"iccādi-
kānam tadabhidhānānam anāgatattā.

Maghi ketave ca. cakāro pubbatthāpekkho. maṅghati.

Maca kakkane. kakkanam sarīre ubbaṭṭanam. macati.
mñucti.

Maci dhāraṇucchāyapūjanesu. dhāraṇam ucchāyo
pūjananti tayo attho. tattha ucchāyo malaharaṇam. maucti.
mañco, maucnam. maucti puggalam dhāretīti mañco.

Majja¹ saṁsuddhiyam. majjati. bāhīram parimajjati.
bhūmiṁ sammajjati. majjanam. sammajjanī.

Majja² soceyyālaṅkāresu. majjeti, majjayati. sammajjeti,
sammajjayati. sammajjā.

Maucu gatiyam. maucti.

Maṭha¹ nivāse. maṭhati, maṭho.

Maṭha² soke. maṭhati.

Madi¹ veṭhane. maṇḍati, maṇḍalam.

Madi² majjane. maṇḍati, maṇḍanam.

Maḍi³ bhūsāyaṃ hasane ca. maṇḍeti, maṇḍayati. maṇḍo,
maṇḍanaṃ, maṇḍito.

Maṇa¹ sadde. maṇati, maṇiko.

Maṇa² cāge. veraṃ maṇatīti veramaṇi.

Mattha vilolane. abhimatthati dummedhaṃ, vajiraṃ-
vamhamayaṃ maṇiṃ. sineruṃ matthaṃ katvā.

Matha vilothane. mathati.

Mada¹ ummāde. ummādo nāma muyhanaṃ vā sativippa-
vāso vā cittavikkhepo vā. majjati, pamajjati. matto, surā-
madamatto. matto ahaṃ mahārāja. puttamaṃ sāni
khādayiṃ. matthahatthī, pamatto, ummatto.

appamādo amataṃ padaṃ

pamādo maccuno padaṃ

appamattā na miyyanti

ye pamattā yathā matā.

Mada² vittiyoge. madeti, madayati.

Madi thutimodamadasupanagatīsu. mandati, mando.
ettha pana mandoti aññāṇīpi bāladāraṇakopi vuccati. tattha
aññāṇī mandati aññāṇabhāvena appasaṃsitabbampi
puggalaṃ thometīti mando. mandati amoditabbatṭhānēpi
modatīti mando. mandati dāna sīlādipuññakriyāsu
pamajjatīti mando. mandati attano ca pavesaṇca hitāhitaṃ
acintento khāda nīyabhojanīyādīhi attano kāyaṃ saṅcāta
medaṃ kurumāno supatīti mando. mandati ayuttaṃ
paresaṃ kri yaṃ diṭṭhānugatiāpajjanena gacchati gaṇhā
tīti mando. atha vā mandati punappunaṃ paṭisandhiggaha

ṇavasena gabbhaṃ gacchatīti mando. vuttañhi bhagavatā
 "punappunaṃ gabbhamupeti mando"ti. bāladārako pana
 mandati yuttāyuttamajānanto uttānaseyyaṃ parivatta
 naseyyaṃ vā supatīti mando. tathā hi-

"nonītasukhumālaṃ maṃ
 jātapallavakomalaṃ
 mandam uttānasayanaṃ
 pisācabhayatajjitā.
 pādāmūle mahesissa
 sāyesuṃ dīnamānasā
 idaṃddāma te nātha
 saraṇaṃ hohi nāyako"ti vuttaṃ.

iti uttānasayanato paṭṭhāya yāva mandadasakaṃ, tāva
 "mando"ti "dārako"ti daṭṭhabbo. appatthavāca kopi pana
 mandasaddo hoti, so pāṭipadika ttā idha nādhippeto, atha
 vā mandati appabhāvena gacchati pavattatīti nipphanna-
 pāṭipadikavasena api gaheṭabbo.

Madda maddane. maddati, pamaddati. mārasenappamadda-
 no. kaṇṭakaṃ maddati.

Madhu unde. madhati, madhu.

Mana¹ abbhāse. manati. mano.

Mana² ñāṇe. maññati, avamaññati. atimaññati. seyyādivase-
 na maññatīti māno. "maññanā, maññitattaṃ, māno,
 ahaṅkāro, unnati, ketu, paggaho, avalepo"ti pariyāyā.

Mana³ thambhe. thambho cittassa thaddhatā. māneti,
 mānayati. māno.

Manu bodhane. manoti. manute. mano. manam. mānasam. manusso. mānavo. māṇavo. ettha manoti manute bujjhatīti mano, evam manam. imesam pana dvinnam manasaddānam "yasmim mano nivisa ti. santam tassa manam hotī"ti ādisu punnapum sakalingatā daṭṭhabbā. mānasanti rāgopi cittampi arahattampi. "antalikkhacaro pāso, yvāyam cara ti mānaso"ti ettha hi rāgo mānasam."cittam mano mānasa"nti ettha cittam. "appattamānaso sekkho, kālam kayirā jane suto"ti ettha arahattam. etthetam vuccati-

rāgo cittam arahattañca

"mānasa"nti samīritam

satthuno sāsane

pāpasāsane'khillasāsane.

tattha sampayuttamanasi bhavoti rāgomānaso. mano eva mānasanti katvā cittam mānasam. anavasesato mānam siyati samucchindatīti aggamaggo mānasam.tannibbattattā pana arahattassa mānasatā daṭṭhabbā. manūti satto. "yena cakkhupasādena, rūpāni manu passatī"ti ettha hi "manū"ti satto vutto. atha vā manūti paṭhamakappikakāle manu ssānam mātāpitutṭhāne ṭhito manunāmako puriso, yo sāsane"mahāsammatarājā"ti vutto. so hi sakalalokassa hitam kātum manute jānātīti manusso, manassa vā ussannattā manusso. atha vā vuttappakārassa manuno apaccam manusso. evam mānavo māṇavo ca, nakārassa hi ṇakāre kate"māṇavo"ti rūpam sijjhati. keci panāhu "dantajanakārasahito mānavasaddo sabbasattasādhāraṇa-

vacano, muddhajaṇakārasahito pana māṇavasaddo
 kucchitamūlḥāpaccavacano'ti, taṃ vīmaṃsitvā yuttañce,
 gaḥetabbam, na panettha vattabbam "māṇavasaddassa
 atthuddhāravacane idaṃ vacanam virujjhatī"ti antara-
 saddassa atthuddhāre antara antarikāsaddonampi āraha-
 ṇassa ttarapanāyam vīmaṃsanā-- cūlakammavibhaṅga-
 suttasmiñhi "subhomāṇavotodeyya putto"ti imasmim
 padese aṭṭhakathācariyehi subhoti so kira dassanīyo ahosi
 pāsādiko, tenassa aṅgalisubhatāya 'subho' tveva nāmam
 akaṃsu. 'māṇavo'ti pana taṃ taruṇa kāle vohariṃsu, so
 mahallakakālepi te neva vohārena vohariyatī"ti evaṃ
 muddhajaṇakā rassa māṇavasaddassa attho pakāsito, taṭṭi
 kāyampi garūhi"yam apaccam kucchitam muddham vā,
 tattha loke māṇavavohāro, yebhuyyena ca sa ttā daharakāle
 muddhadhātukā hontīti vuttam "taruṇakāle vohariṃsū"ti,
 evaṃ muddhajaṇakāra ssa māṇavasaddassa attho pakāsito.
 idāni māṇavoti sattopi coropi taruṇopi vuccati."coditā
 devadūtehi, ye pamajjanti māṇa vā"ti ādīsu hi satto
 "māṇavo"ti vutto. "māṇavehi saha gacchanti katakamme-
 hipi akataka mmehipī"ti ādīsu coro. ambaṭṭho māṇavo"
 ti ādīsu taruṇo "māṇavo"ti vutto.

Manta¹ guttabhāsāsane. manteti, mantayati, nimanteti,
 nimantayati, āmanteti, āmantayati. janā saṅgamma
 mantenti, mantayanti, mantayimṃsu rahogatā. nimanta-
 yittha rājānam. āmantayittha devindo, visukammam
 mahiddhikam. mantā, manto. kārite "mantāpeti,

mantāpayatī"ti rūpāni.

ettha mantāti paññā, "gavesanasaññā" tipi vadanti.
mantoti guttabhāsanam. "upassutikāpi suṇanti mantam,
tasmā hi manto khippamupeti bheda"nti ettha hi
guttabhāsanam "manto"ti vuccati. apica mantoti chaḷaṅga-
manto. vuttañca "ye mantam parivattenti, chaḷagam brah-
ma cintita"nti. ettha sikkhā niruttikappa byākarāṇa joti
sattha chandovicitivasena manto"chaḷaṅgo"ti veditabbo.
etāni eva cha "vedaṅgānī"ti vuccanti. vedo eva hi "manto,
sutī"ti ca vutto. atha vā mantoti vedādivijjā.

Manta² vilolane. mantati. mantañca madhupiṇḍikañca
ādāya.

Mabba gatiyam. mabbati

Mabbha gatiyam. mabbhati.

Maya gatiyam. mayati. mayadhātūnam nāmikapadāni
upaparikkhitabbāni.

Mara¹ pāṇacāge. marati. mattum. maritvā. hetukattari
"puriso purisam māreti, mārayati. puriso purisena
purisam mārāpeti, mārāpayati. puraso purisam māretum
māretvā" iccādīni rūpāni. macco. maru. maraṇam. maccu.
maṭṭu. māro.

tattha mattunti maritum. tathā hi alīnasattujā take"yo
mattumicche pituno pamokkhā"ti pāḷi dissati. maccoti
maritabbasabhāvatāya "macco"ti laddhanāmo satto. marū-
ti dīghāyu kopi samāno maraṇasīloti maru. devo. maraṇa-
nti cuti.

marañam antako maccu
hindam kālo ca maṭṭu ca
nikkhepo cuti cetāni
nāmāni maraṇassa ve.

māroti sattānam kusalam māretīti māro, kāmadevo.
imānissa nāmāni

māro namuci kaṇho ca
vasavatti pajāpati
pamattabandhu maddano
pāpimā dabbakopi ca
kandappo ca ratipati
kāmo ca kusumāyudho.

aññe aññānipi nāmāni vadanti, tāni sāsānānu lomāni na
hontīti idha na dassitāni. aṭṭhakathāsu pana "māro,
namuci, kaṇho, pamatta bandhū"ti cattārova nāmāni
āgatāni. ettha ca māroti devaputtamārena saddhim
pañcamārā kilesamāro khandhamāro abhisankhāramāro
maccumāro devaputtamāroti.

Mara² paṇacāge. bhūvādigaṇikoyaṃ akammako ca. satto
marati, mayyati. kiñcāpi ayaṃ dhātu"mara paṇacāge"ti
vacanato sakammako viya dissa ti, tathāpi "putto marati.
kiccham vatāyaṃ loko āpanno jāyati ca jiyyati ca
miyyaticā" ti evamādīnaṃ kammarahitappayogānaṃ
dassanato akammakoyevāti daṭṭhabbam. atthayojanānayaena
pana maratīti paṇam cajatīti kammaṃ ānetvā ka thetum
labbhati."marati, miyatī"ti imāni suddhakattupadāni,

"satto sattam māreti, mārayati, mārāpeti, mārāpayatī" ti imāni kāritapadasaṅkhā tāni hetukattupadāni. ettha ca yo amataṃ sa ttaṃ maraṇaṃ pāpeti, so vadhako māreti māraya mārāpeti mārāpayatīti ca vuccati. satto sa ttehi māriyatimārāpiyatīti imāni kammaṇapadāni. bhāvaṇapadamappa-siddham. evamaññatrāpi pasiddhatā ca appasiddhatā ca upaparikkhitabbā.

Marisa titikkhāyam. mariseti. marisayati.

Marisu sahane ca. cakāro secanāpekkhako. marisati.

Mala dhāraṇe. malati, malam.

Malla dhāraṇe. mallati. mallo.

Masa¹ rose ca. masati. masako.

Masa² āmasane. masati, āmasati, parāmasati. parāmāso. parāmasanam.

Masa³ appībhāve khamāyañca. massati.

Masa⁴ pahāsane. maseti, masayati.

Maha¹ buddhiyam. mahati.

Maha² pūjāyam. maheti, mahayati. mahito rājā mahārājā. vihāramaho, cetiyamaho.

Mā¹ māne sadde ca. māti. mātā. ettha mātāti janikā vā cūlamātā vā mahāmātā vā.

Mā² parimāṇe. mināti. mānam, parimāṇam, mattam, mattā, mano, vimānam, minitabbam, metabbam, chāyā metabbā. idisesu ṭhānesu anīyapaccayo na labbhati. ettha manoti ekāya nāliya ekāya ca tulāya minamāno viya ārammaṇam mināti paricchinda tītimano. visesato mini-

yate paricchindiyate ti vimānaṃ, devānaṃ puññabalena nibbattabyamhaṃ devanike taṃ. yaṃ vimānaṃ upasobhitaṃ, pabhāsatimidam byamhantica ādinā thomiyati.

Mā³ parimāṇe. minoti. upamā, upamānaṃ vimānaṃ. aññānīpi yojetabbāni.

Māna¹ vīmaṃsāyaṃ. vīmaṃsati. vīmaṃsā.

Māna² pūjāyaṃ pemane vīmaṃsāyaṃ. māneti, mānayaṃti. mātā. vimāneti, vimānayaṃti, paṭimāneti, paṭimānayaṃti. mānanā, sammānanā, vimānanā, vimānaṃ, vimānanaṃ, mānito.

amānanā yattha santo,
santānaṃ vā vimānanā.
hīnasammānanā vāpi,
na tattha vasatiṃ vase.

vīmaṃsati, vīmaṃsā, vīmaṃsiyatīti vīmaṃsiyamāno. vīmaṃsanto. tattha mānetīti pūjeti, aṭṭhakathāsu pana "mānentī"ti etasmim ṭhāne ayamatto dassito "mānentīti manena piyāyanti. pūjentīti paccayehi pūjentī"ti. so vevacanatthappakāsanavasena vuttoti gaheṭabbo. mānanapūjanasaddā hi pariyāyasaddattā vevacanasaddā eva. vimānetīti avamaññati. vimānanti sobhāvisesayo gato viṣiṭṭhamānīyatāya vimānaṃ, visesato mānetabbanti hi vimānaṃ, devānaṃ vasanaṭṭhānabhūtaṃ byamhaṃ.

Māpa māpane. paṇṇāsālaṃ māpeti, māpayati. yo paṇamati-māpeti, paṇṇasālā sumāpitā.

Māhu māne. māhati.

Mi pakkhepane. minoti. mitto.

ettha ca sabbaguyhesu nimiyati pakkhipiyatīti mitto. "mitto have sattapadena hotī"ti vacanam̐ pana vohāravase-na vuttam̐, na atthavasena. vucceyya ce yo koci avissāsiko atta no paṭiviruddhopi ca mitto nāma bhaveyya, na ce vam̐ daṭṭhabbam̐. evañca pana daṭṭhabbam̐. "sāttapadavīti-hāra mattenapi saha gacchanto saha gacchantassa piyavācā nicchāraṇena aññamaññam̐ ālāpasallāpakaraṇa ttena mitto nāma hotīti vattabbam̐. kim̐ kāraṇā?daḥhavissāso mitto nāma na bhaveyyāti mittassa guṇapasam̐sāvasena evam̐ vutta"nti.

Miṇa him̐ sāyam̐. miṇati.

Mida¹ snehe. sneho nāma vasāsaṅkhāto sneho pītisnehoti duvidho. idha pana vasā saṅkhāto sneho adhippeto, medati. medo. ettha ca medatīti medahito bhavati ayam̐ puri soti attho. medo nāma thūlassa sakala sarīram̐ pharitvā kisassa jaṅghamam̐sādīni nissāya ṭhito patthinnasineho, so vaṇṇena haliddivaṇṇo hoti. kārite "medeti medayatī" tirūpāni. tathā hi "te imam̐ kāyam̐ balam̐ gāhentināma brūhenti nāma medenti nāmā"ti pāḷi dissati. tattha medentīti saṅjātamedam̐ karontīti attho. imissā pana dhātuyā divādigaṇam̐ pattā ya pītisinehatthe"mejjaṭī"ti suddhakatturūpam̐ bhavati. curādigaṇam̐ pana pattāya "medeti medayatī" ti suddhakatturūpāni bhavantīti daṭṭhabbam̐.

Mida² medhāhim̐sāsu. midati.

Mida³ sinehane. mejjati. mettā, metti, mittam, mitto.

Mida⁴ sinehane. atra sineho nāma pīti. medeti, medayati.

Mima gatimhi. mimati.

Mila sinehane. milati.

Mile gattavināme. milāyati. milāyano, milāyanto, milāya-
māno.milāyeti, milāyayati. ekārantadhāturūpāni.

Milecha aviyattāyam vācāyam. milecchatī, milakkhu.
paccantimesu janapadesu paccājāto hoti milakkhūsu
aviññātāresu.

Mileccheti, milecchayati. milakkhu.

ettha milakkhūti mileccheti abyattavācam bhāsatīti
milakkhu.

Mileṭu ummāde. mileṭati.

Milevu secane. mevati. milevati.

Miva thūliye. mivati.

Misa¹ sadde. mesati. meso.

Misa² sajjane. meseti, mesayati.

Misu secane. mesati.

Missa sammisse. misseti, missayati. sammisseti,
sammissayati. misso, missā, missito, sammissito,
sammisso iccādīni. alambusājā take missāti itthīnam
vattabbanāmaṃ, purisehi saddhim sammissanatāya.

Miha secane. mihati, ummihati. megho, mehanam. tattha
ummihatīti passāvam karoti. meghoti mihati siñcati
lokaṃ vassadhārātīti megho, majjunno. mehananti
itthīnam guyhaṭṭhānam.

Mī himsāyaṃ. mināti. mīno, kumīnaṃ.

ettha mīnoti maccho. macchassa hi"mīno maccho ambujo
vārijo vāricaro"ti anekāni nāmāni.

visesanāmāni pana"amaro khaliso candakulā kandaphali
inda phali indavalo kuliso vāmi kuṅkutalo kaṇṭiko sakulo
maṅguro siṅgī satava:ko rohito pāṭhīno kāṇo savaṅko
pāvuso" iccevamādīni, "timi timiṅgalo' iccevamādīnica
bhavanti. kumīnanti kucchitenākāre na macche minanti
him santi etenāti kumīnaṃ, macchabandhana pañcaro. so
pana pāḷiyaṃ kumīnasaddena vuccati. tathā hi-

"pārijasseva me sato,
bandhassa kumināmukhe.
akkosati paharati,
piye putte apassato" ti

pāḷi dissati.

Mīla¹ nimīlane. mīlati, nimīlati, ummīlati. nimīlanam.

Mīla² nimīlane. mīleti, mīlayati. mīlanam, ummīlanam,
nimīlanam.

Muca¹ mocane. migam bandhanā muñcati. muñcanam,
mocanam. dukkha ppamocanam, moco.mocoti cettha
atṭhikakadalīrukkho. muñcituṃ. muñcitvā. kārite "moceti,
mocetuṃ, moce tvā"tiādīni.

Muca² mukkhe. dukkhato muccati. saddhāya adhimuccati.
mutti, vimutti, adhimutti, muccamāno.

Muci kakkane. kakkanam sarīre ubbaṭṭanam. muñciti.

Muccha mohamucchāsu. mucchati. mucchito visavegena,

visaññī samapajjatha. mucchā, mucchitvā.

Muji sadde. muñjiti.

Mujja osīdane. mujjati. nimujjati. nimuggo. ummuggo.

Muṭa¹ pamaddane. moṭati.

Muṭa² aggisaddapakkhepamaddanesu. muṭati.

Muṭa³ sañcauṇṇane. moṭeti, moṭayati.

Muḍi kaṇḍane. muḍati. kumāraṃ muḍim̐su. muḍo.

Muṇa paṭiññāne. muṇati.

Mutta¹ pasavane. mutteti, muttayati. omutteti, omuttayati.

muttaṃ. atrāyaṃ pāḷi "mutteti ohadeti cā"ti. tattha

muttetīti passāvaṃ karoti. ohadetīti karīsaṃ vissajjeti.

kārite"muttāpeti, muttāpayatī"ti rūpāni.

Muttha² saṅghāte. muttheti, mutthayati.

Muda¹ hāse. hasanaṃ hāso tuṭṭhi. modati, pamodati.

sammodati. sammodako. sammodamānā gacchanti muditā.

mudā.

Muda² saṃsagge. ekatokaraṇaṃ saṃsaggo. modeti,

modayati sattūni sappinā.

Muna¹ gatiyaṃ. munati.

Muna² ñāṇe. munāti. monaṃ, muni. ismiṃ ṭhāne dhātuyā

ākhyātatte ekantena antalopo bhavati. sobhitatthera-

gāthāyaṃ pana anātagavacane ukārassa vuddhivasena

"ahaṃ monena monissa"nti rūpantarañca dissati. tattha

monissanti jānissaṃ. nāmatte antalopo na hoti. tattha

monanti kiñcaāpi "na monena muni hotī"ti ettha tuṇhī-

bhāvo "mona"nti vuccati, tathāpi idha "ñāṇe"ti vacanato

na so adhippeto, ñāṇamevādhippetaṃ, tasmā moneyya-
paṭipadāsaṅkhātaṃ maggañāṇamonampi gahetabbam.
munīti munāti jānāti hitāhitaṃ paricchinda-tīti muni. atha
vā khandhādiloke tulaṃ āropetvā minanto-viya"ime
ajjhattikā khandhā, ime bāhirā"tiādinā nayena ime ubho
atthe munātīti muni. tenāha bhagavā.

"na monena muni hoti
mūlharūpo aviddasu
yo ca tulaṃ va paggayha
varamādāya paṇḍito.
pāpāni parivajjeti
sa muni tena so muni
yo munāti ubho loke
muni tena pavuccatī" ti.

aparāpettha bhavati atthavibhāvanā. munīti monaṃ
vuccati ñāṇaṃ, kāyamoneyyādīsu vā aññataraṃ, tena
samannāgatattā puggalo "munī"ti vuccati. so panesa agāri-
yamuni anagāriyamuni sekkhamuni asekkhamuni pacceka-
muni munimunīti anekavidho. tattha agāriyamunīti gihipi
āgataphalo viññā tasāsano. anagāriyamunīti tathārūpova
pabbaji to. sekkhamunīti satta sekkhā. asekkhamunīti
khīṇāsavo. paccekamunīti pacceka-buddho. munimunīti
sammāsambuddho. tathā hi āyasmā-pi sāriputto āha
"munīti vuccati tathāgato araham sammā-sambuddho" ti.

Mubbi bandhane. mubbatī.

Mura samveṭhane. muratī. muro, moro.

Musa¹ theyye. thenanam theyyam corikā. musati.
duddikkho cakkhumusano. musalo.

Musa² theyye. musnāti. musalo. kiyādī ettakā diṭṭhā,
dhātavo me yathābalaṃ. suttesvaññepi pekkhitvā, gaṇha-
vññ atthayutti to.

sāsanā lokato cete,
dassitā tesu lokato.
sāsanassopakārāya,
vuttā tadanurūpakā.

Muha vecitte. muyhati, sammuyhati, pamuyhati. moho,
pamoho. mūḷho. momūho pariso. momūhaṃ cittaṃ.
kārite moheti. pamohako. ettha ca momūhoti avisadatāya
momūho, mahāmū ḷoti attho.

Muḷa sukhane. muḷati.

Mū¹ bandhane. mavati. kiyādigaṇassa panassa"munāti"ti
rūpaṃ.

Mū² bandhane. munāti. muni. ettha munīti attano cittaṃ
munāti mavati bandhati rāgadosādivasaṃ gantum na
detītimuni.

Mūla¹ patiṭṭhāyaṃ. mūlati. mūlaṃ. mūlasaddo"mūlāni
uddhareyya antamaso usīranāḷimattānipī"tiādī su mūlamūle
dissati. "lobho akusalamūla"nti ādīsu asādhāraṇahetutumhi.
"yāvama jḡhanhike kāle chāyā pharati, nivāte paṇṇāni
patanti, ettāvatā rukkhamūla"nti ādīsu samīpe.
atridaṃ vuccati-

mūlamūle mūlasaddo
 padissati tthaeva ca
 asādhāraṇahetumhi
 samīpamhi ca vattati.

Mūla² rohane. mūleti, mūlayati. mūlaṃ. esā hi yadā
 paṭiṭṭhāyaṃ vattati, tadā bhūvādigaṇikā, "mūlatī"ti cassā
 rūpaṃ.

tattha mūlanti mūlayati rūhati rukkhādi tenāti mūlaṃ.
 atha vā mūlayati chinnopi koci ete na acchinnena punadeva
 rūhatīti mūlaṃ. vutta ñhi-

"yathāpi mūle anupaddave daḷhe
 chinnopi rukkho punadeva rūhati
 evampi taṇhānusaye anuhate
 nibbattati dukkhamidaṃ punappuna"nti.

mūlasaddassa atthuddhāro heṭṭhā bhūvādigaṇe vutto.

Mūla³ lavanapavanesu. mūleti, mūlayati. saddasatthavidū
 pana "mūlayati kedāraṃ, mūlayati dhañña"nti payogaṃ
 vadanti.

Me paṭidānaādānesu. meti, mayati. medhā. ettha medhāti
 paññā. sā hi sukhumampi atthaṃ dhammañca khippameva
 meti ca dhāreti cāti medhāti vuccati. ettha pana metīti
 gaṇhāti. tathā hi aṭṭhasāli niyaṃ vuttaṃ"asani viya
 siluccaye kilese medha ti himsatīti medhā, khippaṃ
 gahaṇadhāraṇaṭṭhe vā medhā" ti. saṅgamatthavācakassa
 pana medhadhātussa vasena medhati sīlasamādhiādīhi
 saddhammehi siriyā ca saṅgacchatīti medhāti attho

gahetabbo. etthetaṃ vuccati-
 "dvidhātuyekadhātuyā
 dviratthavatiyāpi ca
 medhāsaddassa nipphattiṃ
 jaññā sugatasāsane"ti.
 medhadhātuvasā ceva
 medhādhātūhi ca dvidhā
 medhāsaddassa nipphattiṃ
 medhāvī samudīraye.

tattha medhāti sammohaṃ medhati himsatīti medhā.
 pāpake vā akusale dhamme medhati himsatīti medhā.
 atha vā-

"paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti
 nakkhattarājāriva tārakānaṃ
 sīlaṃ siriñcāpi satañca dhammo
 anvāyikā paññavato bhavanti"ti

vacanato pana medhati sīlena siriyā satañca dhammehi
 saha gacchati, na ekikā hutvā tiṭṭhatītipi medhā. aparo
 nayosukhumampi atthaṃ dhammañca khippame va meti
 ca dhāreti cāti medhā. ettha metīti gaṇhātīti attho. tathā
 hi aṭṭhasāliniyaṃ vuttaṃ "asani viya silñcacaye kilese
 medhati himsatīti medhā, khippaṃ gahaṇadhāraṇaṭṭhena
 vā medhā"ti.

Meṭu ummāde. meṭati.

Meda medhāhimśāsu. medati.

Medha him sāyaṃ saṅgame ca. medhati. medhā,

medhāvī. atra medhāti asani viya siluccaye kilese medhati
him satīti medhā. medhati vā siriya sīlādīhi ca
sappurisdhammehi sahagacchati na ekikā hutvā tiṭṭhatīti
medhā, paññāyetam nāmaṃ. tathā hi-

"paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti
nakkhattarājāriva tārakānam
sīlam sirī cāpi satañca dhammo
anvayikā paññavato bhavanti"ti.

vuttam. medhāvīti dhammojapaññāya ca samannāgato
puggalo.

Mevu secane. mevati.

Mokkha¹ muccane. akammakoyam dhātu. mokkhati.
mokkho. pātimokkho. kārite "mokkheti, mokkhayati,
mokkhāpeti, mokkhapayatī"ti rūpāni. keci panimam
"mokkha mocane"ti paṭhitvā curādigane pakkhipanti.
tesam mate "mokkheti, mokkhayati"ti suddhakattupa dāni
bhavanti. etāni pāliya aṭṭhakathāya ca virujjhanti. tathā hi
"mokkhanti mārabandhanā. na me samaṇa mokkhasi.
mahāyaññaṃ yajissāma, evaṃ mokkhāma pāpakā"ti pāliya
virujjhanti. "yo nam pāti rakkhati, tam mokkheti moceti
āpāyikādīhidukkhehīti pātimokkho"ti aṭṭhakathāya ca
virujjhanti, tasmā pāliyam "mokkhesi mokkhemā" ti ca
avatvā "mokkhasi, mokkhāmā"ti suddhakattuvācakaṃ
vuttam, tañca kho apādānavisayaṃ katvā. aṭṭhakathāyaṃ
pana "mokkheti, mocetī"ti hetukattuvācakaṃ vuttam,
tampi apādānavisayaṃ yeva katvā. evaṃ imassa dhātuno

suddhakattuvisaye akammakabhāvo vidito, hetukattuvisaye ekakammakabhāvo vidito muca paca chidādayo viya. mokkhadhātudvigaṇikoti ce? na ane kesu sātṭhakathesu pālippadesesu"mokkheti, mokkhayatī"ti suddhakatturūpānam adassanatoti datṭhabbam.

Mokkha² āsane. mokkheti, mokkhayati.

Mhi īsamhasane. mhayate, umhayate, vimhayate. tattha mhayateti sitam karoti. umhayateti pahaṭṭhākāram dasseti. vimhayateti vimhayanam karoti. ttarāyam pāli"na nam umhayate disvā. pekkhiteṇa mhitena ca. mhitapubbam va bhāsati. yadā umhayamānā mam, rājaputtī udikkhati. umhāpeyya pabhāvatī. pamhāpeyya pabhātī"ti. tattha umhayamānāti pahaṭṭhākāram dassetvā hasamānā. umhāpeyyāti sitavasena pahaṃseyya. pamhāpeyyāti mahāhasitavasena parihā seyya.

Y a

Yakkha pūjāyam. yakkheti, yakkhayati. yakkho. yakkhoti mahānubhāvo satto. tathā hi "pucchāmi tam mahāyakkha, sabbabhūtānamissarā"ti ettha sakko devarājā "yakkho"ti vutto. atha vā yakkhoti yakkhayoniyam nibbattasatto. sabbepi vā sattā "yakkhā"ti vuccanti. "paramayakkhavi suddhim paññāpentī"ti ettha hi yakkhasaddo satte vattati. tathā hi yakkhopi sattopi devopi sakkopi khīṇāsavopi yakkhoyeva nāma, mahānu bhāvatāya yakkhiyati

saraṇagatehi janehi nā nāpaccayehi nānābalīhi ca pūjīyatīti
yakkho'.

satte deve ca sakke ca
khīṇāsave ca rakkhase
pañcasvetesu atthesu
yakkhasaddo pavattati.

yaja devapūjasāṅgatakaraṇadānadhammesu. deva-
pūjaggahaṇena buddhādīpūjā gahitā. saṅgatakaraṇaṃ
samodhānakaraṇaṃ. tathā hi adhimuttattheravatthamhi
"yadatthi saṅgataṃ kiñci, bhavo vā yattha labbhatī"ti
gāthāyaṃ saṅgata saddena samodhānaṃ vuttaṃ. dānaṃ
pariccāgo. dhammo jhānasīlādi. etesvatthesu yajadhātu
vattati. pupphehi buddhaṃ yajati. devataṃ yajati.
devamanusse hi bhagavā yajiyati. ijjati. yiṭṭhaṃ. yañño.
yāgo. dhammayāgo. yajamāno sake pure. yiṭṭhum, yajitum.
puthuyaññaṃ yajitvāna. soḷasapari kkhāraṃ mahāyaññaṃ
kattukāmo.

Yata¹ patiyatane. patiyatanaṃ vāyāmakaraṇaṃ. yatati.
yati, yatavā, payatanaṃ, āyatanaṃ, lokāyataṃ. ettha
āyatananti āyatanato āyatanaṃ, cakkhurūpādīni. etāni
hi taṃdvārārammaṇa cittacetasikā dhammā sena sena
anubhavanādiki ccena āyatananti utṭhahanti ghaṭanti
vāyamanti etesū ti "āyatanānī"ti vuccanti. ettha pana
nītanudhātūnaṃ vasenapi āyatanasaddattho vattabbo siyā,
so uttari āvibhavissati.

āyatanasaddonivāsaṭṭhānñkare samosara naṭṭhāne

sañcaātidesse kāraṇe ca. tathā hi "loke issarāyatanaṃ vāsudevāyatana"nti ādīsu nivāsaṭṭhāne āyatanasaddo vattati. "suvanṇāyatanaṃ rajatāyatana"nti ādīsu ākare. sāsane pana "manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā"ti ādīsu samosaraṇaṭṭhāne. "dakkhiṇāpatho gunnaṃ āyatana"nti ādīsu sañcaātidesse. "ttara tatreva sakkhibhabbatam pāpuṇātisati satiāyatane" ti ādīsu kāraṇe vattatīti veditabbo. so ca nānāpavattanimitta vasena gaḥetabbo.

nivāse ākāre ceva
jātidese ca kāraṇe
samosaraṇaṭṭhāne ca
āyatanaravo gato.

lokāyatam nāma "sabbam ucchiṭṭham, sabbam nucchiṭṭham. seto kāko, kāḷo bako iminā ca iminā ca kāraṇenā"ti evamādiniratthakakāra ṇapaṭisaṃyuttam titthiyasattham, yaṃ loke "vita ṇḍasattha"nti vuccati, yañca sandhāya bodhisatto asamadhuro vidhurapaṇḍito "na seve lokā yatikaṃ, netam paññāya vaḍḍhuna"nti āha. āya tiṃ hitam tena loko na yatati na iha tīti lokāyatam, kintam? vitaṇḍasattham. tañhi gantam nissāya sattā puññakriyāya cittampi na uppā denti. aññatthāpi hi evam vuttam "lokāyatasippa"nti kāko seto, aṭṭhīnam setattā, balā kārattā, lohitaṣṣa rattattā'ti evamādinayappavattam paralokanibbānānam paṭisedhakam vitaṇḍasatthasippa"nti.

Yata² nikāropakāresu. yateti, yatayati. nito ca paṭidāne,

yatadhātu niupasaggato paro paṭidāne vattati, niyyātetī,
niyyāta yati. takārassa pana dakārattekate"niyyā detī,
niyyādayati. ratham niyyādayitvāna, aṇa ṇo ehi sārathī"ti
rūpāni.

Yanta saṅkocane. yanteti, yantayati. yantaṃ, tela yantaṃ
yathācakkam, evaṃ kampaṭi medaṇī.

Yapa yāpane. yāpanaṃ pavattanaṃ. tena so tattha yāpetī.
yāpayati. yāpanā. tattha yāpetīti idaṃ yādhātussa
payogathe sati kāritapadaṃ bhavati. tathā hi "uyyāpenti
nāmā"ti pāli dissati.

Yuṭa methune. mithunassa janadvayassa idaṃ kammaṃ
methunaṃ, tasmaṃ methune yabhadhātu vattati. tattha
ca "methuna"nti esā sabbhivācā, lajjāsampannehi puggalehi
vattabbabhāsāvato. tathā hi "methu no dhammo na paṭise-
vitabbo"ti ca "na me rājā sakhā hoti, na rājā hoti methu-
no"ti ca sobhane vācāvisaye ayaṃ bhāsā āgatā. "yabhatī"ti-
ādikā pana bhāsā "sikharanī"ti ādikā bhāsā viya asabbhi-
vācā. na hi hirottappasampanno lokiyajanopi īdisiṃ vācaṃ
bhāsa ti. evaṃ santepe adhimattukkaṃ sagatahirottappopi
bhagavā mahākaruṇāya saṅcoditahadayo lo kānukampayā
parisamajjhe abhāsi. aho tathā gatassa mahākaruṇāti.

imāni pana methunadhammassa nāmāni-

samvesanaṃ niddhuvanaṃ
methunaṃ sūrataṃ rataṃ
byathayo gāmadhammo ca
yābhassaṃ mohanaṃ rati.

asaddhammo ca vasala
 dhammo mīlhasukhampi ca
 dvayaṃdvayasamāpatti
 dvando gammo'dakantiko.

Yama¹ parivesane. yamati. yamo. yamarājā.

Yama² aparivesane. yameti, yamayati. yamo.

Yamu upame. upamo viramanam. yamati. yamo.
 "pareca na vijānanti, mayamettha yamāmase"ti idamettha
 nidassanam. tattha yamāmaṣeti upamāma, nassāma,
 marāmāti attho.

Yasu payatane. yassati. niyasakammam. ettha ca yena
 vinayakammena "nissāya te vattabba"nti niyassiyati bhajā-
 piyatīti niyaso bālam, tam niyasakammam nāma. "karohi
 me yakkha niyasakamma"nti ettha pana niggaḥakammam
 niyasakammam nāma.

Yā¹ gatipāpūṇesu. yāti, yānti. yātu, yantu. yeyya, yeyyum,
 anupariyeyyum. yathāsambhavam padamālā yojetabbā.
 yanto puriso. yantī itthī. yantam kulam. yānam,
 upayānam, uyyānam iccādīni. divādigaṇikassa panassa
 "yāyati, yāyanti"ti ādīni rūpāni bhavanti. ttara yānanti-
 ādīsu yanti etenāti yānam, rathasakaṭādi. upayanti etena
 issarassa vā piyamanāpassa vā santikam gacchantīti
 upayānam, paṇṇākāram. "upayānāni me dajjum, rājaputta
 tayi gate"ti ettha hi paṇṇākārāni "upayānānī"ti vuccanti.
 sampannadassanīya pupphalāditāya uddham olokentā yanti
 gacchanti etthāti uyyānam.

Yā² gatipāpunesu. yāyati, yāyanti. pariyāyo. yāyamāno mahārājā, addā sīdantare nage. yāyanto. yāyantamanu-
yāyati. yātānuyāyī. yāyitum, yāyitvā iccādīni.

ettha pariyāyasaddassa atthuddhāro vuccate, pariyāya-
saddo vāradesanākāraṇesu samantato gantabbatṭhāne ca
sadise ca vattati. "kassa nu kho ānanda ajja pariyāyo
bhikkhuniyo ovaditu"nti ādīsu hi vāre vattati. "madhupiṇḍi
kapariyā-yotinam dhārehī"ti ādīsu desanā yam. "imināpi
kho te rājāñña pariyāyena evam hotū"ti ādīsu kāraṇe.
"pariyāya-patho' ti ādīsu samantato gantabbatṭhāne. kopa-
saddo khobhapariyāyo"ti ādīsu sadise vattati. iccevaṃ-

pariyāyaravo vāra
desanākāraṇesu ca
samantatova gantabba
ṭṭhāne ca sadise siyā.

yāca yācanāyam. brāhmaṇo nāgam maṇim yācati. nāgo
maṇim yācito brāhmaṇena. te taṃ asse ayācisum. so taṃ
rathamayācatha. devadattaṃ āyācati. evaṃ suddha-kattari
rūpāni bhavanti. brāhmaṇo brāhmaṇena nāgam maṇim
yāceti, yācayati, yācāpeti,, yācāpayati. evaṃ hetukattari.
rājā brāhmaṇena dhanam yāciyati, yācayiyati, yācāpiyati,
yācāpayiyati. evaṃ kammani. yācam, yācanto, yācantī,
yācantam kulam. yācamāno, yācamāno, yācamānā,
yācamānam kulam. yācako, yācanā, yācitabbam, yāciturū,
yācitvāna, yācituna, yāciya, yāciyāna. evaṃ nāmikapadāni
tumantādīni ca bhavanti.

Yu¹ missane gatiyañca. yoti, yavati. āyu, yoni.

tattha "āyū"ti āsaddo upasaggo. āyavanti missībhavanti
sattā etenāti āyu. atha vā āyavanti āgacchanti pavattanti
tasmim sati arūpadhammāti āyu. tathā hi aṭṭhasāliniyam
vuttam "āyavanatṭhena āyu. tasmiñhi sati arūpadhammā
āyavanti āgacchanti pavattanti, tasmā āyūti vuccatī"ti.
"āyu, jīvitam, pāṇo" iccete pariyāyā lokavohāravasena.
abhidhammavasena pana "ṭhiti yapanā yāpanā jīvitijndi-
yam"iccetepi teheva saddhim pariyāyā. yonīti aṇḍajā-
dīnam aṇḍajādīhi saddhim yāya missībhāvo hoti, sā yoni.
idam nettha nibbacanam "yavanti ettha sattā ekajāti-
samanvayena aññamaññam missakā hontīti yoni"iti. ettha
ca yonisaddassa atthuddhāro nīyate. yonīti khandha-
koṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmam.
"catasso nāgayoniyo. catasso su paṇṇayoniyo"ti ettha hi
khandhakoṭṭhāso yoni nāma. "yoni hesā bhūmija phalassa
adhigamāyā"ti ettha kāraṇam. "na cāham brāhmaṇam
brūmi, yonijam mattisambhava"nti ettha passāvamaggo.
etthetam vuccati-

khandhānañcāpi koṭṭhāse
muttamagge ca kāraṇe
imesu tīsu atthesu
yonisaddo pavattati.

Yu² jikucchāyam. yāveti, yāvayati. yavo.

Yugi vajjane. yuṅgati.

Yucha pamāde. yucchati.

Yuja¹ yoge. yuñjati, anuyuñjati. kammani"yuñjiyatī" ti rūpāni. keci "yuñjate"ti icchanti. yuñjnam, samyogo, anuyogo, bhāvanānuyutto, saññ ogo, saññojanam, attayojanā. dīgham santassayojanam. yuñjitum, anuyuñjitum. anuyuñjitvā. yojeti. tattha samyojananti bandhanam kāma rāgādi. yojananti-

vidatti dvādaśaṅgulo
tadvayam ratanam matam
sattaratanikā yaṭṭhi
usabham vīsayatṭhikam
gāvutam usabhāsīti
yojanam catugāvutam.

Yuja² samādhimhi. samādhānam samādhi, kāyakammā-dīnam sammāpayogavasena avippakiñṇatāti atto. yujjati. yogo, yogī.

ettha yogoti vīriyam. tañhi
"vāyametheva puriso
na nibbindeyya paṇḍito.

passāmi vo"ha'mattānam yathā icchim tathā ahu"nti vacanato avassam kātum yujjati upapajja tīti yogoti vuccati.

Yuja³ samyamane. sampubbo bandhane. yojeti, yojayati. samyojeti, samyojayati. samyojanam.

Yuṭa samsagge. yoṭeti, yoṭayati.

Yuta bhāsane. bhāsanam udīraṇam. yotati.

Yudha¹ sampahāre. yodhati. yodho. yodhetha maram

paññāvudhena. yuddham. caraṇāyudho, caraṇā vudho vā.
āvudham. divādigaṇikassa panassa "yujjati"ti rūpaṃ.

Yudha² sampahāre. yujjhati. yodho, yuddham, caraṇāyu
dho, yakārassa vakārabhāve "āvudha"nti rūpaṃ. ttara
caraṇāyudhoti kukkuṭo.

Yūsa himsatthā. yūsati.

Yesu payatane. yesati.

Yoṭu sambandhe. yoṭati.

R a

Rakkha pālāne. rakkhāti. rakkhā, rakkhanaṃ, sīlaṃ
rakkhito devadatto, sīlaṃ rakkhitaṃ devadattena, sīlaṃ
rakkhako devadatto.

Rakha gatyatthā. rakhati.

Rakhi gatyatthā. raṅkhati.

Ragi¹ gamane ca. cakāro gapekkhako. raṅgati. raṅgo.

Ragi² saṅkāyaṃ. raṅgati.

Raghi gatyakkhepe. gatyakkhepo gatiyā akkhepo.
raṅghati,

Raca patiyatane. raceti, racayati. racanā, viracitaṃ,
kesaracanā, gāthāracanā.

Raji vijjhane. nāgo dantehi bhūmim rañjati. ārañjati. ettha
ca "tathāgataarañjitaṃ itipī"ti nettipāli nidassanaṃ. tassat-
tho "idaṃ sikkhattayaṅgaṃ hitaṃ sāsanabrahmacariyaṃ
tathātagandhahatthino mahā vajirañāṇasabbaññutaññāṇa-

dantehi rañjitaṃ ārañjitaṃ, tebhūmakadhammānaṃ
ārañjnatṭhānantipi vuccatī"ti. rañjinti hi rañjati vijjhati
etthāti rañjitaṃ, rañjanatṭhānaṃ.

"idaṃ nesaṃ padakkanta"nti ādimhi viya etassa saddassa
siddhi veditabbā adhikaraṇatthasambhavato.

Raṭha paribhāsane. raṭhati.

Raṇa sadde. raṇati. raṇaṃ.

raṇasaddo"saraṇā dhammā araṇā dhammā"ti ādisu kilesesu
vattati. kilesā hi raṇanti kandanti etehīti raṇāti vuccanti.

"dhanuggaho asadiso
rājaputto mahabbalo
sabbāmitte raṇaṃ katvā
saṃyamaṃ ajjhupāgamī"ti.

ettha yuddhe vattati. raṇaṃ katvāti hi yuddhaṃ katvāti
attho. "tiṇaṅca kaṭṭhaṅca raṇaṃ karontā, dhāviṃsu te
aṭṭhadisā samantato"ti ettha cuṇṇavi cuṇṇakaraṇe vattati.
raṇaṃ karontāti hi cuṇṇavi cuṇṇaṃ karontāti attho.
evaṃ atthavivaraṇampi sadda saṅkhātamatthaṃ antoyeva
katvā adhippāyatthavasena kataṃ, na
dhātunānatthavasenāti daṭṭhabbaṃ. atha vādhā
tūnamatthātisayayogopi bhavati, tena evaṃ
atthavivaraṇaṃ katantipi daṭṭhabbaṃ.

Rada vilekhane. radati. radano, rado, dāṭhārado. atra
radanoti danto.

Radha him sāyaṃ. rajjhati, virajjhati, aparajjhati.aparādho.

Ranja¹ rāge. bhikkhu cīvaram rajati. satto rūpādīsu rañjati. rajanam. rajako. rāgo. virāgo. haliddirāgo. rājā. rājinī. imassa ca divādigaṇam pattassa "rajja ti virajjati"ti rūpāni bhavanti. tattha rajananti rajanavatthu. rajakoti rajakāro vatthadhovanako. rāgoti rajjanti sattā te na, sayam vā rañjati, rañjanamatthameva vā etanti rāgo, taṇhā. imāni pana tadabhidhānāni-

rāgo lobho tasiṇā ca
 taṇhā ejā visattikā
 satti āsatti mucachā ca
 lubbhitattaṇca lubbhanā.
 kāmo nikāmanā icchā
 nikanti ca niyanti ca
 vanaṇca vanatho ceva
 apekkhā bhavanetti ca.
 anurodho ca sārāgo
 saṅgo paṅko ca sibbinī
 nandīrāgo anunayo
 gedho sañjananī tathā.
 janikā paṇidhi ceva
 ajjhosānantinekadhā.

virāgoti maggo nibbānaṇca. rājāti pathavissaro. ettha dhātudvayavasena nibbacanāni niyyante. nānāsampattīhi rājati dibbati virocatīti rājā. dānaṇca piyavacanaṇca atthacariyā ca samānattatā cāti imehi catūhi saṅgaha-vatthūhi attani mahājanam rañjetītipi rājā. rājinīti

rājabha-riyā. tesam abhidhānāni vuccante
sahābhidhānantarehi-

rājā bhūpati devo ca
manñjindo disampati
patthivo jagatipālo
bhūbhujo pathavissaro.
raṭṭhādhipo bhūmipālo
manussindo janādhipo
narindo khattiyo ceva
khattassāmi pabhāvako.
muddhābhisitto rājāti
kathito itaro pana
rājañño khattiyo cāti
vutto khattiyajātiko.
muddhābhisitto anurājā
uparājāti bhāsi to
catuddīpī rājarājā
cakkavattīti bhāsito.
rājini uparī devī
mahesī bhūbhujaṅganā
khattiyā rājapadumī
khattiyānī ca khattiyī.
itthāgārantu orodho
uparītipi vuccati.

Ranja² rāge. rajjati. virajjati. rajjamāno, rajjam, rajjanto,
rāgo, virāgo, rajjanam, virajjanam, rajanīyam. upasagga

vasena añño attho bhavati. samhā ratthā nirajjati, attano ratthāniggacchatīti attho. tattha virāgoti virajjanti ettha saṁkilesadhammāti virāgo, nibbānaṁ maggo ca.

Randha pāke. sūdo bhattaṁ randheti, randhayati. kākaṁ sokāya randhehi. randhako. sūdena odano randhiyati. randhito. randhanaṁ. puriso sūdaṁ sūdena vā odanaṁ randhāpeti, randhāpayati. randhetum, randhayi tum. randhitvā, randhayitvā, randhiya iccādīni.

Rabha rābhasse. āpubbo rabha hiṁ sākaṇavāyama nesu. rābhassaṁ rābhasabhāvo. taṁsamaṅgino pana pāḷiyaṁ "caṇḍā ruddhā rabhasā"ti evaṁ āgatā. tattha rabhasāti karanuttariyā. rabhati, ārabhati, samārabhati, ārambhati. rabhaso. ārambho. samārambho, ārabhanto. samārabha nto. āraddhaṁ me vīriyaṁ. sārambhaṁ. anārambhaṁ. sārambho tena vijjati. pakaraṇārambho. vīriyārambho. ārabhitum. ārabhitvā. ārabha. ettha vīriyārambhoti vīriyasaṅkhāto ārambho. ārambhasaddo kamme āpattiyaṁ kriyāya vīriye hiṁ sāya vikopaneti anekesu atthesu āgato.

"yaṁ kiñci dukkhaṁ sambhoti
sabbam ārambha paccayā
ārambhānaṁ nirodhena
natthi dukkhassa sambhavo"ti.

ettha hi kammaṁ ārambhoti āgataṁ. "ārambhati ca vipattiṣārī ca hotī"ti ettha āpatti. "mahā yaññā mahārambhā, na te honti mahapphalā" ti ettha yūpussāpanā-

dikriyā. "ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddha-sāsane"ti ettha vīriyam. "samaṇaṃ gotamaṃ uddissa paṇaṃ ārambhantī"ti ettha himsā. "bījagāmaabhūtagāma-samārambhā paṭivirato hotī" ti ettha chedanabhañjanā-dikaṃ vikopanaṃ. iccevaṃ—

kamme āpattiyañceva
vīriye himsākriyāsuca
vikopane ca ārambha-
saddohotīti niddise.

Ramu kīlāyam. ramati. viramati. paṭiviramati. uparamati.
ārati. virati. paṭivirati. uparati. veramaṇi. viramaṇaṃ.
rati. ramaṇaṃ. rato. ārato virato paṭivirato. uparato,
uparamo. ārāmo.

Raya gatiyam. rayati. rayo.

Rasa¹ assādasinehesu. rasati. raso.

Rasa² hāniyam. rasati. rasanam, raso.

atrāyam pāli-

"naheva ṭhita nā'sīnam
na sayānam na paddhagum
yāva byāti nimīsati
tatarāpi rasatibbayo"ti.

tattha rasatibbayoti so so vayo rasati parihāyati, na
vaddhutīti attho.

Rasa³ assādane. raseti, rasayati. raso. rasiya teassādiyate
janehīti raso.

Rasa⁴ sinehane. raseti, rasayati. raso. tattha rasetīti

sinehati. rasoti sineho, sinehasambandho sāmaggirasoti
vuccati, yaṃ sandhāya brāhmaṇā bhagavantam "arasarūpo
samaṇo gotamo"ti avocum.

Raha¹ cāge. rahati. raho, rahito.

Raha² cāge. raheti, rahayati.

Rahada abyattasadde. rahadati. rahado.

Rahi gatiyaṃ. rahati. raho, rahaṃ.

Rā ādāne. rāti.

Rākha sosanālamatthesu. rākhati.

Rāgha sāmattiye. rāghati.

Rāja dittiyaṃ. rājati. rājā. rājinī. vanarāji. rājitvā. virājitvā.
atra viññūnamatthaviraṇe kosallajananattham silokaṃ
racayāma.

ma'hā'rāja mahārāja
mahārāja mameva'hi
ne'tassa iti vatvāna
dve janā kalaham karum.

ettha ca paṭhamapādassa dutiyapade "me ahi mahī"ti
chedo "puttā me atthi putto matthī"ti viya. "mahi arāja
mahārājā"ti ca chedo "yopi ayaṃ yopāya"nti viya. ettha
arājasaddo "atikaramakarā cariyā"ti ettha akarīti attha-
vācako akarasaddoviya ākhyātaparokkhāvibhattiko
daṭṭhabbo. arāja virocīti attho. ayaṃ pana gāthāya
piṇḍattho "mahārāja me ahi arāja, mama eva ahi arāja,
na etassa iti vatvā dve ahituṇḍikajanā kalaham karimsū"ti.

Rādha saṃsiddhiyaṃ. rādhayati, ārādhanam.

Rāsu sadde. rāsati.

Ri¹ santāne. reti. reṇu. reṇūti rajo.

Ri² vasane. riyati.

Ri³ gatidesanesu. riṇāti. reṇu. nakārassa ṇattam.

Rikhi gamane. riṅkhati.

Rigi gamane. riṅgati. riṅganam.

Rica¹ virecane. riñcati. riñcanam, virecanam, vireko, virecako. riñcaītum. riñcaītvā.

Rica² viyojanasampajjanesu. receti, recayati. seṭṭhi puttam vireceyya. vireceti, virecayati. virecako, virecanam.

Risa¹ him sāyam. risati. puriso. ettha ca "pum vuccati nirayo, tam risatīti puriso"ti ācariyā vadanti.

Risa² gatiyam. resati.

Ru¹ gatiyam rosane ca. ravati, viravati.

Ru² sadde. roti, ravati. ravo, uparavo. rutamanuññam ruciyā ca piṭṭhi. rutanti ravanam rutam, saddo.

Ru³ sadde. roti.

Ru⁴ upatāpe. ruṇoti, ruṇāti.

Rukkha¹ varaṇe. varaṇam samvaraṇam. rukkhati. rukkho, ettha ca vakkhoti rukkhoyeva. tathā hi"sādū ni ramaṇīyāni, santi vakkhā araṇṇajā"ti jātaka pāṭho dissati.

imāni pana rukkhassa nāmāni-

"rukkho mahīruho vakkho,

pādapo jagatīruho.

ago nago kujo, sākhī,

sālo ca viṭapī taru.

dumo phalī tu phalavā,
gaccho tu khuddapādapo"ti.

kecettha vadeyyum "nanu ca sālasaddena sālaru kkhoyeva
vutto, nāñño 'sālā phandanamāluvā' ti payogadassanato,
atha kimattham sālasaddena yo koci rukkho vutto"ti? na
sālaru kkhoyeva sālasaddena vutto, atha kho sālā rukkhēpi
vanappatijēṭṭharukkhēpi yasmim kasmiñci rukkhēpi
"sālo"ti vohārassa dassanato aññēpi rukkhā vuttā. tathā hi
sālarukkhopi "sālo" ti vuccati. yathāha"seyyāthāpi bhikkha-
ve gāmassa vā nigamassa vā avidūre mahantaṃ sālavanam,
tañcassa elanḍehi sañchanam. antarena yamakasā lāna"nti.
vanappatijēṭṭharukkhopi.

yathāha-

"taveva deva vijite
tavevuyyānabhūmiyā
ujuvaṃsā mahāsālā
nīlobhāsā manoramā"ti.

yo koci rukkhopi. yathāha "atha khotam bhikkhave
māluvabījam aññatarasmim sālamūle nipateyyā"ti. atridaṃ
vuccati--

sālarukkhe jēṭṭharukkhe
yasim kasmiñci pādape
sālo iti ravo sālā
sandhāgāre thiyam siyā"ti.

Rukkha² phārusse. phārussam pharusabhāvo. rukkhēti,
rukkhayati. samāse"rukkhakeso, atirukkha vacano"ti

rūpāni. ettha ca "samaṇo ayaṃ pāpo atirukkhavāco"ti pāli nidassanaṃ. tattha atirukkhavācoti atipharusa-vacanoti attho.

Ruca¹ dittiyaṃ rocane ca. ditti sobhā. rocanaṃ ruci. rocati. verocano. samaṇassa rocate saccaṃ. tassa te sagga-kāmassa, ekattamuparo citaṃ. ayaṇca divādigāṇe-ruciatthaṃ gahetvā "ruccatī"ti rūpaṃ janeti. tena "gamaṇaṃ mayharuccatī"ti pāli dissati. curādigāṇe pana ruciatthaṃ gahetvā "roceti rocayatī"ti rūpāni janeti. tena "kiṃ nu jātiṃ na rocesī"ti ādikā pāliyo dissanti. tegaṇikoyaṃ dhātu.

Ruca² dittiyaṃ. rocati, virocati.

Ruca³ rocane. rocanaṃ ruci. bhattaṃ me ruccati. bhattampi tassa na ruccati. pabbajjā mama ruccati. rucitum, ruccitvā. keci pana imasmim divādigāṇe "ruca dittimhi"ti paṭhanti. taṃ na yuttaṃ katthacipi dittisaṅkhātasobhanatthavācakassa rucadhātuno "ruccatī"ti rūpābhāvato. tasmā evaṃ sallakkhetabbaṃ, dittirucīnaṃ vācako rucadhātu bhūvādigāṇiko. tassa hi "rocati, virocati. ekattamuparocita"nti rūpāniyeva bhavanti, na "ruccatī"ti rūpaṃ. ruciyāyeva vācako pana divādigāṇikopi hoti curādigāṇikopi. tassa hi divādigāṇikakāle "gamaṇaṃ mayhaṃ ruccatī" ti rūpaṃ. curādigāṇikāle "kiṃ nu jātiṃ na roce sī"ti rūpaṃ. āpubbo ce ācikkhane vattati, "āroceti, ārocayatī"ti rūpāni dissanti.

Ruja bhaṇge. rujati. rujā. rogo. ettha rujāti byādhi

rujanatṭhena. rogoti rujati bhañjati aṅgapaccagānī ti rogo,
byādhiyeva, yo "ātaṅko"tipi "ābādho"tipi vuccati.

Ruṭa paṭighāte. roṭati.

Ruṭi theyye. ruṇṭati, ruṇṭako.

Ruṭha upaghāte. roṭhati.

Ruṭhi gatiyaṃ. ruṇṭhati.

Ruda assuvimocane. sakammikavasanimissā attho
gahetabbo. rodati, rudati iccapi. ruṇṇaṃ. ruditaṃ. roda-
naṃ. rodanto. rodamāno. rodantī. rodamānā. rudamukhā.
rudam. rudanto.

tattha rodatīti kiṃ rodati? mataṃ puttaṃ vā bhātaraṃ
vā rodati. ttarāyaṃ pāli"nāhaṃ bhante etaṃ rodāmi, yaṃ
maṃ bhante bhagavā evamā ha". ayaṃ panettha attho"yaṃ
maṃ bhante bhagavā evamāha, ahaṃ etaṃ bhagavato
byākaraṇaṃ na parodāmi na paridevāmi na anutthunāmī"ti
evaṃ sa kammikavasena attho veditabbo, na assumuñca-
namatte.

"mataṃ vā amma rodanti

yo vā jīvaṃ na dissati

jīvantaṃ amma passantī

kasmā maṃ amma rodasī"ti.

ayañcettha payogo"ti idamaṭṭhakathāvacanaṃ. idaṃ
pana ṭīkāvacanaṃ"yathā sakammakā dhātusaddā attha-
visesavasena akammakā honti 'vibuddho puriso vibuddho
kamalasaṇḍo'ti, evaṃ a tthavisesavasena akammakāpi
sakammakā ho ntīti dassetuṃ "na paridevāmi na anutthu-

nāmī"ti āha. anutthunasaddo sakammakavasena payujjati
 "purāṇāni anutthuna"nti ādisu. ayañcettha payo goti
 iminā gāthāya anutthunanaṃ rudanaṃ adhippeta nti
 dassetī"ti.

anurudha kāme. kāmo icchā. anupubbo rudhadhātu
 icchāyaṃ vattati. anuruddho, anurodho. anu smāti kiṃ
 virodho. tattha anuruddhoti anurujjhati paṇītaṃ paṇītaṃ
 vatthum kāmetīti anuruddho. anurodhoti anukūlatā. ayaṃ
 pāli "so uppannaṃ lābhaṃ anurujjhati, alābhe paṭivirujjha-
 tī"ti --

ito param pavakkhāmi
 rudhādikagaṇādayo
 sāsanassopakārāya
 gaṇe tu chabbidhe kathaṃ.

Rudhi¹ āvaraṇe. rudhidhātu āvaraṇe vattati. ettha āvara-
 ṇaṃ nāma pidahanam vā parirundhanam vā pali-
 buddhanam vā haritum vā appādānam, sabbametam
 vaṭṭati. rundhati, rundhiti, rundhīti, rundheti, avarundheti.
 kammanimaggo purisena rundhiyati. rodho, orodho, viro-
 dho, paṭivirodho, viruddho, paṭiviruddho, pariruddho.
 rundhitum, parirundhitum. rundhitvā. parirundhitvā. ttara
 rodhoti cārako. so hi rundhati pave sitānam kurūrakamma-
 ntānam sattānam gamanam āvaratīti rodhoti vuccati.
 orodhoti rājubbarī, sā pana yathākāmāvacaram caritum
 appadānena orundhiyati avarundhiyatīti orodho. virodhoti
 ananukū latā. paṭivirodhoti punappunam ananukūlatā.

viruddhoti virodham āpanno. paṭiviruddhoti paṭi-sattubhāvena virodham āpanno. pariruddhoti gahaṇatthā ya samparivārito. vuttañhi "yathā aparīhi pariruddho, vijjante gamane pathe"ti. avaruddhoti pabbājito.

Rudhi² āvaraṇe. rujjhati, virujjhati, paṭivirujjhati. virodhako, viruddho. rodho, virodho, paṭivirodho, anuvirodho.

Rubhi nivāraṇe. rumbhati, sannirumbhati. sannirumbho, sannirumbhitvā.

Rusa¹ him sāyam. rosati.

Rusa² rosane. rosanam kopakaraṇam. roseti, rosayati. roso. rosoti kodho.

Ruha janani pātubhāve. ruhati. rukkho.

Rūpa¹ ruppane. ruppanam kuppanam ghaṭṭanam pīḷanam. ruppati. rūpam, ruppanam. imassa pana "rūpa kriyāya"nti curādigaṇe ṭhitassa "rūpeti rūpayatī"ti rūpāni bhavanti. tattha rūpanti kenatṭhena rūpam? ruppanatṭhena rūpam. vuttañhetam bhagavatā"kiñca bhikkhave rūpam? ruppatī ti kho bhikkhave tasmā rūpa"nti vuccati. kena ruppati? sītenapi ruppati, ḍam samakasavātātapa sarīsapasamphasenapi ruppati, ruppatīti kho bhikkhave tasmā "rūpa"nti vuccatī"ti. tattha ruppatīti kuppati ghaṭṭiyati pīḷiyati, bhijjatīti attho. bhijjatīti vikāram āpajjati, vikārāpatti ca sītādisannipāte visadisarūpappa vattiyeva. ettha ca kuppatīti etena kattua tthe rūpapadasiddhim dasseti, ghaṭṭiyati pīḷiyatīti etehi kammatthe. kopādikriyāyeva

hi ruppa nakriyāti, so pana kattubhūto kammabhūto ca attho bhijjamāno nāma hotīti imassa atthassa dassanattham "bhijjatīti attho"ti vuttam.

atha vā ruppatīti rūpanti kammakattutthe rūpapada siddhi vuttā. vikāro hi ruppananti vuccati, teneva bhijjatīti. atthoti kammakatthutthena bhijjatīti saddena attham dasseti. tattha yadā kammatthe "ruppatī"ti padam, tadā "sītenā"tiādi kattutthe karaṇavacanam. yadā pana "ruppatī"ti padam kattuatthe kammakattuatthe vā, tadā hetumhi karaṇa-vacanam daṭṭhabbam.

rūpasaddo khandha bhava nimitta paccaya sarīra vaṇṇa saṇṭhānādīsu atthesu vattati. aya ñhi"yam kiñcai rūpam atītānāgatapaccuppanna"nti ettha rūpakkhandhe vatta ti. "rūpūpapattiyā maggam bhāvetī"ti ettha rūpabhave "ajjhattam arūpasaññābahiddhā rūpāni passatī"ti ettha kaṣiṇanimitte. "sarūpā bhikkhave uppajjanti pāpakā akusalā dhammā, no arūpā"ti ettha paccaye. "ākāso parivārīto rūpaantvava sakham gacchatī"ti ettha sarīre."cakkhuṇca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇa"nti ettha vaṇṇe."rūpappamāṇo rūpappasanto"ti ettha saṇṭhāne. iccevaṃ-

khandhe bhave nimitte ca
sarīre paccayepi ca
vaṇṇe saṇṭhānādimhi
rūpasaddo pavattati.

Rūpa² rūpakriyāyaṃ. rūpakriyā nāma pakāsanakriyā.
rūpeti, rūpayati. rūpaṃ. tattha rūpanti rūpayatīti rūpaṃ.
vaṇṇavikāraṃ āpajja mānaṃ hadayaṅgatabhāvaṃ
pakāsetīti attho. divādigane panāyaṃ "rūpa ruppane"ti
bhajjanādiattham gahetvā ṭhitā.

Re¹ sadde. rāyati. rā. ratti. ettha ca rātisaddo. rattīti
nisāsaṅkhāto sattānaṃ saddassa vūpasama kālo. rā tiyyati
ucchiyyati etthāti ratti.

Re² sadde. rāyati. rā. rāyitum. rāyitvā. rāvuccati saddo.

Reka saṅkāyaṃ. rekati. tasmim me saṅkate mano. saṅkā.

Rosa bhaye. rosati. rosako.

Roḷa anādare. roḷati.

L a

Laka assādane. laketi, lakayati.

Lakkha¹ dassanaṅkesu. dassanaṃ passanaṃ. aṅko
Lañjanaṃ. lakkheti, lakkhayati. sallakkheti, sallakkhayati.
Lakkhaṃ vijjhati usunā, lakkhaṃ karoti.

gaṅgāya vālukā khīye
udakaṃ khīye mahañṇave
mahiyā mattikā khīye
lakkhe na mama buddhiyā.

kappalakkhaṇaṃ. golakkhaṇaṃ. itthilakkhaṇaṃ. dhammā-
naṃ lakkhaṇaṃ. sallakkhaṇā. upalakkhaṇā. paccupa-
lakkhaṇā. lakkhadhātuyā yupaccayantāya samādipubbā-
naṃ rūpāni nakāro dantajo.

Lakkha² ālocane. lakkheti, lakkhayati. lakkham vijjhati usunā.

Lakha gamane. lakhati.

Lakhi gamane. laṅkhati.

Laga saṅge ca. cakāro anantaravuttāpekkhako. lagati. cajato na hoti laganam. balise laggo.

Lagi gamane. laṅgati. laṅgo.

Laghi¹ gatyakkhepe. gatyakkhepo gatiyā akkhepo. laṅghati, ullaṅghati. laṅghitā, ullaṅghikāpīti, laṅghitvā.

Laghi² bhāsane. laṅgheti, laṅghayati. etāni buddhavacane appasiddhānipi lokikappayogadassana vasena āgatāni. sāsanasmiṃhi bhūdivādigāṇa curādigaṇapariyāpannassa gatyatthavācakaullaṅghanattha paridīpakassa dhātussa rūpam atīva pasiddham.

Laṅgha laṅghane. laṅgheti, laṅghayati.

"atikara'makarā'cariya
mayhampetaṃ na ruccati
catutthe laṅghayitvāna
pañcamiyampi āvuto"ti.

imasmimṃsattilaṅghanajātakecurādigaṇa pariyāpannassa gatyatthavācakassa ullaṅghanatthaparidīpakassa laṅgha-dhātussa "laṅghayitvā, laṅghayitvānā" ti rūpe diṭṭheyeva "laṅgheti, laṅghatī"ti rūpāni diṭṭhānieva honti. bhāsattha-vācakassa pana tathārūpāni rūpāni na diṭṭhāni, evaṃ santepi pubbācariyehi dīghadassīhi abhimatattā bhāsatthavācikāpi laṅghadhātu atthīti gahetabbā, evaṃ

sabbesupi bhūvādigaṇādīsu sāsane appasiddhānampi
rūpānam sāsānānukūlānam gahaṇam veditabbam,
ananukūlānañca appasiddhānam chaḍḍanam.

Laja¹ bhassane. lajati.

Laja² pakāsane. lajeti, lajayati. lājā.

Laji dittiyañca. bhassanāpekkho cakāro. lañjati. tatiyo
nayalañjako. lañjeti pakāseti suttatthanti lañjako.

Lajja lajjane. lajjati. lajjā. lajjāti hirī. yā "virīḷanā"tipi
vuccati.

Laṭa bālhe ca. pubbāpekkhāya cakāro. laṭati. lāṭo.

Laḍi¹ jivhāmāthane. laḍati. laḍo.

Laḍi² ukkhepe. laḍeti, laḍayati.

Lapa viyattiyam vācāyam. lapeti, lapayati. lāpo, lapanam,
ālāpo, sallāpo, kathāsallāpo, lapitam.

Labi avasamsane. avasamsanam avalambanam. lambati,
vilambati, byālambati. nice co' lambate sūri yo. ālambati.
ālambanam, tadālambanam, tadālambaṇam, tadālambam
vā. lābu. alābu vā, akāro hi tabbhāve.

Labha¹ lābhe. labhati, labbhati. lābho, laddham, alattha,
alatthum.

Labha² ābhaṇḍane. labheti, labhayati.

Lala icchāyam. laleti, lalayati.

Lasa¹ silesanakīḷanesu. lasati. lāso. lasīca te nippalitā.
lasi vuccati matthaluṅgam. nippalitāti nikkhantā.

Lasa² kantiyam. lasati, abhilasati, vilasati. lāso, vilāso,
vilasanam.

Lasa³ siḥhayoge. siḥhayogo lāsiyam nāṭakanāṭanam
recakadānam. lāseti, lāsayati. lāsneto, lāsentī. atrāyam pāḷi
"vādentiyāpi lāsentī, naccantiyāpi lāsentī, lāsentiyāpi
naccantī"ti. tattha lāsentīti yā upalvamānā viya uṭṭhahitvā
lāsiyanāṭakam nāṭenti, recakam denti.

Lala₁ vilāse. laḷati. laḷito asso.

Lala² upasevāyam. lāḷeti, lāḷayati. upalāḷeti, upalāḷayati.
bhūvādigaṇaṭṭhāya pana vilāsanatthe vattamānāya
etissā"laḷatī"ti rūpam.

Lā¹ ādāne. lāti. lānam, garuḷo, sīhaḷo, rāhulo, kusalam,
bālo, mahallako, mahallikā. tatra garuḷoti garum lāti
āddāti gaṇhātīti garuḷo, yo "supaṇṇo, dijādhipo, nāgāri,
karotī" ti ca vuccati. sīhaḷoti sīham lāti ādadāti gaṇhātīti
sīhaḷo, pubbapuriso. tabbamse jātā etarahi sabbepi sīhaḷā
nāma jātā. rāhulotiādīsu pana rāhu viya lāti gaṇhātīti-
rāhulo, ko so? sikkhākāmo āyasmārāhulabhaddo buddha-
putto. tassa hi jātadivase suddhodana mahārājā"puttassa
me tuṭṭhim nivedethā"ti uyyāne kīlantassa bodhisattassa
sāsanam paṇiṇi. bodhisatto tam sutvā "rāhu jāto
bandhanam jāta"nti āha. puttassa hi jāyanam
rāhuggahoviyahoti. taṇhākilissa-natāpādanato bālhenā ca
saṅkhalikābandhanena bandham viya hoti muccitum
appadānatoti"rāhu jāto bandhanam jāta"nti āha. rājā"kim
me putto avacā"ti pucchitvā tam vacanam sutvā "ito
paṭṭhāya me nattā 'rāhulo'tveva hotū"ti āha, tato paṭṭhāya
kumāro rāhulo nāma jāto.

mahāpadānasuttaṭīkāyañhi"rāhu jāto"ti ettha "rāhūti rāhuggaho"ti vuttaṃ, taṃ pana "rāhulo" ti vacanassattham pākaṭam kātuṃ adhippāyatthavasena vuttaṃ. na hi kevalo "rāhū"ti saddo "rāhuggaho"ti attham vadati, atha kho jātasaddasambandham labhitvā vadati. tathā hi "rāhu jāto"ti bodhisattena vuttavacanassa "rāhuggaho jāto"ti attho bhavati, tasmā suddhodanamahārājā "mama nattā rāhu viya lātīti rāhuloti vattabbo"ti cintetvā "rāhulotveva hotū"ti āhāti datṭhabbam.

keci pana "rāhulo jāto bandhanam jāta"nti paṭhanti, katthaci potthake ca likhanti, taṃ na sundaram, atthassa ayuttito ṭīkāya ca saddhim virodhato. na hi "rāhulo"ti kumārassa nāmam paṭhamam uppannam, pacchāyeva pana uppannam ayyakena dinnattā, tasmā tadā bodhisattena "rāhulo jāto"ti vattum na yujjati. yathā hi anabhisitte arājini puggale "mahārājā"ti vohāro nappavattati. ṭīkāyañca "rāhūti rāhuggaho"ti vuttaṃ. athāpi tesam siyā "rāhulo jāto bandhanam jāta"nti padassa vijjamānattā eva ṭīkāyam "rāhuggaho"ti bhāva vasena lāsaddena samānattho ādānattho gahasaddo vuttoti evampi nupapajjati, "rāhulānam jātam bandhanam jāta"nti pāṭhassa vattabbattā. rāhuloti hi idam padam "sīhaḷo"ti padam viya dabba-vācakam, na kadācipi bhāvavācakam, tasmā "rāhulo jāto bandhanam jāta"nti etaṃ ekaccehi duropitam paṭham aggahetvā "rāhu jāto bandhanam jāta"nti ayameva pāṭho gahetabbo sārato ca paccetabbo superisuddhesu anekesu

pottha kesu diṭṭhattā, porāṇehi ca gambīrasukhumañāṇehi ācariya pacāriyehi paṭhitattā.

ayaṃ panettha sādhippāyā atthappakāsanārāhujātoti bodhisatto puttassa jātasāsanam sutvā saṃvegappatto "idāni mama rāhu jāto"ti vadati, muccitum appādānavasena mama gahaṇattham rāhu uppannoti hi attho. bandhanam jātanti iminā"mama bandhanam jāta"nti vadati. tathā hi ṭikāyam vuttam "rāhūti rāhuggaho"ti. tattha rāhuggahoti gaṇhātīti gaho, rāhu eva gaho rāhuggaho, mama gāhako rāhujāto ti attho. atha vā gahaṇam gaho, rāhuno gaho rāhuggaho. rāhuggahaṇam mama jātanti attho. putto hi rāhusadiso. pitā candasadiso puttarāhunā gahitattā.

ekacce pana "rāhulotveva hotū"ti imam padesaṃ disvā "rāhu jāto"ti vutte iminā na sameti, "rāhulo jāto"ti vutte yeva pana sametīti maññamānā evaṃ pāṭham paṭhanti likhanti ca, tasmā so anupaparikkhitvā paṭhito duropito pāṭho na gahetabbo, yathāvutto porāṇako porāṇācariyehi abhimato pāṭhoyeva āyasmantehi gahetabbo atthassa yuttito, ṭikāya ca saddhim avirodhatoti.

tattha kusalanti kucchitānam pāpadhammānam sānato tanukaraṇato ñāṇam kusaṃ nāma. tena kusena lātabbam pavattetabbanti kusalam. bāloti diṭṭhadhammikasamparāyikaśaṅkhāte dve anatte devadattakokālikādayo viya lāti ādadātīti bālo. imāni pana taṃnāmāni-

bālo avidvā añño ca

aññānī avicakkhaṇo
 apaṇḍito akusalo
 dummedho kumati jaḷo.
 eḷamūgo ca nippaṇṇo
 dummedhī avidū mago
 aviññū andhabālo ca
 duppaṇṇo ca aviddasu.

mahallakoti mahattaṃ lāti gaṇhatīti mahalla ko,
 jīṇṇapuriso. imānissa nāmāni-
 jīṇṇo mahallako vuddho
 buddho vuḍḍho ca kattaro
 thero cāti ime saddā
 jīṇṇapaṇṇattiyo siyuma.

tathā hi-

"dūre apassaṃ therova
 cakkhuma yācitu māgato"ti
 evamādisu daṭṭhabbo
 therasaddo mahallake.

imāni pana nāmāni itthiyā itthilingavasena vattabbāni-
 jīṇṇā mahallikā vuddhī
 buddhī vuḍḍhū īca kattarā
 therī cāti ime saddā
 nāmaṃ jīṇṇāya itthiyā.

Lā² ādāne. lāti.

Lākha sosanālamatthesu. lākhati.

Lāgha sāmattiye. lāghati.

Lāja bhassane. lājati.

Lābha pesane. curādi lābheti, lābhayati. "labha lābheti
dhātussa rūpāni ce, kāritarūpāni bhavanti.

Likha lekhane. likhati, sallekhati. atisallekhate vāyam sama-
ṇo. lekhā, lekhanam, lekhako, likhitam, sallekhapatipatti.

Ligi gamane. līngati, līnganam.

Līṅga cittīkaraṇe. cittīkaraṇam vicitrabhāvakaraṇam.
līngeti, līngayati. līngam. ettha līngam nāma dīgharassa-
kisathūlaparimaṇḍalādibhedam saṇṭhānanti gahaṇe atīva
yujjati. tañhi nānappakārehi vicitram hoti, līngīyati
vicittam kariyati avijjātaṇhākammehi utunā vā cuṇṇādīhi
vā sarīramīti līngam. ajjhattasantānatiṇarukkhādikuṇḍala-
karaṇḍakādīsu pavattasaṇṭhānavasenetam daṭṭhabbam.
līngasaddo sadde saddappavattinimitte itthi byañjane
purisabyañjane saññāṇe ākāre cāti imesu atthesu dissati.
ayañhi"rukkihoti vacanam līṅga"nti ettha sadde dissati.
"satalīṅgassa atthassā"ti ettha saddappattinimitte. "tena
kho pana samayena aññatarassa bhikkhuno itthaliṅgam
pātubhavatī"ti ettha itthibyañjane. "purisaliṅganimitta-
kuttākappāna"nti ettha purisabyañjane. "tena līṅgena
jānāma, dhuvam buddho bhavissatī"ti ettha saññāṇe. "tehi
līṅgehi tehi nimittehi tehi ākārehi "āgantukabhāvo jāni-
tabbo "āgantukā ime"ti ettha ākāre dissati.

sadde ca tannimitte ca

kāṭakoṭacikāya ca

lakkhaṇe ceva ākāre

līngasaddo pavattati.

Lipa limpane. limpati, limpako. avalepo. avalepoti
ahaṅkāro.

Lipi upalepe. lepati. littam paramena tejasā.

Lisa appībhāve. lissati. leso. "lisa lesane"tipi paṭhanti
ācariyā.

Liha assādane. lehati, palehati. lehanīyam. atrāyam
pāḷi"sunakhā himassa palihiṃsu pāde"ti. ayam
panatthosunakhā imassa kumārassa pādatale attano jivhāya
palihiṃ sūti.

Lī silese. lināti, nilināti. līnam, sallīnam, paṭisallānam.

Luja vināse. lujjatīti loko. lopo, lutti, lujjanam, lutto.

Luji bhāsāyam. luñjeti, luñjayati.

Luñca apanayane. luñcati. luñcako, luñcituṃ, luñcivā.

Luṭa viloṭhane. loṭati.

Luṭa bhāsāyam. loṭeti, loṭayati.

Luṭi theyye. luṇṭati, luṇṭako.

Luṭi theyye. luṇṭeti, luṇṭayati.

Luṭha upaghāte. loṭhati.

Luṭha paṭighāte. loṭhati.

Luṭha saṃkilese. loṭhati.

Luṭhi ālassiye ca. cakāro pubbatthe ca. luṇṭhati, luṇṭho.

Luṭhi gatiyam. luṇṭhati, aṇṭhati.

Luthi hiṃ sāsāṃkilesesu. lunthati.

Lupa acchedane. lumpati. vilumpako, vilutto vilopo.

vilumpateva puriso

yāvassa upakappati
yadā caññe vilumpanti
so vilutto vilumpatīti.

Lupa adassane. luppanam, lopo, lutti.

Lubi addane. lumbati. lumbinīvanam.

Lubi addane. addanam him sā. lumbeti, lumbayati.

Lubha vimohane. lobhati, palobhati. thullakumārīpa-
lobhanam. kārite pana "lobheti, palobheti, palobhetvā"ti
rūpāni bhavanti. divādigaṇam pana patvā giddhiyatthe
"lubbhatī"ti rūpam bhavati.

Lubha giddhiyam. lubbhati. attanoyeva jaṇṇukam olubbha
tiṭṭhati. lubbhanam, lobho, lubbhitvā, lubbhitvāna,
lubbhiya, lubbhiyāna, olubbhitvā, olubbhitvāna, olubbhiya,
olubbhiyāna, lubbhitum olubbhitum.

tattha lobhoti lubbhanti tena sattā, sayam vā lubbhati,
lubbhanamattameva vā tanti lobho . ettha pana "lobho
lubbhanā lubbhitattham rāgo taṇhā tasiṇā mucchā ejāva-
nam vanatho"iccādīni lobhassa bahunāmāni veditabbāni.

Lū chedane. lunāti. loṇam, kusalam, bālo, lūto.

ettha ca loṇanti lunāti vītarasabhāvam vināseti sarasabhā-
vam karotīti loṇam, lavaṇam. kuso viya hatthappadesam
akusaladhamme lunātīti kusalam, anavajja iṭṭhavipāka-
lakkhaṇo dhammo. diṭṭhadhammikasamparāyi ke dve atthe
lunātī ti bālo, avidvā. lūtoti makkaṭako vuccati. tassa hi
suttam "lūtasutta"nti vadanti. yūsam pātum paṭaṅga-
makkhikādīnam jīvitam lunātīti lūto.

Lūsa him sāyam. lūseti, lūsayati.

Loka¹ dassane. lokati. loko. ālokoti aññānīpi rūpāni gaḥetabbāni. curādigaṇaṃ pana patvā imissā "loketi, lokayati, oloketi, olokayati"ti ādinā rūpāni bhavanti. lokoti tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. tattha"eko loko, sabbe sattā āhāraṭṭhitikā"ti āgato saṅkhāro eva loko saṅkhāraloko. sattā eva loko sattaloko. cakkavāḷa saṅkhāto okāso eva loko okāsa loko, yo "bhājanaloko"tipi vuccati. tesu saṅkhāro luccatīti lokoti. vuttañhetam bhagavatā "lujjati palujjatīti kho bhikkhu tasmā lokoti vuccatī"ti. lokiyati ettha puññapāpaṃ tabbipāko cāti satto loko. lokiyati vicittākārato dissatīti cakkavāḷasaṅkhāto okāso loko. yasmā pana lokasaddo samūhepi dissati, tasmā lokiyati samudāyavasena paññāpiyatīti loko, samūhoti ayampi attho gaḥetabbo. atha vā lokoti tayo lokā kilesaloko bhavaloko indriyalokoti. tesam sarūpaṃ curādigaṇe kathessāma bahuvidhatañca. bahiddhā pana kavīhi "loko tu bhuvane jane"ti ettakameva vuttaṃ.

Loka² bhāsāyam. loketi, lokayati.

Loca¹ dassane. locati, locanaṃ.

Loca² dassane. loceti, locayati. locanaṃ. rūpārammaṇaṃ locayati passatīti locanaṃ, cakkhu.

Loca³ bhāsāyam. loceti, locayati. locanaṃ, locayati samavisamaṃ ācikkhantaṃ viya bhavatīti locanaṃ, cakkhu.

Loḷa ummāde. loḷati.

 V a

V a k a ādāne. vakati, vako. vakoti khuddakavana dīpiko,
byagghotipi vadanti.

V a k a dittiyaṃ paṭighāte ca. ditti sobhā, vakati.

V a k i gatyatthā. vaṅkati.

V a k k a bhāsāyaṃ. vakketi, vakkayati.

V a k k a nāsane. vakketi, vakkayati.

V a k k h a varaṇe. varaṇaṃ. saṃvaraṇaṃ. vakkhati. vakkho.
ettha ca vakkhoti rukkhoyeva.

bhavissantīrūpāni vadāma vakkhati, vakkhanti. vakkhasi,
vakkhatha. vakkhāmi, vakkhāma. vakkhate, vakkhante.
vakkhase, vakkhavhe. vakkhassaṃ vakkhamhe.

imesaṃ pana padānaṃ "kathessati, kathessantī"ti ādinā
attho vattabbo. v a k k h a roseti dhātussaca "vakkhati,
vakkhanti. vakkhasī"ti ādīni vatvā avasāne uttamapuri-
sekavacanaṭṭhāne "vakkhemī"ti vattabbaṃ. attho
panimesaṃ "rosati, rosantī"ti ādinā vattabbo. ayaṃ vaca
v a k k h a d h ā t ū n a ṃ bhavissantī vattamānāvasena rūpaṃ-
sandanānayo. aparānīpi vacadhātussa bhavissantī sahita-
nirūpāni bhavantī vakkhissati, vakkhissanti. vakkhissasi,
vakkhissatha. vakkhissāmi, vakkhissāma. vakkhissate,
vakkhissante. vakkhissase, vakkhissavhe. vakkhissaṃ,
vakkhissāmaṃ. atrāyaṃ pāli-

"atītakappe carataṃ

ṭhapayitvā bhavābhavē
 imamhi kappe caritaṃ
 pavakkhissam suṇohime"ti.

gadrabhapañhepi"rājā tumhehi saddhim paṭisanthāram
 katvā gahapati patirūpaṃ āsanaṃ ñatvā nisīdathāti
 vakkhissatī"ti evamādiatṭhakathā pāṭho dissati, tasmāyeva
 edisī padamālā racitā. vakkha roseti dhātussapi,
 bhavissantīsaḥitāni rūpāni "vakkhissati, vakkhissantī"ti
 ādīni bhavanti. attho panimesaṃ "rosissati, rosissantī"ti
 ādinā vattabbo. ayaṃ vacavakkhadhātūnaṃ bhavissantī-
 vaseneva rūpaṃ sandanānayo.

Vakhi kaṅkhāyaṃ. vaṅkhati.

Vagi gamane. vaṅgati. vaṅgo.

Vagga gatiyaṃ. vaggati. vaggo, vaggitaṃ. ettha samudā-
 yavasena vagganaṃ pavattanaṃ vaggo. vaggitanti gama-
 naṃ. tathā hi nāgapetavatthuatṭhakathāyaṃ "yo so
 majjhe assatarīrathena catubbhi yuttena suvaggitena.
 amhākaṃ putto ahu majjhimo so, amaccharī dānapatī
 virocatī"ti imissā pāḷiyā atthaṃ vadantehi "suvaggitenāti
 sundara-gamanenā"ti. kiñci bhiyyo kriyāpadampi ca
 diṭṭhaṃ "dhunanti vagganti pavattanti cambare"ti.

Vaṅka koṭille. vaṅkati. vaṅkaṃ. vaṅkasaddo hi
 vakkasaddena samānattho, vakkasaddo ca vaṅkasaddena.
 tathā hi-

"yaṃ nissitā jagatiruhaṃ
 svāyaṃ aggim pamuñcati

disā bhajatha vakkaṅgā
 jātaṃ śaraṇato bhaya"nti.
 pāḷi dissati.

ayaṃ pana vakkasaddo sakkaṭabhāsaṃ patvā kakā
 rarakārasaññogakkhariko bhavati, dhātubhāvo panassa
 porāṇehi na vutto, tasmā kriyāpadaṃ na diṭṭhaṃ. imassa
 pana vaṅkasaddassa"vaṅka koṭille ti dhātubhāvo vutto
 "vaṅkatī"ti kriyāpadañca, pāḷiyaṃ tu"vaṅkatī"ti
 kriyāpadaṃ na diṭṭhaṃ, tathā bhāvavācako vaṅkasaddopi.
 vāccaliṅgo pana anekesu ṭhānesu diṭṭho. tatra vaṅkatīti
 kriyāpadaṃ pāḷiyaṃ avijjamānampi gahetabbameva
 nāthatīti kriyā-padamiva. bhāvavācakassa pana
 vaṅkasaddassa atthitā natthitāca pāḷi-ādīsu punappunaṃ
 upaparikkhitabbā. kecettha vadeyyuṃ"yadi bhāvavācako
 vaṅkasaddo natthi, kathaṃ 'aṭṭhavaṅkaṃ maṇiratanam
 ulāra'nti ettha samā-so"ti. ettha pana aṭṭhasu ṭhānesu
 vaṅkaṃ aṭṭhavaṅkaṃ, na aṭṭhavaṅkāniyassāti.
 dabbavācako hi vaṅkasaddo, na bhāvavācako hi vaṅkasaddo,
 na bhāvavācakoti daṭṭhabbaṃ.

vaṅkaṃ vakkañca kuṭilaṃ
 jimhañca rimhamanuju
 vaṅkasaddādayo ete
 vāccaliṅgā tiliṅgikā.
 atha vā vaṅkasaddoyaṃ
 "vaṅkaghastā"tiādisu
 baḷise giribhede ca

vattate sa pumā tadā.
 aya ñhi"te' me janā
 vaṅkaghastā sayanti
 yathāpi maccho baḷisaṃ
 vaṅkaṃ maṃsena chāditam.

vaṅkaghastova ambujo"ti ādīsu baḷise vattati.

ettha siyā "nanu ca bho "yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkaṃ
 maṃsena chādita'nti ettha vaṅkasaddo guṇavācako
 visesanasaddo, yena baḷiso visesito, tena vaṅkaṃ kuṭilaṃ
 baḷisanti attho viññāyatī"ti? tanna, vaṅkasadde avuttepi
 baḷisasabhāvassa vaṅkattā kuṭilattho pākaṭoti natthi
 visesanasaddena payojanam. idam pana "baḷisaṃ
 vaṅka"ntivacanam "hatthināgo.

saroruham padumam. hatthīca kuñjaro nāgo"tiādi
 vacanamiva pariyāyavacanam, tasmā "vaṅka"nti padassa
 "kuṭila"nti attho na gahetabbo. atha vā yathā "yathā
 āraññakam nāgam, dantiṃ anveti hatthinī" ti ettha nāga-
 saddassa dantīsaddassa ca aññamaññapariyāyavacanattepi
 dantinti manoramadantayuttanti attho samvaṇṇito
 tathā"baḷisaṃ vaṅka"nti imesampi aññamaññam
 pariyāyavacanattepi vaṅkanti kuṭilanti attho vattabbo.
 eva ñhi sati attho sālārājā viya suphullito hoti, desanā ca
 vilāsappattā, na pana"vaṅkaṃ baḷisa"nti saddānam
 guṇaguṇīvasena samānādhikaraṇabhāvo icchitabbo "buddho
 bhagavā verañjāyam viharatī"ti ādīsu "buddho bhāgavā"
 ti imesaṃ viya samānādhikaraṇabhāvassa anicchitabbattā.

na hi īdisesu ṭhānesu samānādhikaraṇabhāvo porāṇehi anumato.

"yattha etādisosatthā
loke appaṭipuggalo
tathāgato balappatto
sambuddhoparinibbuto"ti.

"buddham buddham nikhilavisayam suddhiyā yāva sud-
dhi"ntica ādīsu pana anumato. ettha hi "etādiso"ti ca appa-
ṭipuggalo"ti ca tathāgato"ti ca "balappatto"ti ca sambud-
dho"ti ca parinibbuto"ti ca imāni "satthā"ti anena padena-
samānādhikaraṇāni.

tathā "buddham buddha"nti dvinnam padānam pacchi-
mam purimena samānādhikaraṇam bhavati.

iti"yathāpi maccho baḷisaṃ, vaṅkam maṃsena chādita"nti
ettha vaṅkasaddo baḷissassābhidhānantaram, na guṇavā-
cako. evaṃ vaṅkasaddo baḷi se vattati. "vaṅkam gacchāma
pabbataṃ. dūre vaṅkata pabbato"ti ādīsu pana girivīsese
vattati. ettha ca "vaṅkapabbato"ti vattabbe sukhuccāraṇa-
ttham niruttinayena majjhe animittam takārāgamam katvā
"vaṅkatapabbato"ti vuttam. atha vā vaṅkoyeva vaṅkatā,
yathā devoeva devatā. yathā ca disā eva disatāti, evaṃ
tāpaccayavasena vaṅkatā ca sā pabbato cāti "vaṅkata-
pabbato"ti vuttam, majjhe rassavasena cetam daṭṭhabbam.
atha vā vaṅkamassa saṇṭhānamatthīti vaṅkatoti mantuatthe
tapaccayo, yathā pabbamassa atthīti pabbatotī. evaṃ
vaṅkato ca so pabbato cāti vaṅkatapabbato. "vaṅkapabbato"

icceva vā paṇṇatti, pādakkharapāripūriyā pana "dūre vaṅkatapabbato"ti vuttanti datṭhabbam.

Vaca¹ viyattiyam vācāyam. viyattassa esā viyatti, tissam viyāttiyam vācāyam, viyattāyam vācāyanti adhippāyo. viyattassa hi vadato puggalassa vasena vācā viyattānāma vuccati. yathā pana kucchisaddatiracchānagatādisaddo "abyattasaddo"ti vuccati, na evam vacanasāṅkhāto saddo "abyattasaddo ti vuccati viññātattattā. vatti, vacati, vacanti. vacasi"iccādīni suddhakattupadāni. "vāceti, vācenti" iccādīni hetukattupadāni. "atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccati. vuccanti. santo sappu risā loke, devadhammāti vuccare" iccādīni kammaṭṭupadāni. garū pana vakārassa ukārādesava vasena "uttam uccate uccante"tiādīni icchanti, tāni sāsane appasiddhāni, sakkaṭabhāsā nulomāni. sāsanasmi ñhi rakārāgamavisaye nipubbasseva vacassa vassa ukārādesosiddho "nirutti, niruttam, nerutta"nti. vacanam, vācā, vaco, vacī, vuttam, pavuttam, vuccamānam, adhivacanam, vattabbam, vacanī yam, imāni nāmikapadāni. vatthum, vattave, vatvā, vatvāna. tattha vattīti vadati. ākhyātapadañhetam. attha samvaṇṇakehipi "vatti etāyāti vācā"ti nibbaca namudāhaṭam. saddasatthe ca tādīsam ākhyātapadam diṭṭham. ettha paneke vadanti "vacati, vacantītiādīni kriyāpadarūpāni buddhavacane aṭṭhakathāṭīkāsu satthesu ca anāgatattā chaḍḍetabbānī"ti. tanna, yasmā sāsane "avaca, avacim sū"ti suddhapadāni ca "vāceti, vācentī"ti ādīni

hetukattupadāni ca dissanti, tasmā buddhavacanādīsu anāgatānipi "vacati, vacantī"tiādīni rūpāni gahetabbāni. vacatu, vaceyya, vuccatu, vucceyya. sesam sabbam sabbattha vitthārato gahetabbam.

parokkhārūpāni vadāma—vaca, vacu. vace, vacittha. vacam, vacimha. vacittha, vacire. vacittho, vacivho. vacim, vacimhe.

hiyyattanīrūpāni vadāma—avacā, avacū. avaco, avacuttha. avhocaṃ, avacumha. avacuttha, avacutthum.

avacase, avacuvhum. avacim, avacamhase.

ajjatanīrūpāni vadāma—avaci, avocum, avacimsu. avoco, avocuttha. avocim, avocumha. avocā, avocu. avacase, avocivam. avocaṃ, avocimhe.

Vaca² bhāsane. vaceti, vacayati. bhūvādiganepi ayam vattati. tadā tassā"vatti, vacati, avoca, avocu"ntiādīni rūpāni bhavanti. kārite pana "antevāsikaṃ dhammaṃ vāceti, vācayati"ti rūpāni. vattum, vattave, vatvā, vuttam, vuccati.

Vaci dittiyaṃ. vañcati.

Vacchu chedane. vucchatī. vuttā, vuttavā, vuttasiro. vakāragatassa akārassa uttam. vuttasaddo kesoharaṇepi dissati"kāpaṭi ko māṇavo daharo vuttasiro"ti ādīsu. ettha ca sirasaddena sirorūhā vuttā yathā mañca saddena mañcatthā, cakkhusaddena ca cakkhunissitaṃ viññāṇam. ropitepi "yathā sārādikaṃ bījam, khetto vuttam virūhatī"ti

ādīsu. kathitepi "vuttamidam bhagavatā, vuttamarahatā"ti
ādīsu. atridam vuccati-

vacchu va pa va ca va sā
vuttasaddo pavattati
kesohāre ropite ca
kathite ca yathākkamanti.

aparo nayo vuttasaddo"no ca kho paṭivutta"nti ādīsu
vāpasamīkaraṇe dissati. "pannalomo paradattavutto"ti ādīsu
jīvita vuttiyaṃ. "paṇḍupalāso bandhanā pavutto"ti ādīsu
apagame. "gītaṃ pavuttaṃ samīhita"nti ādīsu pāvacana-
vasena pavattite. loke pana "vutto pārāyano"ti ādīsu ajjhene
dissati.

atridam vuccati-

"vāpasamīkaraṇe ca
atho jīvitavuttiyaṃ
apagame pāvacana
vasena ca pavattite
ajjhene cevametesu
vuttasaddo padissatī" ti.

aparopinayo vuttasaddo saupasaggoca anupasaggo ca
vapane vāpa samīkaraṇe kesohāre jīvitavuttiyaṃ
pamuttabhāve pāvacanavasena pavattite ajjhene kathaneti
evamādīsu dissati.

tathā hesa-

"gāvo tassa pajāyanti
khette vuttaṃ virūhati

vuttānaṃ phalamasnaṃti

yo mittānaṃ na dubbhatī"ti.

ādīsu vapane āgato. "no ca kho paṭivutta" nti ādīsu
aṭṭhadantakādīhi vāpasamī—karaṇe. "kāpaṭiko māṇavo
daharo vuttasiro"ti ādīsu kesoharaṇe. "pannalomo paradatta
vutto migabhūtena cetasā viharatī"ti ādīsu jīvitavuttiyaṃ.
"seyyathāpi nāma paṇḍupalāso bandhanā pavutto abhabbo
haritatthāyā"ti ādīsu bandhanato pamuttabhāve. "yesa-
midam etarahi porāṇam mantapadam gītam pavuttam
samīhita" nti ādīsu pāvacaṇabhāvena pavattite. loke pana
"vutto gaṇo, vutto pārāyano"ti ādīsu ajjhene. "vuttam kho
panetaṃ bhagavatā, dhammadāyādā me bhikkhave
bhavatha, mā āmisadā yādā"ti ādīsu kathane. akridam
vuccati—

vapa vatu vacchu vaca-

dhātūnaṃ vasato mato

sopasaggo nopasaggo

vuttasaddo yathārahaṃ.

pavane ca vāpa samī

karaṇe muṇḍatāya ca

jīvavutyam pamuttatthe

vasā pāvacaṇassatu

pavattite ca ajjhene

kathane cāti lakkhaye.

Vachi icchāyam. vañchatī. vañchitam dhanam.

Vaja¹ gatiyam. vajati. abbajati. manussattañca abbaje. vajo,

vajanam, pavajanam, pabbajjā, pabbajito, pabbājito.

sakā ratṭhā pabbājito

aññam janapadam gato

mahantam koṭṭham kayirātha

duruttānam nidhetave.

Vaja² magganasaṅkharesu. vajeti vajayati.

Vajja vajjane. vajjeti, vajjayati. parivajjanako. vajjito
sīlavantehi, katham bhikkhu karissasīti.

Vañcu gatiyam. vañcati. santi pādā avañcanā. avañcanāti
vañcituṃ gantuṃ asamatthā.

Vañcu palambhane. palambhanam upalāpanam. vañceti,
vañcayati. vañcako, vañcanam. bhūvādigane pana
vañcadhātu gatyatthe vattati. "santi pādā avañcanā"ti pāḷi.

Vaṭa vedhane. vaṭati. vaṭo. vāṭo.

Vaṭa vibhajane. vaṭeti, vaṭayati.

Vaṭi vibhājane. vaṭati. vaṇṭo.

Vaṭha thūliye. vaṭhati. vaṭharo. vaṭharoti thūlaghana
sarīrasmim vattabbavacanam. tathāhi vinayaṭṭhakathāyam
"vaṭharoti thūlo, thūlo ca ghanasarīro cāyam bhikkhūti
vuttam hotī"ti vuttam.

Vaṭhi ekacariyāyam. vaṇṭhati.

Vaḍi veṭhane. vaḍati.

Vaddha¹ vaddhane. vaddhati. sirivaddhako, dhana-
vaddhako, vaddhaito. buddheuā. ettha ca vakārassa bakāro,
akārassa cukāro.

Vaddha² ākirane. kam sapātiyā pāyāsam vaddheuti,

vaḍḍhayati. bhattam vaḍḍhetvā adāsi.

Vaṇa¹ sadde. vaṇati. vāṇako.

Vaṇa² gattavicuṇṇane. vaṇeti, vaṇayati. vaṇo. ettha vaṇoti aru. sā hi sarīram vaṇayati vicuṇṇeti chiddāvachiddam karotīti vaṇoti vuccati.

Vaṇṇa vaṇṇakriyāvitthāraguṇavacanesu. vaṇṇo paṣaṃsā. kriyā karaṇam. vitthāro vitthinnatā. guṇo sīlādiddhammo. vacanam vācā. vaṇṇeti, vaṇṇayati. vaṇṇo, vaṇṇam, suvaṇṇam, samvaṇṇanā.

vaṇṇasaddo chavithutikulavaggakāraṇasaṇṭhānama pamāṇarūpāyatanādīsu dissati. tattha "suvaṇṇaṇṇosi bhagavā"ti evamādīsu chaviyam. "kadā saññūlhā pana te gahapati samaṇassagotamassa vaṇṇā"ti evamādīsu thutiyam. "cattāro-me bho gotama vaṇṇā"ti evamādīsu kulavagge. "atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī"ti evamādīsu kāraṇe. "mahantaṃ hatthirājavaṇṇam abhinimminivā"ti evamā-dīsu saṇṭhāne. 'tayo pattassa vaṇṇā'ti evamādīsu pamāṇe. "vaṇṇo gandho raso ojā"ti evamādīsu rūpāyataneti.

tattha chaviyanti chavigatā vaṇṇadhātu eva "suvaṇṇa-vaṇṇo"ti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitāti apare. vaṇṇanam kittiyā ugghosananti vaṇṇo, thuti. vaṇṇayati asaṅkarato vavatthapiyatīti vaṇṇo, kulavaggo. vaṇṇiyati phalam etena yathāsabhāvato vibhāviyatīti vaṇṇo, kāraṇam, vaṇṇanam dīgharassādivasena saṇṭhahananti vaṇṇo, saṇṭhānam. vaṇṇiyati aḍḍhamahantādivasena pamiyatīti vaṇṇo,

pamāṇam. vaṇṇeti vikāramāpajjamānam hadayaṅgatabhā-
vam pakāsetīti vaṇṇo, rūpāyanam. evam tena tena pavatti-
nimittena vaṇṇasaddassa tasmim tasmim atthe aparampi
vaṇṇasaddassa atthuddhāram vadāma. vaṇṇasaddo
saṇṭhānajāti rūpāyatanakāraṇapamā ṇaguṇapasamāsājāta-
rūpapuḷinakkharādīsu dissati. aya ñhi "mahantam
sapparājavaṇṇam abhinimminivā"ti ādīsu saṇṭhāne dissati,
"brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño vaṇṇo"ti ādīsu
jātiyam. "paramāya vaṇṇapokkharatāya samannā gato"ti
ādīsu rūpāyatane.

"na harāmi na bhañjāmi
ārā singhāmi vāriyam
atha kena nu vaṇṇena
gandhathenoti vuccatī"ti.

ādīsu kāraṇe. "tayo pattassa vaṇṇā"ti ādīsu pamāṇe. "kadā
saññūlḥā pana te gahapa ti samaṇassagotamassa vaṇṇā"ti
ādīsu guṇe. "vaṇṇārahassa vaṇṇam bhāsatī"ti ādīsu
pasamāsāyam. "vaṇṇam añjanavaṇṇena, kāliṅgamhi
vanimhase"ti ettha jātarūpe. "akilāsuno vaṇṇapathe
khaṇantā"ti ettha puḷine. "vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyāyo"ti
ādīsu akkhare dissati. iccevam sabbathāpi-

chaviyam thutiyam heme
kulavagge ca kāraṇe
saṇṭhāne ca pamāṇe ca
rūpāyatanajātisu

guṇakkharesu puḷine
vaṇṇasaddo pavattati.

suvaṇṇasaddochavisampattigaruḷajātarūpesu āgato. ayañhi
"suvaṇṇe dubbaṇṇe, sugate duggate"ti "suvaṇṇatā
sussaratā"ti ca evamādīsu chavisampattiyam āgato. kākam
suvaṇṇā parivārayantī"ti ādīsu garuḷe. "suṇṇavaṇṇo
kañcanasantibhattaco"tiādīsu jātarūpeti.

Vata yācane. vatati.

Vatu¹ vattane. vattati, pavattati, samvattati, anuvattati,
parivattati. pavattam.

Vatu² bhāsāyam. vatteti, vattayati.

Vattha addane. vattheti, vatthayati.

Vada¹ viyattiyam vācāyam. vadati, vajjati. vadeti,
ovadati, ovadeti, paṭivadati. abhivadati, anuvadati,
upavadati, apavadati. nivadati. aññānipi yojetabbāni. tattha
"vajjantu bhonto amma"nti pāḷidassanato vajjatīti padam
vuttam. keci pana garū"vajjetī"ti rūpam icchanti, tam
upaparikkhitvā yuttañce gahetabbam, "upāsako bhikkhum
vadeti. tena yogena janakāyam, ovadeti mahāmunī" ti ca
dassanato vadeti ovadetīti ca vuttam.

sabbānetāni suddhakattupadāni.

ovādeti, vādayati, vādāpeti, vādāpayati. vajjento, vajjayanto,
imāni hetukattupadāni.

kamme"vadiyati, ovadiyati, vajjiyati. vadiyamāno, vajja-
māno, ovadiyamāno, ovajjamāno na karoti sāsanam"
iccādīnam bhavanti. "vādo, ovādo, paṭivādo, pavādo,

abhivādanam, anuvādo, upavādo, apavādo, vivāde, nivādanam, vajjam, vadanam" iccevamādīni nāmipadāni yojetabbāni.

"vaditum, vaditvā, vivaditvā" iccevamādīni ca tumantā-dīnipadāni.

tattha yādoti kathā. vaditabbam vattabbanti vajjam, kim tam? vacanam. etena saccavajjena, samaṅginī sāmikena homīti ettha hi vacanam "vajja"nti vuccati. vadanti etenāti vadanam, mukham. mukhassa hi imāni nāmāni-

vadanam lapanam tuṇḍam
mukha massaṅca ānanam
sūkarādimukham tuṇḍa
miti ñeyyam visesato.

tatra vadatīti pitā puttam vadati. apica vadatīti bherī vadati, nādam muñcatīti attho. esa nayo vajjatīti etthāpi. tatrāyam padamālā, vadati, vadanti. vadasi, vadatha. vadāmi, vadāma. vadate, vadante. vadase, vadavhe. vade, vadamhe.

vadatu, vadantu. vadāhi, vada, vadatha. vadāmi, vadāma. vadatam, vadantam. vadassu, vadavho. vade, vadāmase. vajjati, vajjanti. vajjasi, vajjatha. vajjāmi, vajjāma. vajjate, vajjante. vajjase, vajjavhe. vajje, vajjamhe.

vajjatu, vajjantu. vajjāhi, vajja, vajjatha. vajjāmi, vajjāma. vajjatham, vajjantam. vajjassu, vajjavho. vajje, vajjāmhase. imā dve padamālā vadadhātussa vajjā desavasena vuttāti datṭhabbam.

atrāyaṃ sukhumatthavi nicchayo

"manussakā ca dibbā ca

tūriyā vajjanti tāvade"ti pāli.

ettha vajjantīti idaṃ suddhakattupadaṃ taddīpakattā. kiṃ viya?

"usīrayantu saṅkhapaṇavā

vadantu ekapokkharā

nadantu bherī sannaddhā,

vaggū vadantu dundubhī"ti.

ettha "usīrayantu vadantu"ādīni viya. tathā hi aṭṭhakathāyaṃ "vajjantīti vajjimāsūti atītavacane vattamānavacanaṃ veditabba"nti suddhakattuvasena vivaraṇaṃ kataṃ, tasmā īdisesu ṭhānesu vadadhātussa vajjādeso daṭṭhabbo.

"saṅkhā ca paṇavā ceva,

athopi diṇḍimā bahū.

antalikkhamhi vajjanti,

disvānaccherakaṃ nabhe"ti.

ettha pana vajjantīti hetukattupadaṃ taddīpakattā. tañca kho vaṇṇasandhivisayattā vādayantīti kārī tapadarūpena siddhaṃ. tathā hi "vādayantī"ti padarūpaṃ patitṭhāpetvā yakāre pare saralopo kato, dyakārasaññogassajjakāradvayaṃ pubbakkarassa rassattañca bhavati. tenāha aṭṭhakathāyaṃ "vajjantīti vādayantī"ti hetukattuvasena vivaraṇaṃ. tathā hi "devatā nabhe accherakaṃ bhagavato yamakapāḷihāriyaṃ disvā antalikkhe etāni saṅkha paṇavādīni tūriyāni vādayantī"ti hetukattuva sena attho

abhivādanam, anuvādo, upavādo, apavādo, vivāde, nivādanam, vajjam, vadanam" iccevamādīni nāmipadāni yojetabbāni.

"vaditum, vaditvā, vivaditvā" iccevamādīni ca tumantā-dīnipadāni.

tattha yādoti kathā. vaditabbam vattabbanti vajjam, kim tam? vacanam. etena saccavajjena, samaṅginī sāmikena homīti ettha hi vacanam "vajja"nti vuccati. vadanti etenāti vadanam, mukham. mukhassa hi imāni nāmāni-

vadanam lapanam tuṇḍam
mukha massaṅca ānanam
sūkarādimukham tuṇḍa
miti ñeyyam visesato.

tatra vadatīti pitā puttam vadati. apica vadatīti bherī vadati, nādam muñcatīti attho. esa nayo vajjatīti etthāpi. tatrāyam padamālā, vadati, vadanti. vadasi, vadatha. vadāmi, vadāma. vadate, vadante. vadase, vadavhe. vade, vadamhe.

vadatu, vadantu. vadāhi, vada, vadatha. vadāmi, vadāma. vadatam, vadantam. vadassu, vadavho. vade, vadāmase. vajjati, vajjanti. vajjasi, vajjatha. vajjāmi, vajjāma. vajjate, vajjante. vajjase, vajjavhe. vajje, vajjamhe.

vajjatu, vajjantu. vajjāhi, vajja, vajjatha. vajjāmi, vajjāma. vajjatham, vajjantam. vajjassu, vajjavho. vajje, vajjāmase. imā dve padamālā vadadhātussa vajjā desavasena vuttāti datṭhabbam.

vācakapada"nti ce? tampi na, kammavasena vivaraṇassa akatattā, kattuvaseṇa pana katattāti niṭṭhamettha gantabbam.

ayamettha vinicchayo veditabbo. dvigaṇiko vadadhātu bhūvādigaṇiko ca curādigaṇiko ca. so hi bhūvādigaṇe vattanto"vadati vajjatī"ti.

suddhakatutrūpāni janetvā"vādeti, vādayati, vādāpeti, vādāpayatī"ti cattāri hetukatturūpāni janeti, curādigaṇe pana "vādeti, vādayatī"ti suddhakatturūpāni janetvā "vādāpeti, vādāpaya tī"tica dve hetukatturūpāni janeti, tasmā sāsane "vādenti vādayantī"ti suddhakattupadāni dissanti. "vadeyya, vadeyyum"iccādi sabbam neyyam. "vajjeyyum"iccādi ca sabbam neyyam vajjādesavasena. atha vā vadeyya, vadeyyum, vajjum. pitā mātā ca te dajjunti padamiva. ettha ca"vajjum vā te navā vajjum, natthi nāsāya rūhanā"ti pāḷinidassanam. vadeyyum vā navadeyyum vāti attho. vadeyyāsi, vajjāsi, vajjesi iccapi. vutto vajjāsi vandanam. vajjesi kho tvam vāmūrum. vadeyyātha, vajjātha. ammam arogam vajjātha. vadeyyāmi, vajjāmi, vadeyyāma, vajjāma. vadetha, vaderam. vadetho, vadeyyāvho, vajjāvho. vadeyyam, vajjam, vadeyyāmhe, vajjāmhe. aññānīpi upaparikkhitvā gahetabbāni.

idāni parokkhādirūpāni kathayāma. vada, pāvada, yathā babhuva. dakāra lope"pāva"itipi rūpam bhavati, "paṭipam vadehi bhaddante"ti ettha "paṭipa"nti padam viya. tathā

hi "yo ātumānam sayameva pāva"iti pāli dissati. ettha pasaddo upasaggo dīgham katvā vutto "pāvadati pāvacana"ntiādīsu viya, pāvāti ca idam atītavacanam, atthakathāyam pana atītavacanam idanti jānantopi garu vattamānavacanavasena "pāvāti vadatī"ti vivaraṇamakāsi īdisesu thānesu kālavipallāsavasena atthassa vattabbattā.

āyasmāpi ca sārīputto niddese "yo ātu mānam sayameva pāvā"ti padam nikkhipitvā ātumā vuccati attā, sayameva pāvāti sayameva attānam pāvadati, "ahamasmi sīlasampanno"ti vā "vatasampanno"ti vāti vattamānavacanena attham niddisi. atha vā pāvāti idam na kevalam vadadhātuvaseneva nipphannam, atha kho udhātuvasenapi. tathā hi idam papubbassa usadde iti dhātussa payoge ukārassa okārādesam katvā tato parokkhābhūte akāre pare okārassa āvā desam tato ca sandhikiccam katvā sijjhati, tasmā udhātussa vadadhātuyā samānatthattā tannipphannarūpassa ca vadadhātuyā nipphannarūpena samānarūpattā "sayameva attānam pāvadatī"ti vadadhātuvasena niddi sīti daṭṭhabbam.

idāni vicchinnā padamālā ghaṭīyati. vada, vadum. vadittha, vadam, vadimha. vadittha, vadire. vadittho, vadivho. vadim, vadimhe. pāvada, pāva iccapi. pāvadu. pāvade, pāvadittha. pāvadam, pāvadimha. pāvadittha, pāvadire. pāvadittho, pāvadivho. pāvadim, pāvadimhe. tathā "vajja vajju"iccādīni parokkhārūpāni.

"avadā, avadū. avajjā, avajjū" iccādīni hiyyatta nīrūpāni.

"avadi, vadi, avadum, vadum, avadimsu, vadimsu. avajji, vajji"iccādīni ajjatanīrūpāni.

"vadissati, vadissanti. vajjissati, vajjissanti"iccādī ni bhavissantīrūpāni.

"avadissā, vadissā, avajjissā, vajjissā" iccādīni kālātipattirūpāni. sesāni sabbānipi yathāsambhavam vitthāretabbāni. yā panettha vada dhātu viyattiyam vācāyam vuttā, sā katthaci "vadantam ekapokkharā. bherivādako"ti ādīsu abyattasaddepi vattati upacaritavasenāti daṭṭhabbam.

Vada² bhāsāyam. vādeti, vādayati. vādo. tattha "vādeti, vādayatī" ti imesam "vadatī" ti suddhakattuvaseveva attho daṭṭhabbo, na hetu kattuvaseva. tathā hi "saṅketam katvā visam vādeti. ovadeyyānusāseyya. idameva sacca nti ca vādayanti. avisam vādako lokassā"ti suddhakattudīpaka-pālinayo dissanti, saddasatthe ca "vādayatī"ti suddhakattupadam dissati. tattha visam vādetīti musā vadeti, atha vā vippalambheti, vādoti vacanam. "vādo jappo vitaṇḍā"ti evam vidhātu tisu kathāsu vādasāṅkhātā kathā. "vādāpeti, vādāpayatī"ti dveyeva hetuka ttupadāni bhavanti.

Vadī abhivādanathutīsu. ayampi ikāranto dhātu, tasmā imassapi saniggahītāgamāni rūpāni na bhavanti. vādeti, vādayati, vandati, thometi vāti attho. imāni anupasaggāni rūpāni. sadda satthepe ca "vādayatī"ti anupausaggavandanathuti attham padam vuttam, sāsane pana "abhivādeti, abhivāyati, abhivādanam, bhagavantam abhivādetvā" ti

ādīni sopasaggāni rūpāni dissanti.

tattha abhivādetvāti vanditvā, thometvā vā, ayamasmākaṃ ruci. āgamaṭṭhakathāyaṃ pana "abhivādetvāti 'sukhī arogo hotū'ti vadāpetvā , vandanto hi atthato evaṃ vadāpeti nāmā"ti hetukattuvasena abhivādana saddattho vutto, amhehi pana vandanasaddaṃ saddasatthanayamaggahetvā suddhakattuvasena attho kathito. abhivādana ñhi vandanaṃyeva, na vadāpanaṃ abhisaddena sambandhitattā abhivādana sīlissā"ti ettha viya. ida ñhi"abhi vadāpanasīlissā"ti na vuttaṃ. yadi ca saddasatthe vadāpanamadhippetam siyā, "vadī vadāpanathutīsū"ti nissandehavacanaṃ vattabbaṃ siyā, evañca na vuttaṃ, evaṃ pana vuttaṃ "vadī abhivādanathutīsū"ti, tena vadāpana manadhippe tanti ñāyati.

athāpi siyā "kassaci vuddhena viṣiṭṭhaṃ vadāpanaṃ abhivādana"nti, evampi nupapajjati kāritavasena dhātu-atthassa akathetabbato. tathā hi"paca pāke, chidi dvidhā-karaṇe"ti ādinā bhāvavasena atthappakāsanamatteyeva "pacati, paccati, pāceti. chindati, chijjati, chedāpetī"ti ādīni sakammakāni ceva akammakāni ca sakāritāni ca rūpāni nipphajjanti, na ca tadatthāya viṣum viṣum dhātuniddeso kariyati. tasmā "vadī abhivādanathutīsū"ti ettha kāritavasena dhātuattho kathitotipi vatthum na sakkā kriyāsabhāvattā dhātūnaṃ. yathā pana "takketi, vitakketi. takko, vitakko"ti ādīni samānatthāni, tathā "vādeti, abhivādetī"ti ādīni samānatthāni. ato saddasatthe pi sadda-

satthavidūhi "takka vitakke, vadī abhivādanathutīsū"ti ādīnam dhātūnam "takkayati, vādayatī"ti ādīni anupasaggā-niyeva rūpāni dassi tāni, tāni ca kho suddhakattupadā-niyeva na hetu kattupadāni, tasmā "abhivādanathutīsū"ti etassa "vadāpanathutīsū"ti attho nupapajjati.

kiñci bhiyyo "abhivādeti, abhivādayati. abhivādetvā, abhivādayitvā"ti ādīni samānatthāni, neṇayamattena hi savisesāni. yadi "abhivādetvā"ti imassa padassa "sukhī arogohotū"ti vadāpetvā"ti atthosiyā, "sirasā abhivādayi"nti ettha "sirasā" ti padam na vattabbam siyā vadāpanena asambandhattā. yasmā vuttam tam padam, tena ñāyati "abhivādetvā"ti ādīsu vadāpanattho na icchitabbo, vandanatto icchitabbo thomanattho ca. yasmā bhūvādi-gaṇe "vanda abhivādanathutī"ti imassa dhātussa "vandatī"ti padarūpassa "abhivandati, thometi cā"ti atthoyeva icchitabbo, na vadāpanattho. tathā hi "vande sugatam gativimutta"nti padānamattham vadantena ṭikācariye-napi "vandeti vandāmi, thomemi cā"ti vandanathomana tthoyeva dassito, na abhivādanasaddattham paṭicca vadāpanattho, tasmā "abhivādetvā"ti etthāpi vandanatho-manatthāyeva icchitabbā, na vadāpanattho.

athāpi siyā "vande"ti pade kāritapaccayo natthi, 'abhivādetvā'ti imasmim pana atthi, tasmā tattha vadāpanattho na labbhati, idha pana labbhatī" ti. tanna, "karotī"ti suddhakattupadassapi "nipphā detī"ti hetukattu-padavasena vivaraṇassa viya "vande"ti padassapi "sukhī

arogo hotū'ti vadāpetvā"ti vivaraṇassa vattabbattā. "abhivā
detvā"ti idaṇca "vande"ti padamiva kāritapaccaya ntaṃ
na hoti. kasmāti ce? yasmā"cinteti, cintayati. manteti,
mantayatī"ti ādīnaṃ curādiga ṇikānaṃ suddha-
kattupadānaṃ "cintāpeti, cintāpayatī" ti ādīniyeva
hetukattupadāni dissanti, tasmā yadi hetukattupadaṃ
adhippetam siyā, "abhivādāpetvā"ti vā "abhivādāpayitvā"ti
vā vattabbaṃ siyā, yasmā panevaṃ na vuttaṃ, tasmā
taṃ kāritapaccayantaṃ na hotīti siddhaṃ.

imassatthassa āvibhāvatthaṃ imasmim̐ tṭhāne sātṭha-
kathaṃ vidhurajātakappadesaṃ vadāma.

"kathaṃ no abhivādeyya

abhivādāpayeta ve

yaṃ naro hantumiccheyya

taṃ kammaṃ nupapajjatī"ti.

ayaṃ tāva jātakapāḷi.

ayaṃ pana aṭṭhakathāpā tṭho-

"ya ñhi naro hantumiccheyya

so taṃ kathaṃ nu abhivādeyya

kathaṃ vā tena attānaṃ

abhivādā payeta ve

tassa hi taṃkammaṃ na upapajjatī"ti.

tattha pāḷiyaṃ abhivādeyyāti suddhakattupadaṃ tabbā-
cakattā. abhivādāpayeta veti hetu kattupadaṃ tabbāca-
kattā. evaṃ vibhāgaṃ pana ñatvā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca
adhippāyo gahetabbo "naro yaṃ puggalaṃ hantum

iccheyya, so hantā taṃ vajjhaṃ puggalaṃ kathaṃ nu abhivādeyya, so vā hantā, tena vajjhena maṃ vandāhīti attānaṃ kathaṃ vandāpeyyātī"ti. ettha pana "rājāno coraṃ sunakhehipi khādāpentī"tiādīsu viya karaṇavasena "tena vajjho"ti padaṃ yojitaṃ, attho pana"taṃ vajjha"nti upayogavacanavasena daṭṭhabbo dvikammakattā sakārita-paccayassa sakammakadhātuyāti. nanu evaṃ sante "aṭṭhakathācariyā passitabbaṃ na passantī, atitthe pakkha-ndantī"ti tesaṃ doso hotīti? na hoti, suṇātha, asmākaṃ sodhanaṃ, tathā hi aṭṭhakathācariyehi "abhivādetvā"ti ettha "vadiābhivādanathutīsū"tidhātuyāatthamaggahetvā vohāravisaṃsaṃ kosallasamannāgatattā saṇhasukhumatthaṃ sotūnaṃ bodhetuṃ "vada viyattiyaṃ vācāya"nti dhātuyeva-
vatthaṃ gahetvā kāritapaccayaparikkappanena kāritattha-
mādāya "abhivādetvāti 'sukhī arogo hotū'ti vadāpetvā, vandanto hi atthato evaṃ vadāpeti nāmā"ti hetukattu-
vasena abhivādana saddattho vuttoti na koci tesaṃ doso. pūjārahā hi te āyasmanto, namoyeva tesaṃ karoma, idampi tṭhānaṃ sukhumaṃ sādhukaṃ manasi kātabbaṃ. eva ñhi karoto paññā vadḍhatīti.

Vaddha¹ vaddhane. vaddhati. vaddhi, vuddho, jātivuddho, guṇavuddho, vayovuddho.

ye vuddhamapacāyanti
narā dhammassa kovida
diṭṭheva dhamme pāsaṃsā
samparāye ca suggatim.

Vaddha² chedanapūraṇesu. vaddheti, vaddhayati.
vaddhakī. vaddhakīti gahakāraṇo.

Vaddha³ bhāsāyaṃ. vaddheti, vaddhayati.

Vadha saṃyame. vadheti, vadhayati.

Vana sambhattiyaṃ. vanati. vanaṃ.

tattha vananti. taṃ sambhajanti mayūrakokilādayo sattāti
vanaṃ, araṇṇaṃ. vanati sambhajati saṃkilesa puggalanti
vanaṃ, taṇhā.

Vanda abhivādanathutīsu. vandati. abhivandati.
abhivandanā, vandanaṃ, sotatto.

ettha pana vandatīti padassa namassati thometi vāti attho.
tathā hi suttantaṭṭikākāro "vandeti vandāmi thomemi
vā"ti āha.

Vapa santāne. vapati.

Vapa bījanikkhepe. bījaṃ vapati. vāpako. vāpitaṃ
dhaṇṇaṃ. vuttaṃ bījaṃ purisena. bījaṃ vappati,
vappamaṅgalaṃ.

Vappa gatiyaṃ. vapphati.

Vabba gatiyaṃ. vabbati.

Vabbha gatiyaṃ. bhojane ca. vabbhati.

Vamu¹ uggiraṇe. vamaṭi. vamaṭhu. vammiko.

dhīratthu taṃ viṣaṃ vantaṃ
yamahaṃ jīvitakāraṇā
vantaṃ paccāvamissāmi
mataṃ me jīvitā vamaṃ.

tattha vammikoti vamaṭīti, vantaṇoti, vantaṇassa yoti,

vantasinehasambandhoti vammiko. so hi ahinakula-undūraghaṇagolīkādayo nānappakāre pāṇake vamatīti vammiko. upacikāhi vantakoti vammiko. upacikāhi vadhitrivā mukhatu ṇḍakena ukkhittapaṃsucunṇena kaṭippamāṇenapi porī sappamāṇenapi ussitoti vammiko. upacikāhi vantakheḷasinehena ābaddhatāya sattasattāhaṃ deve vassantepi na vipphakirayati, nidāghepi tato paṃsumutṭhiṃ gahetvā tasmīṃ mutṭhinā pīḷiyamā ne sinehova nikkhamati, evaṃ vantasinehasamba ndhoti vammiko. ettha pana "bhagavā,himavā"ti ādīni padāni na kevalaṃ vantupaccayavaseneva nipphādetabbāni, atha kho vamu-dhātuvasenapi nipphādetabbāni, tenāha visuddhimaggakārako "yasmā pana tīsu bhavesu taṇhāsaṅkhātāṃ gamanāmanena vantaṃ, tasmā 'bhavesu vanta-gamaṇo'ti vattabbe bhavasaddato bhakāraṃ, gama nasaddato gākāraṃ, vantasaddato vakāraṇca dīghaṃ katvā ādāya bhagavāti vuccati, yathā loke 'mehāssa khaṇṇa mālā'ti vattabbe mekhalā'ti vadatā niruttināyena saddasiddhiṃ dassitā.

ettha siyā "visamāmidāṃ nidassanaṃ, yena 'mehāssa khaṇṇa mālā'ti ettha mekārakhakāralā kārāṇaṃ kamato gahaṇaṃ dissati, 'bhavesu vanta-gamaṇo'ti ettha pana bhakāravakāragakārāṇaṃ kamato gahaṇaṃ na dissatī'ti? saccaṃ, idha pana "aggāhito, vijjācaraṇasampanno"ti ādīsu viya guṇasaddassa paranipātavasena "bhavesu gamanavanto'ti vattabbepi evamavattvā saddasatthe yebhuyyena

guṇa saddānaṃ pubbanipātabhāvassa icchitattā sadda-
satthavidūnaṃ kesañci viññūnaṃ manam tosetum
"bhagavā"ti pade akkharakkamaṃ anapekkhitvā attha-
mattanidassanavasena "āhi taggi, sampannavijjācaraṇo"ti
ādīni viya pubbanipātavasena "bhavesu vantagamano"ti
vuttaṃ. īdisasmim̐ ñhi ṭhāne"āhitaggī"ti vā "aggā hito"ti
vā "chinnahattho"ti vā "hatthacchinno" ti vā padesu yathā
tathā ṭhitesupi atthassa ayuttināma natthi aññamaññaṃ
samānatthattā tesam saddānaṃ.

vedajātoti ādisu pana ṭhānesu atthevā ti daṭṭhabbam̐.
evam̐ visuddhimagge"bhagavā"ti padassa vamudhātuva-
senapi nipphatti dassitā, taṭṭikāyampi ca dassitā "bhage
vamīti bhagavā. bhāge vamīti bhagavā"ti. nibbacanaṃ
pana evam̐ veditabbam̐ bhagasaṅkhātam̐ sirim̐ issariyam̐
yasañca vami uggiri kheḷapiṇḍam̐ viya anapekkho
chaḍḍayīti bhagavā. atha vā bhāni nāma nakkhattāni,
tehi samam̐ gacchanti pavattantīti bhagā, sineruyugandha-
rauttarakuruhimavantādibhājana lokā, visesasannissayaso
bhākappaṭṭhiya bhāvato. tepi bhagavā vami tannivāsisattā
vāsasamatikkamanato tappaṭibaddhachandarāgappahānena
pajahīti bhagavā.

cakkavattisirim̐ yasmā
yasam̐ issariyam̐ sukham̐
pahāsi lokacittañca
sugato bhagavā tato.

tathā khandhāyatanadhātādibhede dhammakotṭhāse

sabbam papañcm sabbam yogam sabbam gantam sabbam
samyojanam samucchinditvā amataṃ dhātum samadhi-
gacchanto vami uggiri anapekkho chaḍḍayi na paccāvamīti
bhagavā. atha vā sabbepi kusalākusale sāvajjānavajje
hīnappañī te kaṇhasukkasappaṭibhāge dhamme ariyamagga-
ñāṇamu kkena vami uggiri anapekkho pariccaji pajahīti
bhagavā.

khandhāyatanadhātādī
dhammabhedā mahesinā
kaṇhasukkā yato vantā
tatopi bhagavā mato.

jātakatṭhathāyaṃ pana himavāti padassa vamudhātuva
senapi nipphatti dassitā. tathā hi sambhavajātakatṭha-
kathāyaṃ "himavāti himapātasamaye himayutto ti
himavā. gimhakāle himaṃ vamatīti himavā"ti vuttaṃ.
evam jātakatṭhakathāyaṃ "himavā"ti padassa vamudhātu-
vasenapi nipphattidassitā, ayaṃ nayo īdisesu ṭhānesupi
netabbo. "guṇavā gaṇavā"ti ādisu pana na netabbo. yadi
nayeyya, "guṇavā gaṇavā"ti padānaṃ nigguṇo pari
hīnaguṇo"ti evamādi attho bhaveyya, tasmā ayaṃ nayo
sabbatthapi na netabbo.

ettha siyā "yadi 'bhagavā' ti ādipadānaṃ vamudhātuvasena
nipphatti hoti, kathaṃ 'bhagavanto, bhagavanta' nti ādīni
sijjhantī"ti? yathā "bhagavā"ti padaṃ niruttinayena
sijjhati, tathā tānipi teneva sijjhanti. acinte yyo hi
niruttinayo kevalaṃ atthayuttipaṭibandha mattova,

atthayuttiyaṃ sati nipphādetumasakku ñeyyānipi rūpāni
aneneva sijjhanti. ettha ca yaṃ niruttilakkhaṇaṃ āharitvā
dassetabbaṃ siyā, taṃ uparirūpanipphādanādhikāre
udāharaṇehi saddhiṃ pakāsessāma.

Vamu² bhagasaddūpapadato, vanuto vamutopi ca.

bhagavāsaddanipphattiṃ
pavade aññathāpi vā.

Vambha viddhaṃsane. vambheti, vambhayati. vambhanā.
chabbaggiyā bhikkhū bhikkhum vambhenti.

Vaya gatiyaṃ. vayati. vayo.

Vara¹ varaṇe. varati. vāraṇo, varuṇo.

Vara² icchāyaṃ. vareti, varayati. varo, varam, varanto.
ete varānaṃ caturo varemi. etaṃ sakka varam vare. tattha
varoti variyate varitabboti varo. varanti varetīti varam,
icchanto patthento ti attho.

"mahāmahārahaṃ sakya
muni nīvaraṇā raṇā
muttaṃ muttaṃ sudassanaṃ
vande bodhivaram vara"nti.

purāṇakaviracanāyaṃ "vara"nti padassa viya. evaṃ
varetīti varanto. vareti varemi icchāmi yācāmi. kārite
"pavāretī"ti rūpaṃ, icchāpetīti attho. nisedhanatthe
panidaṃ kāritaṃ na hoti.

Vara³ āvaraṇe. vāreti, vārayati. nivāreti, nivārayati.
nivāretā. parivāreti, parivārayati. parivāro. pavāreti,
pavārayati. pavāraṇaṃ. pavāraṇanti nisedhanaṃ vā

kāmyadānam vā.

Varaha padhāniye paribhāsanahimsā dānesu ca.
varahati. varāho.

ettha ca varāhoti sūkaropi hatthīpi vuccati. tathā hi
"eṇeyyā ca varāhā ca. mahāvarāhova nivāpapuṭṭho"ti ādisu
sūkaro "varāho"ti nāmena vuccati. "mahāvarāhassa nadīsu
jaggato, bhisam ghasamānassā"ti ādisu pana hatthī "varāho"ti
nāmena vuccati. mahāvarāhassāti hi mahāhatthinoti attho.

Vala¹ calane vilāsane ca. valati.

Vala² bharane. vāleti, vālayati. vālo.

Valaha padhāniye paribhāsana himsādānesu ca.
valahati.

Valla calane ca. vallati. vallūro.

tattha vallanti samvaranti rakkhanti ito kākasenā dayo
satte akhādanatthāyāti vallūro.

Vasa¹ him sāyam. vasati.

Vasa² sinehane. vasati, vasā.

ettha ca vasā nāma vilīnasineho.sā vaṇṇato nālikeratela-
vaṇṇā. ācāme āsittatelavaṇṇātipi vatthum vaṭṭati.

Vasa³ nivāse. vasati, vasiyati, vacchati. vatthu, vattham,
parivāso, nivāso, āvāso, upavāso, uposatho, vippavāso,
cirappavāsī, cirappavutto, vasitvā, vatthum, vasitum
iccādīni.

atra upavāsoti annena vajjito vāso upavāso. uposathoti
upavasanti etthāti upo satho, upavasanti sīlena vā anasanena

vā upetā hutvā vasantīti attho. ayam panettha atthuddhāro
 "āyāmāvuso kappina uposatham gamissāmā"ti ādīsu
 pātimokkhuddeso upo satho. "evam aṭṭhaṅgasamannāgato
 kho visākhe uposatho upavuttho"ti ādīsu sīlam. "suddhassa
 ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā"ti ādīsu upavāso.
 "uposatho nāma nāgarājā"ti ādīsu paññattiyam. "na
 bhikkhave tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā"ti ādīsu
 upavasitabbadivasoti.

Vasa⁴ kantiyam. vacchati. jinavacchayo.

Vasa⁵ sadde. sakuṇo vassati.

adhamo migajātānam,

siṅgālo tāta vassati.

maṇḍūko vassati.

Vasa⁶ sinehanachedāvaharaṇesu. avaharaṇam corikāya
 gahaṇam. vāseti, vāsayati. vasā.

Vasa⁷ acchādane. vāseti, vāsayati. nivāseti, nivāsayati.
 vattham.

Vassa secane. devo vassati.

Vassu sattibandhane. sattibandhanam samatthatākara-
 ṇam. vasseti, vassayati.

Vaha buddhiyam pāpuṇe ca. vahati, vārivaho.

Valaji paribhoge. vaḷañjati.

Vā gatigandhanesu. vāyati. vāyo, vāto.

Vāta gatisukhasevanesu. gati sukham sevananti tayo
 attho. tattha sukhanam sukham. vātetī, vātayati. vāto,
 vātapuppham. cīvarassa anuvāto.

Vāyama īhāyaṃ. vāyamati. vāyāmo.

Vāsa upasevāyaṃ. vāseti, vāsayati. vāso, āvāso.

Vāsi alaṅkāre. vāsati.

Vāhu payatane. vāhati. vāhano. vāhano vuccati asso. so
hi vāhanti saṅgā mādīsu kicce uppanne payatanti vīriyaṃ
karonti, etenāti vāhanoti vuccati.

Vāḷa ālape. vālati.

Viccha¹ gatiyaṃ. vicchati. vicchikā.

Viccha² bhāsāyaṃ. viccheti, vicchayati.

Vijī bhayacalanesu. ikārantoyaṃ dhātu, tenassa sanigga-
hītāgamāni rūpāni na santi. vejati. vego. dhammasaṃ vego.
saṃviggo vegena palāyi. nadīvego. uīmivego, vātavego.
ettha dhammasaṃ vegoti sahottappaṃ ñāṇaṃ. "vego,
javo, rayo"ti ime ekatthā.

divādigaṇaṃ pana pattassa "vijjati saṃvijjati ubbajjati"ti
rūpāni bhavanti dvigaṇikattā.

Vijjati, saṃvijjati. saṃvego, saṃvejanīyaṃ. ubbijjati.
ubbego, ubbiggahadayo.

Viṭa sadde. veṭati. veṭako.

Vithu yācane. vethati.

Vida¹ ñāṇe. ñāṇaṃ jānanaṃ. vidati. vedo. vidū. kārite"
vedeti. vedayati. sayāṃ abhiññā sacchikatvā pavedeti.
vedayanti ca te tuṭṭhiṃ , devā mānusakā ubho"ti payogā.
tattha pavedetīti bodheti ñāpeti pakāseti. vedoti vidati
sukhumampi kāraṇaṃ ājānātīti vedo, paññāyetaṃ nāmaṃ.
"vedehamunī"ti ettha hi ñāṇaṃ vedoti vuccati. vedoti

vā vedaganta ssapi nāmaṃ vidanti jānanti etena
 ñcacāritamattena tadādhāraṃ puggalaṃ "brāhmaṇo
 aya"nti, vidanti vā etena brāhmaṇā attanā kattabbakiccanti
 vedo. so pana iruvedayajuvedasāmavedavasena tividho.
 āthabbaṇavedaṃ pana paṇitajjhāsayaṃ na sikkhanti
 parūpaghātasahitattā. tasmā pāḷiyaṃ "tiṇṇaṃ vedānaṃ
 pāragū"ti vuttaṃ. eteyeva "chando, manto, sutī"ti ca
 vuccanti.

paññāyaṃ tuṭṭhiyaṃ vede
 vedasaddo pavattati
 pāvakepi so diṭṭho
 jātasaddapurecaro.
 pacchānuge jātasadde
 sati tuṭṭhajanepi ca
 "vedagū sabbadhamme"ti
 etthāpi viditesu ca.

vidūti paṇḍitamanusso. so hi yathāsabhāva to kammaṇca
 phalaṇca kusalādibhede ca dhamme vidatīti "vidū"ti
 vuccati.

Vida² lābhe. vindati. govindo, vitti. ettha vittīti
 anubhavanam, vedanā vā.

Vida³ tuṭṭhiyaṃ. vindati, nibbindati, nibbindanam.
 virajjati. nibbindo kāmaratiyā. vitti, vittam, vedo. labhati
 atthavedaṃ dhammavedaṃ.

ettha vittīti somanassaṃ. "vitti hi maṃ vindati suta
 disvā"ti hi vuttaṃ. vittanti vittijananattā vittasaṅkhātam

dhanam. vedoti ganthopi ñāṇampi somanassampi vuccati.
 "tiṇṇam vedānam pāragū"ti ādīsu hi gantho "vedo"ti
 vuccati. "brāhmaṇam vedagumabhijaññā akiñcanam
 kāmabhave asatta"nti ādīsu ñāṇam. "ye vedajātā vicaranti
 loke"ti ādīsu somanassam.

vedaganthe ca ñāṇe ca
 somanasse ca vattati
 vedasaddo imam nānā
 dhātuto samudīraye.

Vida⁴ sattāyam. sattā vijjamānākāro. vijjati, samvijjati.
 jātavedo, vijjā, avijjā, vidito.

tattha jātavedoti aggi. so hi jātova vedayati dhūmajāluttā-
 nena paññāyati, tasmā jātavedoti vuccati. vijjāti
 dhammānam sabhāvam viditam karotīti vijjā, ñāṇam.
 avijjāti khandhānam rāsaṭṭham, āyatanānam āyatanatṭh-
 am, dhātūnam suññatṭham, saccānam tathaṭṭham,
 iṇḍiyānam adhipatīyatṭham aviditam karotīti avijjā.
 dukkhādīnam pīḷanādivasena vuttam catubbidham attham
 aviditam karotīti avijjā, moho.

Vida⁵ lābhe. imasmim ṭhāne lābho nāma anubhavanam,
 tasmā vidadhātu anubhavane vattatīti attho gahetabbo.
 sukham vedanam vedeti. dukkham vedanam vedeti.
 vedayati. vedanā, vitti. vedayitam. sukham vedanam
 vedayamāno.

Vida⁶ cehanākhyānanivāsesu. cehanā saññānam.
 ākhyānam kathanam. nivāso nivasanam. vedeti, vedayati.

paṭivedeti, paṭivedayati. paṭivedayāmi te mahārāja.

Vidi¹ avayave. vindati. yadi abhidhānamatthi, "vindo"ti
dissati. yathā kaṇḍati. kaṇḍo.

Vidi² lobhe. vindati. utṭhātā vindate dhanam. govindo.

Vidha vijjhane. vijjhati. paṭivijjhati. khaṇa viddha, vidhu,
vijjhanako, viddho, paṭividdho, vijjhanam, vedho,
paṭivedho, vijjhitvā, viddhā, viddhāna. ko maṃ viddhā
nilīyati.

Vibha katthane. vibhati.

Viriḷa lajjāyam codane ca. viriḷito. lajjāvasena attho
pasiddho, na codanāvasena. tathā hi "viriḷitoti lajjito"ti
atthasamvaṇṇakā garū vadanti "lajjanākārappatto"ti ca.

divādīettakā diṭṭhā

dhātavo me yathābalaṃ

suttesvaññepi pekkhitvā

gaṇhavhe atthayutti toti.

Vilī vilīnabhāve. sappi vilīyati. kārite vilāpayati.

Visa¹ pavesane. visati, pavisati. paveso, pavesanam,
nivesanam, pavisam. ettha nivesanam vuccati geham.

Visa² vippayoge. visanāti. visam.

Visu secane. vesati.

Vī¹ pajanakantiasanakhādanagatīsu. pajanam calanam.
kanti abhirñci. asanam bhattaparibhogo. khādanam
pūvādi bhakkhanam. gati gamanam. veti.

Vī² tantasantāne. vattham vināti. iminā suttena cīvaram
vināhi. kammeidam kho āvuso cīvaram maṃ uddissa

viyyati. vītaṃ. suvītaṃ. appakaṃ hoti vetabbaṃ. kārite
"vāyāpeti, tanta.vāyehi cīvaraṃ vāyāpessāmā"ti cīvaraṃ
vāyāpesuṃ" iccevamādīni bhavanti.

Vī him sāyaṃ. vināti. veṇu. veṇūti vaṃso.

Vīra vikkantiyaṃ. vikkanti vikkamaṇaṃ. vīreti, vīrayati.
vīro. sāsanikehi pana saddhammavidūhi evaṃ dhātu-
sabhāvā nampi sūravīrasaddānaṃ nibbacanaṃ na dassitaṃ,
kevalaṃ pana tattha tattha"sūroti viṣiṭṭhauro"ti ca "mahāvī
roti mahāvikkanto"ti ca "vīroti vīriyavā"ti ca atthaviva-
raṇamattameva dassitaṃ.

Vu saṃvaraṇe. vuṇoti, vuṇāti, saṃvuṇoti, saṃvuṇāti.
paṇḍito sīlasaṃvuto.

Vula nimmajjane. voleti, volayati.

Vusa pāgabbīye. pāgabbīyaṃ nāmaṃ kāyavācāmaṇehi
pagabbabhāvo. vusuṇāti.

Ve¹ tantasantāne. vāyati. tantavāyo.

Ve² sosane. vāyati.

Vekkha vekkhane. vekkhati.

Veṭha veṭhane. veṭhati, nibbeṭhati. veṭhanaṃ, nibbeṭha-
naṃ.

Veṇu ñāṇacintānisāmaṇesu. veṇati.

Vela kālopadese. veleti, velayati. velā. keci "vela iti
dhātusaddo na hotī"ti vadanti, taṃ na gaheṭabbaṃ, porā
ṇehi saddasatthavidūhi "velayatī"ti rūpassa dassitattā.

Velu gatiyaṃ. velati.

Vesu dāne. vecchati, pavecchati, pavecchati. pavecchaṃ,

pavecchanto.

Vehu payatane. vehati.

Vhe avhāyane baddhāyam sadde ca. avhāyatanam
pakkosanam. baddhāti ahaṅkāro, ghaṭṭanam vā
sārambhakaraṇam vā. saddo ravo. vheti, vhāyati, avheti,
avhāyati, avhāsi iccapi. kaccāyano māṇavakosmi rāja,
anūnanāmo iti mavhayanti. āsaddo upasaggova, so
saññogaparattā rasso jāto. avhito. anavhito tato āgā. avhā,
avhāyanā. vāraṇavhayanā rukkho. kāmavhe visaye. kumāro
candasavhayo.

"sattatantiṃ sumadhuraṃ,
rāmaṇeyyaṃ avācayiṃ.
so maṃ raṅgamhi avheti,
saraṇam me hohikosiyā"ti.

ettha avhetīti sārambhavasena attano visayaṃ dassetuṃ
saṃghaṭṭatīti attho. "samāgate ekasataṃ samagge, avhettha
yakkho avikampamāno"ti etthāpi sārambhavasena
ghaṭṭanam avhāyanam nāma.

"tattha naccanti gāyanti
avhāyanti varāvaram
accharā viya devesu
nāriyo samalaṅkatā" ti.

ettha pana avhāyanti varāvaranti varato varam naccañca
gītañca karontiyo sārambham karontīti attho daṭṭhabbo.

 Sa

Samkase acchane. acchanam nisīdanam. saṅkasāyati.
 Samdhā sandhimhi. sampubbo dhādhātu sandhimhi vattati.
 nevassa maddī bhākuṭi, na sandhiyati na rodati. na sandhi-
 yatīti idam aññehi pakaraṇehi asādhāraṇam divādirūpam.
 Samsa thutiyañca. cakāro him sāpekkhāya. sam sati,
 pasam sati. pasam sā, pasam sanā. pasattho bhagavā.
 pasam samāno, pasam sito, pasam sako, pasam sitabbo,
 pasam sanīyo, pāsam so, pasam sitvā iccādīni.
 Saka¹ sāmattiye. samatthabhāvo sāmattiyam, yathā
 dakkhiyam. sakkuṇāti, sakkuṇanti. asakkhi. sakkhissati.
 sakko. sakkī.
 ettha sakkoti devarājā. so hi parahitam sakahitañca kātum
 sakkuṇātīti sakko. apica sakyakulajāto yo kocipi. tathā hi
 "atha kho mahānāmo sakko"ti ādivuttam. "bhagavantañca
 piṅgiyo mam sakka samuddharāhī"ti ālapi. sakyā vata
 bho kumārā paramasakyā vata bho kumāro"ti
 vacanamupādāya sabbepi sakyakule jātā "sakyā"ti ca
 "sākiyā"ti ca "sakkā"ti ca vuccanti. ettha svādittepi
 anekassaradhātuto ekova uṇāpaccayo hoti, na ṇu
 nāpaccayāti daṭṭhabbam.
 Saka² sattiyaṃ. satti samatthabhāvo. sakkoti. sakko.
 viññāpetum asakkhi. sakkhissasi. sakkhati. tvampi amma
 pabbajitum sakkhissasi. sakkate jarāya paṭikammam
 kātunti pāli.

tattha sakkoti devarājā. so hi atthānam saḥassampi muhuttēna cintanasamatthatāya saparahitaṃ kātum sakkotīti "sakko"ti vuccati. aññatra pana dhātūnaṃ avisaye taddhitavasena sakkaccaṃ dānaṃ adāsīti sakkoti evampi atthaṃ gahetvā sakkasaddo niruttinayena sādhetabbo. vuttañhi bhagavatā "sakko mahāli devānamindo pubbe manussabhūto samāno sakkaccaṃ dānaṃ adāsi, tasmā 'sakko'ti vuccatī"ti. sakkonto. sakkontī. sakkontaṃ kulaṃ. Saki saṅkāyaṃ. saṅkati, tasmim me saṅkate mano. saṅkā. ikārantavasena vuttattā asmā dhātuto saki saṅkāyanti dhātuto viya niggahītāgamo na hoti. esa nayo aññesupi idisesu thānesu.

Sakka gatiyaṃ. sakkati, nisakkati, parisakkati, osakkati, vadhāya parisakkanam. bilāranisakkamattampi. sakkati, nisakkati, parisakkati. nisakko, parisakkanam.

Sakka bhāsane. sakketi, sakkayati.

Sagi gamane ca. cakāro gatipekkhako. saṅgati. saṅganam.

Sagha him sāyaṃ. saghuṇāti.

Saṅgāma yuddhe. saṅgāmeti, saṅgāmayati. dve rājāno saṅgāmesum. saṅgāmo.

Saca viyattiyaṃ vācāyaṃ. sacati.

Saja¹ vissaggaparissajjanabbhukkirāṇesu. sajati. lokyaṃ sajantaṃ udakaṃ.

Saja² saṅge. saṅgo laganam. sajjati. sajjanam, sajjito, satto.

Sajja¹ gatiyaṃ. sajjati.

Sajja² ajjane. ajjanam ajjanakriyā. sajjati.

Sajja³ sajjane. sajjeti, sajjayati dānaṃ. gamanasajjo hutvā.

Sañja parissagge. ālinganaṃ parissaggo. sañjati.

Saṭa¹ paribhāsane. saṭati.

Saṭa² avayave. saṭati.

Saṭṭa him sābaladānaniketanesu. saṭṭeti, saṭṭayati.

Saṭha¹ ketave ca. pubbatthesu cakāro. saṭhati. saṭho. saṭhoti
kerāṭiko vuccati.

Saṭha² saṅkhāragatīsu. saṭheti, saṭhayati.

Saṭha³ silāghāyaṃ. saṭheti, saṭhayati.

Saṭha⁴ asammābhāsane. saṭheti, saṭhayati, saṭho. ettha
saṭhoti kerāṭiko. saṭhayatīti saṭho. na sammā bhāsatīti
attho.

Saṭha⁵ ketave. rūpaṃ tādisameva.

"sudassaṃ vajjamaññesaṃ,
attano pana duddasaṃ."

"attano pana chādeti,
kalim va kitavā saṭho."

ettha sākuṇiko "kitavā"ti vutto. tassa idaṃ ketavaṃ,
tasmim ketave ayaṃ dhātu vattatīti attho.

Saḍi rujāyaṃ. saḍati. saḍo.

Saṇa¹ abyattasadde. saṇati, saṇateva brahāraññaṃ.
saṇatevāti nadati viya.

Saṇa² dāne. saṇeti, saṇayati.

Satta¹ gatiyaṃ. satteti, sattayati.

Satta² santānakriyāyaṃ. santānakriyānāma pabandhakri
yāavicchedakaraṇaṃ. satteti, sattayati. satto.

"kinnu santaramānova
lāyitvā haritam tiṇam
khāda khādāti lapasi
gatasattam jaraggava"nti.

pāḷiyam pana "gatasattam jaraggava"nti pāṭhassa "vigata
jīvitam jiṇṇagoṇa"nti attham samvaṇṇesum. iminā
sattasaddassa jīvitavacanam viya dissati, "na suka rā
uñchena paggahena yāpetu"nti ettha paggahasaddassa
pattakathanam viya. suṭṭhu vicāretabbam.

Satha¹ seṭhille. sathati. sathalo hi paribbājo, bhiyyo ākirate
rajam. siṭhilotipi pāḷi dissati. tadā ṭhikāro muddhajo
gahetabbo.

Satha² dubbalhe. satheti, sathayati.

Satha³ bandhane. satheti, sathayati.

Sada¹ sādane. sadati, assādo.

Sada² assādane. sādeti, sādayati. assādeti, assādayati. ettha
āupasaggo rassavasena ṭhito.

Sadda¹ kucchite sadde. saddati.

Sadda² saddane. saddeti, saddayati. visaddeti, visaddayati.
saddo, saddito. dīghatte "saddāyatī"ti rūpam.

ettha ca "mam saddāyatīti saññāya vegena udake patī"ti
aṭṭhakathāpāṭho nidassanam, idam "pabbatā yatī"ti rūpam
viya dhātuvasena nipphannam na hotīti na vattabbam,
dhātuvasena nipphannamyevāti gahetabbam.

saddoti saddiyatīti saddo,
yathā vuccatīti vacanam.

-
- atha vā saddiyati attho anenāti saddo. garavo pana
 "sappatīti saddo. udīriyati abhilapīyatīti attho"ti vadanti.
 Sadhu¹ saddakucchiyaṃ. sadhati.
 Sadhu² unde. sadhati.
 Sadhu³ pahaṃsane. sadheti, sadhayati.
 Sana sambhattiyaṃ. sanati.
 Sanja saṅge. saṅgo laganam. sañjati. satto. sajanam. satti.
 āsatti. sajitaṃ. sajivā.
 Santa¹ āmappayoge. āmappayogo nāma ussannakriyā.
 santeti, santayati.
 Santa² santambhe. santheti, santayati.
 Sanda pasavane. pasavanam sandanam avicchedappavatti.
 sandati udakam. mahanto puññābhisando. ettha ca
 puññābhisandoti puññappavāho, puññanadīti pi vatthum
 yujjati.
 Sapa¹ samavāye. sapati.
 Sapa² akkose. sapati. satho, abhisatho, abhisapito,
 sapanako.
 Sappa¹ gatiyaṃ. sappati, saṃsappati, parisappati. aññānīpi
 yojetabbāni.
 Sappa² vatīti gacchati. saṃsappatīti saṃsaranto gacchati.
 parisappatīti samantato gacchati. sappadhātussa pana
 "sappo, sappinī, pīṭhasappī, sappi" iccādīni rūpāni bhavanti.
 sappoti sappatīti sappo, saṃsappanto gacchatīti attho.
 tenāha āyasmā sārīputto "yo kāme parivajjeti, sappasseva
 padāsiro" ti imissā pāliyā niddese "sappo vuccati ahi.

kenatthēna sappo? sam̐sappanto gacchatīti sappo. bhujanto gacchatīti bhujago. urena gacchatī ti urago. pannasiro gacchatīti pannago. sarīrena sappatīti sarīsapo. bile sayatīti bilāsayo. dāṭhā tassa āvudhoti dāṭhāvudho. visam̐ tassa ghoranti ghoraviso. jivhā tassa duvidhāti dujivho. dvīhi jivhāhi rasam̐ sāyatīti dvirasaññū"ti. sappinīti uragī. pīṭhasappīti pīṭhena sappati gacchatīti pīṭhasappī. paṅguḷo. sappīti yo nam̐ paribhuujti, tassa balāyuvadḍhanattham̐ sappīti gacchati pavattatīti sappi, ghatam̐.

Sabi maṇḍale. maṇḍalam̐ parimaṇḍalatā. rūpam̐ tādīsa meva.

Sabba¹ gatiyam̐. sabbati.

Sabba² him̐ sāyañca. gatyāpekkhāya cakāro. sabbati.

Sabba³ pūraṇe. sabbati.

Sabbha kathane. sabbhati.

Sabhāja sītisevanesu. sabhājeti, sabhājayati.

Sabha him̐ sāyam̐. sabhati.

Sama¹ adassane. samati, vūpasamati aggi.

Sama² sadde. samati.

Sama³ velambe. samati.

Sama⁴ vitakke. sām̐eti, sām̐ayati. samā. nisām̐eti, nisām̐ayati. nisāmanam̐. paṭisām̐eti, paṭisām̐ayati.

tattha samāti sam̐vaccharo, so "samā"ti itthilingavasena vuccati. "yo yajetha satam̐ sama"nti ettha hi samāsaddo itthilingo, upayogavasena pana "sama"nti vutto. imāni sam̐vaccharassa nāmāni "sam̐vaccharo, vaccharo, samā,

hāyano, sarado, vasso"ti ādīni bhavanti. nisāmetīti vitakkeṭi upadhāreṭi. ettha hi "iṅgha maddi nisāmeḥi, nigghoso yādiso vane"ti pāḷi nidassanaṃ. tattha nisāmetati vitakkehi upadhārehīti attho. paṭisāmetīti bhaṇḍaṃ guttaṭṭhāne nikkhipati.

Sama⁵ ālocane. ālocanaṃ pekkhanaṃ. sāmeti, sāmayaṭi. nisāmanaṃ. ettha pana nisāmetīti pekkhati olokeṭi. tathā hi "iṅgha maddi nisāmeḥi, cittaṃ rūpaṃ va dissatī"ti pāḷi dissati. tattha hi nisāmetīti olokehīti attho. dhātūnamatthā-tisayena yogotī vacanato pana upasaggayogato vā savanepi ayaṃ vattati. tathā hi "tato kaṇhājīnāyāpi, nisāmeḥi rathesabhā"ti ādi kā pāḷiyo dissanti. tattha nisāmeḥīti suṇohīti attho.

Samu¹ upasame. cittaṃ sammati, upasammati, vūpa-sammati, samaṇo, santi, santo. ettha samaṇoti sammati santacitto bhavatīti samaṇo. kāritavasena pana kilese sameti upasametīti samaṇoti nibbacanaṃ daṭṭhabbaṃ. tathā hi "yaṃ sametīti idaṃ ariyaṃ. samatītidha sattāna"nti dve kāritarūpāni.

Samu² khede nirodhe ca. khedo kilamanaṃ. nirodho abhāvagamanaṃ. addhānamaggappaṭipannassa kāyo sammati. aggi sammati. santo. santasaddo "dīghaṃ santassa yojana"nti ādisu kilantabhāve āgato. "ayaṅca vitakko ayaṅca vicāro santā honti samitā"ti ādisu niruddha-bhāve. adhigato kho myāyaṃ dhammo gambhīro duddaso duranubodho santo paṇīto"ti ādisu santaṇāṇagocaratāyaṃ.

"upasantassa sadā satīmato"ti ādīsu kilesavūpasame. santo have sabbhi pavedayantī"ti ādīsu sādhusu. "pañcime bhikkhave mahācorā santo samvijjamānā"ti ādīsu atthibhāve. etthetaṃ vuccati.

"kilantatthe niruddhatthe
santadhīgocarattane
kilesūpasame ceva
atthibhāve ca sādhusu
imesu chasu thānesu
santasaddo panāgato"ti.

Samba sambandhe. sambandho daḥabandhanam. sambeti, sambayati. sambalam.

Sambha vissāse. sambhati. sambhatti, sambhatto.

Sambu him sāyam. sambhati.

Sambhu pāpuṇe ca. sambhuṇāti, na kiñci attham abhisambhuṇāti. sambhuṇanto, abhisambhuṇamāno. tattha na abhisambhuṇātīti na sampāpuṇāti, na sādhetīti vuttam hoti.

Sara¹ gatiyam. sarati, visarati, ussarati. ussāraṇā. saro. samśāro iccādīni. tattha saroti rahado. samśāroti vaṭṭam, yo "bhavo"tipi vuccati.

Sara² saddopatāpesu. sarati. saro. saraṇam.

ettha ca saroti saddopi vuccati utupi. saraṇanti sarati upatāpeti him sati saraṇagatānam teneva saraṇagamanena bhayam santāpam dukkham duggatiṃ parikilesañcāti saraṇam, buddhādiratanatthayam. atha vā saddhā pasannā

manussā "amhākaṃ saraṇamida"nti saranti cintenti, taṃ tattha ca vācaṃ niccharanti gacchanti cātipi saraṇaṃ.

Sara³ cintāyaṃ. sarati, susarati iccapi payogo. appakkharāna ñhibahubhāvo aññathābhāvo ca hoti, yathā dve, duve, taṇhā tasiṇā, pamhaṃ, pamuma"nti. anussarati, paṭissarati. saranti etāya sattā, sayam vā sārati, saraṇamattha meva vā etanti sati. anussati, paṭissati. saratīti sato. punappunaṃ saratīti paṭissato.

Sara⁴ akkhepe. saretī, sarayati. saro. saroti saddo.

Sala¹ āsugatiyaṃ. āsugati sīghagamanam. salati.

Sala² calane ca. saṃvaraṇāpekkhāyaṃ cakāro. salati, kusalam.

tattha kusalanti kucchite pāpadhamme salayati calayati kampeti viddhamsetīti kusalam. kucchitam apāyadvāram salanti saṃvaranti pidahanti sādhave etenāti kusalam.

Sala³ gamane. salati.

Sala⁴ kampane. salati. kusalam.

ettha ca kucchite pāpake dhamme salatīti kusalam, hetukattuvasenidaṃ nibbacaṇaṃ datṭhabbam. tathā hi aṭṭhasāliniyaṃ "kucchite pāpake dhamme salayanti calayanti kampenti viddhamsentīti kusalā"ti hetukattuvasena attho kathito. idaṃ saladhātuvasena kusalasaddassa nibbacaṇaṃ. aññesampi dhātūnaṃ vasena kusala saddassa nibbacaṇaṃ bhavati. tathā hi aṭṭhasāliniyaṃ aññānīpi nibbacaṇāni dassitāni. kathaṃ? "kucchitena vā ākārena sayantīti kusā, te akusaladhammasaṅkhāte kuse lunanti

chindantīti kusalā. kucchitānam vā sānato tanukaraṇato
 ñāṇam kusam nāma, tena kusena lātabbāti kusalā.
 gaḥetabbā pavattetabbāti attho. yathā vā kulā ubhayabhāga-
 gatam hatthappadesam lunanti, evamimepi uppannā-
 nuppannabhāvenaubhayabhāgagatam kilesapakkham
 lunanti, tasmā kusā viya lunantītipi kusalā"ti. evam
 aññānipi nibbacanāni dassitāni. ttara"dhammā"iti padā-
 pekkham katvā tadanurūpalingava canavasena "kusalā"ti
 niddeso kato, idha pana sāmāññaniddesavasena "kusala"nti
 napuṃsakeka vacananiddeso amhehi kato. puññavācako
 hi kusalasaddo ārogyavācako ca ekantena napuṃsalingo,
 itaratthavācako pana tilingiko, yathā kusalo phasso, kusalā
 vedanā. kusalam cittanti. kusalasaddo imasmim
 bhūvādigāṇe lādhātusaladhātuvasena nipphattim gatoti
 veditabbo.

Salla āsugatiyam. āsugati sīghagamanam. sallati. sallam.
 ettha ca "sallam usu saro sallo kaṇḍo tejano"ti pariyāyā
 ete.

Sava gatiyam. savati.

Sasa¹ susane. sasati. saso.

Sasa² pāṇane. sasati. satova assasati, satova passasati. saso,
 sasanam. assāso passāso assasanto passasanto.

Sasu¹ him sāyam. sasati, sattham. sattham vuccati asi.

Saha¹ parisahane. bhūvādi parisahanam khanti. sāhati.
 saho, asaho, asayho.

Saha² sattiyam. sayhati.

Saha³ parisahane. curādi parisahanam khanti. saheti, sahayati. sahanam. bhūvādigaṇikassa panassa "sahatī"ti rūpam.

Saḷa abyattasadde. saḷati. sāḷiko, sāḷikā.

"usabhova mahī nadati

migarājāva kūjati

susumārova saḷati

kiṃ vipāko bhavissatī"ti nidassanam.

Sā¹ pāke. sāti.

Sā² tanukaraṇe. siyati, siyanti.

Sā³ antakammani. siyati. anavasesato mānam siyati samucchindatītiaggamaggo mānasanti hivuttam.

Sā⁴ assādane. rasam sāyati. sāyitam, sāyanam.

Sā⁵ pāke. sināti.

Sā⁶ tanukaraṇe. saṇhavācā. siyati tanukariyati, na pharusa-bhāvena kkakasā kariyatīti saṇhā.

Sākha byāpane. sākhati. sākḥā.

Sāṭha balakkāre. balakkāro nāma attano balena yathājjhāsayam dubbalassa abhibhavanam. sāṭhati. sāṭho.

Sāna tejane. tejanam nisānam. sānati.

Sāma svāntane āmantane. svāntanam sāmappayogo. āmantanam avhāyanam pakkosanam. sāmeti, sāmayaṭi.

Sāra dubbalhe. sāreti, sārayati. dubbalo bhavatīti attho.

Sāsa anusitṭhiyam. sāsati, anusāsati. kammantam vo sāsati, sāsanam, anusāsanam, anusāsani, anusitṭhi, satthā, sattham, anusāsako, anusāsikā.

tatrasāsananti adhisīlādisikkhattayasaṅgahita sāsanaṃ,
 pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhātaṃ vā sāsanaṃ. tañhi
 sāsati etena, ettha vāti "sāsana"nti pavuccati. apica
 sāsanaṃ rañño sāsanaṃ pesetī"ti ādīsu viya pāpetabba
 vacanaṃ. tathā sāsanaṃ ovādo, yo "anusāsana"ti ca,
 anusīṭṭhī"ti ca vuccati. satthāti tividhayānamukhena sade-
 vakaṃ lokaṃ sāsati satthā, diṭṭhadhammikasamparāyika-
 paramatthe hi yathārahaṃ satte anusāsati attho. satthanti
 sadde ca atthe ca sāsati ācikkhati etenāti sattham. kim
 taṃ? byākaraṇam.

Si¹ sevāyam. sevati. sevanā, sevako, sevito, sivo, sivaṃ.

nihīyati puriso nihīnasevī
 na ca hāyetha kadāci tulyasevī
 seṭṭhamupagamaṃ udeti khippaṃ
 tasmā attano uttaritaraṃ bhajetha.

Si² gatibuddhīsu. seti, atiseti. atisitum, atisitvā, setu.

Si³ paṇippasave. sūyati, pasūyati. pasūtā gāvī.

Si⁴ bandhane. sinoti.

Si⁵ nisāne. siṇoti, siṇāti. nisitasattham.

na hi nūnāyam sā khujjā
 labhati jivhāya chedanam
 sunisitena satthena
 evaṃ dubbhāsitaṃ bhaṇam.

Si⁶ bandhane. sināti. sīmā, sīsam.

ettha sīmāti sinīyate samaggena saṃghena kammavācāya
 bandhiyateti sīmā. sā duvidhā baddhasīmā abaddhasīmāti.

tāsu abaddhasīmā mariyādakaraṇavasena "sīmā"ti
veditabbā. sināti bandhati kese moḷikaraṇavasena etthāti
sīsaṃ. aññānipi yojetabbāni.

Sika āmasane. siketi, sikayati.

Sikkha vijjopādāne. sikkhati. sikkhā, sikkhanaṃ,
sikkhitaṃ sippaṃ, sikkhako, sikkhito, sekkho, asekkho.
kakāralope "sekho asekho"ti rūpāni bhavanti. tattha
sikkhitoti. sañjātasikkho, asikkhīti vā sikkhito, tathā hi
kattuppayogo dissati "ahaṃ kho pana susikkhito anavayo
sake ācariya ke kumbhakāra kamme"ti.

Sighi āghāne. āghānaṃ ghānena gandhānubhavanaṃ.
siṅghati, upasiṅghati. upasiṅghitvā. ārā siṅghāmi vārijaṃ.
etā "parassabhāsā"ti sadda satthavidū vadanti.

Sica¹ gharāṇe. secati, seko, "ubhatobhāsā"ti vadanti.

Sica² paggharāṇe. udakena bhūmiṃ siñcati. puttaṃ rajje
abhisiñci. abhiseko. muddhābhisitto khattiyo. siñca
bhikkhu imaṃ nāvaṃ, sittā te lahumessati. sittaṭṭhānaṃ.
siñcituṃ. siñcitvā.

Sicca kuṭṭane. sicceti, siccayati.

Sita anādare. seṭati.

Sita vaṇṇe. sitadhātu setavaṇṇe vattati. kiñcā pettha
vaṇṇasāmaññaṃ vuttaṃ, tathāpi idha nīlapītā dīsu
setavaṇṇoyeva gahetabbo payoga dassanavasena. setati.
setaṃ vatthaṃ. vāccaliṅga ttā pana setasaddo tiliṅgo
gahetabbo.

setaṃ sitaṃ suci sukkaṃ

paṇḍaram dhavalampi ca
 akanham goramodātam
 setanāmāni honti hi.

Sida mocane. sidati, sedo.

Sidi sītiye. sītiyam sītibhāvo. sindati. so sindo, sotatto.

Sidhu¹ gatiyam. sedhati, nisedhati, paṭisedhati. siddho,
 pasiddho, nisiddho, paṭisiddho, paṭisedhito, paṭisedhako,
 paṭisedho, paṭisedhitum, paṭisedhitvā. idha acinteyya-
 balattā upasaggānam tam yoge sidhudhātussa nānappakārā
 atthā sambhavanti, aññesampi evameva.

Sidhu² satthe maṅgaḷhe ca. sattham sāsanam, maṅgaḷham
 pāpa vināsanam vuddhikāraṇam vā. sedhati. siddho,
 pasiddho, pasiddhi.

Sidhu³ samrādhane. sijjhati. siddhi.

Siniha pītiyam. siniyhati. sinehako, sinehito, siniddho.
 putte sineho ajāyatha. ikāralopena sneho. tathā hi
 nisnehamabhikaṅkhāmī"ti pāli dissati.

Sineha sinehane. sineheti, sinehayati.

Sibha katthane. sibhati.

Sila uñche. silati.

Silāgha katthane. katthanam pasamsanam silāghati.
 silāghā. buddhassa silāghate. silāghitvā. "attanobhāsā"ti
 saddasatthavidū vadanti.

Silisa āliṅgane. silissati. silesa.

Silisu upadāhe. silesati, silesa.

Silesa silesane. sileseti, silesayati. silesa.

Siloka saṅghāte. saṅghāto piṇḍanam. silokati, siloko, silokamanu kassāmi. akkharapadaniyamito vacanasāṅghāto siloko. so pajjanti vuccati, tathā hi "siloko yasassi pajje"ti kavayo vadanti.

Siloṇa saṅghāte. soṇati. siloṇati.

Sivu¹ santasantāne. sibbati, saṁsibbati. sibbam, sibbanto. kārite sibbeti, sibbayati, sibbāpeti, sibbāpayati.

Sivu² gatisosanesu. sibbati.

Sisa¹ him satthā. sisati.

Sisa² asabbappayoge. seseti, sesayati. seso. vipubbo atisaye, vipubbo sisadhātu atisaye vattati, viseseti, visesayati. viseso, visiṭṭho, visesanam.

āsisi icchāyam. āpubbo sisi icchāyam vattati.

āsisati. āsisateva puriso. āsisanā. āsisattam. āsisanto, āsisamāno, āsamāno. "suggatimāsamānā"ti pāli ettha nidassanam.

Sila seḷane. seḷeti, seḷayati. seḷento. ettha seḷetīti seḷita-saddam karoti.

Sī saye. sayo supanam. seti. sayati. senam. sayanam.

Sīda visaraṇagatyāvasānesu. visaraṇam vippharaṇam. gatyāvasānam gamanassa avasānam osānam abhāvaka-
raṇam, nisīdananti attho. sīdati, lābūni sīdanti. saṁsīdati, osīdati, pasīdati, vipphasīdati. pāsādo. pasanno. vipphasanno. pasādako. pasādito. pāsādo. osīdāpako. kusīto. āsīno. nisinno. nisinnako. sannisīvesu pakkhisu. nisīdanam nisinnam. nisajjā. gonisādo, upanisā. sīdeti. sīdayati.

sīdāpeti. sīdāpayati. pasādeti. nisīditum. nisīdāpetum,
nisādetum, nisīdāpeti, nisīdāpetvā. ucchaṅge maṃ
nisādetvā, pitā atthānusāsati. nisīditvātipi pāṭho. nisīditvā.
nisīditvāna. nisīdituna. nisīdiya. nisīdiyāna. saṃsīditvā.
avasīditvā. osīditvā.

tattha kusītoti vīriyenādhigantabbassa atthassa alābhato
kucchitenākārena sīdatīti kusīto. atha vā sayampi
kucchitenākārena sīdati aññepi sīdāpeti taṃ nissāya
aññesaṃ sīdanassa sambhavatoti kusīto. tathā hi vuttaṃ.

"parittaṃ kaṭṭhamārūyha
yathā sīde mahaṇṇave
evaṃ kusītamāgama
sādhñjīvīpi sīdati"ti.

kusītoti cettha dassa tattaṃ "sugato"ti ettha viya "satasmīti
hotī"ti ettha viya ca.

tathā hi sīdatīti sataṃ, aniccassetam adhivacanam. iminā
uccheddaiṭṭhi vuttā. sataiti cettha avibhattiko niddeso.
sannisīvesūti parissamavinodanattam sabbaso nisīdantesu,
vissamamānesūti attho, dakārassa vakāram katvā niddeso.
nisīdananti nisīdanakriyā. mañcapīṭhādikaṃ vā āsanam.
ta ñhi nisīdanti etthāti nisīdananti vuccati. nisinnanti
nisīdanakriyā eva. ettha pana "gate ṭhite nisinnesutte
jāgarite bhāsi te tuṇhībhāve sampajānakārī hoti. mātugā
mena saddhim rahomaññe tayā nisinnanti kukkucam upa
dahatīti ādisu cassa payogo veditabbo. ettha hi gamanam
gataṃ, ṭhānam ṭhitam, nisīdanam nisinnam, supanam

suttam, jāgaraṇam jāgaritam, bhāsanam bhāsitanti vuccati.
 nisajjāti nisīdanā. gonisādoti gonisajjanā. upanisāti
 upanisīdati phalam etthāti upanisā, kāraṇam. nisādetunti
 nisīdāpetum. nisādetvāti nisīdāpetvā.

bhāve napuṃsako ñeyyo
 nisinnanti ravo pana
 vāccaliṅgo tiliṅgo so
 gatādīsupyayam nayo.

Sīla¹ samādhimhi. sīlati. sīlam, sīlanam. ettha sīlanti
 sīlanatṭhena sīlam. vuttañhetam visuddhimagge "sīlanti
 kenatṭhena sīlam? sīlanatṭhena sīlam, kimidam sīlanam
 nāma? samādhānam vā kāya kammādīnam susīlhasena
 avippakiṇṇatāti attho. upadhāraṇam vā kusalanam
 dhammanam patiṭṭhāna vasena ādhārabhāvoti attho.
 etadeva hi ettha atthadvayam saddalakkhaṇavidū anñjā-
 nanti. aññe pana "siratṭho sīlatṭho, sīlatatṭho sīlatṭho'ti
 evamādinā nāyenettha attham vaṇṇentī'ti. tattha
 "atthadvayam saddalakkhaṇavidū anñjāna"ntīti idam "sīla
 samādhimhi sīla upadhāraṇe'ti dvigaṇi kassa sīladhātussa
 atthe sandhāya vuttam. imassa hi curādigaṇam pattassa
 upadhāraṇe "sīleti, sīlayatī'ti rūpāni bhavanti, upadhāre
 tītipi tesam attho. idha pana bhūvādigaṇikattā
 samādhānatthe "sīlatī'ti rūpam bhavati, samādhi yatīti
 tassa attho. punapi ettha sotūnam sukhaggahaṇattham
 nibbacanāni vuccante. sīlati samādhiyati kāyakammādīnam
 susīlhasena na vippakiratīti sīlam. atha vā sīlanti

samādahanti cittaṃ etenāti sīlaṃ. imāni bhūvādigaṇikava
sena nibbacanāni. curādigaṇikavasena pana sīleti kusale
dhamme upadhāreti pataṭṭhābhāvena bhuso dhāretīti sīlaṃ.
sīlenti vā etena kusale dhamme upadhārenti bhuso dhārenti
sādhavoti sīlanti nibbacanāni.

Sīla² upadhāraṇe. upadhāraṇaṃ bhuso dhāraṇaṃ, paṭiṭṭhā-
vasena ādhārabhāvo. sīleti, sīlayati. sīlaṃ, sīlaṇaṃ.

ettha sīlanti sīleti upadhāreti taṃ samaṅgīpuggalaṃ apāyesu
uppattinivāraṇavasena bhuso dhāretīti sīlaṃ. atha vā
sīliyati upadhāriyati sappurisehi hadayamaṃ santaraṃ
upanetvā dhāriyatīti sīlaṃ. sīlananti bhūvādigaṇe
avippakiṇṇatāsaṅkhātāṃ samādhānaṃ vuccati.

tattha "sīlatī"ti rūpaṃ. idha pana ādhārabhāva saṅkhātāṃ
upadhāraṇaṃ vuccati. ettha ca "sīleti, sīlayatī"ti rūpāni.
aṭṭhakathāsu hi "kusalānaṃ dhammānaṃ paṭiṭṭhāvasena
ādhārabhāvo upa dhāraṇa"nti vutto.

Su¹ gatiyaṃ. savati. pasavati. pasuto, suto. ettha sutoti
dūto, vittim hi maṃ vindati suta disvā"ti "devasuto ca
mātalī"ti ca imāni tattha payogāni.

Su² savane. savanaṃ sandanaṃ. savati. āsavo.

Su³ perane. suti.

Su⁴ savane. "suṇoti, suṇāti. suṇimṣu. paṭissuṇi, paṭissu-
ṇimṣu. assosi, assesuṃ. paccassosi, paccassosuṃ" iccādīni,
"suṇissati, sossati"iccādīni ca bhavanti. abbhāsavisaye
"sussūsati, sussūsā"iccādīni. anabbhāsavi sayesāvako, soto,

suṇaṃ, suṇanto, suṇamāno, suyyamāno, savanaṃ, sutam.
 asuyitthāti vā sutam. sutavā, sotaṃ, soṇo, suṇitum, sotum.
 suṇitvā, suṇiya, suṇiyāna, sutvā, sutvāna. kāritesāveti,
 sāvayati. kammesaddo suyyati, sūyati ca.
 bhāvepadarūpamappasiddham. tattha sāvakoti antevāsiko,
 so duvidho āgatapphalo anāgatapphalo ca. tattha
 āgatapphalo savanante ariyāya jātiyā jātoti "sāvako"ti
 vuccati, itaro garūnam ovādam suṇātīti "sāvako"ti. sāvako,
 antevāsiko, sissoti pariyāyā.

ettha sutasaddassa atthuddhāram vadāmasaddhim sota-
 saddassa atthuddhārena. sutasaddo saupasaggo anupasaggo
 ca anupapadena, suta saddo ca

gamane vissute tinte
 niyogo'pacitepi ca
 sadde ca sotadvārānu
 sārāñātesu dissati.

tathā hi "senāya pasuto" ādīsu gacchantoti attho. "suta-
 dhammassa passato"ti ādīsu vissutadhammassāti attho.
 "avassutā avassutassa purisapuggalassā"ti ādīsu tintassāti
 attho. "ye jhānappasutārādhī"ti ādīsu anuyuttāti attho.
 "tumhehi puññaṃ pasutaṃ anappaka"nti ādīsu upacitanti
 attho. "diṭṭhaṃ sutam mutaṃ viññāta"nti ādīsu saddoti
 attho. "bahussuto hoti sutaḍḍharo sutasannica yo"ti ādīsu
 sotadvārānusāraviññāta dhamma dharoti attho.

Sotasaddopi anekatthappabhedo. tathā hesa-
 maṃ sāviññāṇaṇaṇesu

taṇhādīsu ca dissati
dhārāyaṃ ariyamagge
cittasantatiyampi ca.

"sotāyatanam, sotadhātu, sotijndiya"ntiādīsu, sotasaddo
maṃsasote dissati, "sotena saddam sutvā"tiādīsu sota
viññāṇe. "dibbāya sotadhātuyā"ti ādīsu ñāṇasote. "yāni
sotāni lokasminti, yāni etāni sotāni mayā kittitāni
pakittitāni ācikkhitāni desitāni paññāpitāni paṭṭhapitāni
vivaritāni vibhattāni uttānīkatāni pakāsītāni. seyyathidaṃ?
taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccaritaso to avijjāsoto"ti
ādīsu pañcasu dhammesu. "addasā kho bhagavā mahantaṃ
dārukkhandhaṃ gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamāna"nti-
ādīsu udakadhārāyaṃ. "ariyassetam āvuso aṭṭhaṅgi kassa
maggassa adhivacanaṃ, yadidaṃ soto"ti ādīsu ariya-
magge. "purisassa ca viññāṇasotaṃ pajānāti ubhayato
abbocchinnaṃ idhaloke paṭiṭṭhitaṃca paraloke paṭiṭṭhi-
taṃcā"ti ādīsu cittasantatiyanti. soṇoti sunakho. so hi
sāmikassa vacanaṃ suṇātīti soṇoti vuccati.

imāni tadabhidhānāni

sunakho sārameyyo ca
suṇo sūno ca kukkuro
soṇo svāno suvāno ca
sāluro migadaṃsano.
sā sunidhāti' me saddā
pumānesu pavattare
sunakhī kukkurīsī'ti

ime itthīsu vattare.
 sunakhā sārameyyāti
 ādi bahuvaco pana
 pavattati pumitthīsu
 aññatrāpi ayam nayo.
 kukkuroti ayam tattha
 bālakāle ravena ve
 mahallakepi sunakhe
 rūḷhiyā sampavattati.

tathā hi atṭhakathācariyā kukkurajātake "ye kukkurā
 rājakulamhi vaḍḍhaā, koleyyakā vaṇṇabalūpapannā"ti
 imasmim padese evamattham vaṇṇayim-su"ye kukkurāti
 ye sunakhā. yathā hi taruṇopi passāvo pūtimuttanti
 tadahñjātopi siṅgālo 'jarasiṅgālo'ti, komalāpi gaḷocīlatā
 'pūtilatā'ti suvaṇṇavaṇṇopi kāyo 'pūtikāyo'ti vuccati,
 evameva vassasatikopi sunakho 'kukkuro'ti vuccati, tasmā
 mahallakā kāyūpa pannāpi te 'kukkurā'tveva vuttā'ti.

Su⁵ abhisave. abhisavo nāma pīḷanam mantanam sandhā-
 nam sinhānam vā. suṇoti, suṇāti.

Su⁶ him sāyam. suṇāti. parasu. param suṇanti himsanti
 etenāti parasu.

Suka gatiyam. sokati, suko, sukī. tatra sukoti suvo. sokati
 manāpena gamanena gacchatīti suko. tassa bhariyā sukī.

Sukkha anādare. sukkhati.

Sukha takriyāyam. takriyāti sukhānam vedanānam kriyā,

sukhanam vuttam hoti. akammakā imedhā tavo. sukhati, sukham, sukhito, sukham sātām pīṇanam, tattha sukhamti sukhayatīti sukham. yassuppajjati, tam sukhitam karotīti attho. imāni nibbacanāni kāritavasena vuttānīti daṭṭhabbam aṭṭhakathāyaṃ sukhasaddattham vadantehi garūhi sukhayati saddānam kammatta mādaya vivaraṇassa katattā. tathā hi "sukheti sukhayati, sukhāpeti sukhāpayati, imāni tesam kāritapadarūpāni, attānam sukheti pīṇetīti ca, sukhayati sukham.

"sace ca kimhici kāle
maranam me pure siyā
putte ca me paputte ca
sukhāpeyya mahosadho"ti ca.

pāliādidassanato. saddasatthe pana dhātupāṭhasaṅkhepe ca ime dhātavo curādigaṇeyeva vuttā. "sukhayatī"ti ca akāritāni suddhakattupadāni icchitāni. mayam tesam tabbacanam suddhakattari ca tāni padarūpāni na icchāma pāliādīhi viruddhattā, tasmāyeva te imasmim bhūvādigaṇe vuttā. aya ñhi suddhakattuvisaye asmākam ruci "sukhitīti sukhito, nanu ca bho "sukhatī"ti kriyāpadāni buddhavadane na dissantīti? saccam, evam santapi aṭṭhakathānayavasena gahetabbattā dissantiyeva nāma. na hi sabbathā sabbesam dhātūnam rūpāni sāsane loke vā labbhanti, ekaccāni pana labbhanti, ekaccāni na labbhanti. evam santapi nayavasena labbhantiyeva. "kappayavho patissatā"ti hi diṭṭhe

"caravhobhuñjavho"ti ādīnipi nayavasena diṭṭhāniyeva nāma.

tatrapanāyaṃ nayo. visuddhimaggādīsu hi "ekadviyo-
janamattampi addhānaṃ gatassa vāyo kuppati, gattāni
dukkhantī"ti evaṃ bhūvādigaṇikaṃ akammakaṃ
suddhakattuvācakaṃ "dukkhantī"ti kriyā padaṃ dissati.
tasmim diṭṭheyeva "sukhati, sukhamti. sukhasi, sukhattha.
sukhāmi, sukhamā"ti ādīni ca diṭṭhāni nāma honti diṭṭhena
adiṭṭhassa tādisassa anavajjassa nayassa gahetabbatā, tasmā
"sukhatīti sukhito bhūvādinayo eva gahetabbo, na pana
curādinayo. aparampettha nibbacanaṃ, sukhaṃ sañcātaṃ
etassāti sukhito, sañcātasukhoti attho. atha vā sukhena ito
pavattoti sukhito. dullabhāyaṃ nīti sādhuṃ manasi
kātabbā.

Suca soke. socati. soko, socanā, socaṃ, socanto, socantī,
socantaṃ kulaṃ, socitvā.

Suṭṭa anādare. suṭṭeti, suṭṭayati.

Suṭha¹ gatipaṭighāte. gamanapaṭihananaṃ gatipaṭighāto.
soṭhati.

Suṭha² ālasiye. soṭheti, soṭhayati.

Suṭhi¹ sosane. suṇṭhati.

Suṭhi² sosane. suṇṭheti, suṇṭhayati.

Sutta avamocane. suddeti, suddayati.

Sutha him sāyaṃ. sothati.

Sudha¹ soceyye. soceyyaṃ sucibhāvo. sujhati. suddhi,
visuddhi, sujhanaṃ, suddho, visuddho, parisuddho. kārite

"soceti, sodhako"icchādīni.

Sudha² saṃsuddhiyaṃ. cittaṃ sujjaṭhi visujjaṭhi. imāni akammakāni suddhakattupadāni. sodheti, sodhayati, sodhāpeti, sodhāpayati, imāni hetukatturūpāni. ettha ca yo asuddhaṃ ṭhānaṃ suddhaṃ karoti, so sodhako sodheti, sodhayatīti vuccati, esa nayo aññatrāpi idisesu ṭhānesu. yo pana asuddhaṭṭhānaṃ sayāṃ asodhetvā"tvāṃ sodhehī"ti aññaṃ payojeti, so sodhāpako sodhāpeti sodhāpayatīti vuccati. esa nayo aññatrāpi idisesu ṭhānesu. tathā hi "kāreti, kārayati, kārāpeti, kārāpayatī"ti ādīsu ayaṃ nayo na labbhaṭi, evaṃ labbhamānanayo ca alabbhamānanayo ca sabbattha upaparikkhitabbo. imā panettha pāliyo.

"paccantadesavisaye
nimantetvā tathāgataṃ
tassa āgamaṇaṃ maggaṃ
sodhenti tuṭṭhamānasā"tica.

"maggaṃ sodhemahaṃ tadā"ti ca.

imā hi pāliyo sahaṭṭhā sodhanaṃ sandhāya vuttā. "āyasmā pilindavaccho rājagahe pabbhāraṃ sodhā peti leṇaṃ kattukāmo"ti pana pāli, "kiṃ bhante thero kārāpetī"ti, "pabbhāraṃ mahārāja sodhāpemi leṇaṃkattukāmo"ti ca pāli. imā parehi sodhāpanaṃ sandhāya vuttā. "kassa sodhiyati maggo"ti idaṃ kammaṇaṃ, bhāvaṇaṃ pana appasiddhaṃ. iminā nayena yāva curādigaṇā yojetabbhaṃ.

Suna sadde. sunati. tattha janatīti sunati saddaṃ karoti.

Supa sayane. supati.

sukham supanti munayo,
 ye itthīsu na bajjhare.
 sutto puriso,
 supanam, suttam.

Suppa māne. suppeti, suppayati.

Subha¹ dittiyam. sobhati. sobhā, sobhanam, sobhito.

subha² dittiyam. sobhati. dvigaṇikatte subha sobhe. sobhati
 vatāyam puriso.

Subha³ pahāre. yo no gāvova sumbhati sumbhoti iccapi
 dissati. "sumbhotī"ti ca kaccāyanamate rūpam, imāni
 kattupadāni. nagaram sobheti, sobhayati. puriso purise
 coram sumbheti, sumbhayati, sumbhāpeti, sumbhāpayati.
 imāni hetukattupadāni. kammabhāvapadāni labbhamānā-
 vase ne yathāsambhavam yojetabbāni. bhūvādirudhādigaṇi
 karūpāni.

Sumbha¹ bhāsane ca. cakāro him sāpekkhako. sumbhati.
 sumbho. kusumbho.

ettha sumbhoti āvāto. "sumbham nikkhanāhī"ti idamettha
 nidassanam. kusumbhoti khuddakāvāto, "pabbatakandara-
 padarasākhāparipūrā kusumbhe paripūrentī" ti idamettha
 nidassanam.

Sumbha² pahāre. yo no gāvova sumbhati. parisumbhati.
 sumbhoti. atrime pālito payogā.

"saṃsumbhamānā attānam
 kālamāgamayāmase"ti ca
 "kesaggahaṇamukkkhepā

bhūmyā ca parisumbhanā.

datvā ca no pakkamati

bahudukkham anappaka"nti ca

"bhūmim sumbhāmi vegasā"ti ca.

aññattha pana aññāpi vuttā. tā idha anupatti to na vuttā.

Sura issariyadittīsu. surati. suro, asuro. tatrasureti surati
īsati devissariyam pāpuṇāti virocati cāti suro. sundarā rā
vācā assāti vā suro, devo. devābhidhānāni divādigane pakā-
sessāma. asuroti devā viya na surati na īsati na virocati
cāti asuro. surānam vā paṭipakkho mittapaṭipakkhā amittā
viyāti asuro. dānavo, yo "pubba devo"tipi vuccati. tathā
hi kumbhajātake vuttam.

"yam ve pivitvā pubbadevā pamattā

tidivā cutā sassatiyā samāyā

taṃ tādisaṃ majjamimaṃ nirattham

jānam mahārāja katham piveyyā"ti.

sagāthāvaggasaṃvaṇṇanāyam pana "na suram pivimha,
na suram pivimhā'ti āham su, tato paṭṭhāya asurā nāma
jātā"ti vuttam.

imāni tadabhidhānāni

asuro pubbadevo ca

dānavo devatāri tu

nāmāni asurānanti

imāni niddise vidū.

pākoiti tu yam nāmaṃ

ekassa asurassa tu
paṇṇattītipi ekacce
garavo pana abravum.

Sulla sajjane. sulleti, sullayati.

Susa sosane. paṇṇam sussati. kāritevāto paṇṇam soseti,
sosayati. kammevātena paṇṇam sosiyati. bhāve
kriyāpadamappasiddham. soso, sukkham kaṭṭham. sussam,
sussanto. sussamāno dahado.

Suha sattiyam. suyhati.

Sula samvarane. sulati.

Sū¹ pasave. pasavo jananam. savati, pasavati. suttam.

ettha pana suttanti atthe savati janetīti suttam, tepitakam
buddhavacanam, tadanñampi vā hatthisuttādi suttam.

Sū² paṇagabbhavimocanesu. sūti. pasūti. pasūto.

Sūca¹ pesuññe. pisuṇabhāvo pesuññam. sūceti, sūcayati.
sūcako.

Sūca² gandhane. sūceti, sūcayati. sūcako, suttam.

ettha ca attatthaparattādhede atthe sūcetīti suttam.
tepitakam buddhavacanam.

Sūda¹ paggharane. sūdāti. suttam . sūdo. rañño sūdā-
mahānase.

ettha ca suttanti sūdāti dhenū viya khīram atthe paggha-
rāpetīti suttam, tepitakam buddhavacanam. sakammika-
dhātuttā pana "paggharāpetī"ti kārita vasena attho
kathetum labbhati.

tathā hi "karotī"ti padassa "nipphādetī"ti attho kathetum

labbhati. sūdoti bhattakāro. yo "ālāriko, odaniko, sūpakāro, rasako"ti ca vuccati. sūdati "evañcevañca kate khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā sugandhaṃ manāpaṃ surasañca bhavissatī"ti randhanakriyāya sukusalatāya rasaṃ paggharāpeti abhinibbattetīti sūdo.

Sūda² āsecane. sūdeti, sūdayati. sūdo. sūdoti bhattakārako, yo "rasako"tipi vuccati.

Sūra vikkantiyaṃ. vikkanti vikkamaṇaṃ. sūreti, sūrayati. sūro, sāsanikehi pana saddhammaṃ vidūhi evaṃ dhātu-sabhāvānaṃpi sūrasaddānaṃ nibbacanaṃ na dassitaṃ, kevalaṃ pana tattha tattha "sūroti viṣiṭṭhauro"ti ca mahāvikkanto"ti ca atthavivaraṇamattameva dassitaṃ.

Sūla rujāyaṃ. sūlati. sūlaṃ. kaṇṇasūlaṃ na janeti.

Se¹ khaye. sīyati. ekārassīyādeso.

Se² pāke. seti.

Se³ gatiyaṃ. seti. setu.

Se⁴ khaye. sāyati. khayaṃ gacchatīti attho. ettha pana siyā"nanu ca bho sāyatītipadassa rasaṃ assādetīti attho, evaṃ sante bho kasmā idha evaṃ attho tumhehi kathiyatī"ti? saccaṃ, dhātūnantu anekatthattā evaṃ attho kathetum labbhati.

Seka gatyatthā. sekati. ettha ṭikāti ṭikiyati jāniyati saṃvaṇṇanāya attho etāyāti ṭikā.

Seca secane. secati.

Selu gatiyaṃ. selati.

Sevu secane. sevati.

So¹ antakammani. saṇhaṃ, ñāṇaṃ. siyati sayam sukhumabhāvena atisukhumampi atthaṃ antaṃ karoti nipphattiṃ pāpetīti saṇhaṃ.

So² soseti, sosayati. sosāpeti, sosāpayati.

Soṭu gabbe. gabbam dabbanaṃ. soṭati.

Soṇa¹ vaṇṇagatīsu. soṇati, soṇo.

Soṇa² saṅghate. soṇati.

Ha

Haṭa dittiyaṃ. haṭati. hāṭakaṃ, haṭakaṃ. yaṃ jātarūpaṃ haṭakanti vuccati.

Hada¹ karīsossagge. karīsossaggo nāma karīsassa ossajjanaṃ vissajjanaṃ. hadati. uhadati. hadano. ettha ca "yesaṃ no santate dāraḱā uhadantipi ummihantipī"ti ayaṃ pāli nidassanaṃ, tatra uhadantīpīti vaccampikaronti. ummihantīpīti passāvampi karonti. pacchimapadassattho mihasecaneti dhātu vasena daṭṭhabbo. ayaṃ pana curādigaṇepi vattati dvigaṇikattā. imasmi ñhi ṭhāne "mutteti ohade ticā"ti cariyāpīṭakapālippadeso nidassanaṃ. tattha muttetīti passāvaṃ karoti. ohadetī ti karīsaṃ vissajjeti.

Hada² karīsussagge. karīsussaggo karīsassa ussaggo vissajjanaṃ. hadeti, hadayati. ohadeti, ohadayati.

Hana¹ him sāgatīsu. ettha pana him sāvacanenapharusā ya vācāya pīḷanañca daṇḍādīhi paharaṇaṇca gahitaṃ, tasmā

hana him sāpahaṇagatīsūti attho gaḥetabbo. tathā hi "rājāno coraṃ gaḥetvā haneyyum vā bandheyyum vā"ti. pāṭhassa atthaṃ saṃvaṇṇentehi "haneyyunti potheyyūñceva chindeyyūñcā"ti vuttaṃ. ettha ca chedanāṃ nāma hattha pādādi chedanāṃ vā sīsacchedavasena māraṇaṃ vā. hanassa vadhādeso ghātādeso ca bhavati, hanti, hanati, hananti. hanasi, hanatha. sesaṃ sabbaṃ neyyaṃ.

himśādayo cattāro atthā labbhanti. "hanti hatthehi pādehī"ti ettha pana hantīti paḥaratī ti attho. "kuddho hi pitaraṃ hanti. vikkosa māno tibbāhi, hanti nesaṃ varaṃ vara"nti. ettha hantīti mārentīti attho. "vadhāti, vadheti, ghāteti" iccapi rūpāni bhavanti. tattha "vadhāti na rodāti, āpatti dukkaṭassa. attānaṃ vadhītvā vadhītvā rodātī"ti ādisu vadho paḥaraṇaṃ. paṇaṃ vadheti. paṇavadho. "esa vadho khaṇḍahā lassa. satte ghāteti"ti ca ādisu vadho māraṇaṃ. "upāhanaṃ, vadhū"ti ca. ettha hanavadhasaddatthogamaṃ. "purisaṃ hanati. sītaṃ uṇhaṃ paṭihaṇati" iccādīni kattupadāni. devadatto yaññadattena haññati. tato vātātape ghore, sañjāte paṭihaññati. paccattavacanassekārattaṃ, yathā "vanappa gumbe"ti. vihārenāti padaṃ sambandhitabbaṃ, iccādīni kammaṇadāni. hantā. hato. vadhako. vadhū. āghā to. upaghāto. ghātako. paṭigho. saṃgho. byaggho. saṇḍagghi. hantum, hanitum, hantvā, hanitvā. vajjhetvā, vadhītvā iccādīni sanāṃmikāni tumantādīpadāni. tattha upāhananti taṃ taṃṭhānaṃ upahananti upagacchanti

tato ca āhananti āgacchanti etenāti upāhanam. vadhūti kilesavasena sunakhampi upagamanasīlāti vadhū, sabbāsam itthīnam sādharmaṇametam. atha vā vadhūti suṇisā. tathā hi "tena hi vadhu yadā utunī ahosi, puppham te uppannam, atha me āro ceyyāsī"ti ettha vadhūti suṇisā vuccati. sā pana "ayam no puttassa bhariyā"ti sassusasu rehi adhigantabbā jānitabbāti vadhūti vuccati. gatyatthānam katthaci buddhiyatthakathanato ayama ttho labbhateva. "suṇhā, suṇisā, vadhū" icce te pariyāyā. saṃghoti bhikkhusamūho. samaggaṃ kammaṃ samupagacchatīti saṃgho, suṭṭhu vā kilese hanti tena maggāsina māretītipi saṃgho, puthujjanāriyavasena vuttānetāni. vividhesatte āhanati bhuso ghātetīti byaggho. so eva "viyaggho, vaggho"ti ca vuccati. aparampi puṇḍarīko ti tassa nāmam. dubbale sakūṇe hantīti sakūṇa gghi. seno, ayam pana hanadhātu divādigaṇe"paṭiha ññatī"ti akammakam kattupadam janeti. tathā hi "buddhassa bhagavato vohāro lokiye sote paṭihaññatī"ti ādikā pāliyo dissanti.

Hana² him sāyam. idha him sāvacanena ghaṭṭanam gahetabbam. saddo sotamhi haññati. paṭihaññati. buddhassa bhagavato vohāro lokiye sote paṭihaññati. imāni kattupadāni. bhūvādigaṇam pana patvā "lohena ve haññati jātarūpam, na jātarūpena hananti loha"nti pāliyam "haññatī"ti padam kammaṇḍapadam, jātarūpam lohena kammārehi haññatīti attho. "hanantī"ti padam kattupadam, loham jātarūpena kammārā hanantīti hi attho. ettha

hananam paharaṇanti gahetabbam.

Hanu apanayane. apanayanam anālāpakaraṇam nibbacana
tākaraṇam. hanoti. hanute.

Hamma gatimhi. hammati.

Haya gatiyam. hayati. hayo. hayoti asso. so hi hayati
sīgham gacchatīti hayoti vuccati. imāni panassa nāmāni-
asso turaṅgoturago
vājī vāho hayopi ca
tabbhedā sindhavo ceva
gojo assataropi ca.
kāraṇākāraṇaññū tu
ājāniyo hayutta mo
ghoṭako tu khaḷuṅkasso
vaḷavoti ca vuccati
assapoto kisoroti
khaḷuṅkotipi vuccati.

Hara¹ haraṇe. haraṇam pavattanam. harati. sāvatthiyam
viharati. vihāsi. viham su. viharissati. appa matto vihissati.
voharati. sam voharati. sabbo harati vā. rūpiyasam vohāro,
rūpiya sabbohāro vā. pāṭihāriyam. pītipāmojja hāro.
vihāro. vohāro. abhihāro. cittam abhinīharati. sāsane
viharam, viharanto, viharamāno. vihātabbam, viharitum.
viharitvā. aññānipi yojetabbāni.

tattha pāṭihāriyanti samāhite citte vigatū pattilese kata-
kiccena pacchā haritabbam pavatte tabbanti pāṭihāriyam.
paṭīti hi ayam saddo "pacchā" ti etassa attham bodheti

"tasmim paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañcahi brāhmaṇo"ti
 ādisu viya. vihāroti ṭhānanisajjādinā viharanti etthāti
 vihāro, bhikkhūnaṃ āvāso. viharanaṃ vā vihāro,
 viharanakriyā. vohāroti byavahāropi paṇṇattipi vacanampi
 cetanāpi. tattha

"yo hi koci manussesu
 vohāraṃ upajīvati
 evaṃ vāseṭṭhajānāhi
 vāṇijo so nabrāhmaṇo"ti.

ayaṃ byavahāravohāro nāma."saṅkhā samañña paññatti
 vohāro"ti ayaṃ paṇṇattivohāro nāma. tathā tathā
 voharanti parāmasantīti ayaṃ vacanavohāro nāma. "aṭṭha
 ariyavohāro, aṭṭha anariyavohāro"ti ayaṃ cetanāvohāro
 nāma. iccevaṃ-

byavahāre vacane ca
 paṇṇatticetanāsu ca
 vohārasaddo catūsu
 imesvatthesu dissati.

Hara² apanayane. apanayanaṃ nīharaṇaṃ. dosaṃ harati.
 nīharati. nīhāro, pariharati. parihāro. rajoharaṇaṃ.
 sabbadosaharo dhammo. bhagavato ca sāsanaṃ ca
 paṭipakkhe titthiye haratīti pālīhāriyaṃ. mattāvaṇṇa-
 bhedenettha"pāṭiheraṃ pāṭihīraṃ pāṭihāriya"nti tīṇi
 padarūpāni, bhavanti.

Hara³ ādāne. adinnaṃ harati. harissati. hāhiti iccapi.
 "kharājinaṃ parasuṇca, khārikājaṇca hāhitī"ti idamettha

nidassanam̐. āharati, avaharati, samharati, apaharati, upaharati, pāharati, sampaharati, samāharati. manoharo pāsādo.

parassaharaṇam̐. āhāro, avahāro, samhāro, upahāro, sampahāro, samāhāro.

Hariyyati, āhariyyati. āhariyyanti. āhaṭam̐, haritum̐, āharitum̐, āharitvā, āharitvāna. aññānipi yojetabbāni.

Hariya gatigelaññesu. hariyati.

Hare lajjāyam̐. aluttantoyamekāranto dhātu, gile pītikkhayeti dhātu viya. harāyati. harāyanam̐. aṭṭiyāmi harāyāmi.

ettha harātīti lajjati

hirim̐ karotīti attho.

Hasa¹ hasane. hasati. assā hasanti, ājānīyā hasanti, pahasati, uhasati. kārite "hāseti"iccādi, uhasiyamāno, hāso, pahāso, hasanam̐, pahasanam̐, hasitam̐. hakāralopena mandahasanam̐ "sita"nti vuccati "sitam̐ pātvākāsī"ti ādīsu.

tattha uhasatīti avahasati. uhasiyamānoti avahasiyamāno. ttarāyam̐ pāḷi "idha bhikkhum̐ araññagataṃ vā rukkhāmūlagataṃ vā suññāgāragataṃ vā mātugāmo upasaṅkamitvā uhasati"iti ca "so mātugāmena uhasiyamāno"iti ca. hāsoti hasanam̐ vā somanassam̐ vā "hāso me upapajjathā"ti ādīsu viya.

Hasa² sadde. hasati.

Hasu āliṅge. āliṅgo upagūhanam̐. hassati.

Haḷa silāghāyaṃ. haḷati.

Hā¹ cāge. jahati, vijahati. vijahanam, jahitum, jahātave, jahitvā, jahāya.

Hā² parihāniyaṃ hāyati, parihāyati. hāyanti tattha vaḷa-vā. bhāve "bhayaṃ vā chambhitattam vā lomahaṃsovā, so pahīyissatī"ti ca "rāgo pahīyatī"ti ca rūpaṃ. kamme kriyāpada mappasiddham. "rāgopahīyatī"ti idaṃ pana "hā cāge" ti vuttassa bhūvādigaṇikadhātussa rūpaṃ "rāgaṃ pajahatī"ti kattupadassa dassanato.

tatiyappayoge "pahīyissantī"ti yadi bhūvādigaṇe "hā cāge"ti dhātuyārūpaṃ siyā, kattari "pajahissantī"ti rūpaṃ siyā, "kasmā no pajahissatī"ti ettha viya. kammaṇaṃ pana "pajahiyissantī"ti siyā. yasmā "pahīyissantī"ti idaṃ divādigaṇe "hā parihāniya"nti dhātuyā rūpattā "pahāyissantī"ti kattupadarūpaṃ siyā "ājañño kurute vegaṃ, hāyanti tatthavaḷavā"ti akammakassa kattupadarūpassa dassana to, tasmā "pahāyissantī"ti avatvā "pahīyissantī"ti vacanena yapaccayo bhāve vattatīti ñāyati.

keci panettha vadeyyum "so pahīyissati. te saṃkilesikā dhammā pahīyissantī. rūpaṃ vibhaviyyati.

Himṣa him sāyaṃ. him sati. him sako, himsanā, himsā.

Hi gatibuddhīsu upatāpe ca. hinoti. ettha pana asamānantattepi mānatthānaṃ samodhānaṃ vuccati.

Hikka¹ abyattasaddo. abyattasaddo avibhāvitatthasaddo niratthakasaddo ca. hikkati, hikkate. imaṃ "ubhayato-

bhāsā"ti vadanti. idam tu pāvacanena saṃsandati.
parassattanobhāsāna ñhi dhātūnam "bhavati, bhavate,
bādhate, bādhatī"tiādina yebhuyyena dvidhā dvidhā rūpāni
sāsane dissanti.

Hikka² him sāyam. hikketi, hikkayati.

Hidi gatiyam. hiṇḍati, āhiṇḍati.

Hila hāvakaraṇe. helati.

Hilādi sukhe ca. cakāro pubbatthāpekkhako. hilādati.

hilādanam, hilādo, mettāsahāya katasattamahāhilādo.

Hisa sadde. hisati.

Hisi¹ vihimśāyam. him sati, vihim sati. him sako.

ahimsakoti me nāmam

vihim sakassa pure sato

ajjāham saccanāmomhi

na nam him sāmi kiñcanam.

Him sitabbam him satīti sīho. ādiantakkharavi

pallāsavasena saddasiddhi, yathā"kantanaṭṭhena takka"nti.

vihesako, vihesanam.

Hisi² him sāyam. him seti, him sayati.

Hīla anādare. hīlati. hīlā, hīliko, hīlito.

Hu¹ dāne. havati. huti.

Hu² pasajjakaraṇe. pasajjakaraṇam pakārena sajjanakriyā.

havati. huto, hutavā, hutāvī, āhuti.

Huccha koṭille. hucchati.

Huḍi saṅghāte. huṇḍati.

Hura koṭille. hurati.

Hula¹ calane. hulati. halo. haloti phālo, so hi holeti bhūmim
bhindanto mattikakhaṇḍam cāletīti "halo"ti vuccati
ukārassa akāram katvā.

Hula² kampane. hulati.

Huḷa gatiyam. huḷati.

Hū¹ sattāyam. hoti, honti. hosi, hotha. homi, homa. pahoti,
pahonti. pahūtam, pahūtā, kuto pahūtā kalahā vivādā.
honto, hontā, hontam, pahonto. pacchāsamaṇena
hotabbam. hotum hotuye, pahotum, hutvāna. vattamānā-
vibhattirūpādīni. ettha pasiddharūpāneva gahitāni.

hotu, hontu. hosi, hotha. homi, homa. pañcamīvibhatti-
rūpāni. etthāpi pasiddharūpāneva gahitāni.

huveyya, huveyyum. huveyyāsi, huveyyātha. huveyyāmi,
huveyyāma. huvetha, huveram. huvetho, huveyyāvho.
huveyyam, huveyyāmhe.

sattamiyā rūpāni. ettha pana "upako ājīvako 'huveyya
pāvuto'ti vatvā sīsam okampetvā ummaggam gahetvā
pakkamī"ti pāliyam huveyyāti padassa dassanato
nayavasena "huveyya, huveyyu"ntiādīni vuttāni.
hupeyyātipi pāṭho dissati, paccapekkhaṇā. tabbasena
"hupeyya, hupeyyum. hupeyyāsi"ti ādinā vakārassa
pakārādesabhūtāni rūpānipi gahetabbāni.

aparo nayoheyya, heyyum. heyyāsi, heyyātha. heyyāmi,
heyyāma. hetha, heram. hetho, heyyāvho. heyyam,
heyyāmhe. imāni aṭṭhakathānayaena gahitarūpāni. ettha

pana "na ca uppādo hoti. sace heyya, uppādassāpi uppādo
pāpuṇeyyā"ti idampi nidassanam datṭhabbam.

huva, huvu. huve, huvittha. huvam, huvimha. huvittha,
hotha iccapi saññogatakāralopena ahoṣī"ti attho. tathā
hi"kasirā jīvikā hothā"ti padassattham vaṇṇentehi"dukkhā
no jīvikā ahoṣī"ti attho vutto. huvire. huvittho, huvivho.
huvim, huvimhe. parokkhāya rūpāni.

ahuvā, ahuvū. ahuvo, ahuvattha. ahuvam, ahuvamha.
ahuvattha, ahuvatthum. ahuvase, ahuvavham. ahuvim,
ahuvamhase. hiyyattanīrūpāni.

ettha avuvamhaseti mayam bhavamhaseti attho.
"akaramhasa te kiccam, yam balam ahuvamhase"ti pāḷiyam
pana "ahuva amhase"iti vā padacchedo kātabbo "ahu
amhase"ti vā. pacchimanaye vakārāgamo "ahuvā"ti
ca"ahū"ti ca dvinnampi ahoṣīti attho. amhanti amhākam.
seti nipātamattam. idam vuttam hoti amhākam yam balam
ahosi, mayam tena balena tava kiccam akaramhāti.

ahosi, ahum, ahesumu. ahuvo, ahuvittha. ahositthaiccapi.
ahosim, ahuvāsim iccapi. ahosimhā, ahumhā. ahuvā,
ahuvu, ahuvase, ahuvivham. ahuvam, ahum iccapi.
ahuvimhe. ajjataniyā rūpāni.

ettha "aham kevaṭṭagāmasmim
ahum kevaṭṭadārako"ti
dassanato "ahu"nti vuttam
ahosinti attho.

ahum̐ kevattadārako"ti
dassanato "ahu"nti vuttam̐
ahosinti attho.

"aham̐ bhadante ahuvāsīm̐ pubbe sumedhanā massa jinassa
sāvako"ti dassanato "ahuvā si"nti iccevattho. tathā hi
anekavaṇṇavimāna vatthuatṭhakathāyam̐ imissā pāḷiyā
attham̐ vaṇṇe ntehi ahuvāsinti ahosinti attho pakāsito.

"hessati, hehissati, hehiti, hohitī" ti imāni cattāri
bhavissantiyā mātikāpadāni veditabbāni.

idāni tāni vibhajissāmihessati, hessanti. hessasi, hessatha.
hessāmi, hessāma. hessate, hessante. hessase, hessavhe.
hessam̐, hessāmhe. imāni "anāgatamhi addhāne, hessāma
sammukhāima"nti dassanato vuttāni.

hehissati, hehissanti. hehissasi. sesam̐ vitthāretabbam̐.
hohissati, hohissanti. hohissasi. sesam̐ vitthāretabbam̐.
hehiti, hehinti. hehisi. sesam̐ vittāre tabbam̐.
hohiti, hohinti. hohisi. sesam̐ vittā retabbam̐
havissantiyā rūpāni.

ahuvissā, ahuvissam̐su. ahuvissase, ahuvissatha. ahuvissam̐,
ahuvissamhā. ahuvissatha, ahuvissisu. ahuvissase,
ahuvissavhe. ahuvissim̐, ahuvissamhase. kālātipattirūpāni.

Hū² sattāyam̐. hoti, pahoti, huveyya pāvuso. sace uppādo
heyya. ambā'yam̐ ahuvā pure. ahu rājā videhānam̐.
pahūtam̐ me dhanam̐ sakka. pahūtamariyo pakaroti
puññam̐. pahūtavitto puriso. pahūtajivho bhagavā.

piyappabhūtā kalahā vivādā. pacchāsamaṇena hotabbam.
hotum, hetuye, hutvāna.

ettha pana "atthi hehiti so maggo, na so sakkā na hetuye"ti
pāli nidassanam. tattha nahetuyeti abhavitum. hūdhātuto
tum paccayassa tavepaccayassa vā tuyodeso, uīkārassa ca
ekārādeso katoti daṭṭhabbam. atha vā hetubhāvāya na na
sakkātipi attho.

ayam panattho idha nādhippeto, purimoyeva ttho
adhippeto hotissa dhātuno payoga bhāvāya udāharita-
padassatthabhāvato. tattha pahotīti idam vattham
vipulabhāvena cīvaram kātum pahoti, no nappahoti. atha
vā pahotīti vā puriso arayo jetum sakkoti. atha vā pahotīti
hoti. pahūtanti vipulam, mahantanti attho. pahūtavitthoti
vipulavitto mahaddhano. pahūtajivhoti suputhu
lasudīghasumudukajivho, piyappabhūtāti piyato nibbattā.

Heṭṭha vibādhāyam. heṭṭhati. viheṭṭhati. viheṭṭhanam.

Hesu¹ gatiyam. hesati.

Hesu² abyattasaddhe. hesati.

Heḷa anādare. heḷati.

Hoḷa anādare. hoḷati.

NIGAMANAM

"Maramme arimaddana
pure therena dhīmatā
aggavaṃ sācariyena
saddanīti susaṅkhatā.
saddanītiyaṃ dhātu
mālāva puna sajjitā
akkharānukkameneva
sotūnaṃ sukhabodhayā.
sāsane yamamukhaṃ hi
sampatte puna saṅkhatā
dhātudīpikā esā
anāyāsena niṭṭhitā.
nanandamālābhivaṃsena
therena puna sajjitā
tamhikāleyatipoto
hitānando pakārako"ti.

THE SPONSORS OF THIS PUBLICATION

- 1. Oxford Buddha Vihāra and Devotees**
Oxford, UK
- 2. Sai Shwe Kyaung Aik Phone + Nang Shwe Kyawn**
Ei Hsao, Tarmwe, Yangon, Myanmar
- 3. Nang Ngern Hong and Tan Khon Family**
Eastern Quarter, Muse, Shan State, Myanmar
- 4. Aung Muse Noodle Factory**
Aung Mingalar Highways Bus Terminal, Yangon,
Myanmar
Ph: 01-709033
- 5. Mye Shan Restaurant**
Aung Mingalar Highways Bus Terminal,
Yangon, Myanmar
Ph: 09 5136480
- 6. Shwe Muse Restaurant**
Aung Mingalar Highways Bus Terminal,
Yangon, Myanmar
Ph: 01-700797/ 09-5017896
- 7. Nang Hom**
Sankyung Township, Yangon, Myanmar
- 8. Sein Muse Restaurant**
No. 5/4 / 12 Road, Aukbaluk,
Lanmadaw Township,
Yangon, Myanmar
Ph: 01-226295
- 9. Sai Phone Myint + Nang Thar Khin**
No. C/2 49 Road, Bo Myat Htun Estate

